

**Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα**

Είναι αμφίδρομη η σχέση Ανταγωνιστικότητας και Απασχόλησης;

Επιμέλεια Διπλωματικής Εργασίας: Δέσποινα Σαρρή

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Αντιγόνη Λυμπεράκη

Μέλη επιτροπής: Ιωάννα Κεραμίδου
Ματθαίος Λαμπρινίδης

Αθήνα 2008

Στο Δημήτρη, στον Κωστή και στον Ανδρέα

Πρόλογος

Στην παρούσα εργασία αναλύεται η σχέση ανταγωνιστικότητας και απασχόλησης. Η σχέση αυτή είναι περισσότερο κατανοητή όταν αναφερόμαστε στην ανταγωνιστικότητα τιμής. Όταν η εγχώρια παραγωγή ανταγωνίζεται τα ξένα προϊόντα, είτε στην εγχώρια αγορά, είτε στις αγορές του εξωτερικού με βάση το ύψος των τιμών, θα πρέπει να διατηρεί το κόστος εργασίας σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο. Αν δεν συμβεί αυτό τότε η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας συρρικνώνεται και μαζί της και η απασχόληση. Στην πραγματικότητα, όμως, εκτός από αυτή τη στενή έννοια της ανταγωνιστικότητας (που επηρεάζει την απασχόληση άλλοτε αρνητικά και άλλοτε θετικά), υπάρχει και η εναλλακτική προσέγγιση που είναι αυτή της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, προσδιοριστικός παράγοντας της οποίας είναι η αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και κυρίως του ανθρώπινου δυναμικού με υψηλό μορφωτικό επίπεδο και υψηλή ειδικευση.

Υπό αυτό το πρίσμα, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, και μάλιστα θέσεων περισσότερο ποιοτικών και βιώσιμων. Παράλληλα, η σχέση ανταγωνιστικότητας απασχόλησης μπορεί να είναι αμφίδρομη, δηλαδή ειδικές πολιτικές απασχόλησης μπορούν να ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα, δεδομένου ότι φροντίζουν να υπάρχει το ανθρώπινο κεφάλαιο (η προσφορά εργασίας) που ανταποκρίνεται στη ζήτηση εργασίας που διαμορφώνει η δυναμική της οικονομικής ανάπτυξης.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην ανταγωνιστικότητα και στην απασχόληση. Η σχέση αυτή επιχειρείται να φωτιστεί στις σελίδες που ακολουθούν μέσα από την επιστημονική συζήτηση που διεξάγεται τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, τις σχετικές έρευνες και τα εμπειρικά δεδομένα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Η ανά χείρας εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του Τμήματος Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Ευχαριστώ την καθηγήτριά μου Αντιγόνη Λυμπεράκη όχι μόνο για την καθοδήγησή της στην παρούσα εργασία, αλλά και επειδή η παρουσία της - με τον καθαρό και σε ορισμένες περιπτώσεις εκρηκτικό της λόγο - έδινε πάντα ζωντάνια στις σπουδές μου (σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο).

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2008

Δέσποινα Σαρρή

Περιεχόμενα

Πρόλογος	2
Εισαγωγή	5

Κεφάλαιο 1: Ανταγωνιστικότητα

1.1. Εννοιολογικές Προσεγγίσεις της Ανταγωνιστικότητας.....	7
1.2. Η έννοια της Εθνικής Ανταγωνιστικότητας	11
1.3. Βασικοί Συντελεστές Βελτίωσης της Εθνικής Ανταγωνιστικότητας	13
1.4. Η κριτική του Κρούγκμαν	15
1.5. Η κριτική της ομάδας της Λισσαβώνας	16
1.6. Μια εναλλακτική θεώρηση της ανταγωνιστικότητας: Το Διαμάντι του Porter	17
1.7. Εθνική στρατηγική για την ανταγωνιστικότητα.....	18
1.8. Ελληνικό Σύστημα Μέτρησης της Ανταγωνιστικότητας (ΕΣΜΑ)	22
1.9. Συμπεράσματα	24

Κεφάλαιο 2: Απασχόληση, Ανεργία και Κοινωνικό Κράτος

2.1. Εννοιολογικές Προσεγγίσεις της Απασχόλησης	26
2.2. Μετανάστευση και συνέπειες στην απασχόληση, στις αμοιβές και στις δαπάνες για κοινωνική προστασία	29
2.3. Η εξέλιξη της ανεργίας στην Ευρώπη και η σχέση της με τους θεσμούς και τους κλονισμούς.....	33
2.4. Τα Ευρωπαϊκά Κοινωνικά Μοντέλα και η συζήτηση στην Ευρώπη για τη σχέση τους με την ανεργία και την απασχόληση	36

Κεφάλαιο 3: Η Προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ανταγωνιστικότητα και την Απασχόληση

3.1. Η Προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ανταγωνιστικότητα	44
3.2. Ευρωπαϊκή Στρατηγική Απασχόλησης	46

3.3. Κατευθυντήριες γραμμές για την απασχόληση στο πλαίσιο του πρώτου κύκλου της Ανανεωμένης Στρατηγικής της Λισσαβόνας 2005 – 2008	47
3.4. Δείκτες αξιολόγησης της πορείας υλοποίησης των στόχων	53
3.5. Η πρόοδος στην επίτευξη των στόχων της Λισσαβόνας	55
3.6. Σύγκριση της Ε.Ε. με τις Η.Π.Α. και την ανατολική Ασία	61

Κεφάλαιο 4: Οι εξελίξεις στην Ανταγωνιστικότητα και την Απασχόληση

4.1. Οι εξελίξεις στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Απασχόληση από το 1996 έως το 2007	63
4.2. Κατάταξη των χωρών βάσει των Διεθνών Συστημάτων Ανταγωνιστικότητας ...	75
4.2.1. Κατάταξη σύμφωνα με το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (World Economic Forum)	75
4.2.2. Κατάταξη σύμφωνα με το Διεθνές Ινστιτούτο για την Ανάπτυξη της Διοικητικής Επιστήμης (International Institute for Management Development – IMD)	83
4.2.3. Το πρόγραμμα Doing Business της Παγκόσμιας Τράπεζας	87
4.2.4. Ο Δείκτης Ευρωπαϊκής Ανταγωνιστικότητας (European Competitiveness Index, ECI)	89

Κεφάλαιο 5: Σύζευξη ανταγωνιστικότητας και απασχόλησης

5.1. Το ζήτημα των μισθών και του κόστους εργασίας και η σύνδεσή τους με την ανταγωνιστικότητα	95
5.2. Από την ανταγωνιστικότητα του κόστους εργασίας στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της γνώσης	95
5.3. Οι νέες μορφές απασχόλησης	97
5.4. Οι νέες μορφές απασχόλησης συστατικό στοιχείο των νέων, σύγχρονων μορφών οργάνωσης της εργασίας και του νέου παραγωγικού υποδείγματος	103
5.5. Διασύνδεση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης και της ανταγωνιστικότητας	107

Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα

Παράρτημα	118
Βιβλιογραφία	119

Εισαγωγή

Ο ταχύς ρυθμός των εξελίξεων στην τεχνολογία, σε συνδυασμό με την εντατικοποίηση του ανταγωνισμού στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και της απελευθέρωσης των αγορών, απαιτεί άμεση ανταπόκριση των εθνικών οικονομιών αλλά και των αγορών εργασίας στη βάση της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας τους. Έτσι, τα τελευταία χρόνια η ανταγωνιστικότητα δεσπόζει στην καρδιά των αναπτυξιακών επιλογών και αποτελεί πρώτη προτεραιότητα κάθε οικονομικού επιτελείου σε όλα τα επίπεδα (διεθνών οργανισμών, εθνικών κυβερνήσεων, επιχειρήσεων).

Στο πλαίσιο αυτό έχει υποστηριχτεί ότι στην προσπάθεια διατήρησης ή οικοδόμησης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, μεγάλο βάρος μετατίθεται στην απασχόληση (με περικοπές στην απασχόληση, στις αμοιβές, στις κοινωνικές παροχές και στα κοινωνικά δικαιώματα). Καθώς μάλιστα, στο προσκήνιο εμφανίζονται οι νέες μορφές απασχόλησης, συχνά υπερτονίζεται η ανασφάλεια που δημιουργείται στους απασχολούμενους από τις πολιτικές βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας, ενώ παραβλέπεται η θετική σχέση που υφίσταται τελικά μεταξύ της προώθησης της ανταγωνιστικότητας και των κοινωνικοοικονομικών στόχων που εξυπηρετεί.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην ανταγωνιστικότητα και στην απασχόληση. Η σχέση αυτή επιχειρείται να φωτιστεί στις σελίδες που ακολουθούν μέσα από την επιστημονική συζήτηση που διεξάγεται τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, τις σχετικές έρευνες και τα εμπειρικά δεδομένα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Στην εργασία αντιδιαστέλλεται η έννοια της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας με την ανταγωνιστικότητα τιμής και κόστους εργασίας. Επισημαίνεται ότι η επιδίωξη της ανταγωνιστικότητας δεν συμβαδίζει κατ' ανάγκη με χαμηλούς μισθούς και χαμηλό επίπεδο κοινωνικής προστασίας. Απόψεις σύμφωνα με τις οποίες η μείωση του κόστους εργασίας είναι σε θέση να προκαλέσει ουσιαστική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και των εξαγωγικών επιδόσεων μιας χώρας και επομένως ανάλογη αύξηση της παραγωγής και της απασχόλησης δεν επιβεβαιώνεται σε όλες τις περιπτώσεις. Στον αντίποδα τους βρίσκεται η εναλλακτική της «εποικοδομητικής ευελιξίας» ή της «θετικής ευελιξίας» που στηρίζεται σε σύγχρονες θετικές δεξιότητες, υψηλές αμοιβές, υψηλή παραγωγικότητα και στην ικανότητα προσαρμογής και καινοτομίας σε ολόκληρο το φάσμα της παραγωγικής αλυσίδας.

Το γεγονός ότι οι νέες μορφές απασχόλησης χρησιμοποιούνται συχνά και με ευκαιριακό τρόπο για τη συμπίεση του εργατικού κόστους, δεν αναιρεί τη δυνατότητα αξιοποίησης των μορφών αυτών κατά τρόπο που να εξυπηρετεί διττά: προσφέροντας, αφενός, ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στις επιχειρήσεις και αφετέρου παρέχοντας επιλογές ευελιξίας στους εργαζομένους.

Η παρούσα εργασία οργανώνεται σε επτά κεφάλαια, συμπεριλαμβανομένης και της Εισαγωγής.

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια επισκόπηση της εξέλιξης της έννοιας της ανταγωνιστικότητας στο χρόνο, η παρουσίαση των σύγχρονων διεθνών ορισμών της και η εξέταση σχετικών ενστάσεων. Επίσης, στο εν λόγω κεφάλαιο επιδιώκεται ο εντοπισμός των βασικών συντελεστών βελτίωσης της εθνικής ανταγωνιστικότητας. Τέλος, παρουσιάζεται η στρατηγική της ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας και το

ελληνικό σύστημα μέτρησης της ανταγωνιστικότητας όπως αποτυπώνονται στις ετήσιες εκθέσεις του Εθνικού Συμβουλίου Ανταγωνιστικότητας και Ανάπτυξης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο ορίζεται η απασχόληση και οι έννοιες που συνδέονται με αυτή. Αυτές είναι μεταξύ άλλων το εργατικό δυναμικό, η ανεργία, η μετανάστευση και το κοινωνικό κράτος.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται η προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανταγωνιστικότητα και η ευρωπαϊκή στρατηγική απασχόλησης. Στο πλαίσιο των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης η στρατηγική της ανταγωνιστικότητας συνδέεται στενά με την οικονομία της «γνώσης» και με τη δημιουργία ποιοτικών θέσεων απασχόλησης. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβόνας τέθηκε ένας νέος στρατηγικός στόχος για τη δεκαετία 2000 – 2010: *«να γίνει η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή»*.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εξέλιξη της απασχόλησης και της ανεργίας στην Ε.Ε. των 27 κατά τη δεκαετία 1997- 2007. Επίσης, δίνονται εμπειρικά στοιχεία για τις δημόσιες δαπάνες των ευρωπαϊκών χωρών στις πολιτικές ενίσχυσης της απασχόλησης. Τέλος, γίνεται αναφορά στις επιδόσεις των 27 χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (με ιδιαίτερη έμφαση κάθε φορά στις επιδόσεις της Ελλάδας) και των Η.Π.Α. στην ανταγωνιστικότητα σύμφωνα με διεθνείς οργανισμούς όπως το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (WEF) και το Διεθνές Ινστιτούτο για την Ανάπτυξη της Διοικητικής Επιστήμης (IMD).

Στο πέμπτο κεφάλαιο συζητείται η σύζευξη ανάμεσα στην ανταγωνιστικότητα και στην απασχόληση και ειδικότερα η διασύνδεση της ανταγωνιστικότητας με τις νέες μορφές απασχόλησης. Κρίνεται χρήσιμο στο κεφάλαιο αυτό να παρουσιαστούν οι νέες μορφές απασχόλησης, να καταδειχθούν οι συνθήκες ανάδυσής τους και να καταστεί σαφές ότι αποτελούν μέσο προσαρμογής στις επιταγές της σύγχρονης πραγματικότητας. Οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης προσδιορίζονται σε σχέση με την τυπική απασχόληση στο βαθμό που ο τρόπος που αποκλίνουν από αυτή τις προσδιορίζει ως ευέλικτες.

Στο έκτο κεφάλαιο δίνονται τα συμπεράσματα της εργασίας.

Κεφάλαιο 1ο: Ανταγωνιστικότητα

1.1. Εννοιολογικές Προσεγγίσεις της Ανταγωνιστικότητας

Η συζήτηση σχετικά με την ανταγωνιστικότητα αποτελεί αναμφισβήτητο σημαντικό κεφάλαιο της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας. Στην ιστορία των οικονομικών ιδεών, δεν είναι πολλές οι περιπτώσεις που μια έννοια πραγματοποιεί το άλμα από την αφάνεια στο προσκήνιο μέσα σε διάστημα λίγων μόνο ετών.

Η συζήτηση για το θέμα αυτό βασίζεται σε τρία σημαντικά φαινόμενα σε διεθνές επίπεδο¹:

της τεχνολογικής αλλαγής

της απορρύθμισης

της παγκοσμιοποίησης

Παρά την έντονη παρουσία της στο δημόσιο διάλογο, η ανταγωνιστικότητα εξακολουθεί να είναι μια δυσπρόσιτη έννοια, ειδικά όταν αναφέρεται σε εθνικές οικονομίες. Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρείται μια επισκόπηση της εξέλιξης της έννοιας της ανταγωνιστικότητας στο χρόνο, η παρουσίαση των σύγχρονων διεθνών ορισμών της και η εξέταση σχετικών ενστάσεων.

Ανταγωνιστικότητα – μια εξελισσόμενη έννοια

Στο μακροοικονομικό επίπεδο, η στενή, οικονομική έννοια της ανταγωνιστικότητας ταυτίζεται συνήθως με τη διατήρηση «μιας πραγματικής ισοτιμίας² η οποία, σε συνδυασμό με κατάλληλες εγχώριες πολιτικές, εξασφαλίζει την εσωτερική και εξωτερική σταθερότητα»³, δηλαδή πλήρη απασχόληση, ανάπτυξη και ισορροπία στο ισοζύγιο πληρωμών. Υπό αυτό το πρίσμα, μια μη-ανταγωνιστική οικονομία είναι μια οικονομία που σε κατάσταση πλήρους απασχόλησης βιώνει επίμονα και ανεπιθύμητα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, ελλείμματα που αργά ή γρήγορα θα οδηγήσουν σε αποπληθωρισμό ή/και υποτίμηση της συναλλαγματικής της ισοτιμίας (Corden 1994). Αν πάμε ακόμα πιο παλιά, θα συναντήσουμε επιφανείς θεωρητικούς του εμπορίου όπως τον Bela Balassa, να γράφουν το 1964 ότι: Μια χώρα γίνεται περισσότερο ή λιγότερο ανταγωνιστική αν, εξαιτίας εξελίξεων στο κόστος και τις τιμές άλλων συντελεστών, η ικανότητά της να πουλά στις διεθνείς και τις εγχώριες αγορές έχει βελτιωθεί ή επιδεινωθεί (παρατίθεται στο Frohlich 1989⁴). Συνεπώς η αυστηρά οικονομική προσέγγιση της ανταγωνιστικότητας δίνει έμφαση σε παράγοντες κόστους και τιμών, πλησιάζοντας έτσι περισσότερο την παραδοσιακή έννοια του στατικού, συγκριτικού πλεονεκτήματος.

¹ Καλογήρου Γ. (1998), «Ανταγωνιστικότητα: Θεωρητικές Αναζητήσεις και Στρατηγικές Απαντήσεις», σελ. 63-95. Περιέχεται στο «Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και Βιομηχανική Στρατηγική», Τυπωθήτω, Αθήνα.

² Η πραγματική ισοτιμία είναι η ονομαστική ισοτιμία διορθωμένη για διαφορές στα εγχώρια επίπεδα τιμών των χωρών. Προφανώς, ανάλογα με τον αποπληθωριστή που χρησιμοποιείται, η ισοτιμία που υπολογίζεται αποκτά διαφορετική σημασία (για μια σύντομη επισκόπηση, βλ. Lipschitz και McDonald 1992).

³ Boltho A. (1996), “The Assessment: International Competitiveness.” Oxford Review of Economic Policy 12(3): 1-16.

⁴ Fagerberg J. (1988), “International Competitiveness.” Economic Journal: 355-374

Επίσης, με την εστίαση σε βραχυχρόνιους δείκτες όπως αυτόν της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, η προσέγγιση αυτή φαίνεται να αποδίδει μεγαλύτερο βάρος στη βραχυχρόνια διαχείριση της εμπορικής πολιτικής απ' ό,τι στη μακροχρόνια χάραξη μιας αναπτυξιακής στρατηγικής. Τέλος, είναι επίσης σαφές ότι ο στενός οικονομικός ορισμός της ανταγωνιστικότητας περιορίζει το πεδίο ενδιαφέροντος στη σφαίρα του διεθνούς εμπορίου και της «κατάκτησης αγορών», που αποτελεί όμως μια μόνον όψη της οικονομικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των οικονομιών. Οι προβληματισμοί αυτοί, που ασφαλώς και δεν πέρασαν απαρατήρητοι από τους οικονομολόγους και τους ασκούντες την οικονομική πολιτική, συνέβαλαν στη σταδιακή διεύρυνση του ορισμού της ανταγωνιστικότητας προς τη σημερινή, πολυδιάστατη κατεύθυνση.

Ανταγωνιστικότητα κόστους και τιμών

Η ταύτιση της ανταγωνιστικότητας με την ελκυστικότητα των σχετικών τιμών ή του σχετικού κόστους αποτελεί συνηθισμένη οικονομική πρακτική⁵. Προφανώς, η σύγκριση των τιμών ή του κόστους μεταξύ χωρών δε γίνεται σε απόλυτους όρους, αλλά λαμβάνει υπόψη της διαφορές στην παραγωγικότητα, με αποτέλεσμα λόγω χάρη η παραγωγή εξελιγμένων μεταποιητικών προϊόντων να είναι φτηνότερη τελικά σε ανεπτυγμένες χώρες με υψηλούς μισθούς από ότι σε αναπτυσσόμενες χώρες. Ωστόσο, η αυστηρότητα και σαφήνεια του ορισμού της ανταγωνιστικότητας κόστους συνοδεύεται από σημαντικές θεωρητικές αδυναμίες (Llewellyn 1996). Κυριότερο πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας υπό αυτή την έννοια είναι ότι παραγνωρίζονται μια σειρά παραγόντων που δεν σχετίζονται με τις τιμές. Ήδη από τη δεκαετία του 1970, ο Nicholas Kaldor επεσήμανε τη σημασία των παραγόντων αυτών, δείχνοντας πως σε πολλές χώρες αυξήσεις στις σχετικές τιμές των προϊόντων συνοδεύονταν από αντίστοιχες διευρύνσεις των εξαγωγικών μεριδίων τους στις διεθνείς αγορές (Kaldor 1978). Το παράδοξο αυτό, το οποίο επαληθεύεται και από πιο πρόσφατες μελέτες (π.χ. Fagerberg, 1996) δείχνει ότι η πραγματική εμπειρία των χωρών είναι πολύ πιο πολύπλοκη από αυτή που προβλέπει η απλή ταύτιση της ανταγωνιστικότητας με τις σχετικές τιμές. Η πρόσφατη ιστορία δείχνει πως ασιατικές χώρες όπως η Ιαπωνία, η Κορέα και η Ταϊβάν κατάφεραν να διευρύνουν τα εξαγωγικά τους μερίδια παρά το γεγονός ότι γίνονταν ακριβότερες σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους, ενώ χώρες όπως η Γαλλία, η Ιταλία και η Ολλανδία βίωσαν το αντίθετο φαινόμενο. Η εμπειρία της γερμανικής οικονομίας στα μέσα της δεκαετίας του 1980 είναι επίσης χαρακτηριστική, αφού η αύξηση του κόστους εργασίας, χωρίς αντίστοιχα κέρδη σε όρους παραγωγικότητας, συνοδεύτηκε από σημαντική διεύρυνση των μεριδίων αγοράς (Pilat και Van Ark 1994). Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η ανταγωνιστική επίδοση των χωρών δεν προσδιορίζεται μόνο από το κόστος και τις τιμές. Χρειάζεται μια σειρά άλλων στοιχείων που συχνά αφορούν λιγότερα άμεσα παρατηρήσιμα μεγέθη⁶, όπως η τεχνολογία, η ποιότητα του προϊόντος, ο σχεδιασμός

⁵ Αυτή είναι άλλωστε η φιλοσοφία που διατρέχει τη σειρά δημοσιεύσεων Price and Cost Competitiveness της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία και παρακολουθεί τη διαχρονική εξέλιξη των πραγματικών ισοτιμιών των χωρών-μελών αλλά και της ΕΕ ως σύνολο, έναντι των εμπορικών της εταίρων. Για μια επισκόπηση βλ. Lipschitz και McDonald (1992), καθώς και Bartolini (1995).

⁶ Η ερμηνεία που προτιμά ο ίδιος ο Fagerberg αφορά το ρόλο της τεχνολογικής εξέλιξης και της έρευνας (βλ. Fagerberg 1988; 1996).

(design), ή μπορεί να σχετίζονται και με εξωοικονομικούς παράγοντες⁷. Αν μάλιστα απομακρυνθούμε και από το στενό πλαίσιο των εξαγωγών και του εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών και αναγνωρίσουμε ότι η διεθνής οικονομική αλληλεπίδραση παίρνει και άλλες μορφές (π.χ. προσέλκυση ξένων επενδύσεων, απορρόφηση ικανών στελεχών και επιστημόνων, εξαγωγή καινοτομιών), τότε το φάσμα των παραγόντων που προσδιορίζουν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των εθνικών οικονομιών γίνεται πολύ μεγαλύτερο. Κινούμαστε, δηλαδή, σταδιακά από έναν μονοδιάστατο ορισμό της ανταγωνιστικότητας σε όρους σχετικού κόστους και εξαγωγικής διείσδυσης σε μια πολυδιάστατη προσέγγιση, όπου η ανταγωνιστικότητα συναρτάται πλέον με στοιχεία όπως το μακροοικονομικό περιβάλλον, η τεχνολογική πρόοδος, η καινοτομία, οι επιχειρηματικές πρακτικές, το ανθρώπινο κεφάλαιο, η κοινωνική συνοχή κλπ.⁸

Στατική ή δυναμική ανταγωνιστικότητα;

Μια άλλη πτυχή της συζήτησης, η οποία συνδέεται με την απόρριψη των αυστηρών προσεγγίσεων σε όρους τιμών και κόστους, αλλά επεκτείνεται και σε μια σειρά άλλων συλλογισμών, είναι αυτή της στατικής έναντι της δυναμικής αντίληψης της ανταγωνιστικότητας. Η παραδοσιακή προσέγγιση σε όρους συγκριτικού κόστους αφορά κυρίως την τρέχουσα, στατική εικόνα της ανταγωνιστικότητας, ενώ τις περισσότερες φορές – και ιδιαίτερα στη χάραξη πολιτικής – ενδιαφέρει κυρίως η μελλοντική διάρθρωση της οικονομίας και η συναρμογή της με τις υπόλοιπες οικονομίες του κόσμου.

Η συμβατική έννοια του συγκριτικού πλεονεκτήματος θεωρεί τους διαθέσιμους πόρους δεδομένους και ασχολείται με τη βελτιστοποίηση της κατανομής τους με κριτήριο τη στατική αποτελεσματικότητα· υπό αυτή την έννοια δεν αποκαλύπτει πολλά για το μέλλον ή για τις δυνατότητες των οικονομιών να διαμορφώσουν οι ίδιες τους τομείς και τις δραστηριότητες εκείνες στις οποίες θα στραφεί η οικονομική τους δραστηριότητα (Kitson, et al. 2004: 992; Lall 2001: 1503). Αυτή είναι και η σκέψη στην οποία βασίστηκε ο Michael Porter, όταν πρότεινε την αντικατάσταση της έννοιας του συγκριτικού πλεονεκτήματος με το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα και την αντίστοιχη αλλαγή του τρόπου άσκησης της οικονομικής πολιτικής: «Πιστεύω ότι πολλοί σχεδιαστές πολιτικής, όπως και πολλά στελέχη επιχειρήσεων, βλέπουν τις πηγές της ανταγωνιστικότητας σε λάθος πλαίσιο. Αν πιστεύεις ότι η ανταγωνιστικότητα προέρχεται από φτηνό κεφάλαιο, χαμηλό κόστος εργασίας και χαμηλές τιμές, και αν πιστεύεις ότι η ανταγωνιστικότητα προσδιορίζεται από τη στατική αποτελεσματικότητα, τότε συμπεριφέρεσαι με ένα συγκεκριμένο τρόπο για να ενισχύσεις τη βιομηχανία. Εντούτοις, η δική μου έρευνα διδάσκει ότι η ανταγωνιστικότητα είναι συνάρτηση της δυναμικής προόδου, καινοτομίας και της δυνατότητας για αλλαγή και βελτίωση. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, πράγματα που φαίνονται χρήσιμα στο παλαιό μοντέλο αποδεικνύονται αντιπαραγωγικά» (Porter 1992). Παρά τις αιτιάσεις του Porter, οι συλλογισμοί αυτοί δεν ήταν άγνωστοι στους οικονομολόγους, ειδικά σε όσους απέρριπταν την εικόνα μιας τέλεια ανταγωνιστικής διεθνούς οικονομίας χωρίς μονοπωλιακές δομές, εξωτερικότητες, οικονομίες κλίμακας κλπ., όπως τη φαντάζεται το νεοκλασικό υπόδειγμα. Ήδη από τη δεκαετία του 1950, γνωστοί θεωρητικοί της οικονομικής ανάπτυξης όπως ο Gunnar Myrdal, ο Albert Hirschman και ο Ragnar Nurkse έχουν συμβάλει στην καθιέρωση της ιδέας ότι

⁷ Η εμπειρία της Γερμανίας στα μέσα της δεκαετίας του 1980 αποδίδεται από τους Pilat και van Ark στη βελτίωση των εμπορικών σχέσεων με την Ανατολική Ευρώπη.

⁸ Για ένα παράδειγμα τέτοιας προσέγγισης στην οικονομική βιβλιογραφία, βλ. Aiginger (1996).

οι αναπτυξιακές διαδικασίες ανατροφοδοτούνται, με αποτέλεσμα οι αναπτυσσόμενες χώρες να κινδυνεύουν να ‘εγκλωβιστούν’ σε ‘παγίδες φτώχειας’ αν δεν προσπαθήσουν να κατευθύνουν το συγκριτικό τους πλεονέκτημα προς μεταποιητικές δραστηριότητες – έστω και αν αυτό σημάνει τη βραχυχρόνια απόκλιση από τις παραγωγικές δομές που υπαγορεύει το κόστος παραγωγής τους. Σήμερα πλέον, οι νέες θεωρίες του εμπορίου (new trade theories) αποδέχονται την ύπαρξη σημαντικών παρεκκλίσεων από το νεοκλασικό μοντέλο και δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στη στρατηγική παρέμβαση προς δημιουργία και εκμετάλλευση παραγωγικών δικτύων και οικονομιών κλίμακας.

Ανταγωνιστικότητα – μια «ουδέτερη» έννοια;

Μια ακόμη διάσταση του προβληματισμού για τον ορισμό της ανταγωνιστικότητας αφορά το χρονικό ορίζοντα στον οποίο αναφέρεται η έννοια. Η αυστηρά οικονομική προσέγγιση, σε όρους της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, δε διακρίνει μεταξύ βραχυχρόνιων διορθώσεων (π.χ. μέσω μιας συναλλαγματικής υποτίμησης ή ενός αποπληθωρισμού) και μακροχρόνιων, διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Εντούτοις, τα τελευταία χρόνια έχει κερδίσει έδαφος η αντίληψη, ότι η έννοια της ανταγωνιστικότητας οφείλει να είναι προσανατολισμένη στο μακροχρόνιο ορίζοντα, όπου έχουν μεγαλύτερη σημασία οι διαρθρωτικές παρεμβάσεις προς αύξηση της παραγωγικότητας, παραγωγή γνώσης, ευελιξία αγορών κλπ.⁹. Σε αυτό το πλαίσιο, οι σύγχρονοι ορισμοί της ανταγωνιστικότητας ενέχουν συχνά αναφορές στη «διατηρησιμότητα» (sustainability) της αναπτυξιακής τροχιάς, ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που η ανταγωνιστικότητα συνδέεται ρητά με την προώθηση μακροχρόνιων στόχων όπως την αύξηση των πραγματικών εισοδημάτων, την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, την προστασία του περιβάλλοντος κ.λπ. Έτσι για παράδειγμα, ένας από τους πλέον προβεβλημένους ορισμούς, είναι αυτός του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), σύμφωνα με τον οποίο η ανταγωνιστικότητα ενός κράτους είναι: «ο βαθμός στον οποίο μπορεί, υπό συνθήκες ελεύθερης και δίκαιης αγοράς, να παράγει προϊόντα και υπηρεσίες που περνούν τις δοκιμασίες των διεθνών αγορών, διατηρώντας και επεκτείνοντας ταυτόχρονα τα πραγματικά εισοδήματα των κατοίκων του μακροχρόνως.» (OECD 1992).

Η σύνδεση ανταγωνιστικότητας, διατηρήσιμης ανάπτυξης και αύξησης των πραγματικών εισοδημάτων (έναντι π.χ. απλών μειώσεων στο κόστος μέσω χαμηλότερων μισθών) καθίσταται ακόμα σαφέστερη στα γραπτά του Huggins: Αν και το χαμηλό εργατικό κόστος συμβάλει αρχικά στην προσέλκυση επιχειρηματικών επενδύσεων σε μια περιοχή, αυτό το κόστος αποτελεί από πολλές απόψεις «δίκαιο μαχαίρι», αφού οδηγεί σε χαμηλότερους μισθούς σε σχέση με άλλες περιοχές. Άρα, μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι πραγματική περιφερειακή και τοπική ανταγωνιστικότητα υφίσταται μόνο όταν επιτυγχάνεται διατηρήσιμη ανάπτυξη με εργατικούς μισθούς που ανεβάζουν το συνολικό βιοτικό επίπεδο (Huggins 2003). Το ενδιαφέρον των εν λόγω διατυπώσεων είναι ότι περιέχουν σαφείς αξιολογικές κρίσεις και στόχους πολιτικής. Σε αντίθεση με τις «παραδοσιακές» αναλύσεις σε όρους κόστους ή τιμών, όπου οι επιθυμητοί στόχοι πολιτικής υπεισέρχονταν στην ανάλυση αλλά όχι στον ορισμό της ανταγωνιστικότητας, οι παραπάνω προσεγγίσεις που είναι χαρακτηριστικές των σύγχρονων τάσεων – ενσωματώνουν στον ίδιο τον ορισμό τους στόχους της πολιτικής, όπως για παράδειγμα την επιτυχία στις διεθνείς αγορές και τη

⁹ Llewellyn 1996: 88-9

μακροχρόνια αύξηση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών. Βέβαια οι περισσότεροι στόχοι που επιλέγονται (υψηλότερο βιοτικό επίπεδο, διατηρήσιμη ανάπτυξη, κοινωνική συνοχή κλπ.) είναι ευρέως αποδεκτοί ώστε λίγοι είναι αυτοί που αντιτίθενται, ωστόσο στο βαθμό που ενσωματώνουν συγκεκριμένους στόχους, δημιουργούν αυτομάτως αποκλίνουσες αντιλήψεις για τον τρόπο υλοποίησης των στόχων αυτών. Με αυτή τη διαπίστωση κατά νου, ο Llewellyn παρατηρεί:

«Στην πράξη όμως, ίσως να μην είναι παραγωγικό να προσπαθούμε συνέχεια για έναν τέλει ορισμό, όχι μόνο γιατί οι οικονομικές συνθήκες εξελίσσονται συνεχώς, αλλά και γιατί οι ορισμοί που διατυπώνονται σε όρους στόχων έχουν θεμελιώδεις περιορισμούς, αφού γεννούν ερωτήματα για τα μέσα επίτευξης των στόχων αυτών.»

1.2. Η έννοια της εθνικής ανταγωνιστικότητας

Η έννοια της ανταγωνιστικότητας μπορεί να οριστεί σε διάφορα επίπεδα, όπως αυτό των μεμονωμένων επιχειρήσεων, των παραγωγικών κλάδων και των εθνικών οικονομιών. Οι διασυνδέσεις ανάμεσα στην επιχειρηματική και στην εθνική ανταγωνιστικότητα είναι άμεσες. Η ανταγωνιστικότητα των διαφόρων κρατών αποτελεί έκφραση του δυναμισμού των εγχώριων επιχειρήσεων και της ικανότητας τους να επενδύουν και να καινοτομούν, του επιπέδου του γραφειοκρατικού συστήματος καθώς και της συνθέσεως και της αποδοτικότητας των δημόσιων επιχειρήσεων.

Σε επίπεδο επιχειρήσεων, ανταγωνιστικότητα είναι η δυνατότητα (ικανότητα) μιας επιχείρησης να επιβιώσει και να ευημερήσει, λαμβάνοντας υπόψη τον ανταγωνισμό άλλων επιχειρήσεων για τα ίδια κέρδη (στον κλάδο ή στην αγορά). Η ανταγωνιστικότητα μιας επιχείρησης εξαρτάται από την ικανότητα δημιουργίας και ενδυνάμωσης ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων ως προς τις άλλες επιχειρήσεις. Όμως, ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, όσο ισχυρό και αν είναι, μπορεί εύκολα να βρει μιμητές σε μια ανταγωνιστική αγορά και να χάσει την αξία του. Ως εκ τούτου, η ανταγωνιστικότητα μιας επιχείρησης μπορεί να συντηρηθεί μέσω της διατήρησης και ενίσχυσης των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων.

Ωστόσο, η έννοια της εθνικής ανταγωνιστικότητας διαχωρίζεται στη συνέχεια καθώς ο ανταγωνισμός μεταξύ των χωρών διαφέρει σημαντικά από τον ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων: «.....Η ουσιαστική διαφορά μεταξύ χωρών και επιχειρήσεων έγκειται στην ύπαρξη ή μη σαφώς προσδιορισμένου κατώτατου ορίου στα αποτελέσματα της λειτουργίας τους. Μία μη ανταγωνιστική επιχείρηση δεν μπορεί να επιβιώσει στην αγορά, ενδεχόμενο που δεν υφίσταται για μία χώρα καθώς δεν υπάρχει σαφώς προσδιορισμένο κατώτατο όριο για τις εθνικές επιδόσεις»¹⁰.

Η αναλογία μεταξύ κράτους και επιχείρησης λανθασμένα φαίνεται προφανής και εύλογη. Στην πραγματικότητα, ο προσδιορισμός της ανταγωνιστικότητας ενός κράτους είναι πολύ πιο περίπλοκος από αυτόν μιας επιχείρησης.

Σε επίπεδο έθνους, η έννοια της ανταγωνιστικότητας γίνεται περισσότερο δυσνόητη δεδομένου ότι αναφέρεται σε όλο το φάσμα της οικονομίας, σε όλους σχεδόν τους προσδιοριστικούς παράγοντες της οικονομικής δραστηριότητας. Αρκετοί από αυτούς, όπως η ποσότητα και η ποιότητα των παραγωγικών συντελεστών, ο

¹⁰ Καλογήρου Γ. (1998), «Ανταγωνιστικότητα: Θεωρητικές Αναζητήσεις και Στρατηγικές Απαντήσεις», σελ. 63-95. Περιέχεται στο «Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και Βιομηχανική Στρατηγική», Τυπωθήτω, Αθήνα.

βαθμός συσσώρευσης και η παραγωγικότητα, ο ρόλος του δημόσιου τομέα, το μακροοικονομικό περιβάλλον, η διάρθρωση των αγορών και η ολοκλήρωσή τους με τις διεθνείς αγορές, οι επενδύσεις σε κοινωνικό κεφάλαιο και ανθρώπινο δυναμικό έχουν κατά καιρούς προβληθεί ως οι βασικότεροι για την εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας. Όμως, καθένας από αυτούς, χωριστά, εξηγεί μέρος μόνο της διαδικασίας της ανταγωνιστικότητας.

Έτσι, η ανταγωνιστικότητα ορίζεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως η «σταθερή βελτίωση των πραγματικών εισοδημάτων και του επιπέδου διαβίωσης, με θέσεις εργασίας για όλους εκείνους που επιθυμούν να εργαστούν»¹¹, ενώ στις ΗΠΑ ως «η ικανότητα αύξησης του πραγματικού εισοδήματος των αμερικανών πολιτών, παράγοντας υψηλής ποιότητας προϊόντα τα οποία ανταποκρίνονται στη ζήτηση των παγκόσμιων αγορών»¹².

Σημαντική επίσης είναι και η σύνδεση της εθνικής ανταγωνιστικότητας με το επίπεδο κοινωνικής ευημερίας μίας χώρας. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, ανταγωνιστικότητα είναι «... η ικανότητα εταιριών, βιομηχανιών, περιοχών, εθνών ή υπερεθνικών περιοχών να δημιουργήσουν σχετικά υψηλού επιπέδου εισοδήματα και επίπεδα εργασίας, παραμένοντας εκτεθειμένοι στο διεθνή ανταγωνισμό». Επίσης, σύμφωνα πάλι με τον ΟΟΣΑ «... ο βαθμός στον οποίο ένα έθνος μπορεί υπό συνθήκες ελεύθερου εμπορίου και ανταγωνιστικών αγορών να παράγει αγαθά και υπηρεσίες που να πληρούν τις απαιτήσεις των διεθνών αγορών, ενώ ταυτόχρονα να διατηρεί και να διευρύνει μακροπρόθεσμα τα εισοδήματα των πολιτών του».

Η έννοια της εθνικής ανταγωνιστικότητας υπογραμμίζεται ακόμη περαιτέρω από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή¹³ σύμφωνα με την οποία μια χώρα είναι ανταγωνιστική όταν:

- Πρώτον, η παραγωγικότητά της αυξάνεται με ρυθμό παρόμοιο ή ταχύτερο από τον αντίστοιχο των κυριότερων ανταγωνιστών της στο διεθνές εμπόριο με παρόμοιο επίπεδο ανάπτυξης,
- Δεύτερον, διατηρεί τις εξωτερικές της ισορροπίες μέσα σε συνθήκες ανοικτής οικονομίας και,
- Τρίτον, διατηρεί την απασχόλησή της σε υψηλά επίπεδα.

Τέλος, ιδιαίτερα ευρύς είναι ο ορισμός της εθνικής ανταγωνιστικότητας που υιοθετείται από το Ελληνικό Εθνικό Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας και Ανάπτυξης καθώς το μοντέλο της ανταγωνιστικής οικονομίας εμπεριέχει τις αρχές της αειφόρου και βιώσιμης ανάπτυξης με προτεραιότητες την κοινωνική συνοχή και την περιβαλλοντική προστασία¹⁴.

Οι διαφορετικές κατά καιρούς προσεγγίσεις της ανταγωνιστικότητας και η δυσκολία διαχωρισμού που την διακρίνει από τους παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται έχουν σαν αποτέλεσμα την χρήση πολυάριθμων και ετερόκλητων δεικτών για την αξιολόγηση της. Στο βαθμό που η ανταγωνιστικότητα μίας οικονομίας

¹¹ Έκθεση για την Ευρωπαϊκή Ανταγωνιστικότητα, 2001.

¹² US Council on Competitiveness, 2001.

¹³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, European Economy, No 63/1997.

¹⁴ Σύμφωνα με το ΕΣΑΑ η ανταγωνιστικότητα αναφέρεται στην «...ικανότητα διατήρησης και βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου των πολιτών της χώρας-αναβάθμισης του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, ενίσχυσης της απασχόλησης και της πραγματικής συνοχής, της περιβαλλοντικής προστασίας και αναβάθμισης, της διαρκούς βελτίωσης της παραγωγικότητας-υπό συνθήκες παγκοσμιοποίησης», Υπουργείο Ανάπτυξης, 2004, Ετήσια Έκθεση Ανταγωνιστικότητας 2003

συσχετίζεται με το επίπεδο ευημερίας των πολιτών της, η βελτίωση της συνδέεται με την βελτίωση ενός ή συνόλου δεικτών ευημερίας της χώρας τόσο διαχρονικά όσο και συγκριτικά με άλλες χώρες.

Η παραγωγικότητα θεωρείται ως ένας από τους βασικότερους δείκτες μέτρησης της ανταγωνιστικότητας. Μια αποτίμηση όμως της ανταγωνιστικότητας επικεντρωμένη στην αύξηση της παραγωγικότητας κρίνεται ως μη ολοκληρωμένη. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Ο.Κ.Ε. «...η ανταγωνιστικότητα προϋποθέτει ιδιαιτέρως την παραγωγικότητα, αλλά η ανταγωνιστικότητα και η παραγωγικότητα είναι διαφορετικά θέματα. Η ανταγωνιστικότητα μπορεί να θεωρηθεί ως ο συνδυασμός ανταγωνιστικών τιμών, που επιτυγχάνονται με την αύξηση της παραγωγικότητας, και ανταγωνιστικών χαρακτηριστικών που δεν σχετίζονται με το κόστος»¹⁵.

Ως προσδιοριστικοί επίσης παράγοντες της ανταγωνιστικότητας αναφέρονται οι ανθρώπινοι πόροι, η τεχνολογία και η καινοτομία¹⁶, οι οικονομίες μοναδιαίου κόστους¹⁷ και οι υλικές και άυλες υποδομές. Οι παράγοντες αυτοί λειτουργούν σε ένα μακροοικονομικό περιβάλλον και σε ένα θεσμικό πλαίσιο που με τη σειρά τους επηρεάζουν άμεσα το επίπεδο της ανταγωνιστικότητας: η μακροοικονομική πολιτική σε μακροχρόνιο ορίζοντα καθορίζει την διάρθρωση της παραγωγικής βάσης της οικονομίας¹⁸, ενώ το θεσμικό πλαίσιο καθορίζει το ρόλο του κράτους και της δημόσιας διοίκησης.

1.3. Βασικοί Συντελεστές Βελτίωσης της Εθνικής Ανταγωνιστικότητας

Η έννοια της εθνικής ανταγωνιστικότητας αναφέρεται σε όλο το φάσμα της οικονομίας, σε όλους σχεδόν τους προσδιοριστικούς παράγοντες της οικονομικής δραστηριότητας. Αρκετοί από αυτούς, όπως η ποσότητα και η ποιότητα των παραγωγικών συντελεστών, ο βαθμός συσσώρευσης και η παραγωγικότητα, ο ρόλος του δημόσιου τομέα, το μακροοικονομικό περιβάλλον, η διάρθρωση των αγορών και η ολοκλήρωσή τους με τις διεθνείς αγορές, οι επενδύσεις σε κοινωνικό κεφάλαιο και ανθρώπινο δυναμικό έχουν κατά καιρούς προβληθεί ως οι βασικότεροι για την εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας. Όμως, καθένας από αυτούς, χωριστά, εξηγεί μέρος μόνο της διαδικασίας της ανταγωνιστικότητας.

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ η σταθερότητα του μακροοικονομικού περιβάλλοντος αποτελεί πρωταρχική προϋπόθεση για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη μίας χώρας και τη βελτίωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της. Ο ρόλος του κράτους προς την προαναφερόμενη κατεύθυνση είναι σημαντικός καθώς είναι κοινή διαπίστωση ότι το κράτος και η πολιτική του, το μέγεθος, η ποιότητα και η αποτελεσματικότητα του δημόσιου τομέα επηρεάζουν το επίπεδο της ανταγωνιστικότητας και μπορούν να λειτουργήσουν ως αντικίνητρα για επενδύσεις.¹⁹

¹⁵ Βλ. σελ. 3 της Γνωμοδότησης της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής σχετικά με την «Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο – Παραγωγικότητα: το κλειδί για την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών οικονομιών και επιχειρήσεων». CES 1370/2002.

¹⁶ Η καινοτομία αναφέρεται σε οτιδήποτε νέο, δηλαδή νέες ιδέες, νέα προϊόντα, νέες μέθοδοι παραγωγής, νέα μορφές οργάνωσης και διαχείρισης ανθρώπινων πόρων.

¹⁷ Οι οικονομίες μοναδιαίου κόστους αναφέρονται στις οικονομίες κλίμακας, φάσματος, μεγέθυνσης, εκμάθησης, χρόνου καθώς και στις οικονομίες κόστους συναλλαγών και στις εξωτερικές οικονομίες.

¹⁸ M. Porter, 1990, *The Competitive Advantage of Nations*, Macmillan.

¹⁹ Οι εργαζόμενοι, οι επιχειρήσεις και το κράτος παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ανταγωνιστικότητας. Για παράδειγμα το κράτος επηρεάζει όχι μόνο το θεσμικό πλαίσιο και τις υποδομές μιας χώρας αλλά επίσης και το επιχειρηματικό κλίμα και τις εργασιακές σχέσεις. Πιτέλης Χ.

Με την έννοια αυτή η κοινωνική συναίνεση και η ανάπτυξη κλίματος εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς και την πολιτική ηγεσία μπορεί να είναι εξίσου, και συχνά οι περισσότερο σημαντικοί, παράγοντες προώθησης της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας ενός κράτους.²⁰

Σύμφωνα με το Εθνικό Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας και Ανάπτυξης η εθνική ανταγωνιστικότητα συναρτάται από:

- τη δυνατότητα διασύνδεσης και οικονομικής ολοκλήρωσης ενός κράτους με τις παγκόσμιες αγορές,
- τη βελτίωση της ποιότητας του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, δηλ. την ελκυστικότητά του ως τοποθεσία παραγωγής, διανομής και εν γένει ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων, δημιουργίας, ανάπτυξης και άνθησης ανταγωνιστικών επιχειρήσεων και τέλος
- τη στήριξη της υψηλής παραγωγικότητας, με βασικό στόχο την εξασφάλιση υψηλού βιοτικού επιπέδου για τους πολίτες του.

Ένας από τους βασικότερους προσδιοριστικούς παράγοντες μιας οικονομίας είναι το «Διεθνές Εμπόριο», η επίδραση του οποίου διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην εξέλιξη των τομέων της παραγωγικότητας, της αγοράς εργασίας και των υποδομών.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η επίδοση του διεθνούς εμπορίου μιας οικονομίας σχετικά με εκείνη άλλων χωρών επηρεάζεται, περισσότερο ή λιγότερο, από όλους τους παράγοντες ανταγωνιστικότητας. Μεταξύ αυτών, στοιχεία της επιχειρηματικής αποτελεσματικότητας, όπως παραγωγικότητα και αγορά εργασίας, των υποδομών, όπως τεχνολογικές υποδομές, επιστημονικές υποδομές και εκπαίδευση, συνιστούν παράγοντες με μεγάλη βαρύτητα για την ανταγωνιστικότητα μιας χώρας. Συνεπώς, η διάρθρωση των εμπορικών ροών κατά κατηγορία προϊόντων με έμφαση στο τεχνολογικό της περιεχόμενο και τη χωρική της διάσταση, αντανάκλα την επίδοση μιας χώρας και, συνεπώς, την ανταγωνιστικότητα της παραγωγής της²¹.

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι προσαρμογής μίας χώρας στις πιέσεις του διεθνούς ανταγωνισμού. Η σύγχρονη μικροοικονομική προσέγγιση της ανταγωνιστικότητας επικεντρώνεται περισσότερο στην ποιότητα των προϊόντων και στη συσχέτιση της με το κόστος των συντελεστών της παραγωγής καθώς το νέο παραγωγικό υπόδειγμα σχετίζεται άμεσα με τη γνώση. Υπάρχει πάντα η δυνατότητα προσανατολισμού της εγχώριας παραγωγής στην κατεύθυνση προϊόντων και υπηρεσιών εντάσεως γνώσης, ποιότητας και καινοτομίας, στην κατεύθυνση δηλαδή ενός παραγωγικού προτύπου του οποίου η ανταγωνιστικότητα δεν εξαρτάται από το χαμηλό κόστος αλλά από τα ποιοτικά συστατικά. Οι δραστηριότητες υψηλής τεχνολογίας συνεπάγονται μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία, καινοτομικότητα και δημιουργία απασχόλησης, ενώ η ζήτηση για τα προϊόντα που ενσωματώνουν μεγάλο βαθμό νέας γνώσης και τεχνολογίας αυξάνεται με ταχείς ρυθμούς.

(1999), Παραγωγικότητα, Ανταγωνιστικότητα και Σύγκλιση στην Παγκόσμια Οικονομία, στο Διεθνές Ανταγωνιστικότα και Βιομηχανική Στρατηγική, σελ. 19-46.

²⁰ Πιτέλης Χ. (1999), «Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση, Συναίνεση και Δημοκρατία», στο Διεθνές Ανταγωνιστικότα και Βιομηχανική Στρατηγική, σελ. 201-233.

²¹ Παλάσκας Θ., Στοφόρος Χ. και Χαλαμανδάρης Δ. (2004), «Η Ανταγωνιστικότητα της ελληνικής παραγωγής στη διεθνή αγορά», στην τριμηνιαία επιθεώρηση του Ινστιτούτου Δημοκρατίας Φιλελεύθερη Έμφαση, Τεύχος 20.

Βέβαια, συχνά υπερτονίζεται η ανασφάλεια και η προσωρινή απώλεια θέσεων εργασίας που ακολουθούν τις πολιτικές βελτίωσης της εθνικής ανταγωνιστικότητας, ενώ παραβλέπεται η θετική σχέση που υφίσταται τελικά μεταξύ της προώθησης της ανταγωνιστικότητας και των κοινωνικοοικονομικών στόχων που εξυπηρετεί. Η επιδίωξη της ανταγωνιστικότητας δεν συμβαδίζει κατ' ανάγκη με χαμηλούς μισθούς και χαμηλό επίπεδο κοινωνικής προστασίας. Σύμφωνα με την ευρωπαϊκή προσέγγιση η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας οδηγεί: α) σε αύξηση των πραγματικών μισθών, β) σε μεγαλύτερη εξασφάλιση της απασχόλησης και γ) σε μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων.²² Απόψεις σύμφωνα με τις οποίες η μείωση του κόστους εργασίας²³ είναι σε θέση να προκαλέσει ουσιαστική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και των εξαγωγικών επιδόσεων μίας χώρας και επομένως ανάλογη αύξηση της παραγωγής και της απασχόλησης δεν επιβεβαιώνονται σε όλες τις περιπτώσεις. Στον αντίποδα τους βρίσκεται η εναλλακτική της «εποικοδομητικής ευελιξίας» ή της «θετικής ευελιξίας» που στηρίζεται σε σύγχρονες τεχνικές δεξιότητες, υψηλές αμοιβές, υψηλή παραγωγικότητα, και στην ικανότητα προσαρμογής και καινοτομίας σε ολόκληρο το φάσμα της παραγωγικής αλυσίδας.^{24, 25}

1.4. Η κριτική του Krugman

Παρά την ευρεία αποδοχή της στο δημόσιο διάλογο για την ανάπτυξη και τη χάραξη της οικονομικής πολιτικής, η έννοια της ανταγωνιστικότητας δε στερείται επικριτών. Μεταξύ αυτών, ο Paul Krugman έχει εκφράσει την πεποίθηση ότι «η εμμονή με την ανταγωνιστικότητα δεν είναι μόνο εσφαλμένη, αλλά και επικίνδυνη, αφού στρεβλώνει την εγχώρια πολιτική και απειλεί το διεθνές οικονομικό σύστημα» (Krugman 1994). Η κύρια ένσταση του Krugman είναι ότι ή έννοια της ανταγωνιστικότητας στηρίζεται σε μια εικόνα αντιπαλότητας μεταξύ χωρών. Ως μετεξέλιξη θεωριών για τη διοίκηση επιχειρήσεων, η συζήτηση για ανταγωνιστικότητα θεωρεί ότι οι χώρες παλεύουν μεταξύ τους όπως οι επιχειρήσεις, για την κατάκτηση μεγαλύτερων μεριδίων μιας κοινής και πεπερασμένης αγοράς. Η επιτυχία της μίας σημαίνει αποτυχία της άλλης. Αντίστοιχη είναι και η εικόνα στις χώρες, όπου η συζήτηση για την ανταγωνιστικότητα σχετίζεται με την «επιλογή των νικητών» (picking winners). Η εικόνα αυτή είναι εντελώς παραπλανητική – συνεχίζει το επιχείρημα του Krugman – αφού το διεθνές εμπόριο είναι μια διαδικασία από την οποία μπορεί να θίγονται συγκεκριμένες βιομηχανίες και συμφέροντα, αλλά δε χάνει καμία χώρα ως σύνολο. Το διεθνές εμπόριο δεν είναι ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος, και άρα η συζήτηση για την ανταγωνιστικότητα αποτελεί απλώς αναβίωση προστατευτικών ιδεολογιών υπό νέα, «επιστημονικότερη» μορφή (Krugman 1994a; 1996). Ο ίδιος ο όρος ανταγωνιστικότητα, τέλος, δεν είναι παρά «μια ανείπωτη οντότητα που δεν μπορεί ούτε να οριστεί, ούτε να μετρηθεί» (Krugman 1997).

²² Καλογήρου Γ. (1998), Ανταγωνιστικότητα: Θεωρητικές Αναζητήσεις και Στρατηγικές Απαντήσεις, σελ. 63-95, Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και Βιομηχανική Στρατηγική, Τυπωθήτω, Αθήνα.

²³ Πολλοί επίσης είναι οι υποστηρικτές της άποψης ότι το κόστος της εργασίας είναι από τους βασικούς συντελεστές που καθορίζουν το επίπεδο της ανεργίας.

²⁴ Λυμπεράκη Α. (1998), Ανθρώπινο Κεφάλαιο, Ανταγωνιστικότητα και τα Διλήμματα της Εργασίας, σελ. 145-200, Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και Βιομηχανική Στρατηγική, Τυπωθήτω, Αθήνα.

²⁵ Η ύπαρξη χωρών με χαμηλό εργατικό κόστος και χαμηλή παραγωγικότητα και χωρών με υψηλό συγκριτικά κόστος εργασίας και υψηλές επιδόσεις αυξάνει τη σημασία της ποιότητας του ανθρώπινου παράγοντα στην ανταγωνιστικότητα. Ιωακείμολου Η. (1999), Οι Μισθοί, η Ανταγωνιστικότητα και η Ανεργία, INEE/ΓΣΕΕ, Μελέτες Νο 10.

Γράφοντας για την ανταγωνιστικότητα στην έκθεση του WEF για το 2006, ο Michael Porter προβαίνει σε μια σειρά διευκρινίσεων με τις οποίες ο Krugman δύσκολα θα διαφωνούσε: «Η ανταγωνιστικότητα παραμένει μια έννοια που συχνά παρερμηνεύεται, παρά την ευρεία αποδοχή της σημασίας της. Ο πιο διαισθητικός ορισμός της ανταγωνιστικότητας είναι το μερίδιο μιας χώρας στις παγκόσμιες αγορές για τα προϊόντα της. Αυτή η προσέγγιση όμως κάνει την ανταγωνιστικότητα ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος, αφού το κέρδος της μιας χώρας πραγματοποιείται εις βάρος της άλλης. Αυτή η αντίληψη της ανταγωνιστικότητας χρησιμοποιείται για να δικαιολογήσει παρεμβάσεις στην αγορά προς όφελος μιας χώρας (η λεγόμενη στρατηγική βιομηχανική πολιτική), συμπεριλαμβανομένων επιδοτήσεων, περιορισμών στους τοπικούς μισθούς, και νομισματικές υποτιμήσεις. Συχνά μάλιστα λέγεται ότι χαμηλότεροι μισθοί ή υποτιμήσεις «κάνουν μια χώρα πιο ανταγωνιστική. Αυτή η αντίληψη της ανταγωνιστικότητας είναι βαθιά εσφαλμένη. Η ανάγκη για χαμηλούς μισθούς αποκαλύπτει την απουσία ανταγωνιστικότητας και μειώνει την ευημερία των πολιτών. Οι επιδοτήσεις απομυζούν εθνικούς πόρους και στρεβλώνουν τις επιλογές εις βάρος της πιο αποδοτικής χρήσης των συντελεστών. Οι υποτιμήσεις ισοδυναμούν με μια συλλογική, εθνική μείωση μισθών, αφού μειώνουν το κόστος των προϊόντων και υπηρεσιών που πωλούνται διεθνώς, ενώ αυξάνουν το κόστος των προϊόντων και υπηρεσιών που αγοράζονται διεθνώς. Η πραγματική ανταγωνιστικότητα, άρα, μετράται σε όρους παραγωγικότητας. Η παραγωγικότητα επιτρέπει υψηλούς μισθούς, ισχυρά νομίσματα και ελκυστικές αποδόσεις στο κεφάλαιο – και μαζί με αυτά και υψηλό βιοτικό επίπεδο. Η παγκόσμια οικονομία δεν είναι παίγνιο μηδενικού αθροίσματος. Πολλές χώρες μπορούν να βελτιώσουν την ευημερία τους βελτιώνοντας την παραγωγικότητά τους. Η κεντρική πρόκληση στην οικονομική ανάπτυξη, είναι η δημιουργία συνθηκών για ταχεία και συνεχή αύξηση της παραγωγικότητας.».

Επιπλέον, η Boltho (1996) θεωρεί ότι ο προβληματισμός για τη μακροχρόνια ανταγωνιστικότητα «μπορεί να μην είναι τόσο ανησυχητικός όσο φοβάται ο Krugman. Αφού η ανταγωνιστικότητα των μεμονωμένων επιχειρήσεων επηρεάζεται καθοριστικά από εγχώριες πολιτικές (π.χ. εκπαίδευση και κατάρτιση, E&A και τεχνολογία, φορολογία και υποδομές κλπ.), ο προβληματισμός για την ανταγωνιστικότητα είναι πιθανόν να οξύνει την αντίληψή μας για τις διεθνείς διαφορές σε αυτά τα θέματα. Η εξέλιξη αυτή μπορεί με τη σειρά της να προκαλέσει μεταρρυθμίσεις και σύγκλιση σε καλύτερες πρακτικές και πολιτικές».

1.5. Η κριτική της ομάδας της Λισσαβώνας

Μια διαφορετική, αλλά διόλου αμελητέα εστία σκεπτικισμού προέρχεται από εκείνους που αμφισβητούν την ικανότητα μιας ευρύτερης «νοοτροπίας του ανταγωνισμού» να προσφέρει λύσεις στα προβλήματα των σύγχρονων κοινωνιών. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η οποία συχνά συνδέεται με τον Riccardo Petrella και την ‘Ομάδα της Λισσαβώνας’²⁶, η εμμονή στην ανταγωνιστικότητα υπονομεύει εναλλακτικές προσεγγίσεις στις διεθνείς αλληλεπιδράσεις (συνεργασία και συνοχή) και την ιεράρχηση και αντιμετώπιση εγχώριων κοινωνικών προβλημάτων. Μέρος του επιχειρήματος θυμίζει την κριτική του Krugman, στο βαθμό που οι αναλυτές αυτοί εκφράζουν επιφυλάξεις για την μεταφορά εννοιών από το μάνατζμεντ και τις επιχειρήσεις προς το κράτος και την εθνική οικονομία, ή διαφωνούν με την αντίληψη

²⁶ Βλ. Group of Lisbon (1996), Limits to Competition, MIT Press LTD, ΗΠΑ. Για πιο πρόσφατες κριτικές προς την ίδια κατεύθυνση, βλ. Cerny (2005) και Founger (2006).

των διεθνών σχέσεων ως εξολοκλήρου συγκρουσιακών. Πέραν τούτου όμως, ο πυρήνας της κριτικής της ομάδας της Λισσαβώνας είναι αρκετά διαφορετικός από αυτόν του Krugman· θεωρεί ότι η υπερβολική ενασχόληση με τον ανταγωνισμό – ο οποίος θεωρείται σχεδόν *a priori* επιθυμητός – αυτομάτως αποκλείει εναλλακτικούς τρόπους οργάνωσης της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Ο προσανατολισμός στην ανταγωνιστικότητα αυξάνει τις κοινωνικές ανισότητες, υποβαθμίζει το φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον και περιθωριοποιεί ομάδες του παγκόσμιου πληθυσμού. Η κριτική της ομάδας της Λισσαβώνας θίγει ένα καίριο θέμα: στο βαθμό που ο ορισμός της ανταγωνιστικότητας εμπεριέχει συγκεκριμένες αξιολογικές κρίσεις για τον ανταγωνισμό, το ρόλο των αγορών, την κοινωνική προστασία κλπ., φαίνεται να προεξοφλεί το αποτέλεσμα μιας συζήτησης για τα θέματα αυτά και να αποκλείει διαφορετικές απόψεις και προσεγγίσεις. Το πρόβλημα καθίσταται οξύτερο όταν για τη μέτρηση της ανταγωνιστικότητας χρησιμοποιούνται 'ευαίσθητοι' δείκτες όπως η ευελιξία των αγορών εργασίας ή η αυστηρότητα του ρυθμιστικού πλαισίου. Από την άλλη πλευρά όμως, οι περισσότεροι ορισμοί της ανταγωνιστικότητας κάνουν ρητά λόγο για τη σημασία της κοινωνικής συνοχής, της βελτίωσης των βιοτικών συνθηκών, την καταπολέμηση της φτώχειας κλπ. Υπό αυτό το πρίσμα, πολλές από τις ενστάσεις της ομάδας της Λισσαβώνας δεν αφορούν την ανταγωνιστικότητα αυτή καθ' εαυτή, αλλά ορισμένες από τις ερμηνείες της και τις προτάσεις πολιτικής που μπορεί να συνδεθούν με αυτήν.

1.6. Μια εναλλακτική θεώρηση της ανταγωνιστικότητας: Το Διαμάντι του Porter

Εναλλακτικό παράδειγμα ενός συνθετικού υποδείγματος για την ανταγωνιστικότητα, το οποίο έχει ασκήσει σημαντική επιρροή στη διεθνή βιβλιογραφία, είναι το υπόδειγμα του Porter (1990). Σύμφωνα με τον Porter, το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των κρατών προκύπτει ως συνισταμένη των προσπαθειών των μεμονωμένων επιχειρήσεων για συνεχή βελτίωση της παραγωγικής τους διαδικασίας και καινοτομία. Έτσι, η κατάκτηση και διατήρηση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος – σε αντιδιαστολή προς το συγκριτικό πλεονέκτημα των συμβατικών υποδειγμάτων εμπορίου – είναι μια αδιάλειπτη, εξελικτική διαδικασία που μπορεί να ανεξαρτητοποιηθεί από τις παραγωγικές εντάσεις ή τη δομή του κόστους των οικονομικών κλάδων της κάθε χώρας²⁷.

Αντίθετα, οι παράγοντες που επισημαίνονται από τον Porter είναι (α) οι συνθήκες συντελεστών/εισροών (factor/input conditions), (β) οι συνθήκες ζήτησης (demand conditions), (γ) το στρατηγικό και ανταγωνιστικό πλαίσιο των επιχειρήσεων (context for firm strategy and rivalry) και (δ) το πλέγμα των συνδεδεμένων και υποστηρικτικών επιχειρήσεων (related and supporting industries). Οι τέσσερις αυτοί παράγοντες αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, ενώ ταυτόχρονα επηρεάζονται από δύο, ως επί το πλείστον, εξωγενή στοιχεία: (α) από τυχαία ιστορικά γεγονότα και πολιτιστικά χαρακτηριστικά, καθώς και (β) από την κρατική πολιτική (Porter, et al. 2006: 53).

Τέλος, το υπόδειγμα του Porter προσέφερε και μια θεωρία σταδίων για τη διαχρονική εξέλιξη των οικονομιών και τους παράγοντες που έχουν τη μεγαλύτερη σημασία σε κάθε στάδιο. Σύμφωνα με τα τέσσερα στάδια της ανταγωνιστικής εξέλιξης των χωρών (Porter 1990: κεφάλαιο 10), οι χώρες διέρχονται διαδοχικά από (1) το στάδιο όπου μοχλοί της ανταγωνιστικότητας είναι οι βασικοί συντελεστές της

²⁷ Κάτι που αποκλείεται εκ κατασκευής στο υπόδειγμα Heckscher-Ohlin για παράδειγμα, όπου οι παραγωγικές εντάσεις είναι αυτές που προσδιορίζουν τις διαφορές κόστους και διαμορφώνουν το συγκριτικό πλεονέκτημα.

παραγωγής (basic factor-driven stage)· (2) το επενδυτικό στάδιο (investment-driven stage) όπου ξεκινά ο σχηματισμός πιο σύνθετων συντελεστών, έχει σημασία το μέγεθος και η ανάπτυξη της εγχώριας αγοράς, αυξάνεται η τοπική αντιπαλότητα και η κινητοποίηση· (3) το στάδιο των καινοτομιών (innovation-driven stage), όπου οι επιχειρήσεις αναπτύσσουν παγκόσμιες στρατηγικές, η πολυπλοκότητα της εγχώριας ζήτησης είναι πλεονέκτημα, αναπτύσσονται οι συναφείς και υποστηρικτικοί κλάδοι, σχηματίζονται εξειλιγμένοι και εξειδικευμένοι συντελεστές και κάποια μειονεκτήματα ενδέχεται να μεταμορφωθούν σε πλεονεκτήματα· (4) το τελευταίο, αλλά όχι αναπόφευκτο στάδιο, είναι αυτό της κάμψης προς την απλή αξιοποίηση του υφιστάμενου πλούτου (wealth-driven stage). Ο Porter ασφαλώς δεν είναι ο πρώτος που διατυπώνει ένα 'υπόδειγμα σταδίων' για να περιγράψει την αναπτυξιακή τροχιά των χωρών, ούτε είναι ο πλέον τυπικός εκπρόσωπος αυτής της παράδοσης²⁸. Εντούτοις, η προσέγγισή του φωτίζει ένα στοιχείο που δύσκολα ενσωματώνεται στα παραδοσιακά, νεοκλασικά μοντέλα: τη σημασία του ποιοτικού άλματος από μια ανταγωνιστικότητα που στηρίζεται σε «βασικούς» συντελεστές (φτηνή εργασία, φυσικοί πόροι) σε μια «σύνθετη» ανταγωνιστικότητα βασισμένη στην καινοτομία, την τεχνολογία και τη συνεχή βελτίωση των επιχειρηματικών πρακτικών.

1.7. Εθνική στρατηγική για την ανταγωνιστικότητα

Γεννημένη τη δεκαετία του 1980²⁹, η συζήτηση για την ανταγωνιστικότητα των εθνικών οικονομιών γνώρισε γρήγορα αποδοχή και σύντομα υιοθετήθηκε και καλλιεργήθηκε από επίσημους κρατικούς φορείς. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι ΗΠΑ ίδρυσαν το Συμβούλιο Πολιτικής για την Ανταγωνιστικότητα (Competitiveness Policy Council), ενώ ταυτόχρονα η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) δημιούργησε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας (European Competitiveness Council), το οποίο και εκδίδει σε τακτά χρονικά διαστήματα εκθέσεις για την πορεία της ευρωπαϊκής ανταγωνιστικότητας². Λίγο αργότερα, η υιοθέτηση της Στρατηγικής της Λισσαβώνας από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, έθεσε την ανταγωνιστικότητα στην καρδιά του ευρωπαϊκού αναπτυξιακού προβληματισμού όπου και δεσπόζει ως σήμερα.

Τα τελευταία χρόνια, πολλές χώρες έχουν ιδρύσει εξειδικευμένα ινστιτούτα για την παρακολούθηση και προώθηση της ανταγωνιστικότητας (π.χ. Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία, Βέλγιο, Ολλανδία, Ιαπωνία). Μεταξύ των χωρών αυτών συγκαταλέγεται και η Ελλάδα, όπου από το 2001 λειτουργεί το Εθνικό Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας και Ανάπτυξης³, με κύριο στόχο τη χάραξη της στρατηγικής για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, καθώς και τη συνεργασία και κινητοποίηση όλων των κοινωνικών εταίρων για την προώθηση των στόχων της Λισσαβώνας και την αναβάθμιση της ανταγωνιστικής θέσης της Χώρας. Ταυτόχρονα, μια σειρά από ιδιωτικούς οργανισμούς – με πιο προβεβλημένους το World Economic Forum (WEF) και το Institute for Management Development (IMD) – προσφέρουν αναλύσεις και συγκρίσεις της ανταγωνιστικής θέσης των οικονομιών.

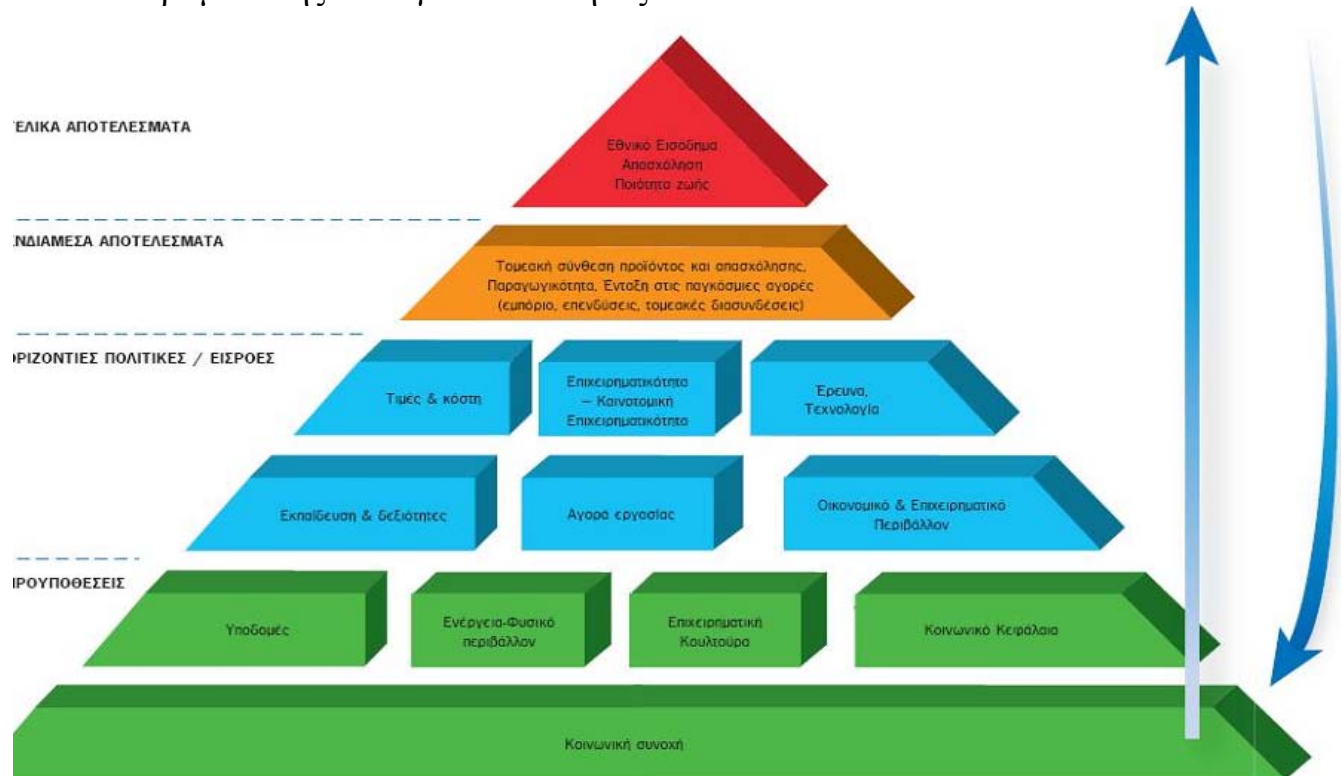
²⁸ Σε πιστοποίηση της 'ευελιξίας' του υποδείγματός του (αλλά και σε επιβεβαίωση όσων του καταλογίζουν αδυναμία διατύπωσης επαρκών γενικεύσεων), ο Porter διευκρινίζει ότι κανένα στάδιο δεν είναι αναπόφευκτο, ενώ οι πολιτιστικές επιρροές και διαφορετικές ιστορικές εμπειρίες παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο.

²⁹ Ο όρος δεν ήταν φυσικά ξένος στους οικονομολόγους προηγούμενων δεκαετιών, αν και συνήθως συνδεόταν με πολύ στενότερες έννοιες (βλ. παρακάτω). Ο σύγχρονος, πολυδιάστατος ορισμός της ανταγωνιστικότητας αποτελεί πιο πρόσφατο φαινόμενο, έστω και αν ο Reinert (1995) αποδίδει στον ευρύτερο προβληματισμό ιστορία πολλών αιώνων.

Προσαρμόζοντας τη σχετική διεθνή εμπειρία στις ιδιαιτερότητες των ελληνικών δεδομένων, το Εθνικό Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας και Ανάπτυξης έχει καταλήξει σε μια Πυραμίδα Ανταγωνιστικότητας, βάσει της οποίας οι διαστάσεις της ανταγωνιστικότητας επιμερίζονται σε τέσσερα επίπεδα: με αφετηρία την ύπαρξη των «βασικών προϋποθέσεων», οι «οριζόντιες πολιτικές και εισροές» συμβάλλουν στην επίτευξη των «ενδιαμέσων αποτελεσμάτων» της ανταγωνιστικότητας, τα οποία με τη σειρά τους συντελούν στην ικανοποίηση των «τελικών στόχων» της αναπτυξιακής διαδικασίας, που δεν είναι άλλοι από αυτούς που καταγράφει ο ορισμός της ανταγωνιστικότητας που δόθηκε παραπάνω: βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, απασχόληση, ποιότητα ζωής. Τα χαμηλότερα επίπεδα της πυραμίδας με τη σειρά τους επιμερίζονται σε επιπλέον συστατικά στοιχεία, κάποια εκ των οποίων θεωρούνται (βραχυχρόνια) εξωγενή (π.χ. το φυσικό περιβάλλον) και κάποια εκ των οποίων προσδιορίζονται ενδογενώς ή αποτελούν ακόμα και προϊόν συνειδητής κρατικής πολιτικής (π.χ. εκπαίδευση).

Μολονότι η Πυραμίδα της Ανταγωνιστικότητας δεν αποτελεί το μοναδικό τρόπο σύλληψης του τρόπου συναρμογής και των στοιχείων της ανταγωνιστικότητας (ήδη παρουσιάστηκε το Διαμάντι του Porter, μια από τις δημοφιλέστερες εναλλακτικές προσεγγίσεις), ωστόσο καλύπτει ένα ευρύτατο φάσμα παραγόντων και συμπυκνώνει τις κυριότερες διαστάσεις της «διεθνούς συναίνεσης» για την ανταγωνιστικότητα. Διαφορετικοί μελετητές βέβαια, μπορεί να εντάξουν έναν ή περισσότερους παράγοντες σε άλλες θεωρητικές κατηγορίες, ανάλογα με το υπόδειγμα που ακολουθούν. Οι αποκλίσεις αυτές είναι αναμενόμενες, αφού η πολυπλοκότητα των σχέσεων μεταξύ των επιμέρους στοιχείων είναι τέτοια ώστε να υπονομεύει την υιοθέτηση απλών συνταγών και απλών σχέσεων αιτιότητας. Έτσι για παράδειγμα η ποιότητα του ανθρωπίνου κεφαλαίου μπορεί ταυτόχρονα να είναι και μοχλός και αποτέλεσμα μιας ανταγωνιστικής διαδικασίας, ενώ η σχέση μεταξύ κοινωνικής συνοχής και οικονομικής ανάπτυξης κάθε άλλο παρά μονόδρομη μπορεί να θεωρηθεί. Αναγνωρίζοντας τις αμφίδρομες εξαρτήσεις και την ύπαρξη πολλών μηχανισμών ανατροφοδότησης, το ΕΣΑΑ δε θεωρεί την πυραμίδα αυστηρά ιεραρχική, ούτε πιστεύει στην ύπαρξη αυστηρών στεγανών μεταξύ επιπέδων και επιμέρους διαστάσεων. Με αυτές τις παρατηρήσεις κατά νου, οι παράγραφοι που ακολουθούν εξετάζουν σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια τα διάφορα επίπεδα της Πυραμίδας Ανταγωνιστικότητας, εξηγώντας, σε κάθε περίπτωση, τη σημασία των επιμέρους παραγόντων και τη συναρμογή τους με τις υπόλοιπες διαστάσεις της ανταγωνιστικότητας, χρησιμοποιώντας τα ευρήματα της διεθνούς βιβλιογραφίας.

1.1: Η Πυραμίδα της Ανταγωνιστικότητας

Η ολοκληρωμένη στρατηγική για την ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη της χώρας:

- Χαράσσεται και επαναξιολογείται παράλληλα με τις εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση,
- Καλύπτει πλήρως τη στρατηγική της Λισσαβόνας και τους αντίστοιχους στόχους.
- Λαμβάνει υπόψη το μακροπρόθεσμο στόχο της πραγματικής σύγκλισης της χώρας με την ΕΕ.
- Εξειδικεύεται στις εθνικές κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές ιδιαιτερότητες, λαμβάνοντας υπόψη το επίπεδο ανάπτυξης της χώρας και τη νέα γεωπολιτική θέση της με τις νέες δυνατότητες οικονομικής και γεωπολιτικής ανάδειξης.

Στο πλαίσιο αυτό, αυτοί οι βασικοί προσανατολισμοί της πολιτικής μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

- **Συνέχιση της μακροοικονομικής ανάπτυξης.** Η μακροοικονομική ανάπτυξη και σταθερότητα μπορούν να αποτελέσουν σημαντικά στοιχεία ενθάρρυνσης επενδύσεων, οι οποίες με τη σειρά τους θα ενισχύσουν περαιτέρω τους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Οι μακροοικονομικές πολιτικές συμβάλλουν επίσης και στην ενίσχυση των βασικών παραγόντων της ανάπτυξης (διαρθρωτικές αλλαγές, εκπαίδευση, έρευνα και τεχνολογία). Ωστόσο, Βασικό στοιχείο στην προσπάθεια αυτή παίζει η ανάπτυξη εμπιστοσύνης, η παρουσίαση θετικών μακροπρόθεσμων προοπτικών, καθώς και η ύπαρξη του κατάλληλου επιχειρηματικού περιβάλλοντος.
- **Συνέχιση της απελευθέρωσης των αγορών προϊόντων και υπηρεσιών και πολιτική ενίσχυσης του καταναλωτή.** Η διαδικασία ανοίγματος όλων των

αγορών προϊόντων και υπηρεσιών (εξαιρουμένων όσων θεωρούνται δημόσια αγαθά και παράγονται εκτός συνθηκών ανταγωνισμού) είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την αναβάθμιση της ανταγωνιστικότητας. Η ανάπτυξη όμως του υγιούς και θεμιτού ανταγωνισμού χρειάζεται ένα λιτό και αποτελεσματικό ρυθμιστικό πλαίσιο, καλλιέργεια καταναλωτικής συνείδησης και διαμόρφωση ενός κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών.

- **Συνεχής αναβάθμιση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος.** Η αναβάθμιση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος περιλαμβάνει μέτρα θεσμικού χαρακτήρα, με κύριο στόχο την απλοποίηση των διαδικασιών δημιουργίας και λειτουργίας των επιχειρήσεων, βάσει συγκεκριμένων, σταθερών και διαφανών κανόνων παιχνιδιού, καθώς και τη συνεχή βελτίωση όλων των παραγόντων υποστήριξης της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να συμπεριληφθούν οι νέοι θεσμοί (π.χ. δομές στήριξης επιχειρήσεων) και να προσδιοριστούν οι δράσεις μετεξέλιξης των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων της χώρας σε δραστηριότητες υψηλότερης προστιθέμενης αξίας.
- **Επιτάχυνση των διαδικασιών μετάβασης στην οικονομία της γνώσης.** Η πολιτική αυτή έχει τρεις συνιστώσες. Η πρώτη είναι η καινοτομία, δηλαδή η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών, νέων προϊόντων και νέων μεθόδων παραγωγής και διάθεσης που αναβαθμίζουν την παραγωγικότητα. Η δεύτερη συνιστώσα αφορά τη δημιουργία της ίδιας της γνώσης μέσα από την έρευνα. Η τρίτη συνιστώσα αναφέρεται στην αναβάθμιση των γνώσεων του ανθρώπινου δυναμικού. Σημαντική προς την κατεύθυνση αυτή θα είναι η κινητοποίηση του μεγαλύτερου μέρους της κοινωνίας και της οικονομίας, ώστε να δημιουργηθεί συνεχώς διευρυνόμενη ζήτηση για νέες γνώσεις που θα στηρίξουν και την ανάπτυξη της προσφοράς και τη δόμηση του «συστήματος καινοτομίας».
- **Αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος και επέκταση της δια βίου εκπαίδευσης.** Το εκπαιδευτικό σύστημα και το σύστημα αρχικής κατάρτισης θα πρέπει να προσαρμοστούν επαρκώς, ώστε να παρέχει στους νέους τα εφόδια που είναι σημαντικά στην κοινωνία της γνώσης και στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία. Η συνεχιζόμενη δια Βίου εκπαίδευση και κατάρτιση πρέπει επίσης να επεκταθεί ώστε να καλύπτει τις ελλείψεις του ανθρώπινου δυναμικού σε εξειδικευμένες γνώσεις και δεξιότητες και την προσαρμογή τους στις διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες.
- **Ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.** Αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία στο ρόλο που μπορούν και πρέπει να παίζουν οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην ανταγωνιστικότητα, την ανάπτυξη και την απασχόληση. Γι αυτόν τον σκοπό αναγκαία είναι η βελτίωση του θεσμικού πλαισίου που αφενός ενθαρρύνει αυτές τις μικρές και εκκολλημένες επιχειρήσεις, ιδιαίτερα στην ικανότητα τους να καινοτομούν και αφετέρου διευκολύνει τη δημιουργία δυναμικών νέων επιχειρήσεων, που στο σύνολο τους είναι σημαντικοί φορείς νέας απασχόλησης.
- **Ενίσχυση της περιφερειακής ανταγωνιστικότητας και ανάπτυξης.** Στόχος είναι να περιορίσουμε τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες ανάμεσα στις περιφέρειες και να αναζητήσουμε τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της κάθε περιφέρειας ώστε να ενθαρρυνθεί η οικονομική δραστηριότητα. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, επιδιώκεται να προωθούνται στις περιφέρειες οι γενικές προϋποθέσεις, το κατάλληλο περιβάλλον και οι κατάλληλες δομές που ευνοούν την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων των επιχειρήσεων, καθώς επίσης

ένα ευρύ φάσμα έμμεσων και άμεσων ενισχύσεων σε τομείς, όπως ενέργεια, έρευνα και τεχνολογική καινοτομία.

- **Απασχόληση και κοινωνική συνοχή:** Η δυναμική της ανταγωνιστικότητας και της ανάπτυξης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνική συνοχή, αλλά και από την ικανότητα της ίδιας της κοινωνίας να ανανεώνεται. Κεντρικός πυλώνας όλων των δράσεων είναι η ενίσχυση της απασχόλησης και η μείωση της ανεργίας, η δημιουργία νέων και ποιοτικά καλύτερων θέσεων εργασίας μέσα από τη διεύρυνση και τη στήριξη της επιχειρηματικότητας. Οι δράσεις λαμβάνουν υπόψη τη διάσταση της ισότητας των ευκαιριών, την ανάγκη για εκπαίδευση και κατάρτιση, την αξιοποίηση του δυναμικού απασχόλησης της κοινωνίας της πληροφορίας και την προώθηση της περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης.
- **Κατάρτιση συνολικής στρατηγικής της χώρας για την παρουσία της στην Νοτιοανατολική Ευρώπη και στη Μεσόγειο.** Η χώρα βρίσκεται γεωγραφικά σε ένα σημείο από το οποίο μπορεί να παίξει ένα σημαντικό ρόλο στην περιοχή αυτή όπως και στο παρελθόν. Ανοίγονται νέες ευκαιρίες συνεργασιών, δικτυώσεων, επιχειρηματικών ανταλλαγών με αναπτυξιακές δυνατότητες τόσο για την ελληνική οικονομία όσο και για τις οικονομίες των χωρών αυτών. Επιπλέον, όμως, η χώρα θα πρέπει να διαθέτει μία συνεπή πολιτική αντιμετώπισης του ανταγωνισμού που προκύπτει από την περαιτέρω διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- **Ο ρόλος και η συμμετοχή του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα στην οικονομική ανάπτυξη.** Ο ρόλος αυτός σχετίζεται αφενός με τη σπουδαιότητα των δύο τομέων και αφετέρου με την προσπάθεια της χώρας να αντιμετωπίσει τον ισχυρό ανταγωνισμό κατ' αρχήν από τα υφιστάμενα αλλά και από τα νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να συνεχιστεί η προσπάθεια βελτίωσης της λειτουργίας του δημόσιου τομέα, με γνώμονα την ποιότητα των υπηρεσιών, την αποτελεσματικότητα της λειτουργίας του, την υψηλότερη αποδοτικότητα, καθώς και την ενστάλαξη της έννοιας της αξιοπιστίας στον πολίτη και στον επιχειρηματία. Ιδιαίτερη σημασία έχει η αναζήτηση νέων μορφών αποτελεσματικής συνεργασίας και συμπράξεων ιδιωτικού και δημόσιου τομέα.

1.8. Ελληνικό Σύστημα Μέτρησης της Ανταγωνιστικότητας (ΕΣΜΑ)

Στο πρώτο κεφάλαιο της "Έκθεσης Ανταγωνιστικότητας" (έκδοση 2003) δόθηκαν ο ορισμός και η έννοια της ανταγωνιστικότητας και οι Βασικοί προσανατολισμοί της ολοκληρωμένης στρατηγικής για την ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη την οποία καλείται το ΕΣΜΑ να αξιολογήσει, συγκριτικά με άλλες χώρες και όπου αυτό είναι εφικτό, σε βασικές περιοχές εφαρμογής της.

Σύμφωνα με τη στρατηγική αυτή, η ανταγωνιστικότητα μπορεί να ιδωθεί ότι επηρεάζεται από ένα σύνολο παραγόντων - προϋποθέσεων δομημένων σε ένα ισορροπημένο πλαίσιο παραγόντων Βιώσιμης Ανάπτυξης, ενώ η βελτίωση της μπορεί να αξιολογηθεί από τα αποτελέσματα της που είναι η εξασφάλιση υψηλού βιοτικού επιπέδου για τους πολίτες.

Η βελτίωση της εθνικής ανταγωνιστικότητας, σύμφωνα πάντα με αυτή την προσέγγιση, είναι μια σύνθετη, διαρκής διαδικασία, η οποία αναφέρεται σε όλους σχεδόν τους προσδιοριστικούς παράγοντες της οικονομικής δραστηριότητας, στην κοινωνική πρόοδο και την περιβαλλοντική προστασία και αναβάθμιση. Αρκετοί από

αυτούς έχουν κατά καιρούς προβληθεί ως οι βασικότεροι για την εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας, όμως, καθένας από αυτούς, χωριστά, εξηγεί μόνο μέρος της διαδικασίας.

Κατά συνέπεια η αξιολόγηση της, συγκριτικά με άλλες χώρες ή/και της διαδικασίας βελτίωσης της, έγκειται στη δυνατότητα δημιουργίας ενός συστήματος δεικτών που να καλύπτουν ένα μεγάλο φάσμα όλης αυτής της διαδικασίας συμπεριλαμβανομένων των αποτελεσμάτων της χωρίς ιδιαίτερη έμφαση σε ένα δείκτη ή την αποσπασματική ερμηνεία τους.

Το ΕΣΜΑ συμβάλλει στην άντληση πληροφοριών για τη βελτίωση ενός προσδιοριστικού παράγοντα, γεγονός που υποδηλώνει και την αποτελεσματικότητα της εφαρμοζόμενης τομεακής πολιτικής, ενώ παράλληλα, έχει ως στόχο να υποδείξει την υστέρηση σε κάποιον άλλο προσδιορίζοντας το «κενό» επίδοσης, αλλά κυρίως τη βέλτιστη πρακτική του «ανταγωνιστή» για τη βελτίωση του σχεδιασμού της πολιτικής για την ανταγωνιστικότητα.

Αντικειμενικός στόχος είναι η διαρκής παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής της πολιτικής βασισμένης στην επίτευξη αποτελεσμάτων (result-based management) δια της βελτίωσης των δεικτών.

Οι βασικοί άξονες του ΕΣΜΑ συνοψίζονται σε πέντε γενικές κατηγορίες δεικτών:

- τέσσερις κατηγορίες προϋποθέσεων, οικονομικό περιβάλλον, κοινωνική συνοχή, περιβαλλοντική προστασία και αναβάθμιση και παραγωγικότητα
- και μία κατηγορία αποτελεσμάτων (συνολική επίδοση).

Κατηγορίες δεικτών

Παράγοντες που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα: Οι προϋποθέσεις

α. Το οικονομικό περιβάλλον, αξιολογείται, από τις ακόλουθες υποκατηγορίες δεικτών:

- τις τιμές και τα κόστη (που χωρίζονται σε κόστος εργασίας και κόστος εισροών),
- την οικονομική πολιτική και το ρυθμιστικό πλαίσιο λειτουργίας των αγορών (που εξετάζονται ως προς τη σταθερότητα και την εμπιστοσύνη),
- την ύπαρξη ανταγωνιστικών αγορών (όπως αντανακλώνται στις αγορές εργασίας και κεφαλαίου) και
- την ολοκλήρωση των εγχώριων αγορών με τις διεθνείς αγορές μέσω διεθνούς εμπορίου και ξένων άμεσων επενδύσεων.

β. Η κοινωνική συνοχή, αξιολογείται, από τέσσερις υποκατηγορίες δεικτών:

- την εκπαίδευση και τις δεξιότητες των εργαζομένων,
- τη μετάβαση στην κοινωνία της πληροφορίας,
- τις συγκοινωνιακές υποδομές,
- καθώς και άλλους δείκτες συνοχής (όπως περιφερειακή συνοχή, μακροχρόνια ανεργία, φτώχεια).

Η σχέση της ανταγωνιστικότητας με την κοινωνική συνοχή είναι αμφίδρομη και οι παραπάνω παράγοντες δημιουργούν προϋποθέσεις ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας.

γ. Η περιβαλλοντική προστασία και αναβάθμιση, αξιολογείται από έξι περιβαλλοντικούς δείκτες που μετρούν την ποιότητα ζωής των πολιτών (τα καταναλωτικά πρότυπα, τις προστατευόμενες περιοχές φυσικού περιβάλλοντος, τις εκπομπές ρύπων του φαινομένου του θερμοκηπίου κ. ά.). Το περιβάλλον αποτελεί τη βάση και το όριο της ανάπτυξης, ενώ η περιβαλλοντική προστασία και αναβάθμιση αποτελεί προϋπόθεση ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας, ιδιαίτερα στη διαδικασία μετάβασης προς την οικονομία της γνώσης και δημιουργίας εναλλακτικών, βιώσιμων δραστηριοτήτων.

δ. Παραγωγικότητα. Η διαρκής βελτίωση της παραγωγικότητας ουσιαστικά λειτουργεί ως «καταλύτης» που επιτρέπει τη μετουσίωση όλων των προηγούμενων συνιστωσών της ανταγωνιστικότητας σε ένα υψηλότερο βιοτικό επίπεδο. Ως εκ τούτου, η παραγωγικότητα αποτελεί τον πιο σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα ευημερίας. Η παραγωγικότητα επιτυγχάνεται μέσω της έρευνας και της τεχνολογίας, ενισχύεται από τη διαδικασία της καινοτομίας και από την επιχειρηματικότητα. Η παραγωγικότητα βελτιώνεται εξαιτίας της μεταβολής πολλών άλλων παραγόντων (πολύ-παραγωγικότητα) που είναι δύσκολο να απομονωθούν και να μετρηθούν (όπως οι θεσμοί, μη τεχνολογικοί παράγοντες, οργάνωση και διοίκηση, ποιότητα, κ.λ.π.). Στην παρούσα έκδοση αξιολογείται από τρεις υποκατηγορίες δεικτών: την έρευνα, την τεχνολογία και την καινοτομία, την επιχειρηματικότητα και την παραγωγικότητα.

Δείκτης Ανταγωνιστικής Επίδοσης: Τα Αποτελέσματα της Ανταγωνιστικότητας

ε. Αποτελέσματα. Η βελτίωση της ανταγωνιστικής θέσης έχει ως αντικειμενικό και απώτερο σκοπό την επίτευξη ενός υψηλότερου βιοτικού επιπέδου. Αυτό αποτυπώνεται σε δείκτες συνολικής επίδοσης τόσο σε μακροοικονομικό όσο και σε μικροοικονομικό επίπεδο. Βασικό ποσοτικό μέτρο της ποιότητας ζωής είναι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ και ιδιαίτερα η μεταβολή του σε σχέση με τα προηγούμενα έτη καθώς επίσης η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Επίσης, ο δείκτης κόστους ζωής αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο προσδιορισμού του βιοτικού επιπέδου και της ποιότητας ζωής.

1.9. Συμπεράσματα

Στο τέλος της περιήγησης στις θεωρητικές όψεις της ανταγωνιστικότητας διαπιστώνεται ότι παρά την προβλεπόμενη της θέση στον οικονομικό προβληματισμό των τελευταίων δεκαετιών, το ακριβές της περιεχόμενο εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο συζητήσεων και αντιπαραθέσεων. Σε μεγάλο βαθμό, το γεγονός αυτό αποτελεί αναπόφευκτη συνέπεια της διεύρυνσης του φάσματος ανάλυσης της ανταγωνιστικότητας. Καθώς η ανάλυση της αναπτυξιακής τροχιάς των κρατών μετακινείται προς πιο δυναμικές και εξελικτικές προσεγγίσεις, αναδύονται ολοένα περισσότεροι νέοι παράγοντες, αλληλεπιδράσεις και αστάθμητοι παράγοντες, τους οποίους η παραδοσιακή προσέγγιση είτε αγνοούσε, είτε απέκλειε εξ υποθέσεως, έστω και αν είχαν σημασία για τους ασκούντες την οικονομική πολιτική και τον επιχειρηματικό κόσμο (Lall 2001: 1510). Αναδεικνύεται, ωστόσο, από τα προηγούμενα, ότι παρά την ευρύτητα της συζήτησης για την ανταγωνιστικότητα και

τα στοιχεία απόκλισης που αυτή παρουσιάζει, υπάρχουν μια σειρά θέματα στα οποία φαίνεται να επικρατεί μια ευρύτατη συναίνεση. Μπορεί ο ορισμός της ανταγωνιστικότητας σε όρους «παραγόντων, πολιτικών και θεσμών που προσδιορίζουν το επίπεδο της παραγωγικότητας μιας χώρας» (World Economic Forum 2006) να αφήνει μεγάλα περιθώρια συζήτησης, εντούτοις οι περισσότεροι αναλυτές συγκλίνουν σε μια σειρά κεντρικών στοιχείων, τα οποία επανεμφανίζονται συνέχεια στη σχετική βιβλιογραφία και σπανίως απουσιάζουν από τους αντίστοιχους δείκτες μέτρησης της ανταγωνιστικότητας. Ξεκινώντας από τις πιο παραδοσιακές προσεγγίσεις (σε όρους κόστους, τιμών, εξαγωγικών επιδόσεων κλπ.) και κινούμενοι σταδιακά προς τις πιο σύνθετες (σε όρους δικαιωμάτων ιδιοκτησίας ή επιχειρηματικών πρακτικών), οι περισσότεροι αναλυτές πλέον σήμερα συμφωνούν ως προς τη σημασία του μακροοικονομικού περιβάλλοντος, των υποδομών, του ανθρωπίνου κεφαλαίου, της επιχειρηματικής στρατηγικής και του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου στην προώθηση της ανταγωνιστικής θέσης μιας οικονομίας.

Τα στοιχεία αυτά, άλλοτε αναφέρονται ως «εισροές» (inputs) της ανταγωνιστικότητας, άλλοτε ως «οδηγοί» (drivers), άλλοτε ως «εργαλεία» ή «πολιτικές» (instruments, policies) και άλλοτε ως «αποτελέσματα» ή «στόχοι» (outcomes, goals), ανάλογα με τον τρόπο που οι εκάστοτε μελετητές φαντάζονται τη συναρμογή τους στο μηχανισμό λειτουργίας της οικονομίας και τη σχέση τους με την παραγωγικότητα. Οι εκάστοτε συμμετέχοντες στη συζήτηση για την ανταγωνιστικότητα συνειδητοποιούν τον πολυδιάστατο και μεταβαλλόμενο χαρακτήρα της έννοιας και είναι διατεθειμένοι να αποδεχτούν την ύπαρξη διαφορετικών απόψεων και εκτιμήσεων για τους ενδιάμεσους στόχους και τα μέσα πολιτικής για την επίτευξή της. Όπως άλλωστε επισημαίνει ο Reinert στην ιστορική μελέτη του για την εξέλιξη της έννοιας της ανταγωνιστικότητας, αν και συχνά χρησιμοποιούμενος απρόσεχτα, ο όρος ανταγωνιστικότητα – κατάλληλα ορισμένος – περιγράφει σημαντικά χαρακτηριστικά της παγκόσμιας οικονομίας, θίγοντας ζητήματα που είναι θεμελιώδη για την κατανόηση της διανομής του πλούτου, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. (Reinert 1995: 24).

Κεφάλαιο 2^ο: Απασχόληση, Ανεργία και Κοινωνικό κράτος

2.1. Εννοιολογικές προσεγγίσεις της απασχόλησης και των όρων που συνδέονται με αυτήν

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να προσδιοριστούν τόσο η έννοια της απασχόλησης όσο και οι όροι που συνδέονται με αυτήν και συντελούν στην αποσαφήνισή της, όπως για παράδειγμα το εργατικό δυναμικό, η ανεργία κ.λπ., δεδομένου μάλιστα ότι οι όροι αυτοί αναφέρονται σε διάφορα σημεία της παρούσας εργασίας.

Η εργασία μπορεί να προσφέρεται από όλους όσοι είναι σε θέση να εργαστούν. Έτσι η προσφορά εργασίας αναφέρεται στο υποσύνολο του συνολικού πληθυσμού, το οποίο περιλαμβάνει όλα τα μέλη της κοινωνίας που βρίσκονται σε κατάλληλη ηλικία και είναι σε θέση να προσφέρουν την εργασία τους. Το τμήμα αυτό του πληθυσμού αποκαλείται «πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας». Από το συνολικό αριθμό των ατόμων που αποτελούν τον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας ένα τμήμα μόνο προσφέρει την εργασία του. Το τμήμα αυτό αποτελεί τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, ο οποίος περιλαμβάνει τα άτομα, τα οποία συνήθως προσφέρουν εργασία και τα άτομα εκείνα που, για διάφορους λόγους, κατά τη στιγμή που διενεργείται η απογραφή ή η δειγματοληπτική έρευνα δεν είναι σε θέση να προσφέρουν εργασία προσωρινά.

Σε αντιδιαστολή προς την έννοια του συνήθως οικονομικά ενεργού πληθυσμού, χρησιμοποιείται η έννοια του εργατικού δυναμικού που αναφέρεται στο σύνολο των ατόμων που προσφέρει εργασία σε μια συγκεκριμένη περίοδο, συνήθως κατά την περίοδο της απογραφής ή της δειγματοληπτικής έρευνας. Συνήθως, οι δύο αυτές έννοιες χρησιμοποιούνται εναλλακτικά και η πρακτική τείνει να τους προσδώσει κοινή σημασία.

Ένα άτομο θεωρείται ότι προσφέρει εργασία όταν, ή εργάζεται, κατά τη χρονική περίοδο αναφοράς ή απουσιάζει προσωρινά από την εργασία, την οποία συνήθως έχει, ή είναι άνεργο. Κατά συνέπεια, ο ορισμός του οικονομικά ενεργού πληθυσμού και του εργατικού δυναμικού βασίζεται σε δύο ορισμούς: στον ορισμό της απασχόλησης και στον ορισμό της ανεργίας.

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της Δέκατης Τρίτης Διεθνούς Συνδιάσκεψης των Στατιστικολόγων της Εργασίας, το 1982, ο ορισμός των απασχολούμενων περιλαμβάνει τις εξής ομάδες:

Άτομα με μισθωτή εργασία

Άτομα, τα οποία κατά την περίοδο αναφοράς εργάζονταν έναντι ημερομισθίου ή μισθού, σε χρήμα ή σε είδος.

Άτομα, που είχαν εργασία, αλλά προσωρινά δεν εργάζονταν, διατηρώντας, ωστόσο, τη σχέση τους με την παρούσα εργασία τους.

Άτομα Αυτοαπασχολούμενα

Άτομα, τα οποία κατά την περίοδο αναφοράς εργάζονταν με σκοπό το κέρδος ή το οικονομικό όφελος της οικογένειας, σε χρήμα ή είδος.

Άτομα, ιδιοκτήτες επιχειρήσεως του πρωτογενούς, δευτερογενούς ή τριτογενούς τομέα, τα οποία κατά την περίοδο αναφοράς δεν εργάζονταν προσωρινά.

Ως άνεργοι ορίζονται, στην ίδια συνδιάσκεψη, όλα τα άτομα τα οποία δεν απασχολούνται, σύμφωνα με τους ορισμούς των απασχολουμένων που παρατέθηκαν παραπάνω, αναζητούν εργασία, δηλαδή έχουν προβεί σε συγκεκριμένες ενέργειες κατά την περίοδο αναφοράς για να βρουν μισθωτή απασχόληση ή να ιδρύσουν δική τους επιχείρηση και είναι αμέσως διαθέσιμα να αναλάβουν εργασία (είτε ως μισθωτοί, είτε ως αυτοαπασχολούμενοι).

Το σύνολο των απασχολουμένων και των ανέργων αποτελεί τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό ή το εργατικό δυναμικό, ενώ τα άτομα τα οποία δεν εντάσσονται στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, αποτελούν τον μη ενεργό πληθυσμό.

Γιατί όμως υπάρχει πάντα ένα επίπεδο ανεργίας; Ο πρώτος λόγος είναι η ανεργία τριβής, η οποία οφείλεται στο γεγονός ότι απαιτείται κάποιος ελάχιστος χρόνος σε κάποιον που έχασε την εργασία του ή που παραιτήθηκε από μια εργασία, προκειμένου να βρει μια νέα, όπως χρόνος χρειάζεται και σε κάποιον που πρωτοεισέρχεται στην αγορά εργασίας. Η ανεργία τριβής υπάρχει πάντοτε, ακόμη και στην περίπτωση που μια οικονομία λειτουργεί σε επίπεδο πλήρους απασχόλησης. Ο άλλος λόγος είναι η ύπαρξη διαρθρωτικής ανεργίας, η οποία οφείλεται στην ύπαρξη διαφορών ανάμεσα στις ειδικότητες των ανέργων και των ειδικοτήτων για τις οποίες υπάρχει ζήτηση στην αγορά εργασίας.

Μέχρι τη δημοσίευση το 1935 της Γενικής Θεωρίας της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος του Keynes η επικρατούσα αντίληψη στην οικονομική θεωρία υποστήριζε ότι η ανεργία είναι ένα φαινόμενο ελλιπούς προσαρμογής της προσφοράς εργασίας στη ζήτηση για εργασία. Οφείλεται στο ότι οι ισορροπίες δεν γίνονται αυτομάτως, μεσολαβεί χρόνος για να πληροφορηθούν οι άνεργοι ότι υπάρχουν διαθέσιμες θέσεις. Η ανεργία δεν είναι παρά αποτέλεσμα αυτών των ατελειών, των τριβών του συστήματος. Πρόκειται συνεπώς για μια ανεργία τριβής ή για μια ανεργία που οφείλεται στην άρνηση των ανέργων να εργαστούν σε χαμηλότερο επίπεδο μισθού - ηθελημένη ανεργία (Δεδουσόπουλος, 2000).

Ο Marshall φαίνεται να γνωρίζει πολύ καλά τα αίτια της ανεργίας: «η ταχύτητα των εφευρέσεων, η ταχύτητα μεταβολής της μόδας, και πάνω απ' όλα η αστάθεια των χρηματοδοτικών πιστώσεων εισάγουν στοιχεία αναταράξεων στη σύγχρονη βιομηχανία», αναταράξεις που καταλήγουν στην εμφάνιση της ανεργίας. Στην πρόταση αυτή υπονοείται η τεχνολογική ανεργία, η διαρθρωτική ανεργία που προέρχεται από τις μεταβολές στη διάρθρωση της ζήτησης και ένα είδος κυκλικής ανεργίας.

Ο αριθμός των ανέργων που αντιμετωπίζουν ανεργία τριβής ακολουθεί τις κυκλικές διακυμάνσεις της οικονομίας, καθώς αυξάνεται στις περιόδους άνθισης της οικονομίας και συρρικνώνεται στις περιόδους ύφεσης. Ο χρόνος που διαρκεί η αναζήτηση της νέας εργασίας εξαρτάται επίσης από τις κυκλικές διακυμάνσεις, καθώς μειώνεται στην περίοδο της άνθισης, όταν οι θέσεις απασχόλησης που είναι διαθέσιμες αυξάνονται, και αυξάνονται στην περίοδο της ύφεσης, όταν οι διαθέσιμες θέσεις εργασίας σχετικώς σπανίζουν και ο εντοπισμός τους από τους άνεργους γίνεται δυσκολότερος. Επομένως, ο αριθμός των ανέργων με ανεργία τριβής και ο μέσος χρόνος διάρκειας της ανεργίας τριβής ακολουθούν αντίθετες κατευθύνσεις κατά την περίοδο του οικονομικού κύκλου και γι αυτό το λόγο θεωρούνται συχνά στη σχετική βιβλιογραφία ότι αλληλοεξουδετερώνονται αφήνοντας το επίπεδο της ανεργίας τριβής σταθερό. Συχνά επομένως, το επίπεδο της ανεργίας τριβής έχει θεωρηθεί ως το ασυμπίεστο επίπεδο ανεργίας, δηλαδή εκείνο το επίπεδο που δεν μπορεί να μειωθεί (Δεδουσόπουλος, 2000).

Η νεότερη οικονομική σκέψη θεωρεί ότι η ανεργία τριβής, πέρα από τις περιοδικές κυκλικές διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας, εξαρτάται από δομικούς παράγοντες που ασκούν την επίδρασή τους κυρίως επηρεάζοντας το χρόνο διάρκειας της αναζήτησης της νέας εργασίας. Τέτοιοι παράγοντες θεωρούνται η διάχυση των πληροφοριών για τις διαθέσιμες κενές θέσεις εργασίας και το κόστος απόκτησης τέτοιων πληροφοριών και η διαθεσιμότητα επιδομάτων ανεργίας και συμπληρωματικής οικονομικής βοήθειας προς τους άνεργους (R.G. Ehrenberg R.S. Smith, 1991). Θα πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι οι νεότερες αυτές προσεγγίσεις τείνουν να εκλαμβάνουν την ανεργία τριβής ως οφειλόμενη περισσότερο στη βούληση του άνεργου και, επομένως, να τη μετατάσσουν στην ηθελημένη ανεργία.

Η διαρθρωτική ανεργία οφείλεται σε διαρθρωτικές μεταβολές του οικονομικού συστήματος. Τέτοιες μπορεί να είναι μια μεταβολή του καταναλωτικού προτύπου, τεχνολογικές ή οργανωτικές μεταβολές που ακολουθούν οι επιχειρήσεις ή μεταβολές στη γεωγραφική κατανομή των επιχειρήσεων. Οι μεταβολές αυτές προέρχονται από την πλευρά της ζήτησης για εργασία και σε αυτές καλούνται οι άνεργοι να προσαρμόσουν τις εργασιακές δεξιότητες και τα προσόντα τους. Συνήθως, η διαρθρωτική ανεργία εκφράζεται με τη συγκέντρωση της ανεργίας σε συγκεκριμένες ομάδες του εργατικού δυναμικού: παραδείγματος χάρη, στους εργαζόμενους ενός κλάδου ή μιας ειδικότητας ή στους εργαζόμενους μιας γεωγραφικής περιοχής που συγκεντρώνει υψηλό ποσοστό απασχόλησης σε κλάδους που φθίνουν ή που αλλάζουν τόπο εγκατάστασης.

Στη μεταπολεμική οικονομική σκέψη, η διαρθρωτική ανεργία δεν ήταν παρά μια ακραία μορφή της ανεργίας τριβής. Αιτία της ανεργίας θεωρείτο η έλλειψη κινητικότητας της εργασίας, καθώς οι άνεργοι όφειλαν να αποκτήσουν νέες εργασιακές δεξιότητες ή να είναι πρόθυμοι να μετακινηθούν γεωγραφικά. Οι αναγκαίες προσαρμογές απαιτούσαν μεγαλύτερο χρόνο και ήταν περισσότερο οδυνηρές από την αναζήτηση μιας κατάλληλης θέσης που υπήρχε διαθέσιμη στην περίπτωση της ανεργίας τριβής, αλλά αυτή ήταν ουσιαστικά το μόνο στοιχείο που διαφοροποιούσε την ανεργία τριβής από τη διαρθρωτική ανεργία.

Η ανεργία ελλειπούς ζήτησης ή κυκλική ανεργία έχει στενά συνδεθεί με την κεϋνσιανή θεωρία για τη μακροοικονομική ισορροπία στη βραχυχρόνια περίοδο. Η κυκλική ανεργία οφείλεται στην ελλιπή συνολική ζήτηση για προϊόντα, η οποία προκαλεί μειωμένη ζήτηση για εργασία και επομένως, ανεργία. Εξαιτίας, της ανεργίας το συνολικό εισόδημα από την εργασία είναι μικρότερο με συνέπεια τη μειωμένη καταναλωτική δαπάνη των ιδιωτών. Έτσι, το οικονομικό σύστημα αναπαράγει τις συνθήκες που δημιουργούν την ανεργία, χωρίς να υπάρχει ένας εγγενής μηχανισμός που να επαναφέρει το επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας και το επίπεδο απασχόλησης στα επίπεδα πλήρους απασχόλησης.

Η ανεργία ελλειπούς ζήτησης είναι μια θεωρία της ακούσιας ανεργίας, εφόσον ο άνεργος παραμένει άνεργος παρά την επιθυμία του να εργαστεί. Κατά συνέπεια, η θεωρία του Keynes για την ανεργία βρίσκεται στον αντίποδα της παραδοσιακής νεοκλασικής θεωρίας της ανεργίας, όπως την είχε μορφοποιήσει ο Ρίγου, αλλά και των νεότερων επαναδιατυπώσεων της νεοκλασικής θεωρίας.

Επέκταση στη μακροχρόνια περίοδο της κεϋνσιανής θεωρίας της ανεργίας ελλειπούς ζήτησης είναι η θεώρηση της ανεργίας ως αποτέλεσμα των μικρών ρυθμών μεγέθυνσης, που προτάθηκε στη διαμάχη για τα αίτια της ανεργίας μεταξύ Αμερικανών οικονομολόγων στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, η ανεργία οφείλεται στο γεγονός ότι το αναπτυξιακό δυναμικό μιας

οικονομίας, προσδιορισμένο από τη συσσώρευση του κεφαλαίου, την τεχνολογία και το μέγεθος του εργατικού δυναμικού, δηλαδή ο δυνητικός αριθμός αύξησης της παραγωγής, είναι μεγαλύτερος του ρυθμού αύξησης που πραγματοποιείται. Έτσι, η ανεργία ελλειπύς ζήτησης που εμφανίζεται αρχικά στο οικονομικό σύστημα μπορεί να αποτελέσει βασικό χαρακτηριστικό του για μεγάλες χρονικές περιόδους (Hughes Perlman, 1984).

2.2. Μετανάστευση και συνέπειες στην απασχόληση, στις αμοιβές και στις δαπάνες για κοινωνική προστασία

Η οικονομική μετανάστευση δεν αποτελεί νέο φαινόμενο ούτε για τη διεθνή οικονομία αλλά ούτε και για τον ευρωπαϊκό χώρο. Ιστορικά, η γηραιά Ήπειρος έχει εξάγει τους πληθυσμούς της προκειμένου να κατοικήσουν και να εργαστούν σε μακρινούς τόπους. Ωστόσο, τις τρεις τελευταίες δεκαετίες οι οικονομίες της Ευρώπης δοκιμάζουν την εμπειρία ενός αντίστροφου φαινομένου. Καθώς οι ευρωπαϊκές οικονομίες ευημερούν, βλέπουν ολοένα μεγαλύτερο τμήμα των οικονομικών δραστηριοτήτων να γίνονται με τη συνδρομή ανθρώπων που προέρχονται από άλλες χώρες. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση της Ελλάδας που έχει μετατραπεί από χώρα εξαγωγής εργατικού δυναμικού σε χώρα υποδοχής. Ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του 1990, η ελληνική αγορά εργασίας παρουσιάζει μεγάλη αύξηση της προσφοράς, ενώ σημαντικό μέρος των νεοεισερχόμενων αποτελούν παράνομη μετανάστευση. Στο ίδιο διάστημα, τουλάχιστον μέχρι το 1996, δεν ευημερούσε η οικονομία, ενώ το ποσοστό ανεργίας είχε σταθεροποιηθεί σε υψηλά επίπεδα.

Στο πλαίσιο αυτό της έντονης μεταναστευτικής κίνησης, η διεθνής συζήτηση στρέφεται γύρω από τους μηχανισμούς που προκαλούν τα μεταναστευτικά ρεύματα και κυρίως γύρω από τις αλλαγές που επιφέρει ένα κύμα οικονομικών μεταναστών στην οικονομία υποδοχής και στην οικονομία προέλευσης.

Ο μηχανισμός που γεννάει τα μεταναστευτικά κύματα αποτελεί ένα συνδυασμό φαινομένων: άνισες αναπτυξιακές ταχύτητες και επιδόσεις, συγκέντρωση πλούτου σε κάποιες περιοχές και ανέχειες σε άλλες, μεγαλύτερες ευκολίες μετακίνησης και πληροφόρησης, απότομοι πολιτικοί κραδασμοί και κατάρρευση οικονομικών συστημάτων, αντιθετικές τάσεις δημογραφικών εξελίξεων, εντοπισμένες στενότητες και γενικότερη τάση ανασυγκρότησης στις αγορές εργασίας και βεβαίως η βαθιά επιθυμία του ατόμου που εγκαταλείπει τη χώρα που γεννήθηκε για μια καλύτερη ζωή.

Πάντως, μολονότι είναι ευκολότερο να συμφωνήσει κανείς στους λόγους που ωθούν τα μεταναστευτικά ρεύματα, ωστόσο η συζήτηση περιπλέκεται περισσότερο όταν αφορά στις επιδράσεις που ασκεί η οικονομική μετανάστευση στην οικονομία υποδοχής. Έχουν κατασκευαστεί αρκετά θεωρητικά μοντέλα που επιχειρούν να αναδείξουν τη σύνθετη διασύνδεση ανάμεσα στην υποδοχή οικονομικών μεταναστών από τη μια πλευρά και στις επιδόσεις της οικονομίας υποδοχής από την άλλη, χωρίς τελικά να δίνουν σαφή απάντηση. Η έκβαση εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά της οικονομίας αλλά και του μεταναστευτικού κύματος. Ειδικότερα πολλά εξαρτώνται από τις σχέσεις συμπληρωματικότητας και υποκατάστασης ανάμεσα στους διαφορετικούς συντελεστές της παραγωγής καθώς και από τη συνολική επίπτωση της μετανάστευσης στην αύξηση του μεγέθους της εσωτερικής αγοράς. Επίσης, κρίσιμο προσδιοριστικό παράγοντα για το ποιες ακριβώς θα είναι οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στην αγορά εργασίας στη χώρα υποδοχής αποτελούν οι θεσμοί που διέπουν την αγορά εργασίας στη χώρα. Έτσι, αν οι μισθοί είναι ελαστικοί, τότε η

πίεση από την άφιξη των μεταναστών θα έχει ως αποτέλεσμα την πτώση των μισθών. Αν όμως οι μισθοί είναι ανελαστικοί, τότε η παρουσία των μεταναστών θα προκαλέσει αύξηση της ανεργίας και την ισχυροποίηση μιας παράλληλης δευτερογενούς αγοράς εργασίας. Αυτό αναφέρεται και στην Έκθεση του ΟΟΣΑ για την Ελλάδα (2005)³⁰ ότι η ύπαρξη ενός μεγάλου ανεπίσημου τομέα στη χώρα (ήδη πριν τις μεγάλες ροές μεταναστών) ήταν ελκυστική για τους παράνομους μετανάστες. Έτσι μπορεί να υποστηριχθεί ότι η μετανάστευση αύξησε κατά ορισμένους τρόπους την ευελιξία της ελληνικής οικονομίας επεκτείνοντας τον ανεπίσημο τομέα και χωρίς να επηρεάσει ιδιαίτερα τον επίσημο τομέα.

Ωστόσο, το θεωρητικό προβληματισμό μπορεί να δια φωτίσει η εμπειρική διερεύνηση συγκεκριμένων περιπτώσεων. Διαπεριφερειακές έρευνες που έγιναν στις Η.Π.Α. μάλλον οδηγούν σε ενδείξεις ότι ο μέσος εγχώριος μισθός τείνει να είναι ελαφρώς χαμηλότερος σε εκείνες τις αγορές εργασίας όπου συγκεντρώνονται πολλοί οικονομικοί μετανάστες, αν και υπάρχουν έρευνες που υποστηρίζουν ακριβώς το αντίθετο. Πάντως, το πιο ενδιαφέρον εύρημα αυτής της ομάδας ερευνών είναι ότι εμφανίζεται εξαιρετικά ασθενής η αριθμητική συσχέτιση ανάμεσα στον εγχώριο μισθό και στον αριθμό των μεταναστών, σε κάθε κατηγορία εγχώριων εργαζομένων (ανειδίκευτους και εξειδικευμένους, λευκούς ή μαύρους, άντρες ή γυναίκες). Ανάλογα είναι και τα ευρήματα ερευνών που εστιάζονται στις θέσεις εργασίας, τις ώρες εργασίας και την ανεργία: το κοινό συμπέρασμα είναι ότι οι οικονομικοί μετανάστες έχουν εξαιρετικά ασθενή επίδραση (έως και καμία) στις συνθήκες απασχόλησης των ντόπιων εργαζομένων³¹. Παρόμοια είναι και τα συμπεράσματα ερευνών που έγιναν σε άλλες οικονομίες³².

Εξίσου έντονος είναι και ο προβληματισμός σχετικά με τη συνεισφορά των μεταναστών στα έσοδα και στα έξοδα της κοινωνικής προστασίας. Η συνολική εικόνα που βγαίνει από πιο πρόσφατες εμπειρικές έρευνες είναι λιγότερο αισιόδοξη, σε σύγκριση με εκείνη προηγούμενων ερευνών (χονδρικά μέχρι τη δεκαετία του 1980). Έτσι, τα ευρήματα αξιόπιστων ερευνών κάνουν λόγο για επίμονη υστέρηση δεξιοτήτων στις μεταναστευτικές κοινότητες, μεγαλύτερη επιβάρυνση των μηχανισμών του κοινωνικού κράτους, χαμηλότερο προφίλ δεξιοτήτων για κάθε επόμενο μεταναστευτικό κύμα.

Ανάλογες εμπειρικές έρευνες για την περίπτωση της ελληνικής οικονομίας που να δίνουν μια συνολική αξιολόγηση του πώς θα ήταν η οικονομία χωρίς τους μετανάστες είναι περιορισμένες στον αριθμό, ωστόσο παρέχουν χρήσιμη πληροφόρηση. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, η έρευνα των Λιανού, Σαρρή και Κατσέλη (1996) εστιάστηκε σε τέσσερις νομούς της Μακεδονίας που υποδέχονται σημαντικό αριθμό μεταναστών. Μεγαλύτερη συμμετοχή παρουσιάζουν οι παράνομοι μετανάστες στην αγροτική μισθωτή απασχόληση (σε ποσοστό 31%), ενώ το ποσοστό τους δεν μπορεί να θεωρηθεί μικρό στη μισθωτή μη αγροτική ανειδίκευτη εργασία (12,2%). Οι αμοιβές τους είναι σημαντικά χαμηλότερες (σε ποσοστό που συχνά ξεπερνά διαφορά της τάξης του 40%, ενώ δεν ενσωματώνουν τις εργοδοτικές και άλλες εισφορές που επιβαρύνουν το εργατικό κόστος) και δεν αντανakλούν ανάλογες διαφορές στην παραγωγικότητα. Τα ευρήματα της εν λόγω έρευνας υποστηρίζουν ότι μόνο εν μέρει οι παράνομοι μετανάστες υποκαθιστούν Έλληνες εργαζόμενους, καθώς σε πολλές

³⁰ Βλ κεφάλαιο 5, The economic impact of migration, OECD Economic Surveys: Greece, 2005.

³¹ Altonji & Card, 1991 Borjas, 1990 και 1994 Muller & Espenshade, 1985 Simon et al, 1993 και Winergarten & Khor, 1991.

³² Για τη Γερμανία βλέπε Pischke & Velling, 1994, για τη Γαλλία Hunt, 1992.

περιπτώσεις η εργασία των μεταναστών δεν θα γινόταν από Έλληνες εργαζόμενους. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το εύρημα έρευνας των Μάρκοβα και Σαρρή (1997) για τους μετανάστες από τη Βουλγαρία που φαίνεται ότι στέλνουν στη χώρα τους εμβάσματα που αντιστοιχούν περίπου στο 50% των αποδοχών τους, ενώ το υπόλοιπο καταναλώνεται στην Ελλάδα.

Οι δύο έρευνες παρέχουν σημαντική πληροφόρηση, αλλά καθώς εστιάζονται σε συγκεκριμένες αγορές εργασίας δεν απαντούν στο απαιτητικό ερώτημα της συνολικής επίδοσης των μεταναστών στην οικονομική ευημερία, στους μισθούς και στη διανομή του εισοδήματος. Σε αυτά ακριβώς τα ερωτήματα απαντά η έρευνα των Σαρρή και Ζωγραφάκη (1999). Χρησιμοποιώντας ένα υπόδειγμα γενικής ισορροπίας, βρίσκουν ότι η μετανάστευση έχει σαφώς ευεργετική επίδραση στην επίδοση της οικονομίας, καθώς συνεισφέρει σε αύξηση του ΑΕΠ κατά 1,5%, σε αύξηση των συνολικών ιδιωτικών επενδύσεων κατά 0,9% (με πολύ μικρότερη αύξηση της πραγματικής ιδιωτικής κατανάλωσης) και σε μείωση του δείκτη τιμών καταναλωτή. Επιπλέον, η μετανάστευση συμβάλλει στην αύξηση της απασχόλησης καθώς μόνο κατά 1/3 εκτοπίζει ντόπιους εργαζόμενους και κατά τα 2/3 δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας, ενώ όλοι οι κλάδοι και τομείς οικονομικής δραστηριότητας (πλην του δημοσίου) αυξάνουν το προϊόν τους (σε διαφορετικό ποσοστό). Ταυτόχρονα, ασκείται πτωτική πίεση στο επίπεδο του μέσου πραγματικού μισθού. Σημειώνεται σοβαρή μείωση των αμοιβών των ανειδίκευτων εργαζομένων τόσο στον αστικό όσο και στον αγροτικό τομέα, ενώ σημαντική αύξηση σημειώνεται στις αποδοχές των ειδικευμένων και ημι – ειδικευμένων εργαζομένων.

Ωστόσο, ως προς τη διανομή του εισοδήματος, εξετάζοντας διακριτές ομάδες νοικοκυριών στη βάση ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, τα ευρήματα της έρευνας υποστηρίζουν ότι όλες οι κατηγορίες νοικοκυριών εκτός από δύο, αυξάνουν το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημά τους. Στην κατηγορία (των χαμένων) ανήκουν τα νοικοκυριά του αστικού χώρου με επικεφαλής ανειδίκευτο εργαζόμενο, και ιδιαίτερα εκείνα που ήδη συγκαταλέγονταν στην κατηγορία των φτωχών ή εκείνων με μεσαία εισοδήματα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην κατηγορία των χαμένων εμπίπτει περίπου το ένα τέταρτο των νοικοκυριών και πάνω από το ένα τρίτο του συνολικού πληθυσμού. Η επίπτωση αυτή, όπως υπογραμμίζουν οι ίδιοι οι συγγραφείς προσλαμβάνει αναγκαστικά πολύ μεγαλύτερη πολιτική σημασία από κάθε άλλη επίπτωση σε μια οικονομία που υπόκειται σε διαρθρωτική προσαρμογή και δοκιμάζεται από υψηλή ανεργία.

Ωστόσο, στην έρευνα γίνεται η υπόθεση ότι στην ελληνική αγορά εργασίας επικρατεί ευελιξία και ότι οι αμοιβές προσαρμόζονται στις διακυμάνσεις της προσφοράς εργασίας. Αν εγκαταλειφθεί αυτή η υπόθεση και εξεταστούν οι επιπτώσεις της παράνομης μετανάστευσης σε συνθήκες πλήρους και ανελαστικής ρύθμισης των αμοιβών, τότε τα ευρήματα μετατρέπονται σημαντικά. Η πίεση στους μισθούς χαλαρώνει, αλλά αυξάνει η ανεργία (καθώς οι παράνομοι μετανάστες δεν δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας αλλά εργάζονται μόνον εφόσον εκτοπίσουν ντόπιους εργαζόμενους). Το ΑΕΠ αυξάνει με πολύ βραδύτερους ρυθμούς, αλλά οι συνέπειες είναι ευνοϊκές για όλες ανεξαιρέτως τις κατηγορίες των νοικοκυριών.

Μια ακόμη σημαντική έρευνα πεδίου των Λαμπριανίδη και Brahimi για τους Αλβανούς μετανάστες στη Θεσσαλονίκη (2000)³³ δείχνει ότι οι Αλβανοί μετανάστες απασχολούνται σε σταθερή βάση (σε θέσεις εξαρτημένης εργασίας και το ποσοστό

³³ Λαμπριανίδης Λ. και Λυμπεράκη Α. (2000) «Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη. Διαδρομές ευημερίας και παραδρομές δημόσιας εικόνας», Παρατηρητής.

των αυτοαπασχολουμένων παραμένει κάτω του 10%), ενώ δεν έχουν δυσκολία να βρουν δουλειά. Στη συντριπτική πλειοψηφία οι ερωτώμενοι είχαν συστηματική απασχόληση (σε οικοδομές και βιοτεχνίες) και μόνο 2% αναζητούσαν εργασία, ενώ άλλο ένα 2% δούλευε σε περιστασιακές δουλειές. Έξι στους δέκα δουλεύουν με ασφαλιστική κάλυψη. Το μέσο μεροκάματο των ανδρών είναι μεταξύ 6.500 και 10.000 δραχμές, ενώ κατά δήλωσή τους μία στις τέσσερις θέσεις που καταλαμβάνουν είναι νέα θέση. Πολύ σημαντικό εύρημα της έρευνας είναι ότι το 51,6% των μεταναστών δαπανούσε το σύνολο των εισοδημάτων του στην Ελλάδα, γεγονός που καταδεικνύει τη σημασία των μεταναστών για την ελληνική οικονομία, καθώς οι πολλαπλασιαστικές τους επιπτώσεις φαίνεται ότι δεν περιορίζονται στην παραγωγή, αλλά επεκτείνονται και στην κατανάλωση. Όσον αφορά στους άλλους μισούς που στέλνουν μέρος των εισοδημάτων τους στην Αλβανία, στην έρευνα επισημαίνονται τρία σχετικά ζητήματα: Πρώτον, στέλνουν μικρά ποσά. Δεύτερον, οι περισσότεροι στέλνουν συχνά αυτό το μέρος των εισοδημάτων τους σε είδος (συνήθως ηλεκτρικά είδη) άρα η καταναλωτική δαπάνη πραγματοποιείται στην Ελλάδα. Τέλος, λόγω των σημαντικών εμπορικών σχέσεων της Ελλάδας με την Αλβανία, η αύξηση της αγοραστικής δύναμης των κατοίκων της Αλβανίας θα οδηγήσει και σε αύξηση των εμπορικών συναλλαγών με την Ελλάδα.

Από τα παραπάνω δεν συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι μετανάστες βλάπτουν την οικονομία υποδοχής. Αντίθετα, μάλιστα, αναλόγως του τρόπου που θα αντιμετωπισθούν και θα «χρησιμοποιηθούν» από την οικονομία υποδοχής είναι δυνατόν να την ωφεληθούν. Η αντίληψη που βλέπει τους μετανάστες ως φτηνό, υπάκουο, κακοπληρωμένο, μη ασφαλισμένο και χωρίς δικαιώματα εργατικό δυναμικό συντηρεί και ενισχύει την παραοικονομία, την εισφοροδιαφυγή και τη μη πληρωμή ασφαλιστικών εισφορών. Παράλληλα, ενθαρρύνεται η ανάπτυξη της οικονομίας προς αντίθετη κατεύθυνση από αυτή που θα έπρεπε να στοχεύει και αυτή είναι η ανάπτυξη επιχειρήσεων στον τυπικό τομέα της οικονομίας που να παράγουν ποιοτικά και διεθνώς ανταγωνιστικά προϊόντα. Στον αντίποδα αυτής της αντίληψης βρίσκεται η αντίληψη που θεωρεί τους οικονομικούς μετανάστες ως πρόσθετο εργατικό δυναμικό με ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις. Αυτή η αντίληψη, καθώς ωριμάζει, υπερβαίνει τα όρια της αγοράς εργασίας και επεκτείνεται στις βασικές συνιστώσες της κοινωνικής οργάνωσης. Η αύξηση των κοινωνικών δαπανών για την ενσωμάτωση των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής είναι το κόστος που η κοινωνία αυτή θα πρέπει να πληρώσει για τους ανθρώπους που συμβάλουν στην ευημερία της³⁴.

Τέλος, όσον αφορά στην επιλογή που χρειάζεται να κάνουν οι επιχειρήσεις ανάμεσα στις «ανηφορικές» και «κατηφορικές» διαδρομές ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας³⁵, επισημαίνεται ότι ακόμη και στις περισσότερο «καινοτομικές» και «εντάσεως ποιότητας και καινοτομίας» οικονομίες, παραμένει ένα σημαντικό τμήμα της ζήτησης για εργασία παλαιού τύπου. Υπάρχουν πάντα χειρονακτικές και επαναλαμβανόμενες εργασίες, δεξιότητες που εύκολα αναπληρώνονται και θέσεις εργασίας επισφαλείς. Στο πλαίσιο αυτό, η διαθεσιμότητα φθηνής και άφθονης

³⁴ Άλλωστε, οι μετανάστες που εργάζονται με ασφαλιστική κάλυψη έχουν ήδη αρχίσει να συνεισφέρουν στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, αυτό αναφέρεται και για την περίπτωση της Ελλάδας σε σχετική Έκθεση του ΟΟΣΑ. Βλ κεφάλαιο 5, The economic impact of migration, OECD Economic Surveys: Greece, 2005.

³⁵ Η πρώτη στηρίζεται στην ποιότητα, ενώ η δεύτερη στο κόστος και στις τιμές, για τη διάκριση αυτή γίνεται λόγος στο πρώτο και στο πέμπτο κεφάλαιο.

εργατικής δύναμης από μετανάστες δεν αποκλείει την ανηφορική αναπτυξιακή στόχευση μιας σύγχρονης οικονομίας, μάλλον τη διευκολύνει.

2.3. Η εξέλιξη της ανεργίας στην Ευρώπη και η σχέση της με τους θεσμούς και τους κλονισμούς

Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της ανεργίας, όπως συμφωνούν πολλοί συγγραφείς, παίζουν οι θεσμοί της αγοράς εργασίας (institutions)³⁶ και οι κλονισμοί (shocks), είτε ξεχωριστά είτε αλληλεπιδρώντας. Οι θεσμοί συνίστανται, όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, σε περιορισμούς στις απολύσεις (προστασία της απασχόλησης), στα επιδόματα ανεργίας, στη φορολογική πολιτική και στις πολιτικές επανένταξης στο εργατικό δυναμικό.

Από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ως το τέλος της δεκαετίας του 1960, η ανεργία στην Ευρώπη ήταν πολύ χαμηλή, γύρω στο 2% (ήταν η «χρυσή εποχή» του κεϊνσιανισμού), όπου η συζήτηση γινόταν γύρω από το ευρωπαϊκό θαύμα της ανεργίας³⁷. Το θαύμα αυτό έφτασε στο τέλος του στη δεκαετία του 1970, οπότε η ανεργία άρχισε να αυξάνει. Η αρχική αύξηση της ανεργίας συνέπεσε με ορισμένους δυσμενείς κλονισμούς, κάποιοι συνέβησαν διεθνώς και κάποιοι ειδικά στην Ευρώπη. Έτσι, μετά τα πετρελαϊκά σοκ (1973-74 και 1979-80), η αύξηση συνεχίσθηκε -μέχρι το 8%- στη δεκαετία του 1980, την κατ' εξοχήν αντιπληθωριστική μονεταριστική εποχή, όταν οι κεντρικές τράπεζες χρησιμοποίησαν τη νομισματική πολιτική σκοπίμως για να «αποθερμάνουν» την οικονομία.

Η ανεργία στη δεκαετία του 1990 έφτασε σε υψηλό επίπεδο (με ζενίθ 10,4% το 1993), όπου λίγο-πολύ έχει έκτοτε σταθεροποιηθεί. Τα τελευταία χρόνια μειώνεται κάπως, αλλά παραμένει σε υψηλά επίπεδα. Από την άλλη, είναι γεγονός ότι διαχρονικά, πέρα από την αύξηση του αριθμού των ανέργων, στην Ευρώπη έχει διευρυνθεί και η μέση διάρκεια παραμονής κάποιου στην ανεργία, αντίθετα με τις ΗΠΑ.

Δύο άλλα χαρακτηριστικά είναι αφενός το υψηλό ποσοστό ανεργίας στους νέους (σε μερικές χώρες, όπως η Ιταλία και η Ελλάδα, γύρω στο 25%) και αφετέρου το χαμηλό ποσοστό απασχόλησης (σε σχέση πάλι με τις ΗΠΑ), το οποίο μάλιστα σε μερικές χώρες, όπως η Γαλλία, μειώνεται διαχρονικά χάρη στην αύξηση της πρόωρης συνταξιοδότησης.

Όλα αυτά τα χρόνια πολλές θεωρίες και «συνταγές» πολιτικής για την ανεργία έχουν διατυπωθεί. Αρχικά στη δεκαετία του 1970 η προσοχή των οικονομολόγων και όσων διαμορφώνουν οικονομική πολιτική σε κυβερνήσεις, διεθνείς οργανισμούς και κεντρικές τράπεζες, στράφηκε στο ρόλο των εξωγενών σοκ, κυρίως στην άνοδο της

³⁶ Στους θεσμούς προστασίας της αγοράς εργασίας περιλαμβάνονται οι περιορισμοί στις απολύσεις, τα επιδόματα ανεργίας, οι πολιτικές επανένταξης στο εργατικό δυναμικό, η φορολογική πολιτική και τα εργατικά συνδικάτα. Σύμφωνα με τους Blanchard και Katz (1997), οι περιορισμοί στις απολύσεις έχουν τρεις ξεχωριστές επιδράσεις. Η πρώτη είναι ότι υποχρεώνονται οι επιχειρήσεις να κρατήσουν κάποιους εργαζόμενους που υπό άλλους όρους δε θα κρατούσαν, με αποτέλεσμα να κάνουν λιγότερες απολύσεις και άρα λιγότερες προσλήψεις και έτσι έχουμε μικρότερες ροές εργαζομένων στην αγορά εργασίας. Η δεύτερη επίδραση είναι η μείωση της παραγωγικότητας και της ζήτησης εργασίας, γιατί οι επιχειρήσεις υποχρεούνται να κρατούν εργαζόμενους σε περιόδους που δεν τους χρειάζονται. Η τρίτη επίδραση είναι η ενδυνάμωση της διαπραγματευτικής δύναμης των ήδη εργαζομένων, οδηγώντας τους έτσι στην απαίτηση για υψηλότερους μισθούς, δεδομένων των συνθηκών της αγοράς εργασίας.

³⁷ Explaining European Unemployment, Olivier J. Blanchard, National Bureau of Economic Research

τιμής του πετρελαίου και στην επιβράδυνση της ανόδου της παραγωγικότητας, που οδήγησαν σε άνοδο των τιμών και του πληθωρισμού και συνακόλουθα σε αύξηση των πραγματικών μισθών.

Ωστόσο, μια ερμηνεία της ανεργίας βασισμένη στους κλονισμούς προσκρούει σε δύο σημαντικές δυσκολίες: η πρώτη είναι ότι οι κλονισμοί ήταν σχεδόν όμοιοι σε όλες τις χώρες. Η μείωση της παραγωγικότητας ήταν σχεδόν κοινή σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Το ίδιο ισχύει και για τους περισσότερους κλονισμούς: ενώ η αύξηση των ρυθμών πληθωρισμού ποικίλει μεταξύ των χωρών, ο πραγματικός ρυθμός πληθωρισμού αυξάνεται σε όλες τις χώρες στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Ωστόσο, οι εξελίξεις στην ανεργία ήταν πολύ διαφορετικές μεταξύ των χωρών.

Σύμφωνα με τους Blanchard Wolfers³⁸ τρεις κλονισμοί έχουν παίξει πολύ σημαντικό ρόλο στην αύξηση της ανεργίας στην Ευρώπη:

Επιβράδυνση του ρυθμού ανόδου της παραγωγικότητας. Ο ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας που ήταν σχεδόν 5% στη δεκαετία του 1960, μειώθηκε σε 3% το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1970 και σε 2% το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970. Την ίδια περίοδο η άνοδος της τιμής του πετρελαίου και άλλων πρώτων υλών έστρεψε το ενδιαφέρον των ερευνητών σε αυτά τα γεγονότα, ωστόσο η μείωση της ανόδου της παραγωγικότητας από τα υψηλά της επίπεδα για πρώτη φορά ύστερα από τριάντα χρόνια μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο αποτελεί αναμφισβήτητο ένα από τα πιο σημαντικά σοκ της περιόδου. Για τους συγγραφείς η επιβράδυνση της παραγωγικότητας οδηγεί σε υψηλότερο φυσικό ποσοστό ανεργίας για ορισμένο διάστημα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι χρειάζεται χρόνος για τους εργαζόμενους και τις επιχειρήσεις να προσαρμόσουν τις προσδοκίες τους στο νέο χαμηλότερο ρυθμό παραγωγικότητας, οδηγώντας σε αυξήσεις μισθών που υπερβαίνουν την άνοδο της παραγωγικότητας.

Οι αλλαγές στο πραγματικό επιτόκιο. Ο ρυθμός των επιτοκίων στην Ευρώπη των 15 από θετικός στη δεκαετία του 1960 μετατράπηκε σε αρνητικό στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970 και έπειτα ξανά σε υψηλό και θετικό στις δεκαετίες του 1980 και 1990. Μεταξύ των χωρών παρατηρήθηκαν διαφορές, για παράδειγμα στην Ισπανία ο ρυθμός των επιτοκίων έπεσε από το 2% στη δεκαετία του 1960 στο -5% στα μέσα της δεκαετίας του 1970, ενώ στην περίπτωση της Γερμανίας τα επιτόκια παρέμειναν πολύ περισσότερο σταθερά. Κατά τους συγγραφείς οι αλλαγές του επιτοκίου επηρεάζουν τη συσσώρευση κεφαλαίου και έτσι σε ένα δεδομένο επίπεδο μισθού (και κατά συνέπεια σε μια δεδομένη αναλογία απασχόλησης προς κεφάλαιο) είναι δυνατό να μετατοπίσουν τη ζήτηση για εργασία, ενώ αν τα επιτόκια παρέμειναν σταθερά, η ανεργία θα ήταν υψηλότερη στη δεκαετία του 1970 και χαμηλότερη στη δεκαετία του 1980. Με άλλα λόγια, τα χαμηλά επιτόκια της δεκαετίας του 1970 καθυστέρησαν μερική από την αύξηση την ανεργίας περίπου κατά μια δεκαετία. Τα υψηλότερα επίπεδα επιτοκίων βοηθούν στην ερμηνεία του γιατί η ανεργία συνέχισε να αυξάνεται στη δεκαετία του 1980 και παρέμεινε υψηλή στη δεκαετία του 1990, ενώ η επίδραση από τη μείωση της παραγωγικότητας μειωνόταν.

Μετατοπίσεις στη ζήτηση για εργασία. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η αρχική αύξηση στην ανεργία, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 προς τα μέσα της δεκαετίας του 1980, οφειλόταν κυρίως στην αποτυχία προσαρμογής των αμοιβών στην επιβράδυνση

³⁸ Βλ. Blanchard και Wolfers, 1999, The Role of Shocks and Institutions in the Rise of European Unemployment: The Aggregate Evidence, National Bureau of Economic Research Working Paper.

της αύξησης της παραγωγικότητας. Η αρχική επίδραση ήταν να μειωθούν τα ποσοστά κέρδους, ενώ κατά τη διάρκεια του χρόνου, η αντίδραση των επιχειρήσεων ήταν να μειώσουν τη συσσώρευση κεφαλαίου και να απομακρυνθούν από την εργασία, γεγονός που οδήγησε σε σταθερή αύξηση της ανεργίας και σε αποκατάσταση φυσικά του κεφαλαιακών μεριδίων. Ως εκ τούτου, ο λόγος για τον οποίο η μετριοπάθεια αμοιβών, σαφώς εμφανής στα στοιχεία από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, δεν οδήγησε σε μείωση στην ανεργία οφείλεται σε έναν άλλο τύπο μετατόπισης, αυτή τη φορά από την πλευρά ζήτησης εργασίας. Μία ερμηνεία γι αυτήν τη μετατόπιση στη ζήτηση εργασίας σχετίζεται με την τεχνολογική εξέλιξη: οι εταιρίες στην ηπειρωτική Ευρώπη εισάγουν τεχνολογίες που εκτοπίζουν εργασία.

Πιο πρόσφατα (δεκαετία του 1990 μέχρι σήμερα) το ενδιαφέρον έχει εστιαστεί στο ρόλο συγκεκριμένων θεσμών και ρυθμίσεων στην αγορά εργασίας, όπως η «υπερβολική» προστασία των ήδη εργαζομένων (για παράδειγμα αυστηροί νόμοι για τις απολύσεις) αλλά και των ανέργων (υψηλά επιδόματα ανεργίας κ.λπ.). Υπάρχει μια ευρεία – όμως όχι αναγκαστικά και σωστή - συναίνεση στην Ευρώπη ότι η υψηλή ανεργία είναι μόνο προϊόν «διαρθρωτικών ακαμψιών» στις αγορές εργασίας. Συνεπώς – με βάση αυτό το σκεπτικό- χρειάζονται μέτρα όπως η μείωση των επιδομάτων ανεργίας, η μείωση της προστασίας των εργαζομένων, η μεγαλύτερη ευελιξία στις μισθολογικές διαπραγματεύσεις, ώστε οι μισθοί να μην είναι πια άκαμπτοι προς τα κάτω. Τα εργατικά συνδικάτα, όπως συμφωνούν αρκετοί συγγραφείς, μπορούν να αυξήσουν το φυσικό ποσοστό ανεργίας. Η ικανότητα των συνδικάτων να επηρεάζουν την ανεργία πηγάζει από τη σχετική νομοθεσία και από τη μαχητικότητα των ηγετικών στελεχών των συνδικάτων: όσο πιο μαχητικό είναι ένα συνδικάτο, τόσο μεγαλύτερη πιθανότητα έχει να ζητήσει και να επιτύχει επίπεδα μισθών πάνω από τα ανταγωνιστικά επίπεδα.

Ωστόσο, ο Blanchard³⁹ ερευνώντας ορισμένα από τα «θαύματα της ανεργίας», ειδικότερα τη μείωση της ανεργίας στις Κάτω Χώρες, συμπέρανε ότι η μεγάλη μετριοπάθεια στους μισθούς δεν προήλθε τόσο από αλλαγές στους θεσμούς της αγοράς εργασίας, όσο από τη συμπεριφορά των συνδικάτων που είχαν πειστεί ότι η μετριοπάθεια στους μισθούς ήταν το κλειδί για τη μείωση της ανεργίας. Χρησιμοποιώντας «την εμπιστοσύνη μεταξύ συνδικάτων και επιχειρήσεων» ως μεταβλητή καταλήγει ότι σε ένα περιβάλλον στο οποίο οι συλλογικές διαπραγματεύσεις είναι κεντρικές στον προσδιορισμό του μισθού, η εμπιστοσύνη μεταξύ συνδικάτων και επιχειρήσεων αναδεικνύεται σημαντική στη μείωση της επίδρασης των κλονισμών (σοκ) στην ανεργία.

Οι ειδικοί δεν μπορούν να εξηγήσουν τελικά γιατί ευρωπαϊκές χώρες όπως η Βρετανία, η Ολλανδία, η Δανία, η Ιρλανδία και η Αυστρία έχουν ανεργία μικρότερη και από τις ΗΠΑ (που υποτίθεται ότι έχουν την πιο «εύκαμπτη» αγορά εργασίας στον κόσμο), ενώ αντίθετα Γαλλία, Γερμανία, Ισπανία και Ιταλία έχουν σαφώς υψηλότερη ανεργία.

Έτσι, ερμηνείες για την εξέλιξη της ανεργίας στην Ευρώπη που στηρίζονται αποκλειστικά στους θεσμούς προσκρούουν σε δύο δυσκολίες⁴⁰: πρώτον, τα ευρωπαϊκά όργανα για την αγορά εργασίας δεν δημιουργήθηκαν στη δεκαετία του 1970. Ως επί το πλείστον, και η αρχιτεκτονική και το επίπεδο κοινωνικής προστασίας

³⁹ Blanchard και Philippon, The Decline of Rents, and the Rise and Fall of Unemployment in Europe, NBER Working Paper.

⁴⁰ Βλ. Blanchard, 2004, Explaining European Unemployment, National Bureau of Economic Research Working Paper.

τέθηκαν σε ισχύ νωρίτερα και για μεγάλο διάστημα συνυπήρχαν με χαμηλή ανεργία. Σε πολλές χώρες (αλλά όχι σε όλες) η αύξηση της ανεργίας στη δεκαετία του 1970 συνδέθηκε με μια περαιτέρω μικρή αύξηση στη γενναιοδωρία της ασφάλισης της ανεργίας, μια μικρή αύξηση στην προστασία της απασχόλησης και μια αύξηση στους φόρους, όμως από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και έπειτα, οι περισσότερες μεταρρυθμίσεις έγιναν προς την αντίθετη κατεύθυνση. Για παράδειγμα, η ανεργία στις Κάτω Χώρες επέστρεψε σε χαμηλό επίπεδο, ενώ συνέχισαν να προσφέρουν υψηλό επίπεδο κοινωνικής προστασίας, ενώ οι σκανδιναβικές χώρες έχουν επιτύχει και υψηλή κοινωνική προστασία και χαμηλή ανεργία. Δεύτερον, το επίπεδο κοινωνικής προστασίας διαφέρει μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών. Έτσι, ενώ οι θεσμοί μπορούν να ερμηνεύσουν τις διαφορές στην πορεία της ανεργίας μεταξύ των χωρών, δεν μπορούν να ερμηνεύσουν τη γενική εξέλιξη της ανεργίας.

Το γεγονός ότι οι κλονισμοί μπορούσαν να ερμηνεύσουν τη γενική εξέλιξη της ανεργίας στην Ευρώπη, αλλά δεν μπορούσαν να ερμηνεύσουν την ετερογένεια στις εξελίξεις μεταξύ των χωρών, οδήγησε τους Blanchard και Wolfers στη διερεύνηση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των κλονισμών και των θεσμών. Τα αποτελέσματα του οικονομετρικού τους υποδείγματος έδειξαν ότι για ένα δεδομένο σοκ, χώρες με είτε μεγάλης διάρκειας επιδόματα ανεργίας ή υψηλή προστασία απασχόλησης, ή λίγο συντονισμό και συγκέντρωση στις συλλογικές διαπραγματεύσεις, αντιμετώπισαν υψηλότερη και μεγαλύτερης διάρκειας ανεργία. Τα ίδια δεδομένα και η προσέγγιση χρησιμοποιήθηκαν και από άλλους ερευνητές και τα συμπεράσματα ήταν όμοια. Ωστόσο, ο Nickell⁴¹, στηριζόμενος σε ορισμένα νέα δεδομένα για τους θεσμούς, συμπέρανε ότι οι θεσμοί έχουν παίξει ένα πολύ σημαντικότερο ρόλο στην εξέλιξη της ανεργίας από αυτόν που συμπέραναν οι Blanchard και Wolfers. Πιο συγκεκριμένα, οι αλλαγές στους θεσμούς ερμηνεύουν περίπου το 55% της ανόδου της ανεργίας από τη δεκαετία του 1960 μέχρι το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1990, ενώ οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ θεσμών και κλονισμών δεν παρέχουν κάποια επιπλέον συνεισφορά στην κατανόηση των αλλαγών στην ανεργία στις χώρες του ΟΟΣΑ.

Σε κάθε περίπτωση -καθώς υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών- είναι παραπλανητική η συνήθης χρήση του όρου «ευρωπαϊκή ανεργία» και δεδομένου ότι οι διαφορές αυτές είναι σε μεγάλο βαθμό απόρροια των διαφορετικών κοινωνικών συστημάτων που εφαρμόζει κάθε κράτος μέλος, τότε ούτε η χρήση του όρου «ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο» είναι απόλυτα ευσταθής. Συνεπώς, συμπεραίνεται ότι δεν υπάρχει ένα ενιαίο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο. Οι ευρωπαϊκές χώρες ακολουθούν διαφορετικές προσεγγίσεις στην κοινωνική πολιτική.

2.4. Τα Ευρωπαϊκά Κοινωνικά Μοντέλα και η συζήτηση στην Ευρώπη για τη σχέση τους με την ανεργία και την απασχόληση

Οι ευρωπαϊκές χώρες ακολουθούν διαφορετικές προσεγγίσεις στην κοινωνική πολιτική. Αυτό προκύπτει και από πρόσφατες έρευνες που επισημαίνουν τουλάχιστον τέσσερα διαφορετικά Ευρωπαϊκά Κοινωνικά Μοντέλα⁴²: Το Σκανδιναβικό, το Αγγλοσαξονικό, το Ηπειρωτικό (Κεντροευρωπαϊκό) και το Μεσογειακό.

⁴¹ Βλ. Nickell S, Nunziata L, Ochel W, 2005, Unemployment in the OECD since the 1960s. What do we know?, the Economic Journal, 115 (January).

⁴² Ο κατάλογος δεν είναι εξαντλητικός διότι διαφορές παρατηρούνται και μεταξύ των χωρών που παρουσιάζονται να ανήκουν στο ίδιο πρότυπο. Για παράδειγμα, η Αυστρία, που δεν έχει εύκαμπτη αγορά εργασίας και επιπλέον έχει ανάλογο θεσμικό πλαίσιο με τη Γερμανία (συγκεντρωτικό σύστημα

Το Σκανδιναβικό μοντέλο (που περιλαμβάνει τη Δανία, τη Φιλανδία, τη Σουηδία και επιπλέον τις Κάτω Χώρες⁴³) χαρακτηρίζεται από τα πιο υψηλά επίπεδα δαπανών κοινωνικής προστασίας για όλους τους κατοίκους. Υπάρχει εκτενής φορολογική επέμβαση στις αγορές εργασίας, εκτεταμένη απασχόληση στο δημόσιο τομέα και ισχυρή παρουσία των εργατικών συνδικάτων. Η παρέμβαση στην αγορά της εργασίας είναι εκτεταμένη και κυρίως παρουσιάζεται υπό τη μορφή κινήτρων για όσους αναζητούν εργασία.

Το Αγγλοσαξονικό μοντέλο που ακολουθείται από το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ιρλανδία βασίζεται σε ένα πιο περιορισμένο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας και ασφάλειας και σε πιο ευέλικτη αγορά εργασίας. Διατηρώντας την παράδοση του Λόρδου Beveridge, ο στόχος του κράτους είναι να διασφαλίζει ένα βασικό βιοτικό επίπεδο και να βοηθά μετά όσους έχουν ανάγκη να αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις γεγονότων - όπως είναι η ασθένεια, τα γηρατεία ή η ανεργία - που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στη φτώχεια.

Το Ηπειρωτικό μοντέλο (Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία και Λουξεμβούργο) προβλέπει την παροχή κοινωνικής βοήθειας από δημόσια ασφαλιστικά συστήματα, σύμφωνα με την παράδοση του Bismarckian, ενώ ο ρόλος της αγοράς στην παροχή κοινωνικής βοήθειας είναι περιορισμένος. Η προστασία της απασχόλησης είναι ισχυρή, μολονότι η συμμετοχή των εργαζόμενων στα συνδικάτα έχει μειωθεί σε μεγάλο βαθμό τα τελευταία 25 χρόνια, η επιρροή τους έχει διατηρηθεί από τη νομοθεσία που επεκτείνει την κάλυψη από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις πέρα από την παρουσία τους.

Τέλος, υπάρχει το πρότυπο των Μεσογειακών χωρών (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία και Πορτογαλία) που χαρακτηρίζεται από τη συγκέντρωση των κοινωνικών δαπανών στις συντάξεις γήρατος (πρώορες μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις, απαλλάσσοντας έτσι τμήματα πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας από τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας), ενώ συνδυάζει την υψηλή νομοθετική προστασία της απασχόλησης με χαμηλότερα επίπεδα επιδομάτων ανεργίας. Επιπλέον, η επιρροή των συνδικάτων συντηρείται ισχυρή από διάφορες πρακτικές που αυξάνουν την κάλυψη των συλλογικών διαπραγματεύσεων με αποτέλεσμα τη συμπίεση των μισθών τουλάχιστον στον επίσημο τομέα.

Βέβαια, τα διαφορετικά Ευρωπαϊκά Κοινωνικά Μοντέλα έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά. Όλα τα μοντέλα περιλαμβάνουν κρατικές παρεμβάσεις για τη μείωση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, την επίτευξη πιο δίκαιης κατανομής εισοδήματος, την παροχή κοινωνικής ασφάλισης και την ίση πρόσβαση σε ευκαιρίες. Οι βασικοί πυλώνες όλων των μοντέλων είναι οι συντάξεις, η υγειονομική περίθαλψη, η κοινωνική προστασία για τους φτωχούς ή τους ανήμπορους και η αναδιανεμητική λειτουργία της φορολογίας, ωστόσο η αποδοτικότητά τους διαφέρει τόσο σε όρους κοινωνικής αποτελεσματικότητας, όσο και σε όρους οικονομικής αποτελεσματικότητας.

μισθολογικών διαπραγματεύσεων εργοδοτών-εργαζομένων, υψηλή εργασιακή προστασία, αυστηρούς νόμους για τις απολύσεις κ.λπ.), γιατί έχει χαμηλή ανεργία σε αντίθεση με την ομόλογη χώρα. Ομοίως, η Ισπανία και η Πορτογαλία, που έχουν παρόμοια ιστορική διαδρομή και παραπλήσιους εργασιακούς θεσμούς, έχουν μετά τη δεκαετία του 1970 τόσο διαφορετική εξέλιξη διαχρονικά όσον αφορά την ανεργία (υψηλή στην πρώτη, χαμηλή στη δεύτερη).

⁴³ Το μοντέλο κοινωνικής προστασίας των Κάτω Χωρών είναι κάτι ανάμεσα στο σκανδιναβικό πρότυπο και το ηπειρωτικό αλλά τελευταία τείνει προς το πρώτο.

Οι κοινωνικές πολιτικές σχεδιάστηκαν για να επιτελέσουν τρεις βασικές λειτουργίες: i) τη μείωση της φτώχειας και κυρίως των εισοδηματικών ανισοτήτων, ii) την προστασία από την ανασφάλεια στην αγορά εργασίας (κριτήρια κοινωνικής αποτελεσματικότητας), iii) την αύξηση των ανταμοιβών από τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας (κριτήριο οικονομικής αποτελεσματικότητας). Οι πολιτικές που αφορούν στην αγορά εργασίας και στην κοινωνική προστασία επηρεάζουν την απασχόληση, είτε από την πλευρά των εργαζομένων, είτε από την πλευρά των εργοδοτών. Ωστόσο, τα οφέλη από μια καλά σχεδιασμένη κοινωνική πολιτική αντισταθμίζουν τις όποιες αρνητικές συνέπειες.

Ο Boeri⁴⁴ μελέτησε την απόδοση των τεσσάρων κοινωνικών συστημάτων σε κάθε ένα από τα τρία κριτήρια που αναφέρθηκαν. Χρησιμοποίησε τους συντελεστές Gini⁴⁵ για να αξιολογήσει το βαθμό αναδιανομής που προκύπτει από ένα συνδυασμό μεταβιβατικών πληρωμών και προοδευτικής φορολογίας και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το Σκανδιναβικό μοντέλο παρουσιάζει την καλύτερη απόδοση ως προς τη μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων, ενώ το Μεσογειακό μοντέλο τη χειρότερη. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε και όταν στις κοινωνικές δαπάνες συμπεριέλαβε τις συντάξεις και αντίστοιχα τους συνταξιούχους, κάτι που είναι πολύ σημαντικό λαμβάνοντας υπόψη την επικέντρωση των δαπανών των μεσογειακών χωρών σε συντάξεις. Το Αγγλοσαξονικό μοντέλο είναι αποδοτικό στη μείωση των ανισοτήτων ανάμεσα στον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας, ενώ είναι πολύ λιγότερο αποδοτικό όταν περιλαμβάνονται οι συνταξιούχοι.

Επίσης, σύμφωνα και με άλλους μελετητές, οι κοινωνικές επιδόσεις των δεκαπέντε παλαιών κρατών μελών της Ε.Ε. υπερτερούν των αντίστοιχων επιδόσεων άλλων, ακόμη και πλουσιότερων κρατών, με κύριο παράδειγμα τις Ηνωμένες Πολιτείες⁴⁶. Για παράδειγμα, στην ΕΕ-15 ο συντελεστής Gini είναι, κατά μέσο όρο, 0,071 μονάδες μικρότερος απ' ό τι στις ΗΠΑ (0,2864 έναντι 0,357). Παρομοίως, ενώ στην ΕΕ-15 το μέσο εισόδημα του πλουσιότερου δεκατημόριου (10%) του πληθυσμού είναι, κατά μέσο όρο, 3,69 φορές μεγαλύτερο από το μέσο εισόδημα του φτωχότερου δεκατημόριου, στις ΗΠΑ ο αντίστοιχος λόγος είναι 5,4. Τέλος, ενώ στην ΕΕ-15 το μέσο ποσοστό (σχετικής) φτώχειας είναι 8,01% για το σύνολο του πληθυσμού και 10,2% μεταξύ των παιδιών, στις ΗΠΑ τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 13,72% και 21,7% (σημειώνεται ότι τα στοιχεία είναι για το έτος 2000, βλέπε Forster and d' Ercole, 2005).

Όσον αφορά στο δεύτερο κριτήριο, την προστασία από τον κίνδυνο της ανασφάλειας στην αγορά εργασίας αυτή παρέχεται με δύο τρόπους: πρώτον με την επιβολή νομικών

⁴⁴ Βλ. Boeri T., Let Social Policy Models Compete and Europe Will Win, εισήγηση σε συνέδριο που διοργάνωσε το JOHN F. KENNEDY SCHOOL OF GOVERNMENT, ** IN CELEBRATION OF THE SCHUMPETER PROGRAM AT HARVARD UNIVERSITY **, Απρίλιος 2002.

⁴⁵ Ο συντελεστής Gini μετρά το βαθμό άνισης διανομής του εισοδήματος και παίρνει τιμές από 0 (απολύτως ίση διανομή/ όλοι έχουν το ίδιο εισόδημα) έως 1 (απολύτως άνιση διανομή/ το σύνολο του εισοδήματος στα χέρια ενός).

⁴⁶ Οι διαφορές των επιδόσεων μεταξύ Ευρώπης και Η.Π.Α οφείλονται στην εντονότερη ρυθμιστική παρουσία του ευρωπαϊκού κράτους στην αγορά εργασίας και στον εκτενέστερο ρόλο του σχετικά με την προσφορά κοινωνικών αγαθών και, τέλος, στην ενεργοποίηση ενός περισσότερο γενναιόδωρου – και κατά ορισμένους ερευνητές απαιτητικότερου ως επαχθέστερου – συστήματος μεταβιβάσεων και φορολογίας. Και, δίχως άλλο, αντανακλούν τις διαφορές πολιτικής οργάνωσης και κοινωνικής συγκρότησης και, βεβαίως, τις διαφορές τους ως προς την ηθική - αξιακή θεμελίωση της ατομικής συμπεριφοράς (Alesina and La Ferrara, 2002, Alesina, Di Tella and MacCulloch, 2001, Alesina, Glaeser and Sacerdote, 2001).

περιορισμών στις απολύσεις – δηλαδή με αυτό που ονομάζεται νομοθεσία για την προστασία της απασχόλησης και δεύτερον με την παροχή επιδομάτων ανεργίας. Η διαφορά ανάμεσα στα δύο εργαλεία πολιτικής είναι ξεκάθαρη: η νομοθεσία προστασίας της απασχόλησης αφορά σε αυτούς που έχουν εργασία, χωρίς μάλιστα να τους προσθέτει κάποιο επιπλέον φορολογικό φορτίο, ενώ τα επιδόματα ανεργίας ωφελούν τους ανέργους αλλά χρηματοδοτούνται κυρίως από αυτούς που εργάζονται. Αυτός είναι και ο λόγος που εκείνοι που έχουν σταθερή και κανονική εργασία προτιμούν τα μέτρα προστασίας της απασχόλησης. Οι ευρωπαϊκές χώρες χρησιμοποιούν και τα δύο εργαλεία σε διαφορετικούς βαθμούς το καθένα και δεδομένου ότι εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό, είναι σαφές ότι θα υπάρχει μια ανταλλαγή μεταξύ τους (trade off). Η ύπαρξη γενναιόδωρων επιδομάτων ανεργίας μειώνει την ανάγκη για περιορισμούς στις απολύσεις και το αντίστροφο.

Σε ποιο βαθμό χρησιμοποιούν το ένα εργαλείο έναντι του άλλου είναι κάτι που διαφέρει πολύ μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών. Έτσι ο Boeri βρίσκει ότι οι μεσογειακές χώρες χαρακτηρίζονται από πολύ αυστηρούς νόμους για την προστασία της απασχόλησης και από χαμηλή κάλυψη σε επιδόματα ανεργίας. Αυτή η χαμηλή κάλυψη, υποστηρίζει ο Boeri, απορρέει εν μέρει από το γεγονός ότι η ανεργία πλήττει περισσότερο τους νέους οι οποίοι δεν έχουν προηγούμενα εργαστεί και έτσι δεν θεμελιώνουν δικαίωμα για επίδομα ανεργίας. Ωστόσο, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας στους νέους μπορούν επίσης να θεωρηθούν ως ενδογενής απάντηση του συστήματος στην έλλειψη επαρκούς προστασίας κατά της ανεργίας. Ο Boeri καταλήγει ότι στο βαθμό που μόνο ο αρχηγός της οικογένειας προστατεύεται από τη νομοθεσία για την απασχόληση και καλύπτεται από το επίδομα ανεργίας ανατίθεται τελικά στην οικογένεια η παροχή οικονομικής υποστήριξης στα υπόλοιπα τυχόν άνεργα μέλη της. Αντίθετα, στις σκανδιναβικές χώρες τα επιδόματα ανεργίας είναι ιδιαίτερα γενναιόδωρα (ειδικότερα διατίθενται για μεγαλύτερες χρονικές περιόδους), ενώ η αυστηρότητα στη νομοθεσία για την προστασία της απασχόλησης είναι μικρότερη από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η ηπειρωτική Ευρώπη χρησιμοποιεί ελαφρώς περισσότερο και από τα δύο εργαλεία συγκριτικά με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Τέλος, το αγγλοσαξονικό υπόδειγμα φαίνεται να βρίσκεται σε μια διαφορετική καμπύλη αδιαφορίας καθώς παρέχει μικρότερη προστασία συγκριτικά με τα υπόλοιπα μοντέλα.

Παρά τις αποκλίσεις που παρατηρούνται μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, η διαφορά μεταξύ του ευρωπαϊκού μέσου όρου και των ΗΠΑ είναι εντυπωσιακή. Κατά μέσο όρο, οι χώρες της Ε.Ε. παρέχουν γενναιόδωρα επιδόματα ανεργίας σε μεγάλο ποσοστό ανέργων και για μεγάλη χρονική περίοδο, ενώ στις ΗΠΑ τα επιδόματα μόλις και μετά βίας είναι υπαρκτά (είναι πολύ χαμηλά και παρέχονται για μικρό διάστημα). Όσον αφορά στην προστασία της απασχόλησης αποτελεί θέμα διαπραγμάτευσης σε επίπεδο εργαζόμενων και επιχείρησης.

Ένας τρόπος να αξιολογηθούν οι συνδυασμοί των δύο εργαλείων είναι να ερωτηθούν οι ίδιοι οι εργαζόμενοι. Ο Boeri χρησιμοποιεί το ερωτηματολόγιο του European Community Household Panel⁴⁷, ένα μέρος του οποίου ρωτά τους εργαζόμενους με μόνιμο συμβόλαιο αν και σε ποιο βαθμό είναι ικανοποιημένοι με το παρόν επίπεδο ασφάλειας που τους παρέχει η εργασία τους. Αυτό που προέκυψε είναι ότι περισσότερο ασφαλείς αισθάνονται οι εργαζόμενοι των σκανδιναβικών χωρών. Το ίδιο ισχύει και με τους εργαζόμενους στις ηπειρωτικές χώρες, ενώ εκείνοι που ανησυχούν περισσότερο είναι οι εργαζόμενοι στις αγγλοσαξονικές και κυρίως στις μεσογειακές χώρες.

Τελικά, τα τέσσερα ευρωπαϊκά κοινωνικά συστήματα παράγουν διαφορετικά αποτελέσματα και ως προς την τρίτη λειτουργία, τις ανταμοιβές από τη συμμετοχή στην

⁴⁷ Πρόκειται για μια μεγάλη βάση δεδομένων που παρέχει πληροφορίες για το εισόδημα και τα χαρακτηριστικά στην αγορά εργασίας για περίπου 60.000 άτομα σε όλη την Ε.Ε.

αγορά εργασίας. Τα κίνητρα για εργασία διαφέρουν πολύ από χώρα σε χώρα όπως προκύπτει από τις μεγάλες διασπορές μέσα στην Ε.Ε. από τις αναλογίες της απασχόλησης στον πληθυσμό και τα ποσοστά ανεργίας. Αν θέλουν να επιτύχουν το στόχο της Λισσαβόνας (70% ποσοστό απασχόλησης μέχρι το 2010) ορισμένες χώρες (Ιταλία, Ισπανία, Λουξεμβούργο, Ελλάδα, Βέλγιο, Γαλλία και Ιρλανδία) θα πρέπει να αυξήσουν την απασχόληση στο συνολικό πληθυσμό, κάτι που απαιτεί περισσότερο την αύξηση συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, παρά απλώς την απορρόφηση της ανεργίας. Και στο τρίτο κριτήριο, το Σκανδιναβικό και το Αγγλοσαξονικό μοντέλο είναι αποτελεσματικότερα συγκριτικά με τα άλλα δύο και μάλιστα τα ποσοστά απασχόλησης σε ορισμένες από τις χώρες που ανήκουν σε αυτές τις ομάδες υπερτερούν ή πλησιάζουν το ποσοστό απασχόλησης των ΗΠΑ. Η μακροχρόνια ανεργία στην Ευρώπη είναι υψηλή. Ήταν στο 3,7% στην Ε.Ε. των «25» το 2006 έναντι 0,5% στις ΗΠΑ και 1,4% στην Ιαπωνία. Ωστόσο, η μακροχρόνια ανεργία μειώθηκε στην Ευρώπη από το 4,4% που ήταν το 1998. Επιπλέον, η μακροχρόνια ανεργία είναι χαμηλή στην αγγλοσαξονική μορφή του μοντέλου: 1,4% στην Ιρλανδία και 1,2% στο Ηνωμένο Βασίλειο το 2006. Τέλος, και το σκανδιναβικό μοντέλο δημιουργεί χαμηλά ποσοστά μακροχρόνιας ανεργίας: 0,8% στη Δανία, 1,1% στη Σουηδία, 1,9% στη Φινλανδία και 0,8% στη Νορβηγία. Η ηπειρωτική (κεντρικοευρωπαϊκή) και η μεσογειακή μορφή του μοντέλου φαίνεται ότι έχουν τα μεγαλύτερα προβλήματα με τα κίνητρα και τη μακροχρόνια ανεργία.

Σε όμοια συμπεράσματα φτάνει και ο Andre Sapir⁴⁸ για την αποτελεσματικότητα των ευρωπαϊκών κοινωνικών μοντέλων, βρίσκοντας ότι το ΑΕΠ των χωρών με μη αποδοτικά μοντέλα υπολογίζεται στα δύο τρίτα του συνολικού της Ε.Ε. και στο 90% της ευρωζώνης. Ο Sapir σε σχετικό άρθρο του⁴⁹ γράφει χαρακτηριστικά ότι στην Ευρώπη, την ήπειρο που διακρίνεται για την πολιτική, γλωσσική και γαστρονομική πολυμορφία της, υπάρχουν τόσα κοινωνικά μοντέλα, όσα και εθνικά ποτά. Έτσι όσον αφορά στο ηπειρωτικό μοντέλο, παρέχει γενναιόδωρα επιδόματα ανεργίας και συντάξεις, θέτει περιορισμούς στις απολύσεις και ξοδεύει πολλά στην αναδιανομή του εισοδήματος, με αποτέλεσμα η φτώχεια να είναι περιορισμένη. Το σύστημα αυτό είναι η σαμπάνια της κοινωνικής πολιτικής: ευχάριστη, πολυτελής αλλά και ακριβή. Η μεσογειακή εναλλακτική λύση επίσης θέτει περιορισμούς στις απολύσεις (συχνά με νόμους αυστηρότερους από εκείνους που εφαρμόζονται πιο βόρεια), αλλά με χαμηλότερα επιδόματα ανεργίας: μια και η οικογένεια είναι εκείνη που προστατεύει τον άνεργο, παρά το κράτος. Οι χώρες εδώ χρησιμοποιούν πολύ λιγότερο τη φορολογία για τη μείωση των ανισοτήτων. Το σκανδιναβικό μοντέλο χαρακτηρίζεται από χαμηλότερη προστασία των εργαζομένων από τις απολύσεις (το αντίθετο δηλαδή από ότι ισχύει στις μεσογειακές χώρες). Και εδώ, όπως και στο ηπειρωτικό μοντέλο, παρέχονται γενναιόδωρα επιδόματα ανεργίας, στήριξη στην εξεύρεση εργασίας, καθώς και μεγάλα ποσά για τη μείωση της φτώχειας. Γι αυτό άλλωστε ο Sapir παρομοιάζει το σύστημα με ρακί που ζεσταίνει τους ανθρώπους. Τέλος, οι αγγλόφωνες χώρες (Βρετανία και Ιρλανδία) προστατεύουν από τις απολύσεις σε χαμηλότερο επίπεδο συγκριτικά με τις ηπειρωτικές και μεσογειακές χώρες, ενώ και οι αναδιανεμητικοί φόροι είναι χαμηλότεροι συγκριτικά με τις σκανδιναβικές χώρες. Ωστόσο, ξοδεύουν πολλά σε κέντρα προώθησης της απασχόλησης, όπως και οι σκανδιναβικές χώρες, καθώς και σε επιδόματα ανεργίας (εδώ σε χαμηλότερο επίπεδο από τις σκανδιναβικές χώρες). Το σύστημα παρομοιάζεται με μύρα: ένα όχι και τόσο φανταχτερό ποτό, πολύ πικρό για αρκετούς, αλλά φτηνό και πρακτικό.

⁴⁸ Andre Sapir, Globalisation and the Reform of European Social Model

⁴⁹ Andre Sapir (2005), Choose your poison, Economist.

Ο Sapir τονίζει ότι υπ' αριθμόν ένα προτεραιότητα των κρατών μελών της Ε.Ε. θα πρέπει να είναι η μεταρρύθμιση των ευρωπαϊκών κοινωνικών μοντέλων, ενώ οι σχετικές ενέργειες θα πρέπει να συντονιστούν από τα ευρωπαϊκά όργανα. Δεδομένου, όμως, ότι οι κοινωνικές πολιτικές σχεδιάζονται και υλοποιούνται σε εθνικό επίπεδο και όχι σε επίπεδο Ε.Ε., οι ενέργειες της δεύτερης θα πρέπει να επικεντρωθούν στην περαιτέρω ολοκλήρωση της Ενιαίας Αγοράς στην Ευρώπη των 27 και στην απελευθέρωση της αγοράς των υπηρεσιών. Ο Sapir μάλιστα υπογραμμίζει ότι οι δύο πιο κρίσιμες πολιτικές της Ε.Ε. – η Ενιαία Αγορά και η Νομισματική ένωση – εξαρτώνται από την ικανότητα της Ευρώπης να ωφεληθεί από τις ευκαιρίες της παγκοσμιοποίησης και να ξεπεράσει τους κινδύνους. Αυτό μπορεί να το επιτύχει μόνο αν η αγορά εργασίας και οι κοινωνικές πολιτικές μεταρρυθμιστούν ώστε οι αγορές εργασίας γίνουν επαρκώς ευέλικτες.

Στο πλαίσιο αυτό το ενδιαφέρον των ερευνητών επικεντρώνεται στα κοινωνικά κράτη και στη συγκριτική αξιολόγησή τους. Στη βάση αυτής της προσπάθειας βρίσκεται η αντίληψη ότι υφίσταται μια ανταλλακτική σχέση, μια επιλογή μεταξύ συστημάτων που είναι διατεθειμένα να θυσιάσουν κάποια κοινωνική αποτελεσματικότητα προκειμένου να εξασφαλίσουν καλύτερες αναπτυξιακές επιδόσεις, και αντίστροφα. Πράγματι, στις αναλύσεις ερευνητών (όπως του Tito Boeri και του Andre Sapir που μόλις παραπάνω αναφέρθηκαν) εμφανίζονται τα κεντροευρωπαϊκά και σκανδιναβικά συστήματα να δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην κοινωνική ισότητα ενώ το αγγλοσαξωνικό και το υπόδειγμα των ΗΠΑ στην οικονομική αποτελεσματικότητα^{50, 51}. Αυτό επιβεβαιώνει την εντύπωση πως υπάρχει μια ανταλλακτική σχέση μεταξύ οικονομικής και κοινωνικής αποτελεσματικότητας.

Όμως και οι δύο ερευνητές καταλήγουν ότι το κοινωνικό κράτος στις Μεσογειακές χώρες είναι χειρότερο και ως προς τα δύο κριτήρια. Είναι και πιο άνισο οικονομικά, και πιο αναποτελεσματικό κοινωνικά. Αντίθετα, το κοινωνικό κράτος στις Σκανδιναβικές χώρες είναι και οικονομικά και κοινωνικά αποτελεσματικότερο συγκριτικά με τα υπόλοιπα.

Όπως επισημαίνει ο Blanchard, ενώ υπάρχει αναμφισβήτητη διεθνώς μια σχέση αντιστρόφως ανάλογη ανάμεσα στο επίπεδο προστασίας των εργαζομένων και στην αποτελεσματικότητα της αγοράς εργασίας να δημιουργεί θέσεις εργασίας, η ευρωπαϊκή εμπειρία δείχνει ότι η «σχέση ανταλλαγής» (trade-off) ανάμεσα στα δύο μεγέθη (προστασία-αποτελεσματικότητα) δεν είναι τόσο έντονη. Αυτό που είναι τελικά σημαντικό, λέει ο Blanchard, είναι να προστατευθούν οι εργαζόμενοι και όχι οι θέσεις εργασίας, οι οποίες τελικά μπορεί να απαξιωθούν από τις εξελίξεις του διεθνούς ανταγωνισμού. Θα είναι μια άνευ νοήματος αμυντική μάχη να υπερασπίζεται κανείς θέσεις απασχόλησης που είναι μοιραίο να σβήσουν. Όμως αυτό δεν σημαίνει ότι το κράτος πρέπει να χαμηλώσει το επίπεδο προστασίας των εργαζομένων και των ανέργων.

Σήμερα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, παρατηρείται ότι τα παραδοσιακά δεδομένα της παραδοσιακής κοινωνίας, καλώς ή κακώς, έχουν ανατραπεί ή ανατρέπονται. Το γεγονός αυτό δημιουργεί για τον άνθρωπο νέες ελπίδες και νέες

⁵⁰ Τα δύο υποδείγματα παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες αλλά και διαφορές.

⁵¹ Θα πρέπει να τονιστεί ότι ενώ ο στόχος της Λισσαβώνας για το επίπεδο απασχόλησης σχεδιάστηκε με βάση το αντίστοιχο ποσοστό στις ΗΠΑ, η τελευταία επιδεικνύει υψηλότερα ποσοστά ανισοτήτων και φτώχειας.

ευκαιρίες, αλλά και κινδύνους. Επί του παρόντος όμως δεν είναι γνωστά όλα τα νέα δεδομένα, ενώ αναπόφευκτα οι ανατροπές περιέχουν και κόστος.

Μπροστά στις νέες αυτές εξελίξεις υπάρχει μια αντίληψη που υποστηρίζει ότι μπροστά στις ανταγωνιστικές πιέσεις που μπορεί να δέχεται η οικονομία μιας χώρας η λύση είναι η ευελιξία της αγοράς εργασίας κάτι που μπορεί να γίνει με την υποχώρηση των κοινωνικών θεσμών. Στον αντίποδα αυτής της άποψης βρίσκονται οι δυνάμεις που δίνουν μάχη για τη διατήρηση ενός κοινωνικού μοντέλου που στηρίχτηκε στις εξελίξεις της βιομηχανικής κοινωνίας. Ανάμεσα στις δύο αντίθετες αντιλήψεις μπαίνουν ορισμένα θέματα προς συζήτηση.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε δεν προκύπτει ότι η υψηλή κοινωνική προστασία δεν συμβαδίζει με οικονομική αποτελεσματικότητα. Υπάρχει, το παράδειγμα των Η.Π.Α. όπου η απελευθέρωση της αγοράς εργασίας δημιουργεί μεγαλύτερη απασχόληση, από την άλλη πλευρά όμως το κοινωνικό κριτήριο μείωσης των ανισοτήτων και της φτώχειας δεν επιτυγχάνεται. Υπάρχει το παράδειγμα των σκανδιναβικών χωρών που επιτυγχάνουν και οικονομική αποτελεσματικότητα και κοινωνική και υπάρχουν και χώρες όπως η Ελλάδα που δεν επιτυγχάνουν τίποτα από τα δύο. Τελικά, ποια είναι η σχέση μεταξύ ισχυρής κοινωνικής συνοχής και «ικανοποιητικής» ανταγωνιστικής ικανότητας παραμένει αναπάντητο ερώτημα.

Το δεύτερο θέμα είναι ποια ανταγωνιστικότητα θέλουμε; Η Ευρώπη είναι αντιμέτωπη αφενός με μια διάχυση της αναπτυξιακής διαδικασίας σε περιοχές, όπως η Κίνα, η Ινδία και άλλες χώρες, η ανάπτυξη των οποίων στηρίζεται σε χαμηλές αμοιβές εργασίας και αφετέρου με την τεχνολογική πρωτοπορία των ΗΠΑ, κάτι που δημιουργεί ισχυρές ανταγωνιστικές πιέσεις. Όπως αναφέρεται στην πρώτη και στην πέμπτη ενότητα της εργασίας υπάρχει η ανταγωνιστικότητα τιμής που επιτυγχάνεται με μείωση του κόστους εργασίας και υπάρχει και η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα που βασίζεται στην ποιοτική διάσταση της παραγωγής και της οργάνωσης της εργασίας.

Ένα τρίτο θέμα είναι ότι με τα νέα δεδομένα που είναι η μετατροπή της επιχείρησης από κλειστό κύκλωμα σε δίκτυο μονάδων, η μείωση της συμβολής της εργασίας στη βιομηχανική παραγωγή, η αλλαγή σχέσης ενεργού και μη ενεργού βίου, η μετατροπή των βιομηχανικών σχέσεων σε σχέσεις υπηρεσίας, η μετατροπή μιας οικονομίας υλικής σε άυλη, δεν είναι δυνατόν να συντηρηθεί ένα σύστημα προστασίας που βρίσκεται μπροστά σε ένα νέο πλέγμα σχέσεων που δεν το λαμβάνει υπόψη. Επίσης, η κοινωνική προστασία πρέπει να διασφαλιστεί για πολύ ευρύτερα κοινωνικά στρώματα απ' ότι στις δεκαετίες του 1960 και 1970, με αποτέλεσμα η κατά άτομο προστασία να αποδυναμώνεται. Η αντίστροφη όψη αυτής της διαπίστωσης είναι ότι η κατά άτομο επιβάρυνση της κοινωνίας που χρηματοδοτεί το Κοινωνικό Κράτος έχει αυξηθεί. Έτσι, τα κοινωνικά κράτη της Ευρώπης των 27 θα πρέπει να παρουσιάζουν κοινωνική αποτελεσματικότητα (αν η επιθυμία των ευρωπαίων πολιτών είναι η διατήρηση του κοινωνικού χαρακτήρα της Ευρώπης που τη διαφοροποιεί από τις ΗΠΑ) αλλά και να καταστήσει το οικονομικό σύστημα που υπηρετεί εξίσου ανταγωνιστικό όπως άλλωστε ήταν και στο παρελθόν.

Τέλος, ένα τέταρτο θέμα προς συζήτηση είναι ότι οι λόγοι για τα χαμηλά ποσοστά απασχόλησης, την υψηλή ανεργία και τις χαμηλές επιδόσεις σε όρους ανταγωνιστικότητας σίγουρα δεν θα πρέπει να αναζητούνται μόνο στους θεσμούς κοινωνικής προστασίας. Υπάρχουν πολλές και σημαντικές διαφορετικές ερμηνείες και παράγοντες για τις αδυναμίες αυτές, και μάλιστα με πολύ πιο μεγάλο βάρος. Στη «συλλογική» έκθεση Sapir (2003) «Προτεραιότητες για μια δυναμική Ευρώπη: Με

ποιο τρόπο το σύστημα της ΕΕ θα δώσει αποτελέσματα» αναλύονται με ιδιαίτερα ενδιαφέροντα τρόπο οι πολύπλευρες και λεπτές διαστάσεις που πρέπει να λάβει κανείς υπόψη για την ερμηνεία των αδύναμων ευρωπαϊκών επιδόσεων και διατυπώνονται πιο σύνθετες προτάσεις για τις ευρωπαϊκές πολιτικές και το συντονισμό ευρωπαϊκών-εθνικών πολιτικών. Όσον αφορά στην περίπτωση της Ελλάδας, οι σχετικές μελέτες δείχνουν ότι η κοινωνική αναποτελεσματικότητα προκύπτει όχι επειδή δεν υπάρχουν πόροι, αλλά επειδή οι πόροι αυτοί δεν κατευθύνονται εκεί που υπάρχει πραγματική ανάγκη⁵².

Συμπερασματικά, η οικονομική αποτελεσματικότητα των Ευρωπαϊκών Κοινωνικών Μοντέλων θα εξαρτηθεί από δύο βασικούς παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας είναι η έκταση στην οποία μπορεί να είναι αυτό συμβατό με επαρκή κίνητρα για να υποβοηθηθεί η περαιτέρω μείωση της ανεργίας. Αυτό είναι βασικό, εν όψει του διεθνούς ανταγωνισμού από άλλες αναπτυγμένες οικονομίες καθώς και από αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες. Το σκανδιναβικό και το αγγλοσαξονικό μοντέλο φαίνονται να είναι πιο αποτελεσματικά από την άποψη αυτή από το ηπειρωτικό ή το μεσογειακό μοντέλο. Ο δεύτερος βασικός παράγοντας είναι η έκταση, στην οποία τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης μπορούν να γίνουν βιώσιμα, εν όψει της γήρανσης του πληθυσμού.

Προφανώς λοιπόν, το ευρωπαϊκό μοντέλο χρειάζεται επαναπροσδιορισμό. Πρέπει να αναζητηθούν νέες αρχές αλληλεγγύης σε ευρύτερη βάση έτσι που να καλύπτουν από κοινού το σύνολο των πολιτών, εργαζόμενους, ανεξάρτητους, αποκλεισμένους, με περισσότερη όμως ευχέρεια στις επιλεκτικές παρεμβάσεις, και κυρίως να αναζητηθεί η αποεθνικοποίηση της αλληλεγγύης, καταρχάς στο επίπεδο της Ε.Ε. Παράλληλα, όμως, το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο για να επιβιώσει πρέπει να αποκτήσει συμμάχους και στον εκτός της Ευρώπης χώρο. Φυσικά, αυτό δε σημαίνει ότι η Ευρώπη θα επιβάλλει τα δικά της στάνταρτ στις χώρες του τρίτου κόσμου αλλά θα επιδιώξει τον προσεταιρισμό τους στις αρχές του κοινωνικού μοντέλου. Η παγκοσμιοποίηση δεν ταυτίζεται αποκλειστικά με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και στην Ευρώπη εναπόκειται να καταδείξει την ανάγκη παγκοσμιοποίησης των κοινωνικών αξιών.

⁵² Βλ. Αντιγόνη Λυμπεράκη - Πλάτων Τήνιος, Αναποτελεσματικότητα και απαξίωση του κοινωνικού κράτους

Κεφάλαιο 3^ο: Η προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ανταγωνιστικότητα και την Απασχόληση

3.1. Η Προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ανταγωνιστικότητα

Στο πλαίσιο των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης η στρατηγική της ανταγωνιστικότητας συνδέεται στενά με την οικονομία της «γνώσης» και με τη δημιουργία ποιοτικών θέσεων απασχόλησης. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβόνας τέθηκε ένας νέος στρατηγικός στόχος για τη δεκαετία 2000 – 2010: *«να γίνει η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή»*. Για την επίτευξη αυτού του στόχου ορίστηκαν δύο βασικοί τομείς δράσεις:

- Προετοιμασία της μετάβασης σε μια ανταγωνιστική οικονομία βασισμένη στη γνώση,
- Εκσυγχρονισμός του ευρωπαϊκού κοινωνικού προτύπου μέσω της επένδυσης στον άνθρωπο και της οικοδόμησης ενός ενεργού κράτους πρόνοιας.

Δυο χρόνια αργότερα (το Μάρτιο του 2002), τα Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Βαρκελώνης επικεντρώθηκαν σε δύο κύριους άξονες:

- (α) στη διατήρηση της δυναμικής της στρατηγικής της Λισσαβόνας στη βάση του συντονισμού των οικονομικών πολιτικών, της αειφόρου ανάπτυξης, της δημιουργίας ευνοϊκότερου περιβάλλοντος για την ανταγωνιστικότητα και την επιχειρηματικότητα, και της ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής, και
- (β) σε δράσεις προτεραιότητας για την πλήρη απασχόληση με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας, τη σύνδεση των ευρωπαϊκών οικονομιών και την δημιουργία μίας ανταγωνιστικής οικονομία βασισμένης στη γνώση.

Η πρόσφατη αξιολόγηση των επιτευγμάτων της ευρωπαϊκής οικονομίας, οδηγεί στη διαπίστωση ότι δεν έχει αυξηθεί η απασχόληση σύμφωνα με τους στόχους της Λισσαβόνας, και ότι δεν έχει προχωρήσει επαρκώς η μετεξέλιξη της ευρωπαϊκής οικονομίας σε πρωτοπόρο οικονομία της γνώσης. Επισημαίνεται επίσης η ανάγκη επιτάχυνσης των μεταρρυθμίσεων. Οι διαπιστούμενες καθυστερήσεις σύμφωνα με την Έκθεση της Ομάδας Υψηλού Επιπέδου ⁵³ οφείλονται στην έλλειψη πολιτικής δέσμευσης και αποφασιστικότητας, όπως επίσης και στην απροθυμία των κυβερνήσεων των κρατών-μελών για τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις που θα επιφέρουν τόνωση της οικονομικής ανάπτυξης στην Ευρώπη. Ως τομείς προτεραιότητας για την οικονομική ανάπτυξη και την αύξηση της απασχόλησης προτείνονται: η περαιτέρω ανάπτυξη της κοινωνίας της γνώσης, η βελτίωση της λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς της Ε.Ε, του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της αγοράς εργασίας και η βιώσιμη περιβαλλοντική ανάπτυξη.

Ο ενδιάμεσος απολογισμός αφορά και την κάθε εθνική οικονομία χωριστά. Στην περίπτωση της Ελλάδας, τα προβλήματα που συναντάει η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, συνδέονται με τον περιορισμένο βαθμό στον οποίο έχει επωμιστεί την εκπλήρωση των στόχων της Λισσαβόνας, είτε αυτοί αφορούν την έρευνα, την καινοτομία και την τεχνολογική αναβάθμιση των παραγωγικών δραστηριοτήτων, είτε αφορούν την αύξηση της απασχόλησης, την επέκταση της δια

⁵³ Βλ. παρακάτω σχετικά με την «Έκθεση της Ομάδας Υψηλού Επιπέδου υπό τον κ. Wim Kok».

βίου μάθησης, την αποτελεσματικότερη λειτουργία της αγοράς εργασίας και την καταπολέμηση των διακρίσεων στην αγορά εργασίας

Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η δημιουργία του Συμβουλίου Ανταγωνιστικότητας τον Ιούνιο του 2002 προέκυψε από την εμφανή ανάγκη για μια συνεκτικότερη και καλύτερα συντονισμένη αντιμετώπιση που συνδέονται με την ανταγωνιστικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ανάλογα με τα θέματα της ημερήσιας διάταξης, το Συμβούλιο αυτό συγκροτείται από Υπουργούς Ευρωπαϊκών Υποθέσεων, Βιομηχανίας, Έρευνας, κλπ. και συνέρχεται πέντε ή έξι φορές τον χρόνο.

Από τη δημιουργία του, το Συμβούλιο αυτό έχει αναλάβει οριζόντιο ρόλο στη διασφάλιση μιας ενιαίας προσέγγισης στο ζήτημα της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης στην Ευρώπη. Με αυτό το πνεύμα, εξετάζει σε τακτική βάση τόσο οριζόντια όσο και τομεακά θέματα ανταγωνιστικότητας βάσει αναλύσεων που υποβάλλει η Επιτροπή και εκφράζει τις απόψεις του για το πώς πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα θέματα της ανταγωνιστικότητας σε όλες τις πρωτοβουλίες πολιτικής που επηρεάζουν τις επιχειρήσεις. Ασχολείται επίσης με νομοθετικές προτάσεις στους διάφορους τομείς δραστηριότητάς του και αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία, ως επί το πλείστον σε συναπόφαση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Τα τρία πεδία δραστηριότητας του Συμβουλίου Ανταγωνιστικότητας είναι τα ακόλουθα :

- Εσωτερική Αγορά

Η εσωτερική αγορά είναι μία από τις σημαντικότερες και συνεχείς προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεδομένου ότι στοχεύει στη δημιουργία ενός χώρου ελεύθερης διακίνησης προσώπων και εμπορευμάτων. Για τον λόγο αυτό, το Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας καλύπτει ευρύ φάσμα τομέων: δημόσιες προμήθειες, ελεύθερη παροχή υπηρεσιών και εγκατάσταση, ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων, δικαιώματα πνευματικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας, δίκαιο του ανταγωνισμού και εταιρικό δίκαιο.

- Βιομηχανία

Τα θέματα βιομηχανικής πολιτικής εξακολουθούν σε μεγάλο βαθμό να αποτελούν αρμοδιότητα των κρατών μελών. Οι δράσεις που αναλαμβάνονται δυνάμει της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα πρέπει να διέπονται από την ανάγκη διασφάλισης των απαραίτητων προϋποθέσεων για την ανταγωνιστικότητα της κοινοτικής βιομηχανίας, μέσω της στενής συνεργασίας μεταξύ της Κοινότητας και των κρατών μελών της.

Η Συνθήκη ορίζει ότι, σύμφωνα με την αρχή της δημιουργίας ενός συστήματος ανοικτών και ανταγωνιστικών αγορών, η δράση της Κοινότητας πρέπει να αποσκοπεί στην επίτευξη της προσαρμογής της βιομηχανίας στις διαρθρωτικές μεταβολές, στην ενθάρρυνση ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για πρωτοβουλίες και ανάπτυξη επιχειρήσεων σε όλη την Κοινότητα, ιδίως δε μικρομεσαίων επιχειρήσεων, στην ενθάρρυνση ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για τη συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων και στην επίτευξη καλύτερης εκμετάλλευσης των βιομηχανικών δυνατοτήτων των πολιτικών καινοτομίας, έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης.

Οι δράσεις που έχουν αναληφθεί από την Κοινότητα μέχρι στιγμής αποσκοπούν στην παροχή συνδρομής στα κράτη μέλη για την υπέρβαση της κρίσης των κυριότερων βιομηχανικών τομέων της Κοινότητας κατά τρόπο που να αποφεύγονται οι στρεβλώσεις του ανταγωνισμού ενώ παράλληλα παρέχεται η δυνατότητα στους συγκεκριμένους τομείς να ολοκληρώσουν την αναδιάρθρωση εντός δεδομένου χρονικού διαστήματος. Τα τιθέμενα κριτήρια στοχεύουν στο να εξασφαλιστεί ότι η αναδιάρθρωση αυτή είναι συντονισμένη και ότι αξιολογείται η ακολουθούμενη στρατηγική δημιουργίας των προϋποθέσεων για την προώθηση τομέων ικανών να ανταγωνιστούν με τους αντίστοιχους τομείς άλλων βιομηχανικών ή νεοβιομηχανικών χωρών.

- Έρευνα

Η επιστημονική έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη (ΕΤΑ) διαδραματίζει ένα διαρκώς μεγαλύτερο ρόλο στη διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης. Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα καθορίζει τους στόχους, τους κανόνες και τις διαδικασίες υλοποίησης των δραστηριοτήτων ΕΤΑ. Κύριος στόχος των κοινοτικών δραστηριοτήτων είναι η ενίσχυση των επιστημονικών και τεχνολογικών βάσεων της ευρωπαϊκής βιομηχανίας καθώς και της διεθνούς της ανταγωνιστικότητας, με τη συνένωση των ερευνητικών πόρων σε ορισμένους βασικούς τομείς και τεχνολογίες προτεραιότητας.

Το έκτο πρόγραμμα-πλαίσιο (2002-2006) αποτελεί το κύριο μέσο της Ένωσης για τη χρηματοδότηση της έρευνας στην Ευρώπη. Επιδιώκει τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού χώρου έρευνας ως όραμα για το μέλλον της έρευνας στην Ευρώπη. Αποσκοπεί στην επιστημονική αριστεία, στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας με την προώθηση της αυξημένης συνεργασίας, και στη μεγαλύτερη συμπληρωματικότητα και στον καλύτερο συντονισμό μεταξύ όλων των σχετικών φορέων σε όλα τα επίπεδα.

3.2. Ευρωπαϊκή Στρατηγική Απασχόλησης (ΕΣΑ)

Ο συντονισμός των πολιτικών για την απασχόληση στα κράτη μέλη κατέστη κοινοτική προτεραιότητα από τη στιγμή που η συνθήκη του Άμστερνταμ εισήγαγε στη συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ένα νέο τίτλο VIII Απασχόληση.

Βασιζόμενο σε αυτές τις νέες διατάξεις, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λουξεμβούργου δρομολόγησε, το Νοέμβριο του 1997, την ευρωπαϊκή στρατηγική για την απασχόληση (ΕΣΑ), καλούμενη επίσης «διαδικασία του Λουξεμβούργου».

Η ΕΣΑ αποτελεί ετήσιο πρόγραμμα σχεδιασμού, μέτρων παρακολούθησης, εξέτασης και προσαρμογής των πολιτικών απασχόλησης και μέσων καταπολέμησης της ανεργίας που εφαρμόζουν τα κράτη μέλη. Η ΕΣΑ μέχρι το 2005 στηρίχτηκε σε τέσσερις μηχανισμούς:

- τις κατευθυντήριες γραμμές για την απασχόληση: κοινές προτεραιότητες όσον αφορά τις πολιτικές των κρατών μελών για την απασχόληση, οι οποίες καθορίζονται από την Επιτροπή·
- τα εθνικά σχέδια δράσης για την απασχόληση (ΕΣΔΑ): πρακτική εφαρμογή σε εθνικό επίπεδο των κοινών προσανατολισμών·

- την κοινή έκθεση για την απασχόληση: σύνθεση των εθνικών σχεδίων δράσης, η οποία χρησιμοποιείται ως βάση για τη χάραξη των κατευθυντήριων γραμμών του επόμενου έτους·
- τις συστάσεις: έγκριση από το Συμβούλιο, με ειδική πλειοψηφία, ειδικών συστάσεων ανά χώρα.

Ωστόσο, η επαναδρομολόγηση της στρατηγικής της Λισσαβόνας κατέληξε στην πλήρη αναθεώρηση της ΕΣΑ, της οποίας η νέα διαδικασία τέθηκε σε εφαρμογή τον Ιούλιο του 2005, με την έγκριση από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των ολοκληρωμένων κατευθυντήριων γραμμών για την οικονομική ανάπτυξη και την απασχόληση.

Η ευρωπαϊκή στρατηγική για την απασχόληση στηρίζεται, και πάλι βέβαια, σε τέσσερις μηχανισμούς:

- στις ολοκληρωμένες κατευθυντήριες γραμμές για την ανάπτυξη και την απασχόληση (το νέο στοιχείο είναι ότι οι κατευθυντήριες γραμμές θα παρουσιάζονται στο εξής από κοινού με τις κατευθυντήριες γραμμές για τις μακροοικονομικές και μικροοικονομικές πολιτικές της Ένωσης επί τρία έτη)·
- στα εθνικά προγράμματα μεταρρυθμίσεων ανά χώρα·
- στην ετήσια έκθεση της Επιτροπής για την ανάπτυξη και την απασχόληση στην οποία αναλύονται τα νέα εθνικά προγράμματα μεταρρυθμίσεων που υπέβαλαν τα κράτη μέλη·
- στις συστάσεις τις οποίες ενδεχομένως εγκρίνει το Συμβούλιο.

Κάθε κράτος μέλος συντάσσει ένα εθνικό πρόγραμμα μεταρρύθμισης (έως το 2005, εθνικά σχέδια δράσης για την απασχόληση) που περιγράφει πώς οι κατευθυντήριες γραμμές για τις πολιτικές απασχόλησης τίθενται σε εφαρμογή στο εθνικό επίπεδο. Τα ΕΠΜ παρουσιάζουν την πρόοδο που επιτυγχάνεται στο κράτος μέλος κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών και των μέτρων που προγραμματίζονται για τους επρχόμενους 12 μήνες.

Η Επιτροπή εξετάζει τα ΕΠΜ και παρουσιάζει μια ετήσια έκθεση προόδου στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Το Συμβούλιο με τη σειρά του εξετάζει τα κεφάλαια των ΕΠΜ που αναφέρονται στην απασχόληση και μαζί με την Επιτροπή υιοθετεί την Κοινή Έκθεση Απασχόλησης. Η έκθεση περιέχει συγκεκριμένες πληροφορίες για την κάθε χώρα καθώς επίσης και μια σύγκριση και μια σύνθεση των εξελίξεων από ευρωπαϊκή άποψη.

3.3. Κατευθυντήριες γραμμές για την απασχόληση στο πλαίσιο του πρώτου κύκλου της Ανανεωμένης Στρατηγικής της Λισσαβόνας 2005 - 2008

Πριν από τα μέσα της περιόδου εφαρμογής της Στρατηγικής της Λισσαβόνας, ήταν ήδη διάχυτη η δυσαρέσκεια και απογοήτευση σχετικά με την πρόοδο των φιλόδοξων στόχων. Η σύγκυση γύρω από την ύπαρξη πολλαπλών στόχων και διαφορετικών διαδικασιών συντονισμού δημιούργησε αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα της στρατηγικής. Η άποψη ότι η Στρατηγική της Λισσαβόνας είχε αποτύχει ήταν εμφανής και στις εκθέσεις των ίδιων των ευρωπαϊκών οργάνων για την πρόοδο της εφαρμογής της. Χαρακτηριστική είναι η Έκθεση Kok, που παρουσιάστηκε στην Επιτροπή και το Συμβούλιο τον Νοέμβριο του 2004, η οποία διατύπωνε ότι «τα απογοητευτικά αποτελέσματα» των τεσσάρων πρώτων ετών της στρατηγικής οφείλονται στην ύπαρξη μιας «υπερβολικά μεγάλης ατζέντας, στις αντικρουόμενες προτεραιότητες και στον χαμηλό συντονισμό μεταξύ των κρατών – μελών» (European Commission 2004). Ωστόσο, μεγάλο βάρος δίνεται και στην έλλειψη επαρκούς πολιτικής βούλησης εκ μέρους των περισσότερων κρατών – μελών. Παράλληλα, η επικράτηση

δυσμενών μακροοικονομικών συνθηκών απέτρεψε τις εθνικές κυβερνήσεις από το να προχωρήσουν σε δύσκολες και μη δημοφιλείς μεταρρυθμίσεις. Επιπλέον, ο ρόλος των κοινοτικών οργάνων (και ιδιαίτερα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) στη διαδικασία εφαρμογής της στρατηγικής ήταν αρκετά ασαφής.

Στο πλαίσιο αυτό, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών, το Μάρτιο του 2005, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εκ νέου ιεράρχηση των προτεραιοτήτων της Στρατηγικής της Λισσαβόνας, προς όφελος της οικονομικής ανάπτυξης και απασχόλησης, θεωρείται απαραίτητη και επείγουσα διαδικασία και εντάσσεται στο πλαίσιο ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας της Ε.Ε. (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2005). Εκεί, τέθηκαν οι βάσεις της λεγόμενης Ανανεωμένης Στρατηγικής της Λισσαβόνας, η οποία οργανώθηκε σε δύο τριετείς κύκλους: 2005-2008 και 2008-2010.

Η Επιτροπή παρουσιάζει 8 κατευθυντήριες γραμμές με σκοπό τη βελτίωση της απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Με την πρόταση αυτή, οι καταβαλλόμενες προσπάθειες επικεντρώνονται στις πολιτικές που αποσκοπούν στην πλήρη απασχόληση, ιδίως με τη βελτίωση της ένταξης των μειονεκτούντων ατόμων, με την αύξηση των επενδύσεων στο ανθρώπινο δυναμικό, με την προσαρμογή των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης και με την προώθηση της ευελιξίας σε συνδυασμό με την ασφάλεια της απασχόλησης.

Οι ολοκληρωμένες κατευθυντήριες γραμμές για την ανάπτυξη και την απασχόληση που καλύπτουν την περίοδο 2005-2008 συγκεντρώνουν σε ένα ενιαίο, συνεκτικό και απλοποιημένο κείμενο τους γενικούς προσανατολισμούς των οικονομικών πολιτικών (GOPE) και τις κατευθυντήριες γραμμές για την απασχόληση⁵⁴. Αποτελούν το κύριο πολιτικό μέσο για την ανάπτυξη και την εφαρμογή της στρατηγικής της Λισσαβόνας. Οι κατευθυντήριες γραμμές για την απασχόληση παρουσιάζονται συνεπώς σε ένα ολοκληρωμένο πολιτικό μέσο, που καλύπτει τόσο τον μακροοικονομικό όσο και τον μικροοικονομικό τομέα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το μέσο αυτό παρουσιάζει έτσι μια σαφή στρατηγική θεώρηση των ευρωπαϊκών προκλήσεων και επιτρέπει στην Ένωση να κατευθύνει τις προσπάθειες των κρατών μελών στις ενέργειες που έχουν προτεραιότητα. Ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές για την απασχόληση πρέπει να εφαρμοστούν κατά τρόπο συνεκτικό με τις αντίστοιχες κατευθυντήριες γραμμές σε άλλους τομείς. Έτσι, θα ενισχυθούν αμοιβαία οι διάφοροι τομείς της οικονομίας.

Πρώτον, για την προσέλκυση περισσότερων ατόμων στην αγορά εργασίας και για τον εκσυγχρονισμό των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, η Επιτροπή προτείνει:

- **να εφαρμοστούν πολιτικές απασχόλησης που θα στοχεύουν στην πλήρη απασχόληση, στη βελτίωση της ποιότητας και της παραγωγικότητας στην εργασία και στην ενίσχυση της κοινωνικής και εδαφικής συνοχής (ολοκληρωμένη κατευθυντήρια γραμμή 17).**

Οι πολιτικές αυτές αναμένεται ότι θα βοηθήσουν την ΕΕ, αφενός, να επιτύχει συνολικό ποσοστό απασχόλησης 70% κατά μέσο όρο, ποσοστό απασχόλησης για τις γυναίκες τουλάχιστον 60% και ποσοστό απασχόλησης για τους ηλικιωμένους εργαζόμενους (από 55 έως 64 ετών) 50%, και, αφετέρου, να μειώσει την ανεργία και την αεργία. Τα κράτη μέλη πρέπει να θέσουν εθνικούς στόχους όσον αφορά στα ποσοστά απασχόλησης. Ελάχιστες χώρες διαμορφώνουν ένα συνολικό σχεδιασμό χώρων εργασίας υψηλής ποιότητας, που συνδυάζουν περισσότερες απαιτήσεις και

⁵⁴ Απόφαση [2005/600/ΕΚ](#) του Συμβουλίου, της 12ης Ιουλίου 2005, για τις κατευθυντήριες γραμμές των πολιτικών απασχόλησης των κρατών μελών.

ευθύνες για τους εργαζομένους με αυξημένη αυτονομία κατά την εργασία (η Φιλανδία και η Σουηδία είναι δύο από αυτές).

- **να προωθηθεί μια προσέγγιση της εργασίας η οποία να βασίζεται στον κύκλο ζωής (ολοκληρωμένη κατευθυντήρια γραμμή αριθ. 18) με τη λήψη των ακόλουθων μέτρων:**

- ανανέωση των προσπαθειών που αποσκοπούν στη δημιουργία προοπτικών απασχόλησης για τους νέους και στη μείωση της ανεργίας των νέων, όπως συνιστά το Ευρωπαϊκό σύμφωνο για τη νεολαία
- αποφασιστική δράση για την αύξηση της επαγγελματικής δραστηριότητας των γυναικών και τη μείωση των διαφορών μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα απασχόλησης, ανεργίας και αμοιβών
- καλύτερος συνδυασμός επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής και δημιουργία προσβάσιμων και οικονομικώς προσιτών δομών για τη φύλαξη των παιδιών και την παροχή φροντίδας σε άλλα εξαρτώμενα άτομα
- στήριξη των συνθηκών εργασίας που ευνοούν την παράταση του ενεργού επαγγελματικού βίου
- εκσυγχρονισμός των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, συμπεριλαμβανομένης της συνταξιοδότησης και της υγειονομικής περίθαλψης, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η κοινωνική καταλληλότητα, η οικονομική βιωσιμότητα και η ικανότητα προσαρμογής τους στην εξέλιξη των αναγκών· με τον τρόπο αυτό θα υποστηριχθεί η επαγγελματική δραστηριότητα, η παραμονή στην αγορά εργασίας και η παράταση του επαγγελματικού βίου.

Αυτή η κατευθυντήρια γραμμή πρέπει να εφαρμοστεί με τη συνεκτίμηση της κατευθυντήριας γραμμής αριθ. 2 «Να διασφαλιστεί η οικονομική και δημοσιονομική βιωσιμότητα».

- **να διαμορφωθούν αγορές εργασίας οι οποίες να ευνοούν την κοινωνική ένταξη, να ενισχυθεί η ελκυστικότητα της εργασίας και από οικονομικής άποψης για όσους αναζητούν εργασία, συμπεριλαμβανομένων των μειονεκτούντων ατόμων και των αέργων (ολοκληρωμένη κατευθυντήρια γραμμή αριθ. 19), με τα εξής μέτρα:**

- εφαρμογή ενεργών και προληπτικών μέτρων για την αγορά εργασίας, όπως ο έγκαιρος προσδιορισμός των αναγκών, η βοήθεια για την αναζήτηση απασχόλησης, ο προσανατολισμός και η κατάρτιση στο πλαίσιο εξατομικευμένων σχεδίων δράσης, η παροχή των κοινωνικών υπηρεσιών που είναι απαραίτητες για την ενσωμάτωση των ατόμων που έχουν απομακρυνθεί ιδιαίτερα από την αγορά εργασίας και για τη συμβολή στην κοινωνική και εδαφική συνοχή και στην εξάλειψη της φτώχειας
- συνεχής προσαρμογή των κινήτρων και των αντικινήτρων που απορρέουν από τα συστήματα εισφορών και παροχών, στα οποία συμπεριλαμβάνεται η διαχείριση και οι όροι χορήγησης των παροχών και η σημαντική μείωση των υψηλών οριακών φορολογικών συντελεστών, ιδίως για όσους έχουν χαμηλό εισόδημα, με την παράλληλη εξασφάλιση των κατάλληλων επιπέδων κοινωνικής προστασίας
- ανάπτυξη νέων πηγών απασχόλησης στον κλάδο της παροχής υπηρεσιών στα άτομα και στις επιχειρήσεις, ιδίως σε τοπικό επίπεδο.

- να βελτιωθεί η κάλυψη των αναγκών της αγοράς εργασίας (ολοκληρωμένη κατευθυντήρια γραμμή αριθ. 20), με τη λήψη των ακόλουθων μέτρων:

- εκσυγχρονισμός και ενίσχυση των δημόσιων φορέων που είναι αρμόδιοι για την αγορά εργασίας, ιδίως των υπηρεσιών απασχόλησης·
- εξασφάλιση μεγαλύτερης διαφάνειας των προσφορών θέσεων εργασίας και κατάρτισης σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο·
- άρση των εμποδίων που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι σε ολόκληρη την Ε.Ε. όσον αφορά στην κινητικότητα, στο πλαίσιο των συνθηκών της Ε.Ε.,
- καλύτερη πρόβλεψη των αναγκών σε δεξιότητες, των ελλείψεων και των αδυναμιών της αγοράς εργασίας·
- συνετή διαχείριση της οικονομικής μετανάστευσης.

Δεύτερον, για να βελτιωθεί η προσαρμοστικότητα των εργαζομένων και των επιχειρήσεων και να αυξηθεί η ευελιξία των αγορών εργασίας, η Επιτροπή προτείνει:

- να προωθηθεί η ευελιξία σε συνδυασμό με την ασφάλεια της απασχόλησης και να μειωθεί ο κατακερματισμός της αγοράς εργασίας, λαμβανομένου δεόντως υπόψη του ρόλου των κοινωνικών εταίρων (ολοκληρωμένη κατευθυντήρια γραμμή αριθ. 21), με τη λήψη των ακόλουθων μέτρων:

- προσαρμογή της νομοθεσίας για την απασχόληση, επανεξέταση, εφόσον απαιτείται, των διαφόρων συμβατικών ρυθμίσεων και διατάξεων σχετικά με το χρόνο εργασίας·
- αντιμετώπιση του προβλήματος της αδήλωτης εργασίας·
- καλύτερη πρόβλεψη και θετική διαχείριση των αλλαγών, συμπεριλαμβανομένων των οικονομικών αναδιαρθρώσεων, ιδίως των αλλαγών που συνδέονται με το άνοιγμα των αγορών, έτσι ώστε να ελαχιστοποιηθεί το κοινωνικό κόστος τους και να διευκολυνθεί η προσαρμογή·
- προώθηση και διάδοση καινοτόμων και προσαρμοσμένων μορφών οργάνωσης της εργασίας, ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα και η παραγωγικότητα στην εργασία, συμπεριλαμβανομένης της βελτίωσης της υγείας και της ασφάλειας·
- διευκόλυνση των αλλαγών του εργασιακού καθεστώτος, συμπεριλαμβανομένων της κατάρτισης, της αυτοαπασχόλησης, της σύστασης επιχειρήσεων και της γεωγραφικής κινητικότητας.

Η ειδική αντιμετώπιση του κατακερματισμού αποτελεί ρητό στόχο σε ορισμένες χώρες : η Ισπανία δημιουργεί, λ.χ., κίνητρα ώστε οι εργοδότες να μετατρέπουν συμβάσεις ορισμένου χρόνου σε μόνιμες συμβάσεις. Ενώ το 2007 η ιταλική κυβέρνηση υπέγραψε συμφωνία με τους κοινωνικούς εταίρους σχετικά με την κοινωνική προστασία, την απασχόληση, την ανταγωνιστικότητα και την βιώσιμη ανάπτυξη. Η συμφωνία καλύπτει τους τομείς των συντάξεων, των κοινωνικών παροχών, των συμβατικών ρυθμίσεων, των εργασιακών κινήτρων, του κόστους της εργασίας και της κατάρτισης. Η συμφωνία περιλαμβάνει μέτρα για πλέον καθολική κάλυψη από την κοινωνική προστασία, ανεξάρτητα από τους ειδικούς όρους των συμβάσεων εργασίας. Προβλέπει τον περιορισμό της επαναλαμβανόμενης χρήσης συμβάσεων ορισμένου χρόνου, προωθώντας τις «μακροχρόνιες» συμβάσεις με μερική απασχόληση και βελτιώνοντας την προστασία των εργαζομένων στην περίπτωση συμβάσεων περιστασιακής εργασίας. Γενικά, ωστόσο, ο κατακερματισμός

των αγορών εργασίας δεν έχει αντιμετωπισθεί ακόμη, ιδίως όσον αφορά στις εργαζόμενες γυναίκες, που εξακολουθούν να απασχολούνται σε υποδεέστερες θέσεις, να πλήττονται από μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας και να μην καλύπτονται επαρκώς από την κοινωνική ασφάλιση. Μεταξύ 2000 και 2006 το ποσοστό εργαζομένων με προσωρινές συμβάσεις στην Ε.Ε. των 27 αυξήθηκε από 12,2% σε 14,1%, ενώ το ποσοστό των εργαζομένων με σύμβαση μερικής απασχόλησης αυξήθηκε από 16,4% σε 18,1%.

Το υψηλό επίπεδο αδήλωτης εργασίας είναι άλλη μια πτυχή του κατακερματισμού (Ιταλία, Ελλάδα, Σλοβακία, Ουγγαρία, Λετονία, Λιθουανία, Σλοβενία, Ρουμανία, Βουλγαρία). Οι περισσότερες χώρες στις οποίες διαπιστώνεται υψηλό ποσοστό αδήλωτης εργασίας επιχειρούν να την αντιμετωπίσουν κυρίως με την ενίσχυση των επιθεωρήσεων εργασίας ή άλλων μέτρων ελέγχου ή επιτήρησης και με κίνητρα νομιμοποίησης των σχέσεων εργασίας (Ελλάδα, Ουγγαρία).

Αυτή η κατευθυντήρια γραμμή πρέπει να εφαρμοστεί με τη συνεκτίμηση της ολοκληρωμένης κατευθυντήριας γραμμής αριθ. 5 «Πρώθηση μεγαλύτερης συνεκτικότητας μεταξύ των μακροοικονομικών και των διαρθρωτικών πολιτικών και των πολιτικών για την απασχόληση».

- **να εξασφαλιστεί μια εξέλιξη του κόστους εργασίας και να θεσπιστούν οι μηχανισμοί καθορισμού των μισθών που να ευνοούν την απασχόληση (ολοκληρωμένη κατευθυντήρια γραμμή 22), με τη λήψη των ακόλουθων μέτρων:**

- ενθάρρυνση των κοινωνικών εταίρων να διαμορφώσουν, στους τομείς αρμοδιότητάς τους, το κατάλληλο πλαίσιο για τις μισθολογικές διαπραγματεύσεις, το οποίο να λαμβάνει υπόψη τις προκλήσεις όσον αφορά στην παραγωγικότητα και την αγορά εργασίας σε όλα τα σχετικά επίπεδα και να αποφεύγει τις μισθολογικές διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών (χαρακτηριστικό παράδειγμα συμμετοχής των κοινωνικών εταίρων στα θέματα της αγοράς εργασίας εδώ και πολλά χρόνια αποτελεί η Δανία, ενώ και στη Σουηδία ο κοινωνικός διάλογος είναι ισχυρός και η συμβολή των κοινωνικών εταίρων είναι σημαντική σε εθνικό επίπεδο αλλά και στη σύναψη συλλογικών συμβάσεων⁵⁵),

- εξέταση των επιπτώσεων του μη μισθολογικού κόστους εργασίας στην απασχόληση και, εφόσον κρίνεται σκόπιμο, προσαρμογή της δομής και του επιπέδου του, ιδιαίτερα με σκοπό να μειωθεί η φορολογική επιβάρυνση για τους χαμηλόμισθους.

Αυτή η κατευθυντήρια γραμμή πρέπει να εφαρμοστεί σε συνδυασμό με την κατευθυντήρια γραμμή αριθ. 4 «Να εξασφαλιστεί ότι οι μισθολογικές εξελίξεις συμβάλλουν στη μακροοικονομική σταθερότητα και την οικονομική ανάπτυξη» σχετικά με τη μακροοικονομική πολιτική.

Τρίτον, για να αυξηθούν οι επενδύσεις στο ανθρώπινο δυναμικό μέσω της βελτίωσης της εκπαίδευσης και των δεξιοτήτων, η Επιτροπή προτείνει:

- **να αυξηθούν και να βελτιωθούν οι επενδύσεις στο ανθρώπινο δυναμικό (ολοκληρωμένη κατευθυντήρια γραμμή αριθ. 23), με τη λήψη των ακόλουθων μέτρων:**

⁵⁵ Βλ Κοινή Έκθεση για την Απασχόληση 2003

- εφαρμογή πολιτικών και ενεργειών ενσωμάτωσης σε θέματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, οι οποίες να αποσκοπούν στο να διευκολύνουν σημαντικά την πρόσβαση στην αρχική επαγγελματική εκπαίδευση, στη δευτεροβάθμια και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένων των μαθητιών και της επιχειρηματικής κατάρτισης·

- σημαντική μείωση του αριθμού των μαθητών που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο·

- χάραξη αποτελεσματικών και ανοικτών σε όλους στρατηγικών για τη δια βίου μάθηση, σε σχολεία, επιχειρήσεις, δημόσιες αρχές και νοικοκυριά, σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές συμφωνίες· αυτό θα επιτευχθεί και με την παροχή κινήτρων και την καθιέρωση μηχανισμών επιμερισμού του κόστους, με προοπτική την αύξηση της συμμετοχής στη συνεχή κατάρτιση και στην κατάρτιση στο χώρο εργασίας καθ' όλη τη διάρκεια του κύκλου ζωής, ιδίως για τους ανειδίκευτους και τους μεγαλύτερους σε ηλικία εργαζόμενους.

Όλες οι χώρες εφαρμόζουν μέτρα στους τομείς στους οποίους η ΕΕ έχει θεσπίσει κριτήρια αναφοράς: μείωση του αριθμού των μαθητών που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο, συχνότερη ολοκλήρωση του κύκλου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και αύξηση της συμμετοχής ενηλίκων στη δια βίου μάθηση. Μολονότι οι περισσότερες χώρες έχουν θέσει εθνικούς ποσοτικούς στόχους (Βέλγιο, Δανία, Κύπρος, Εσθονία, Ελλάδα, Ισπανία, Φινλανδία, Γαλλία, Ουγγαρία, Ιρλανδία, Λιθουανία, Λετονία, Μάλτα, Ρουμανία, Σλοβενία, Σλοβακία), η μικρή πρόοδος που έχει διαπιστωθεί από το 2000 δεν επαρκεί ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι που έχει θέσει η ΕΕ για το 2010⁵⁶.

Ένας στους έξι νέους (15,3%) ηλικίας 18-24 ετών στην ΕΕ των 27 εξακολουθεί να εγκαταλείπει το σχολείο μετά την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (άρρενες: 17,5%, θήλεις: 13,2%) και δεν συμμετέχει εν συνεχεία σε κανένα είδος εκπαίδευσης ή κατάρτισης. Η έως τώρα πρόοδος δεν είναι αρκετή σε σχέση με το κριτήριο αναφοράς του 10% έως το 2010. Κάποιες χώρες (Ισπανία, Ιταλία, Μάλτα, Πορτογαλία) συνέχισαν να παρουσιάζουν πολύ υψηλό ποσοστό (άνω του 20%) κατά το 2006 και σε ορισμένες χώρες μάλιστα οι επιδόσεις επιδεινώθηκαν από το 2000 (Ισπανία, Λουξεμβούργο, Σουηδία, Σλοβακία). Ομοίως σημειώθηκε κάποια πρόοδος όσον αφορά στο ποσοστό φοίτησης στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αλλά δεν είναι αρκετή ώστε να επιτευχθεί ο στόχος που συνίσταται στην ολοκλήρωση τουλάχιστον της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από το 85% τουλάχιστον των νέων ηλικίας 22 ετών έως το 2010⁵⁷.

Ούτε η συμμετοχή ενηλίκων στη δια βίου μάθηση προχωρεί πλέον με το ρυθμό που απαιτείται ώστε να εκπληρωθεί έως το 2010 το κριτήριο αναφοράς της ΕΕ που ισούται με 12,5%. Το 2006 το 9,6% κατά μέσο όρο των Ευρωπαίων ηλικίας 25-64 ετών συμμετείχε σε δραστηριότητες εκπαίδευσης και κατάρτισης (άνδρες: 8,8%, γυναίκες: 10,4%), σημειώνοντας ελαφρά μείωση σε σχέση με το 2005. Το ποσοστό συμμετοχής παραμένει χαμηλότερο όσον αφορά τα ανενεργά πρόσωπα και τους ανέργους, τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας και τα πρόσωπα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου. Η συμμετοχή εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας αντιστοιχεί στο ήμισυ μόνο του συνολικού ποσοστού και οι ενήλικες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο έχουν

⁵⁶ Κοινή Έκθεση για την απασχόληση για το 2007/2008.

⁵⁷ Όπως παραπάνω

ακόμη έξι φορές και πλέον περισσότερες πιθανότητες να συμμετάσχουν στη δια βίου μάθηση απ' ό,τι τα άτομα με χαμηλό επίπεδο δεξιοτήτων.

Ο σχεδιασμός πολιτικών επικεντρώνεται σε μεγάλο βαθμό στην εξεύρεση τρόπων με τους οποίους θα ενθαρρυνθούν οι εργοδότες να επενδύουν στην κατάρτιση και να προσφέρουν κίνητρα συμμετοχής στους εργαζομένους. Κάποια κράτη μέλη θεωρούν επίσης ως ιδιαίτερη πρόκληση την παροχή κινήτρων στο λιγότερο μορφωμένο και μέσης ηλικίας τμήμα του εργατικού δυναμικού για την απόκτηση νέων δεξιοτήτων. Πολλά μέτρα περιλαμβάνουν χρηματοοικονομικά κίνητρα που συνίστανται σε φορολογικές εκπτώσεις ή επιχορηγήσεις για τους εργοδότες που επενδύουν στην κατάρτιση (Μάλτα, Ισπανία, Εσθονία, Βουλγαρία, Γερμανία, Κάτω Χώρες, Ιρλανδία, Δανία, Βέλγιο, Λετονία), αλλά ορισμένες χώρες έχουν αναλάβει επίσης πρωτοβουλίες με στόχο την απλούστευση των προϋποθέσεων της άδειας για εκπαιδευτικούς λόγους (Αυστρία, Λουξεμβούργο). Ο ρόλος των συμφωνιών μεταξύ κοινωνικών εταίρων για την εφαρμογή στρατηγικών δια βίου μάθησης υπογραμμίζεται ιδιαίτερα από ορισμένα κράτη μέλη (Δανία, Γαλλία, Πολωνία, Κάτω Χώρες)⁵⁸.

Αυτή η κατευθυντήρια γραμμή πρέπει να εφαρμοστεί με τη συνεκτίμηση της κατευθυντήριας γραμμής αριθ. 7 «Να αυξηθούν και να βελτιωθούν οι επενδύσεις στον τομέα της E&A, ιδίως από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις» σχετικά με τη μικροοικονομική πολιτική.

- **να προσαρμοστούν τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης στις νέες ανάγκες σε δεξιότητες (ολοκληρωμένη κατευθυντήρια γραμμή αριθ. 24) με τη λήψη των ακόλουθων μέτρων:**

- βελτίωση και εξασφάλιση της ελκυστικότητας, της προσβασιμότητας και του ποιοτικού επιπέδου των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης· διεύρυνση των ευκαιριών που παρέχονται για εκπαίδευση και κατάρτιση, εξασφάλιση ευέλικτων κλάδων μάθησης και αύξηση των δυνατοτήτων κινητικότητας των σπουδαστών και των υπό επιμόρφωση ατόμων,
- καλύτερος προσδιορισμός των επαγγελματικών απαιτήσεων και των βασικών προσόντων καθώς και των μελλοντικών αναγκών σε δεξιότητες·
- ανταπόκριση στις νέες ανάγκες σε επαγγελματικό επίπεδο και σε επίπεδο βασικών ικανοτήτων, καθώς και στις μελλοντικές ανάγκες σε δεξιότητες, με τη βελτίωση του ορισμού και την ανάπτυξη της διαφάνειας των προσόντων, της αποτελεσματικής τους αναγνώρισης και της επικύρωσης της άτυπης και ανεπίσημης μάθησης.

3.4. Δείκτες αξιολόγησης της πορείας υλοποίησης των στόχων

Παράλληλα με τη θέσπιση της Στρατηγικής της Λισσαβόνας, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο πρότεινε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή την ετήσια αξιολόγηση της επίτευξης των στόχων της Στρατηγικής, με βάση συγκεκριμένους διαρθρωτικούς δείκτες που συγκεντρώνονται από τη Eurostat. Στην εαρινή έκθεση του 2001, χρησιμοποιήθηκαν 35 δείκτες, οι οποίοι είχαν εγκριθεί από το Συμβούλιο το 2000 και κάλυπταν τους τομείς της απασχόλησης, της οικονομικής μεταρρύθμισης και της κοινωνικής συνοχής. Οι δείκτες αυτοί αυξήθηκαν, στην εαρινή έκθεση του 2002, σε 42, προκειμένου να καλυφθούν, εκτός των ανωτέρω, και οι τομείς της έρευνας και της καινοτομίας, και του περιβάλλοντος.

⁵⁸ Όπως παραπάνω

Στην εαρινή έκθεση του 2004, οι δείκτες περιορίστηκαν σε 14, προκειμένου να εξασφαλισθεί η περισσότερο συνοπτική παρουσίαση και η καλύτερη εκτίμηση της διαχρονικής πορείας της επίτευξης των στόχων της Στρατηγικής της Λισσαβώνας. Επιπλέον, αποφασίστηκε αυτοί οι δείκτες να παραμείνουν σταθεροί για τρία χρόνια. Αναλυτικά, οι διαρθρωτικοί δείκτες περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

1. το κατά κεφαλήν ΑΕΠ,
2. την παραγωγικότητα της εργασίας,
3. το ποσοστό απασχόλησης (με διάκριση ανά φύλο),
4. το ποσοστό απασχόλησης των μεγαλύτερης ηλικίας εργαζομένων (με διάκριση ανά φύλο),
5. το επίπεδο μόρφωσης (ατόμων ηλικίας 20 έως 24 ετών-με διάκριση ανά φύλο),
6. τις δαπάνες για Έρευνα και Ανάπτυξη,
7. τα σχετικά επίπεδα τιμών,
8. τις πραγματοποιούμενες επενδύσεις,
9. το ποσοστό των πολιτών στα όρια της φτώχειας (με διάκριση ανά φύλο),
10. το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων (με διάκριση ανά φύλο),
11. το εύρος των ποσοστών απασχόλησης ανά περιφέρεια (με διάκριση ανά φύλο),
12. τις εκπομπές αερίων υπευθύνων για το φαινόμενο του θερμοκηπίου,
13. την ενεργειακή ένταση της οικονομίας και
14. τον όγκο των μεταφερόμενων εμπορευμάτων.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθούν κάποια από τα ευρήματα μιας πρόσφατης συγκριτικής μελέτης, που εκπονήθηκε για λογαριασμό της Eurostat (2007), στην οποία, μεταξύ άλλων, έγινε απόπειρα καταγραφής του αριθμού των επιμέρους στόχων/μέτρων, που αναφέρουν τα Εθνικά Προγράμματα Μεταρρυθμίσεων όλων των χωρών μελών, καθώς και του βαθμού, στον οποίο παρακολουθούνται από αντίστοιχους δείκτες. Επίσης διερευνήθηκε ο βαθμός, στον οποίο χρησιμοποιούνται, γενικότερα, διαρθρωτικοί δείκτες στην κατάρτιση των ΕΠΜ και κατά πόσο διατυπώνονται συγκεκριμένοι στόχοι ως προς τους δείκτες αυτούς. Τα στοιχεία που συγκέντρωσε η εν λόγω έρευνα παρουσιάζουν ενδιαφέρον, ακριβώς επειδή καταδεικνύουν το μέγεθος των φιλοδοξιών πολλών εκ των ΕΠΜ, τα περισσότερα από τα οποία περιλαμβάνουν τριψήφιο αριθμό πρωτοβουλιών και μέτρων, με αποτέλεσμα να καθίσταται, ασφαλώς, δυσχερής η ιεράρχηση και παρακολούθησή τους. Επιπλέον, όλα τα προγράμματα κάνουν χρήση σαφώς μικρότερου αριθμού δεικτών, για την παρακολούθηση των εν λόγω προτεραιοτήτων, ενώ ο αριθμός των δεικτών για τους οποίους ορίζονται συγκεκριμένοι αριθμητικοί στόχοι, είναι ακόμα μικρότερος. Συγκεκριμένα, το μέσο ΕΠΜ ορίζει 10 κατεξοχήν στόχους (top-level goals), 34 προτεραιότητες υψηλού επιπέδου (high-level priorities) και εξειδικεύεται σε 140 κεντρικά μέτρα/ζητήματα (key issues/measures).

Από την άλλη πλευρά, ο μέσος αριθμός των χρησιμοποιούμενων δεικτών δεν ξεπερνά τους 86, ανά πρόγραμμα, εκ των οποίων δηλώνονται σαφείς στόχοι μόλις για 21, δηλαδή για ένα ποσοστό 24%. Σημειωτέον, μάλιστα, ότι ο βαθμός αντιστοιχίας μεταξύ των χρησιμοποιούμενων δεικτών και των δηλωθέντων στόχων και προτεραιοτήτων, δηλαδή το κατά πόσον οι στόχοι «καλύπτονται» και από αντίστοιχους ποσοτικούς, ή ποιοτικούς, δείκτες, είναι αρκετά χαμηλό (21,4%), με 9

χώρες μάλιστα, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, να έχουν ποσοστό κάλυψης κάτω του 5%.

3.5. Η πρόοδος στην επίτευξη των στόχων της Λισσαβόνας

Η πρόσφατη αξιολόγηση των επιτευγμάτων της ευρωπαϊκής οικονομίας, οδηγεί στη διαπίστωση ότι δεν έχει αυξηθεί η απασχόληση σύμφωνα με τους στόχους της Λισσαβόνας, και ότι δεν έχει προχωρήσει επαρκώς η μετεξέλιξη της ευρωπαϊκής οικονομίας σε πρωτοπόρο οικονομία της γνώσης. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει κανείς μελετώντας τις Κοινές Εκθέσεις Απασχόλησης (Joint Employment Reports) που συντάσσουν σε ετήσια βάση η Επιτροπή και το Συμβούλιο, την Έκθεση της Ομάδας Υψηλού Επιπέδου υπό τον κ. Wim Kok⁵⁹ και τους δείκτες αξιολόγησης των στόχων.

Στην Έκθεση της Ομάδας Υψηλού Επιπέδου γίνεται η παραδοχή ότι τόσο στη Λισσαβόνα, όσο και στις Εαρινές Ευρωπαϊκές Συνόδους Κορυφής που ακολούθησαν, τέθηκε μια σειρά φιλόδοξων στόχων με σκοπό να στηρίξουν την ανάπτυξη μιας Ευρωπαϊκής οικονομίας ηγετικού κύρους. Οι εμπειρογνώμονες υποστηρίζουν, ωστόσο, ότι στα μέσα της πορείας προς το 2010, η συνολική εικόνα είναι κάτι παραπάνω από ανάμεικτη, δεδομένου ότι πολλοί στόχοι δεν έχουν επιτευχθεί και ως εκ τούτου πρέπει να ληφθούν πολλά μέτρα ώστε να μην γίνει η Λισσαβόνα συνώνυμο στόχων που δεν επιτεύχθηκαν και υποσχέσεων που δεν πραγματοποιήθηκαν. Σύμφωνα με την Έκθεση, οι λόγοι μη επίτευξης των στόχων σχετίζονται αφενός μεν με τις εξελίξεις στο παγκόσμιο περιβάλλον και αφετέρου δε με τις εγγενείς αδυναμίες των οικονομιών των ιδίων των κρατών μελών της Ε.Ε.

Από το 2000, το παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον επηρεάστηκε βαθύτατα από την πτώση των υπερτιμημένων μετοχών της νέας οικονομίας στα χρηματιστήρια όλου του κόσμου, και ιδιαίτερα των ΗΠΑ, και από τη έξαρση των τρομοκρατικών επιθέσεων. Τα γεγονότα αυτά επηρέασαν σαφώς αρνητικά, τόσο τις δαπάνες στις νέες τεχνολογίες όσο και την εξάπλωση του παγκόσμιου εμπορίου. Τέλος, οι αυξημένες τιμές του πετρελαίου πίεσαν τη βιομηχανική παραγωγή και υπονόμισαν το κλίμα καταναλωτικής και επιχειρηματικής εμπιστοσύνης στην Ευρώπη.

Η οικονομική ανάπτυξη υπήρξε λιγότερο δυναμική στην Ευρώπη εξαιτίας των συνεχιζόμενων δομικών αδυναμιών και της χαμηλής δημόσιας και ιδιωτικής ζήτησης. Το αποτέλεσμα ήταν η πτωχή οικονομική επίδοση των περισσότερων κρατών μελών της Ευρώπης και η αδυναμία επίτευξης των στόχων της Λισσαβόνας. Παράλληλα, πολλά κράτη μέλη δεν επέδειξαν το απαιτούμενο ενδιαφέρον για την εφαρμογή της Ατζέντας της Λισσαβόνας σε συγκεκριμένους τομείς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ολοκλήρωση της ενιαίας αγοράς.

Σύμφωνα πάντα με την έκθεση της ομάδας υψηλού επιπέδου, στα θετικά συγκαταλέγονται η αύξηση της απασχόλησης, η οποία από το 62,5 % το 1999 έφτασε στο 64,3 % το 2003 - μακριά βέβαια από τον ενδιάμεσο στόχο του 67% και παρ' ότι

⁵⁹ Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το οποίο συνήλθε τον Μάρτιο του 2004 στις Βρυξέλλες, κάλεσε την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να προχωρήσει σε σύσταση Ομάδας Υψηλού Επιπέδου με πρόεδρο τον κύριο Wim Kok. Έργο της Ομάδας ήταν η διεξαγωγή μιας ανεξάρτητης αξιολόγησης που θα συνεισέφερε στην ενδιάμεση αναθεώρηση. Στην έκθεσή της η Ομάδα όφειλε να καταγράψει ένα σύνολο μέτρων τα οποία διαμορφώνουν μια συνεπή στρατηγική ούτως ώστε οι οικονομίες των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης να επιτύχουν τους στόχους και τις επιδιώξεις της Λισσαβόνας. Η εν λόγω Ομάδα στελεχώθηκε με έναν περιορισμένο αριθμό ατόμων υψηλών προσόντων, ικανών να εκφράσουν τις απόψεις όλων των ενδιαφερομένων.

αυτό δεν αφορά μόνον την πλήρη απασχόληση. Οι Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις εισήγαγαν μέτρα με γενικό στόχο την άρση των εμποδίων στην απασχόληση χαμηλόμισθων εργαζομένων, επιτάχυναν την εφαρμογή των ενεργών πολιτικών για την αγορά εργασίας και επέτρεψαν την αύξηση της προσωρινής απασχόλησης. Επτά από τα Κράτη-Μέλη της Ευρώπης των 15 οδεύουν προς την επίτευξη του ενδιάμεσου στόχου του 67% ως το 2005. Το συνολικό ποσοστό γυναικείας απασχόλησης έφτασε το 56% το 2003. Ορισμένες χώρες υλοποίησαν με επιτυχία πολιτικές που είχαν ως στόχο αύξηση του ποσοστού απασχόλησης μεγαλύτερων σε ηλικία εργαζομένων, με αποτέλεσμα το ποσοστό αυτό να φτάσει το 41,7%.

Επιπλέον, σημειώθηκαν πρόοδοι και σε άλλους τομείς πέραν της απασχόλησης. Τα Κράτη-Μέλη προχώρησαν σε θέματα διάδοσης των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών και χρήσης του διαδικτύου σε σχολεία, πανεπιστήμια, διοικητικούς φορείς και στον τομέα του εμπορίου. Η διείσδυση του διαδικτύου στον οικιακό τομέα, για παράδειγμα, αυξήθηκε ταχύτατα και 12 Κράτη-Μέλη πέτυχαν τους αντίστοιχους στόχους.

Ωστόσο, περισσότερο απαισιόδοξοι είναι οι εμπειρογνώμονες ως προς την επίτευξη του στόχου για ποσοστό απασχόλησης 70% ως το 2010, όπως επίσης και του στόχου του 50% για την απασχόληση των μεγάλων σε ηλικία εργαζομένων. Παράλληλα, μόνο δύο χώρες καλύπτουν το στόχο του 3% του ΑΕΠ για Έρευνα και Ανάπτυξη και μόνο πέντε χώρες το στόχο για την εφαρμογή των Κοινοτικών Οδηγιών για την κοινή αγορά. Όσον αφορά στο στόχο της έρευνας και ανάπτυξης, μόνο δύο χώρες δαπανούσαν ποσοστό μεγαλύτερο του 3% του ΑΕΠ τους για θέματα έρευνας και ανάπτυξης. Στις δύο αυτές χώρες, ο επιχειρηματικός τομέας δαπανούσε ποσά αντίστοιχα με το 2% του ΑΕΠ για έρευνα και ανάπτυξη, επιτυγχάνοντας με αυτό τον τρόπο τον αντίστοιχο στόχο. Όλες οι υπόλοιπες χώρες υπολείπονταν στους τομείς αυτούς. Η πρόοδος όσον αφορά στην παροχή επιμόρφωσης σε θέματα ψηφιακής τεχνολογίας για όλους τους εκπαιδευτικούς είναι εξαιρετικά απογοητευτική. Μόνον πέντε χώρες υπερέβησαν τους στόχους που ετέθησαν για τη μεταφορά των οδηγιών Ε.Ε. περί ενιαίας αγοράς στο εθνικό δίκαιο.

Σε θέματα περιβάλλοντος, η αποσύνδεση των επιδόσεων της οικονομίας από τις επιβλαβείς για το περιβάλλον επιπτώσεις σημείωσε μερική μόνο επιτυχία. Ο όγκος της κυκλοφορίας στην Ευρώπη, για παράδειγμα, αυξάνεται ταχύτερα από το ΑΕΠ και η κυκλοφοριακή συμφόρηση, η ρύπανση και τα επίπεδα θορύβου επιδεινώνονται και εξακολουθούν να καταστρέφουν το φυσικό περιβάλλον. Οι περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες δεν έχουν επιτύχει τους στόχους του Κιότο για τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου (με τρεις μόνο χώρες να σημειώνουν εμφανή πρόοδο όσον αφορά στη μείωση των αερίων αυτών από το 1999).

Η Ευρωπαϊκή διεύρυνση, μολονότι είναι καλοδεχούμενη, κατέστησε την πανευρωπαϊκή επίτευξη των στόχων της Λισσαβώνας δυσχερέστερη. Τα νέα Κράτη Μέλη τείνουν να έχουν πολύ χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης και παραγωγικότητας. Η επίτευξη των στόχων που αφορούν την έρευνα και ανάπτυξη είναι, για παράδειγμα, ακόμα δυσκολότερη όταν το σημείο αφετηρίας είναι χαμηλότερο σε σχέση με την Ε.Ε. των 15 που υπέγραψαν τη Λισσαβώνα.

Στο πλαίσιο αξιολόγησης στην πρόοδο υλοποίησης των στόχων της Λισσαβώνας το World Economic Forum έχει δημοσιεύσει τρεις σχετικές εκθέσεις (το 2002, το 2004 και η πιο πρόσφατη το 2006). Η μελέτη του WEF χρησιμοποιεί τις απαντήσεις που δόθηκαν στην Έκθεση Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ κατά τη διεξαγωγή έρευνας σε διοικητικά στελέχη εταιριών για

την αξιολόγηση της Στρατηγικής της Λισσαβόνας. Στις περισσότερες ερωτήσεις, οι απαντήσεις δίδονται σε μια κλίμακα που κυμαίνεται από το ένα ως το επτά. Ο μέσος όρος κάθε χώρας υπολογίζεται για κάθε ερώτημα ξεχωριστά. Το πλεονέκτημα της μεθόδου είναι ότι παρέχει τις απόψεις των παραγόντων της αγοράς και κατά συνέπεια αντανακλά αποτελεσματικότερα το πραγματικό περιβάλλον της αγοράς, σε σχέση με τις πληροφορίες που βασίζονται στη νομοθετική και διοικητική δράση⁶⁰.

Ο πίνακας 3.1 παρουσιάζει την ταξινόμηση για το 2006 και τα αποτελέσματα της Ε.Ε. των 25, καθώς επίσης και τις ταξινομήσεις του 2004 για σύγκριση. Τα αποτελέσματα, όπως αναφέρθηκε, είναι σε μια κλίμακα από το ένα έως επτά, με τις μεγαλύτερες τιμές να δείχνουν την ισχυρότερη απόδοση. Όπως προκύπτει από τον πίνακα, οι τρεις κορυφαίες σε κατάταξη χώρες – Δανία, Φινλανδία και Σουηδία – διατηρούν τις θέσεις τους ως χώρες με την καλύτερη απόδοση ως προς τους στόχους της Λισσαβόνας, με τη Δανία να προσπερνά τη Φινλανδία το 2006 και να κατατάσσεται πρώτη. Ο κατάλογος των δέκα πρώτων σε κατάταξη χωρών παραμένει ίδιος, με μικρές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους και με την Αυστρία να παρουσιάζει την πιο ξεχωριστή βελτίωση, επάνω δύο θέσεις και έβδομη στη γενική κατάταξη.

Πίνακας 3.1: Πρόοδος υλοποίησης των στόχων της Λισσαβόνας σύμφωνα με το World Economic Forum

				Υποδείκτες							
				ΚτιΠ	Καινοτομία και Ε&Α	Απελευθέρωση αγορών	Βιομηχανίες δικτύωσης	οικονομικές υπηρεσίες	Επιχειρηματικό περιβάλλον	Κοινωνική προστασία	Βιώσιμη ανάπτυξη
Χώρες Ε.Ε.	2006	Κατάταξη	2004								
Δανία	1	5,76	2	4	4	5	2	5	1	1	3
Φινλανδία	2	5,74	1	6	1	4	5	4	4	2	1
Σουηδία	3	5,74	3	1	2	6	5	3	7	3	4
Κάτω Χώρες	4	5,59	5	2	5	2	6	6	2	4	6
Γερμανία	5	5,53	6	10	3	1	1	2	12	10	2
Ηνωμένο Βασίλειο	6	5,50	4	3	6	3	7	1	5	9	8
Αυστρία	7	5,30	9	7	9	7	9	8	15	8	5
Λουξεμβούργο	8	5,29	7	9	12	9	4	9	8	5	7
Γαλλία	9	5,21	8	11	8	11	3	7	9	15	10
Βέλγιο	10	5,15	10	14	7	10	10	11	11	6	9
Ιρλανδία	11	5,09	11	12	10	8	18	10	3	7	11
Εσθονία	12	4,93	12	5	11	12	17	12	6	12	16
Πορτογαλία	13	4,64	17	17	17	15	12	13	14	17	14
Τσεχία	14	4,53	19	15	16	13	13	21	21	11	13
Ισπανία	15	4,49	13	20	15	16	11	14	16	23	18
Σλοβενία	16	4,44	15	13	13	22	15	20	23	19	12
Ουγγαρία	17	4,40	20	23	14	17	21	17	19	16	17
Σλοβακία	18	4,38	23	19	23	14	22	22	17	18	15
Μάλτα	19	4,38	18	8	25	19	23	15	22	13	25
Λιθουανία	20	4,31	21	18	20	24	19	19	13	20	21
Κύπρος	21	4,28	-	21	24	18	16	18	18	14	24
Λετονία	22	4,25	16	22	21	20	24	24	10	21	20
Ελλάδα	23	4,19	22	25	18	21	14	16	20	22	23
Ιταλία	24	4,17	14	16	19	23	20	23	24	24	19
Πολωνία	25	3,76	24	24	22	25	25	25	25	25	22
Μέσος όρος Ε.Ε.		4,84		4,58	4,24	4,92	5,36	5,60	4,59	4,40	5,05
Η.Π.Α.		5,45		5,63	6,01	5,21	5,72	5,97	5,21	4,58	5,26
Ανατολική Ασία*		5,28		5,41	5,23	5,13	5,96	5,54	5,11	4,87	5,02

Πηγή: WEF, The Lisbon Review 2006: Measuring Europe's Progress in Reform

⁶⁰ Περισσότερα για τη μεθοδολογία του WEF (τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά της) αναφέρονται στο επόμενο κεφάλαιο όπου παρουσιάζεται η κατάταξη της ανταγωνιστικότητας των χωρών της Ε.Ε. σε παγκόσμιο επίπεδο.

*Αναφέρεται στο μέσο όρο των πέντε ανταγωνιστικών οικονομιών της Ανατολικής Ασίας: Ιαπωνία, Χονγκ Κονγκ, Κορέα, Ταϊβάν και Σιγκαπούρη.

Τα αποτελέσματα της Ε.Ε. των 15 παραμένουν αρκετά σταθερά, με μερικές αξιοσημείωτες μετακινήσεις. Στη θετική πλευρά, αναφέρεται η πρόοδος στην απόδοση της Πορτογαλίας, επάνω τέσσερις θέσεις στη 13^η θέση, με ιδιαίτερες βελτιώσεις στο επιχειρηματικό περιβάλλον που οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στο σημαντικά μειωμένο χρόνο και κόστος έναρξης μιας νέας επιχείρησης στη χώρα. Από την άλλη πλευρά, η Ιταλία παρουσιάζει τη μεγαλύτερη αλλαγή θέσης στη γενική κατάταξη από οποιαδήποτε άλλη χώρα. Κατατάσσεται 24^η, σημειώνοντας πτώση 10 θέσεων και ακολουθείται μόνο από την Πολωνία. Συγκριτικά με τις άλλες χώρες μέλη, στην Ιταλία έχει σημειωθεί σημαντική επιδείνωση σε έναν αριθμό περιοχών, συμπεριλαμβανομένης της απελευθέρωσης των αγορών.

Ο πίνακας επίσης δείχνει ότι ένας αριθμός των 10 νέων χωρών έχουν βελτιώσει τη συγκριτική τους απόδοση τα τελευταία δύο χρόνια, με περισσότερο αξιοσημείωτη τη Τσεχία που ανέβηκε πέντε θέσεις και έφτασε 14^η στην κατάταξη, την Ουγγαρία (επάνω τρεις θέσεις και 17^η) και τη Σλοβακία (πέντε θέσεις και 18^η). Γενικότερα, οι ταξινομήσεις υποδεικνύουν ότι ένας αριθμός πιο πρόσφατων μελών είναι ήδη πιο κοντά στους στόχους της Λισσαβόνας σε σύγκριση με πολλά από τα αρχικά 15 κράτη μέλη. Το γεγονός αυτό δεν αποτελεί έκπληξη, δεδομένου ότι για περισσότερο από μια δεκαετία, οι χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης συμμετέχουν σε μια διαδικασία μεταρρύθμισης που στοχεύει στην υιοθέτηση των θεσμών και των μηχανισμών των σύγχρονων οικονομιών της αγοράς, το οποίο έχει ενισχυθεί μέσα στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων ένταξης στην Ε.Ε.

Γενικότερα, οι μεγάλες διαφορές στις επιδόσεις των χωρών καταδεικνύουν την ανάμεικτη εικόνα ως προς την επίτευξη των στόχων της Λισσαβόνας. Όπως στο παρελθόν, οι σκανδιναβικές χώρες καταλαμβάνουν την κορυφή με υψηλά αποτελέσματα σε όλους τους τομείς, ενώ οι νότιες ευρωπαϊκές χώρες και μερικά από τα πρόσφατα μέλη συνεχίζουν να υστερούν. Στον πίνακα παρουσιάζεται, επίσης, η κατάταξη των 25 χωρών σε κάθε μια από τις οκτώ διαστάσεις της Λισσαβόνας. Καταδεικνύεται ότι η κατάταξη των τριών σκανδιναβικών χωρών στις υψηλότερες θέσεις οφείλεται στην ισχυρή τους απόδοση σε όλες τις διαστάσεις.

Η απόδοση των άλλων χωρών που βρίσκονται στην πρώτη δεκάδα είναι περισσότερο ανάμεικτη, με πολλές από αυτές να επιδεικνύουν ισχυρό προβάδισμα σε μεμονωμένες περιοχές. Παραδείγματος χάρι, η Γερμανία είναι στην πρώτη θέση στον τομέα της απελευθέρωσης των αγορών και των βιομηχανιών δικτύωσης και δεύτερη στις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες και στη βιώσιμη ανάπτυξη. Το Ηνωμένο Βασίλειο σημειώνει την καλύτερη απόδοση στις οικονομικές υπηρεσίες, γεγονός αναμενόμενο δεδομένης της θέσης του Λονδίνου ως τεράστιου διεθνούς οικονομικού κέντρου. Εντούτοις, η συνολική κατάταξή του μειώνεται από αδυναμίες στους τομείς του κοινωνικού κεφαλαίου και της βιώσιμης ανάπτυξης. Από την άλλη, η Γαλλία καταλαμβάνει μια από τις πρώτες θέσεις στην ανάπτυξη των βιομηχανιών δικτύωσης (γεγονός αναμενόμενο, αν ληφθεί υπόψη η άριστη υποδομή της), ωστόσο πάσχει στην ανάπτυξη της Κοινωνίας της Πληροφορίας και στην απελευθέρωση της οικονομίας. Η Ιρλανδία, αν και κατατάσσεται ακριβώς έξω από τις δέκα κορυφαίες χώρες, στην ενδέκατη θέση, παρουσιάζει ένα από τα τρία κορυφαία επιχειρηματικά περιβάλλοντα στην Ευρώπη, γεγονός που οφείλεται στην ευκολία έναρξης λειτουργίας των καινούριων επιχειρήσεων, την καλή πρόσβαση σε κεφάλαιο (κυρίως λόγω του χρηματοπιστωτικού της τομέα και των κεφαλαίων επιχειρηματικού κινδύνου) και στα σχετικά χαμηλά επίπεδα γραφειοκρατίας.

Μεταξύ των 10 νέων χωρών, υπάρχουν επίσης μερικοί τομείς σαφούς υπεροχής. Η Εσθονία, που βρίσκεται στη δωδέκατη θέση στη συνολική κατάταξη, στον τομέα της ΚτΠ αξιολογείται μεταξύ των πέντε κορυφαίων και κατατάσσεται στην έκτη θέση στον τομέα του επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Η Μάλτα, που καταλαμβάνει μια από τις χαμηλότερες θέσεις στη συνολική κατάταξη, αντλεί οφέλη από τη σχετικά αναπτυγμένη κοινωνία της πληροφορίας (βρίσκεται στην 8^η θέση) και παρουσιάζει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά διείσδυσης Διαδικτύου στην Ευρώπη. Τέλος, η Λετονία, ενώ κατατάσσεται 22^η, βρίσκεται στη δέκατη θέση στον τομέα του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, κάτι που οφείλεται στο σχετικά χαμηλό αριθμό διαδικασιών και στο χρόνο που απαιτούνται για την έναρξη μιας επιχείρησης, καθώς και στα σχετικά χαμηλά επίπεδα γραφειοκρατίας συγκριτικά με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες.

Οι χώρες που βρίσκονται στις χαμηλότερες θέσεις στη συνολική κατάταξη τείνουν να παρουσιάζουν άσχημη εικόνα σε όλους τους τομείς. Αυτό ισχύει στην περίπτωση της Ελλάδας και της Ιταλίας. Οι χώρες αντιμετωπίζουν μια σειρά προβλημάτων: υψηλά επίπεδα γραφειοκρατίας, επιχειρήσεις που δεν υιοθετούν νέες τεχνολογίες και δεν επενδύουν σε έρευνα και ανάπτυξη, έλλειψη ανταγωνισμού στην τοπική αγορά, κυβερνητική μεροληψία στη λήψη σχετικών αποφάσεων, ανεπαρκώς προστατευμένα δικαιώματα ιδιοκτησίας.

Αυτό καταδεικνύει την έκταση της εργασίας που χρειάζεται να γίνει από αρκετά παλιά και νέα μέλη προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους της Λισσαβόνας.

Τα συμπεράσματα της έκθεσης συμφωνούν ευρέως με την αξιολόγηση της Ε.Ε. για το πώς οι χώρες ανταποκρίνονται στην εφαρμογή των πολιτικών της Λισσαβόνας. Σύμφωνα με πρόσφατη ανάλυση της Επιτροπής, χώρες όπως η Δανία, η Φινλανδία και η Αυστρία κατατάσσονται στην κορυφή των χωρών της Ε.Ε., καθώς έχουν εφαρμόσει σε ποσοστό 90 με 97% τις πολιτικές της Λισσαβόνας, ενώ άλλες χώρες (συμπεριλαμβανομένης της Ισπανίας, της Ιταλίας και της Ελλάδας) υστερούν στην εφαρμογή.

Η πρώτη έκθεση αξιολόγησης που εκδόθηκε στο πλαίσιο της Ανανεωμένης Στρατηγικής της Λισσαβόνας ήταν η Εαρινή Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Μάρτιος 2006), με τίτλο «Ωρα να ανεβάσουμε ταχύτητα – η νέα εταιρική σχέση για την ανάπτυξη και απασχόληση». Η έκθεση αυτή αποτέλεσε ουσιαστικά μία συνολική αξιολόγηση των εθνικών προγραμμάτων μεταρρυθμίσεων του πρώτου κύκλου της στρατηγικής και της συμβολής τους, στους κοινούς στόχους. Στα συμπεράσματά της, η Επιτροπή επισήμανε ότι «τα εθνικά προγράμματα μεταρρυθμίσεων αποτελούν ένα καλό σημείο εκκίνησης για την προώθηση του συνολικού προγράμματος», αλλά τόνιζε, ταυτόχρονα, ότι, έχει έρθει, πλέον, η ώρα, οι χώρες να προχωρήσουν με γοργά βήματα στην εφαρμογή μεταρρυθμίσεων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2006).

Γενικότερα, στο κείμενο αυτό τονίστηκε ότι η έμφαση, πλέον, θα πρέπει να δοθεί στην υλοποίηση των προγραμμάτων, και όχι στην απλή διατύπωση στόχων. Σε κοινοτικό επίπεδο, η έκθεση διαπίστωνε ότι τα δύο τρίτα, περίπου, των πράξεων που είχαν ανακοινωθεί στο πλαίσιο του ΚΠΛ είχαν εγκριθεί από την Επιτροπή, επισημαίνοντας, όμως, συγχρόνως, ότι, συχνά, εκκρεμούσε η έγκρισή τους από το Συμβούλιο και Ευρωκοινοβούλιο.

Αν και η Εαρινή Έκθεση δήλωνε ότι δεν υπήρχαν περιθώρια για νέους προσανατολισμούς, ενσωμάτωσε κάποια στοιχεία επανασχεδιασμού, που συζητήθηκαν και στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Hampton Court (Οκτώβριος 2005).

Μέσα από την αξιολόγηση των ΕΠΜ και τη διαπίστωση των θετικών σημείων και των ελλείψεών τους, εντοπίστηκαν τέσσερις τομείς προτεραιότητας: (α) έρευνα και καινοτομία, (β) επιχειρηματικό κλίμα, (γ) απασχόληση και κύκλος ζωής και (δ) ενεργειακή πολιτική και περιβάλλον. Για καθέναν από τους τομείς αυτούς, η τελική έκθεση περιείχε συγκεκριμένες προτάσεις για τα κράτη-μέλη και τα καλούσε να λάβουν δράση, ως το 2007. Ωστόσο, η μετάβαση από τον σχεδιασμό στην εφαρμογή εξακολούθησε να αποτελεί την κύρια προτεραιότητα, ενώ αξιολογήθηκε θετικά και η προσπάθεια καταγραφής των πρώτων «βέλτιστων πρακτικών» ορισμένων κρατών-μελών, με απώτερο στόχο την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών μεταξύ τους.

Οι πρώτες Εκθέσεις Εφαρμογής των ΕΠΜ από τα κράτη-μέλη κατατέθηκαν τον Οκτώβριο του 2006, ενώ τον Δεκέμβριο του 2006 εκδόθηκε και η πρώτη Έκθεση Αξιολόγησης, σύμφωνα με την οποία, «η ανανεωμένη στρατηγική ανάπτυξης και απασχόλησης αρχίζει να παράγει αποτελέσματα» (European Commission 2006b). Σε γενικές γραμμές, η πρόοδος που είχε πραγματοποιηθεί σε κοινοτικό επίπεδο κρίθηκε ικανοποιητική, καθώς η Επιτροπή ανέφερε την υλοποίηση, άνω του 75%, όλων των ενεργειών, που είχαν προταθεί από το ΚΠΛ. Ωστόσο, η έκθεση επισήμανε ότι ένας σημαντικός αριθμός κοινοτικών νομοθετικών προτάσεων παρέμενε ανεφάρμοστος και εξακολουθούσε να εκκρεμεί, ενώπιον του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου. Παρά τις αξιόλογες προσπάθειες των κρατών-μελών, διαπιστώθηκαν, επίσης, σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ τους όσον αφορά το ρυθμό, την ένταση και την προσήλωση στο στόχο των μεταρρυθμίσεων, με αποτέλεσμα την άνιση πρόοδό τους σε διαφορετικούς τομείς της πολιτικής.

Ο πιο Πρόσφατος Γύρος Εκθέσεων Εφαρμογής και η Έκθεση Αξιολόγησης του 2007

Ο πρώτος κύκλος της Ανανεωμένης Στρατηγικής της Λισαβόνας έκλεισε με την κατάθεση των νέων Εκθέσεων Εφαρμογής των ΕΠΜ στην Επιτροπή τον Οκτώβριο του 2007 και την αξιολόγησή τους, δύο μήνες αργότερα. Η πιο πρόσφατη αυτή έκθεση προόδου δίνει μία συνολική εικόνα της πορείας προς τους κοινοτικούς και εθνικούς στόχους, την τριετία 2005-2008.

Συνολικά η έκθεση δείχνει ότι τα κράτη μέλη έχουν υιοθετήσει μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση για την εργασία σε όλο τον κύκλο ζωής. Ο αριθμός των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας έχει αυξηθεί, ωστόσο, πρέπει να γίνουν περισσότερα για να επιτευχθεί ο στόχος του 50% το 2010. Οι νέοι, όπως και οι εργαζόμενοι με αναπηρίες και οι μετανάστες, εξακολουθούν να βρίσκονται στο περιθώριο της αγοράς εργασίας – η ανεργία των νέων στην Ε.Ε. είναι σχεδόν διπλάσια της συνολικής ανεργίας. Χρειάζονται καλύτερες δυνατότητες συνδυασμού της επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες, συμπεριλαμβανομένων των περισσότερων και καλύτερων υποδομών για τη φροντίδα των παιδιών.

Πολλά κράτη μέλη χαράσσουν πολιτικές για την αύξηση των επενδύσεων στην εκπαίδευση, αλλά αυτές είναι συχνά αποσπασματικές. Το ποσοστό συμμετοχής των ενηλίκων στη δια βίου μάθηση είναι πολύ χαμηλό (λίγο πάνω από 10%) και στα 20 από τα 25 κράτη μέλη το ποσοστό αυτό δεν έγινε δυνατό να αυξηθεί ή ακόμα και μειώθηκε.

Σε γενικές γραμμές, η οικονομική κατάσταση της Ε.Ε. κρίνεται ότι έχει βελτιωθεί σημαντικά, σε σχέση με το 2005, αν και τους τελευταίους μήνες παρατηρείται μείωση του ρυθμού υλοποίησης των προγραμμάτων, αν όχι και κάποια «μεταρρυθμιστική κόπωση» από την πλευρά των κρατών-μελών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2007a: 6). Η

έκθεση επισημαίνει ότι σημαντικό χαρακτηριστικό της εφαρμογής της στρατηγικής κατά τη διάρκεια του πρώτου κύκλου ήταν ο άνισος ρυθμός υλοποίησης των στόχων και οι σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ κρατών-μελών (σελ. 6).

Η πιο πρόσφατη Έκθεση Αξιολόγησης κρίνει ως θετικές εξελίξεις τη δημοσιονομική εξυγίανση και την αύξηση της απασχόλησης (που συνοδεύεται και από αυξήσεις της παραγωγικότητας) σε πολλά κράτη-μέλη. Ωστόσο, η Έκθεση τονίζει, επίσης, την ανάγκη υιοθέτησης μέτρων για την περαιτέρω βελτίωση και διατήρηση της οικονομικής και δημοσιονομικής σταθερότητας σε αρκετά κράτη-μέλη (σελ. 6). Θετικά κρίνεται η μεταρρύθμιση των συνταξιοδοτικών συστημάτων που προωθούν αρκετά κράτη, καθώς και η ανάπτυξη πολιτικών, με βάση την ευελιξία με ασφάλεια (“flexicurity”) στις εργασιακές σχέσεις (σελ. 7). Όσον αφορά το επιχειρηματικό κλίμα, πρόοδος σημειώνεται στη μείωση του διοικητικού και γραφειοκρατικού κόστους ίδρυσης επιχειρήσεων σε αρκετά κράτη (σελ. 7). Ωστόσο, διαπιστώνεται ότι η Ε.Ε., ως σύνολο, δεν διαπνέεται, ακόμα, από δυναμικό, επιχειρηματικό πνεύμα. Παρατηρούνται υστερήσεις στην εφαρμογή των οδηγιών για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς, καθώς και σε θέματα βελτίωσης και απλοποίησης του κανονιστικού πλαισίου. Παράλληλα, η πρόοδος σε θέματα E&A κρίνεται μη ικανοποιητική, καθώς η φιλοδοξία που διαπνέει τους αντίστοιχους στόχους των κρατών-μελών δεν αποτυπώνεται στα πιο πρόσφατα στοιχεία. Δεδομένης της αποθαρρυντικής πορείας των δαπανών σε E&A, μια σειρά από κράτη-μέλη, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, αναγκάστηκαν, κατά το περασμένο έτος, είτε να επαναπροσδιορίσουν, είτε να αναβάλουν τους στόχους τους. Αποτέλεσμα αυτού ήταν ο κοινοτικός στόχος για το μερίδιο των δαπανών σε E&A ως το 2010 να υποχωρήσει, πλέον, στο 2,5% του ΑΕΠ (European Commission 2007b). Παρά τη μείωση του στόχου, η επίτευξή του θεωρείται, και πάλι, δυσχερής, καθώς το 2006 οι δαπάνες σε E&A, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, κάλυπταν μόνο το 1,8% του ΑΕΠ. Υστέρηση διαπιστώνεται, παράλληλα, στην υιοθέτηση συστημάτων «δια βίου μάθησης», καθώς και μέτρων για την αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων. Όσον αφορά στα θέματα ενεργειακής και περιβαλλοντικής πολιτικής, η Ε.Ε. διαπιστώνει πρόοδο προς την επίτευξη των γενικών στόχων του Πρωτοκόλλου του Κιότο και δεσμεύεται να προχωρήσει σε ακόμα πιο γενναίες περικοπές των εκπομπών ρύπων τα επόμενα χρόνια. Στο θέμα αυτό, επισημαίνεται, γενικότερα, σημαντικός βαθμός συνέργειας, μεταξύ της Στρατηγικής της Λισαβόνας και της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για Βιώσιμη Ανάπτυξη, η οποία, πρόσφατα, υπέστη και αυτή μια επαναξιολόγηση.

Τέλος, η έκθεση της Επιτροπής προβαίνει σε μια σειρά από ειδικές συστάσεις για κάθε χώρα-μέλος, ορίζοντας τα «σημεία που απαιτούν προσοχή». Οι μεταρρυθμίσεις στους τομείς, στους οποίους αφορούν οι εν λόγω συστάσεις, θα πρέπει, σύμφωνα με την Επιτροπή, να αποτελέσουν και την κύρια προτεραιότητα των κρατών-μελών για την επόμενη περίοδο της Στρατηγικής της Λισαβόνας. Τέλος, προτείνεται η επανεξέταση και πιθανή αναθεώρηση των ΕΠΜ, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι θα παραμείνουν επίκαιρα, καθώς και η ενίσχυση του συντονισμού των δράσεων μεταξύ των κρατών-μελών.

3.6. Σύγκριση της Ε.Ε. με τις Η.Π.Α. και την ανατολική Ασία

Στο κατώτατο σημείο του πίνακα 3.1 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα για τις Ηνωμένες Πολιτείες και το μέσο όρο πέντε ανταγωνιστικών οικονομιών της Ανατολικής Ασίας. Συνολικά οι Η.Π.Α. και η ανατολική Ασία ξεπερνούν τη μέση απόδοση των χωρών της Ε.Ε. Ωστόσο, κοιτάζοντας την απόδοση είτε μεμονωμένα κατά χώρα είτε μεμονωμένα κατά τομέα, η εικόνα είναι περισσότερο ανάμεικτη.

Συγκεκριμένα, οι έξι πρώτες σε απόδοση χώρες της Ε.Ε.: Φινλανδία, Δανία, Σουηδία, Κάτω Χώρες, Γερμανία και Ηνωμένο Βασίλειο ξεπερνούν τις Η.Π.Α. Ωστόσο, οι Η.Π.Α. ξεπερνούν όλες τις χώρες της Ε.Ε. στους τομείς της καινοτομίας και έρευνας και ανάπτυξης, που αποτελούν κρίσιμους παράγοντες παραγωγικότητας των χωρών και έχουν τονιστεί πρόσφατα από την Ε.Ε. ως τομείς προτεραιότητας.

Οι Η.Π.Α. ξεπερνούν το μέσο όρο της Ε.Ε. σε όλους τους τομείς εκτός από τις τηλεπικοινωνίες και τον εκσυγχρονισμό της κοινωνικής προστασίας, ενώ οι ανατολικές ασιατικές οικονομίες, κατά μέσον όρο, ξεπερνούν την Ε.Ε. σε όλους τους τομείς εκτός από αυτούς των οικονομικών υπηρεσιών (όπου πολλή πρόοδος έχει συντελεστεί στην Ευρώπη) και της βιώσιμης ανάπτυξης.

Κατά μέσον όρο, τα μεγαλύτερα χάσματα μεταξύ της Ε.Ε. και των Η.Π.Α. και Ανατολικής Ασίας παρατηρούνται στην ανάπτυξη της κοινωνίας της πληροφορίας, στην καινοτομία, στην έρευνα και ανάπτυξη και στο επιχειρηματικό περιβάλλον. Σε όλες αυτές τις περιοχές και οι δύο, ανατολική Ασία και Η.Π.Α. ξεπερνούν την Ε.Ε. και μάλιστα με μεγάλη απόκλιση. Ως εκ τούτου προκύπτει ότι αυτές οι περιοχές χρειάζονται ιδιαίτερη προσοχή προκειμένου η Ευρώπη να επιτύχει το στόχο της πιο ανταγωνιστικής οικονομίας στον κόσμο.

Το παραπάνω συμπέρασμα είναι απολύτως σύμφωνο με αυτά που τονίστηκαν από την Ε.Ε. στην αξιολόγησή της, όπως προκύπτει μέσα από τα συμπεράσματα του εαρινού Συμβουλίου του 2006. Συγκεκριμένα, το Συμβούλιο υπογράμμισε του τομείς της καινοτομίας, της έρευνας και ανάπτυξης και τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος ως περιοχές στις οποίες πρέπει να δοθεί προτεραιότητα. Όσον αφορά στα δύο πρώτα, τόνισε τη σημασία επένδυσης στην καινοτομία και στη γνώση με την αύξηση των ποσών που διατίθενται και τη βελτίωση της ποιότητας της έρευνας και ανάπτυξης για την καινοτομία. Ως προς τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, η έμφαση δόθηκε στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Κεφάλαιο 4^ο: Οι εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας και των χωρών της ΕΕ στην Ανταγωνιστικότητα και την Απασχόληση

4.1. Οι εξελίξεις σε Ελλάδα, Ευρωπαϊκή Ένωση και Η.Π.Α. στην Απασχόληση από το 1996 έως το 2007

Οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σημείωσαν, κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, ισχυρούς ρυθμούς ανάπτυξης, αυξανόμενη οικονομική και κοινωνική ισότητα, προωθώντας ταυτόχρονα ένα ισχυρό κοινωνικό κράτος. Υποστηρίζεται ότι τις τελευταίες τρεις δεκαετίες η παγκοσμιοποίηση, η ένταση της εμπορικής αλληλεξάρτησης, καθώς και γενικότερα οι πιέσεις από το διεθνές οικονομικό περιβάλλον που δέχονται τα εθνικά κράτη στην Ε.Ε., έχουν οδηγήσει σε περικοπές των δαπανών κοινωνικής προστασίας και συνοχής για λόγους αύξησης της εθνικής ανταγωνιστικότητας. Ωστόσο, η πραγματικότητα δεν συνάδει σε όλες τις περιπτώσεις με τις παραπάνω διαπιστώσεις. Όπως παρατηρείται από τα στοιχεία των πινάκων που παρατίθενται στο παρόν κεφάλαιο (καθώς και από τη συζήτηση και τα στοιχεία για την κοινωνική προστασία που έχει προηγηθεί στο δεύτερο κεφάλαιο⁶¹), χώρες όπως η Δανία, η Σουηδία, η Φιλανδία, η Αυστρία, οι Κάτω Χώρες και η Γαλλία, διατηρούν υψηλές (πάνω από το μέσο ήδη υψηλό ευρωπαϊκό όρο) κοινωνικές δαπάνες, ενώ παράλληλα, οι χώρες αυτές παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά απασχόλησης και καταλαμβάνουν τις πρώτες θέσεις όσον αφορά στην κατάταξη στην ανταγωνιστικότητα (σύμφωνα με διεθνείς οργανισμούς).

Το ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 15 έως 64 ετών στην Ε.Ε. των 27 ήταν 65,4% το 2007. Αν και το ποσοστό αυτό είναι υψηλότερο από το σχετικά χαμηλό ποσοστό 60,7 % που καταγράφηκε το 1997, παραμένει χαμηλότερο από το στόχο του 70% που έχει τεθεί για το 2010. Ποσοστά απασχόλησης υψηλότερα του 70% επιτεύχθηκαν μόνο σε επτά κράτη μέλη (Δανία, Κύπρο, Κάτω Χώρες, Αυστρία, Φινλανδία, Σουηδία και Ηνωμένο Βασίλειο). Αντιθέτως, ποσοστά απασχόλησης χαμηλότερα του 60% καταγράφηκαν στη Βουλγαρία, την Ιταλία, την Ουγγαρία, τη Μάλτα, την Πολωνία, τη Ρουμανία και τη Σλοβακία.

Το ποσοστό απασχόλησης στην Ε.Ε. για τις γυναίκες ήταν 58,3%, ένα σαφώς υψηλότερο ποσοστό από αυτό που καταγράφηκε (51,4%) το 1997, αν και σαφώς χαμηλότερο από εκείνο που καταγράφηκε για τους άνδρες (72,5%) το 2007. Δεκατέσσερα κράτη μέλη παρουσίασαν ποσοστά υψηλότερα από το στόχο του 60% το 2007, με τη Δανία και τη Σουηδία να ξεπερνούν το 70%.

Οι κατευθυντήριες γραμμές έθεσαν, επίσης, ένα στόχο για τα ποσοστά απασχόλησης ατόμων ηλικίας 55 έως 64 ετών. Το ποσοστό αυτό ήταν στην Ευρώπη των 27 43,5 % το 2006, αρκετά υψηλότερο από το 37,7 % που καταγράφηκε το 2001. Εννέα κράτη μέλη παρουσίασαν ποσοστό μεγαλύτερο του 50%, με τα υψηλότερα ποσοστά να καταγράφονται στη Δανία (περίπου 60%) και στη Σουηδία (σχεδόν 70%).

Αξιοσημείωτες διαφορές παρατηρήθηκαν στα ποσοστά απασχόλησης όσον αφορά στο εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων. Το ποσοστό απασχόλησης εκείνων που είχαν ολοκληρώσει ανώτατη εκπαίδευση ήταν 83,1 % στην Ευρώπη των 27 το 2006, πολύ

⁶¹ Βλ. Ενότητες 2.5 και 2.6

υψηλότερο από το ποσοστό (47,9 %) εκείνων που είχαν χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο (πρωτοβάθμια ή χαμηλότερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση).

Πίνακας 4.1: Ποσοστό απασχολούμενων σε Ευρωπαϊκή Ένωση και Η.Π.Α. από το 1996 έως το 2007

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ε.Ε. – 27	:	60.7	61.2	61.8	62.2	62.5	62.3	62.6	62.9	63.5	64.5	65.4
Ζώνη euro	58.2	58.6	59.3	60.6	61.7	62.2	62.4	62.7	63.1	63.8	64.8	65.7
Βέλγιο	56.2	56.8	57.4	59.3	60.5	59.9	59.9	59.6	60.3	61.1	61.0	62.0
Βουλγαρία	:	:	:	:	50.4	49.7	50.6	52.5	54.2	55.8	58.6	61.7
Τσεχία	:	:	67.3	65.6	65.0	65.0	65.4	64.7	64.2	64.8	65.3	66.1
Δανία	73.8	74.9	75.1	76.0	76.3	76.2	75.9	75.1	75.7	75.9	77.4	77.1
Γερμανία	64.1	63.7	63.9	65.2	65.6	65.8	65.4	65.0	65.0	66.0	67.5	69.4
Εσθονία	:	:	64.6	61.5	60.4	61.0	62.0	62.9	63.0	64.4	68.1	69.4
Ιρλανδία	55.4	57.6	60.6	63.3	65.2	65.8	65.5	65.5	66.3	67.6	68.6	69.1
Ελλάδα	55.0	55.1	56.0	55.9	56.5	56.3	57.5	58.7	59.4	60.1	61.0	61.4
Ισπανία	47.9	49.5	51.3	53.8	56.3	57.8	58.5	59.8	61.1	63.3	64.8	65.6
Γαλλία	59.5	59.6	60.2	60.9	62.1	62.8	63.0	64.0	63.7	63.9	63.8	64.6
Ιταλία	51.2	51.3	51.9	52.7	53.7	54.8	55.5	56.1	57.6	57.6	58.4	58.7
Κύπρος	:	:	:	:	65.7	67.8	68.6	69.2	68.9	68.5	69.6	71.0
Λετονία	:	:	59.9	58.8	57.5	58.6	60.4	61.8	62.3	63.3	66.3	68.3
Λιθουανία	:	:	62.3	61.7	59.1	57.5	59.9	61.1	61.2	62.6	63.6	64.9
Λουξεμβούργο	59.2	59.9	60.5	61.7	62.7	63.1	63.4	62.2	62.5	63.6	63.6	63.6
Ουγγαρία	52.1	52.4	53.7	55.6	56.3	56.2	56.2	57.0	56.8	56.9	57.3	57.3
Μάλτα	:	:	:	:	54.2	54.3	54.4	54.2	54.0	53.9	54.8	55.7
Κάτω Χώρες	66.3	68.5	70.2	71.7	72.9	74.1	74.4	73.6	73.1	73.2	74.3	76.0
Αυστρία	67.8	67.8	67.9	68.6	68.5	68.5	68.7	68.9	67.8	68.6	70.2	71.4
Πολωνία	:	58.9	59.0	57.6	55.0	53.4	51.5	51.2	51.7	52.8	54.5	57.0
Πορτογαλία	64.1	65.7	66.8	67.4	68.4	69.0	68.8	68.1	67.8	67.5	67.9	67.8
Ρουμανία	:	65.4	64.2	63.2	63.0	62.4	57.6	57.6	57.7	57.6	58.8	58.8
Σλοβενία	61.6	62.6	62.9	62.2	62.8	63.8	63.4	62.6	65.3	66.0	66.6	67.8
Σλοβακία	:	:	60.6	58.1	56.8	56.8	56.8	57.7	57.0	57.7	59.4	60.7
Φινλανδία	62.4	63.3	64.6	66.4	67.2	68.1	68.1	67.7	67.6	68.4	69.3	70.3
Σουηδία	70.3	69.5	70.3	71.7	73.0	74.0	73.6	72.9	72.1	72.5	73.1	74.2
Ηνωμένο Βασίλειο	69.0	69.9	70.5	71.0	71.2	71.4	71.3	71.5	71.6	71.7	71.5	71.3
Κροατία	:	:	:	:	:	:	53.4	53.4	54.7	55.0	55.6	:
Τουρκία	:	:	:	:	48.8	47.8	46.9	45.8	46.1	46.0	45.9	:
Ισλανδία	:	:	:	:	:	:	:	83.3	82.3	83.8	84.6	85.1
Νορβηγία	:	:	:	:	77.5	77.2	76.8	75.5	75.1	74.8	75.4	76.8
Ελβετία	77.0	76.9	78.0	78.4	78.3	79.1	78.9	77.9	77.4	77.2	77.9	78.6
Η.Π.Α.	72.8	73.5	73.8	73.9	74.0	73.1	71.9	71.2	71.2	71.5	71.9	:
Ιαπωνία	69.4	70.0	69.5	68.8	68.8	68.7	68.2	68.3	68.6	69.2	69.9	:

Πηγή: Δυκτική πύλη Eurostat (home page)

Πίνακας 4.2: Ποσοστό απασχολούμενων ανδρών σε Ευρωπαϊκή Ένωση και Η.Π.Α. από το 1996 έως το 2007

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ε.Ε. - 27	:	70.0	70.3	70.7	70.8	70.9	70.3	70.3	70.4	70.8	71.6	72.5
Ζώνη euro	69.0	69.2	69.8	70.8	71.6	72.0	71.7	71.6	71.6	71.9	72.7	73.4
Βέλγιο	66.9	67.1	67.1	68.1	69.5	68.8	68.3	67.3	67.9	68.3	67.9	68.7
Βουλγαρία	:	:	:	:	54.7	52.7	53.7	56.0	57.9	60.0	62.8	66.0
Τσεχία	:	:	76.0	74.0	73.2	73.2	73.9	73.1	72.3	73.3	73.7	74.8
Δανία	80.0	80.5	79.9	80.8	80.8	80.2	80.0	79.6	79.7	79.8	81.2	81.0
Γερμανία	72.6	71.9	71.9	72.8	72.9	72.8	71.8	70.9	70.8	71.3 ^(b)	72.8	74.7
Εσθονία	:	:	69.6	65.8	64.3	65.0	66.5	67.2	66.4	67.0	71.0	73.2

Ιρλανδία	67.5	69.1	72.1	74.5	76.3	76.6	75.4	75.2	75.9	76.9	77.7	77.4
Ελλάδα	72.7	72.1	71.7	71.1	71.5	71.4	72.2	73.4	73.7	74.2	74.6	74.9
Ισπανία	62.9	64.5	66.8	69.3	71.2	72.5	72.6	73.2	73.8	75.2 ^(b)	76.1	76.2
Γαλλία	67.0	66.9	67.4	68.0	69.2	69.7	69.5	69.9	69.4	69.3	69.0	69.3
Ιταλία	66.7	66.5	66.8	67.3	68.0	68.5	69.1	69.6	70.1 ^(b)	69.9	70.5	70.7
Κύπρος	:	:	:	:	78.7	79.3	78.9	78.8	79.8	79.2	79.4	80.0
Λετονία	:	:	65.1	64.1	61.5	61.9	64.3	66.1	66.4	67.6	70.4	72.5
Λιθουανία	:	:	66.2	64.3	60.5	58.9	62.7	64.0	64.7	66.1	66.3	67.9
Λουξεμβούργο	74.3	74.3	74.5	74.5	75.0	75.0	75.1	73.3	72.8	73.3	72.6	72.3
Ουγγαρία	59.5	59.7	60.5	62.4	63.1	62.9	62.9	63.5	63.1	63.1	63.8	64.0
Μάλτα	:	:	:	:	75.0	76.2	74.7	74.5	75.1	73.8	74.5	74.2
Κάτω Χώρες	76.5	78.8	80.2	80.9	82.1	82.8	82.4	81.1	80.2	79.9	80.9	82.2
Αυστρία	77.3	77.1	77.0	77.6	77.3	76.4	76.4	76.4	74.9 ^(b)	75.4	76.9	78.4
Πολωνία	:	66.8	66.5	64.2	61.2	59.2	56.9	56.5	57.2	58.9	60.9	63.6
Πορτογαλία	73.9	75.5	75.9 ^(b)	75.8	76.5	77.0	76.5	75.0	74.2	73.4	73.9	73.8
Ρουμανία	:	71.9	70.4	69.0	68.6	67.8	63.6 ^(b)	63.8	63.4	63.7	64.6	64.8
Σλοβενία	66.0	67.0	67.2	66.5	67.2	68.6	68.2	67.4	70.0	70.4	71.1	72.7
Σλοβακία	:	:	67.8	64.3	62.2	62.0	62.4	63.3	63.2	64.6	67.0	68.4
Φινλανδία	65.4	66.2	67.8	69.2	70.1	70.8	70.0	69.7	69.7	70.3	71.4	72.1
Σουηδία	72.6	71.7	72.8	74.0	75.1	75.7	74.9	74.2	73.6	74.4 ^(b)	75.5	76.5
Ηνωμένο Βασίλειο	75.5	76.6	77.3	77.7	77.8 ^(b)	78.0	77.6	77.7	77.8	77.6	77.3	77.3
Κροατία	:	:	:	:	:	:	60.5	60.3	61.8	61.7	62.0	64.4
Τουρκία	:	:	:	:	71.8 ⁽ⁱ⁾	69.4 ⁽ⁱ⁾	66.9 ⁽ⁱ⁾	65.9 ⁽ⁱ⁾	67.8 ⁽ⁱ⁾	68.2 ⁽ⁱ⁾	68.1	68.0
Ισλανδία	:	:	:	:	:	:	:	86.3	85.8	86.9	88.1	89.1 ^(p)
Νορβηγία	:	:	:	:	81.3	80.7	79.9	78.3	77.9	77.8	78.4	79.5
Ελβετία	86.9 ⁽ⁱ⁾	85.9 ⁽ⁱ⁾	87.2 ⁽ⁱ⁾	87.2 ⁽ⁱ⁾	87.3 ⁽ⁱ⁾	87.6 ⁽ⁱ⁾	86.2 ⁽ⁱ⁾	85.1 ⁽ⁱ⁾	84.4 ⁽ⁱ⁾	83.9 ⁽ⁱ⁾	84.7 ⁽ⁱ⁾	85.6 ⁽ⁱ⁾
Η.Π.Α.	79.6	80.0	80.4	80.5	80.6	79.3	77.9	76.9	77.2	77.6	78.0	77.7
Ιαπωνία	82.1	82.3	81.6	81.0	80.8	80.4	79.8	79.8	79.9	80.3	81.0	81.7

Πηγή: Δοκτιακή πύλη Eurostat (home page)

Πίνακας 4.3: Ποσοστό απασχολούμενων γυναικών σε Ευρωπαϊκή Ένωση και Η.Π.Α. από το 1996 έως το 2007

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ε.Ε. – 27	:	51.4	52.0	53.0	53.7	54.3	54.4	54.9	55.5	56.3	57.3	58.3
Ζώνη euro	47.4	48.0	48.9	50.4	51.7	52.4	53.1	53.8	54.7	55.7	56.8	58.0
Βέλγιο	45.4	46.5	47.6	50.4	51.5	51.0	51.4	51.8	52.6	53.8	54.0	55.3
Βουλγαρία	:	:	:	:	46.3	46.8	47.5	49.0	50.6	51.7	54.6	57.6
Τσεχία	:	:	58.7	57.4	56.9	56.9	57.0	56.3	56.0	56.3	56.8	57.3
Δανία	67.4	69.1	70.2	71.1	71.6	72.0	71.7	70.5	71.6	71.9	73.4	73.2
Γερμανία	55.3	55.3	55.8	57.4	58.1	58.7	58.9	58.9	59.2	60.6 ^(b)	62.2	64.0
Εσθονία	:	:	60.3	57.8	56.9	57.4	57.9	59.0	60.0	62.1	65.3	65.9
Ιρλανδία	43.2	45.9	49.0	52.0	53.9	54.9	55.4	55.7	56.5	58.3	59.3	60.6
Ελλάδα	38.7	39.3	40.5	41.0	41.7	41.5	42.9	44.3	45.2	46.1	47.4	47.9
Ισπανία	33.1	34.6	35.8	38.5	41.3	43.1	44.4	46.3	48.3	51.2 ^(b)	53.2	54.7
Γαλλία	52.2	52.4	53.1	54.0	55.2	56.0	56.7	58.2	58.2	58.5	58.8	60.0
Ιταλία	36.0	36.4	37.3	38.3	39.6	41.1	42.0	42.7	45.2 ^(b)	45.3	46.3	46.6
Κύπρος	:	:	:	:	53.5	57.2	59.1	60.4	58.7	58.4	60.3	62.4
Λετονία	:	:	55.1	53.9	53.8	55.7	56.8	57.9	58.5	59.3	62.4	64.4
Λιθουανία	:	:	58.6	59.4	57.7	56.2	57.2	58.4	57.8	59.4	61.0	62.2
Λουξεμβούργο	43.8	45.3	46.2	48.6	50.1	50.9	51.6	50.9	51.9	53.7	54.6	56.1
Ουγγαρία	45.2	45.4	47.2	49.0	49.7	49.8	49.8	50.9	50.7	51.0	51.1	50.9
Μάλτα	:	:	:	:	33.1	32.1	33.9	33.6	32.7	33.7	34.9	36.9
Κάτω Χώρες	55.8	58.0	60.1	62.3	63.5	65.2	66.2	66.0	65.8	66.4	67.7	69.6
Αυστρία	58.4	58.6	58.8	59.6	59.6	60.7	61.3	61.6	60.7 ^(b)	62.0	63.5	64.4
Πολωνία	:	51.3	51.7	51.2	48.9	47.7	46.2	46.0	46.2	46.8	48.2	50.6
Πορτογαλία	54.9	56.5	58.2 ^(b)	59.4	60.5	61.3	61.4	61.4	61.7	61.7	62.0	61.9

Ρουμανία	:	59.1	58.2	57.5	57.5	57.1	51.8 ^(b)	51.5	52.1	51.5	53.0	52.8
Σλοβενία	57.1	58.0	58.6	57.7	58.4	58.8	58.6	57.6	60.5	61.3	61.8	62.6
Σλοβακία	:	:	53.5	52.1	51.5	51.8	51.4	52.2	50.9	50.9	51.9	53.0
Φινλανδία	59.4	60.3	61.2	63.4	64.2	65.4	66.2	65.7	65.6	66.5	67.3	68.5
Σουηδία	68.1	67.2	67.9	69.4	70.9	72.3	72.2	71.5	70.5	70.4 ^(b)	70.7	71.8
Ηνωμένο Βασίλειο	62.5	63.1	63.6	64.2	64.7 ^(b)	65.0	65.2	65.3	65.6	65.9	65.8	65.5
Κροατία	:	:	:	:	:	:	46.7	46.7	47.8	48.6	49.4	50.0
Τουρκία	:	:	:	:	25.8 ⁽ⁱ⁾	26.3 ⁽ⁱ⁾	27.0 ⁽ⁱ⁾	25.7 ⁽ⁱ⁾	24.3 ⁽ⁱ⁾	23.8 ⁽ⁱ⁾	23.9	23.8
Ισλανδία	:	:	:	:	:	:	:	80.1	78.8	80.5	80.8	80.8 ^(p)
Νορβηγία	:	:	:	:	73.6	73.6	73.7	72.6	72.2	71.7	72.2	74.0
Ελβετία	67.1 ⁽ⁱ⁾	67.8 ⁽ⁱ⁾	68.8 ⁽ⁱ⁾	69.6 ⁽ⁱ⁾	69.3 ⁽ⁱ⁾	70.6 ⁽ⁱ⁾	71.5 ⁽ⁱ⁾	70.7 ⁽ⁱ⁾	70.3 ⁽ⁱ⁾	70.4 ⁽ⁱ⁾	71.1 ⁽ⁱ⁾	71.6 ⁽ⁱ⁾
Η.Π.Α.	66.2	67.1	67.4	67.6	67.7	67.0	66.0	65.6	65.3	65.6	66.0	65.9
Ιαπωνία	56.7	57.5	57.2	56.6	56.7	57.0	56.5	56.8	57.3	58.1	58.8	59.4

Πηγή: Δυκτιακή πύλη Eurostat (home page)

b = break in series (Αλλαγές στη μέθοδο υπολογισμού), p = πρόβλεψη

Η ανεργία έχει βασικές οικονομικές συνέπειες: προκαλεί απώλεια παραγωγικών δυνάμεων, δηλαδή της εργασίας των ανέργων, η οποία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην παραγωγική διαδικασία, σημαίνει απώλεια εισοδήματος για τον άνεργο και την οικογένειά του, επιβαρύνει τον κρατικό προϋπολογισμό, λόγω της παροχής των επιδομάτων ανεργίας προς τους άνεργους.

Φυσικά οι συνέπειες της ανεργίας είναι ευρύτερες, γιατί η κατάσταση της ανεργίας είναι εξαιρετικά επώδυνη για τον άνεργο και την οικογένειά του αφού, εκτός από την έλλειψη εισοδήματος, μειώνει την κοινωνική θέση, δημιουργεί προβλήματα αυτοσεβασμού, οικογενειακών τριβών κ.ά. Επίσης, η ανεργία ωθεί τα άτομα, στην εξαθλίωση και στο κοινωνικό περιθώριο γιατί χάνουν τη δυνατότητα να αποκτούν νέες δεξιότητες, οπότε και δεν μπορούν να ενταχθούν ξανά στην παραγωγή όταν μάλιστα αυξηθεί και πάλι η ζήτηση εργασίας.

Σε περιόδους παρατεταμένης ύφεσης το κοινωνικό κόστος της ανεργίας μεγεθύνεται ακόμη περισσότερο με την αύξηση της εγκληματικότητας την κρίση των θεσμών αρωγής και με τη γενική υποχώρηση της κοινωνικής συνοχής. Η μακροχρόνια ανεργία θεωρείται ευρέως ως η βασική αιτία της φτώχειας, πριν από τον αλκοολισμό, τη διάλυση της οικογένειας και την τοξικομανία, ενώ πλήτει περισσότερο (όπως φαίνεται και από τα στοιχεία που ακολουθούν) ευαίσθητες κατηγορίες του πληθυσμού: γυναίκες, νέους, άτομα μεγαλύτερης ηλικίας.

Το μέσο ποσοστό ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 ήταν 7,1% το 2007, σχεδόν δύο ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο από το 2004. Ωστόσο, αξιοσημείωτες παραμένουν οι διαφορές μεταξύ των κρατών μελών. Τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας παρουσιάζονται στις Κάτω Χώρες, στη Δανία, στην Κύπρο και στην Αυστρία. Ακολουθούν η Ιρλανδία (4,6%), η Εσθονία (4,7%), η Σλοβενία (4,9%), το Ηνωμένο Βασίλειο (5,3%) και η Τσεχία (5,3%). Στην Ιταλία η ανεργία μειώνεται σημαντικά στη διάρκεια της δεκαετίας από 11,2% το 1996 σε 6,1% το 2007, (όμως η χώρα παρουσιάζει και πολύ χαμηλά ποσοστά απασχόλησης και ειδικότερα στις γυναίκες). Το υψηλότερο ποσοστά ανεργίας καταγράφεται στη Σλοβακία και ανέρχεται σε 11,1% (σημειώνεται ότι το 1998 η χώρα είχε ποσοστό ανεργίας 12,6%). Ακολουθεί η Πολωνία με 9,6% (βέβαια και εδώ το 1997 το ποσοστό ανεργίας ήταν 10,2%, ανήλθε το 2002 σε 19,9%, διατηρήθηκε σε υψηλά επίπεδα για τα επόμενα δύο χρόνια και κατόπιν άρχισε να μειώνεται αισθητά).

Όσον αφορά στη διάρκεια της ανεργίας, το 3,7% εκείνων που αναζητούσαν εργασία στην Ε.Ε. των 27 το 2007 ήταν άνεργοι για περισσότερο από ένα χρόνο, ενώ το 2,2% για περισσότερο από δύο χρόνια.

Ως προς τις ηλικιακές ομάδες τα ποσοστά ανεργίας δείχνουν ότι τα άτομα ηλικίας 15 έως 24 τείνουν να αντιμετωπίζουν μεγαλύτερη δυσκολία στην εξεύρεση εργασίας. Το μέσο ποσοστό ανεργίας ανάμεσα στα άτομα ηλικίας 15 –24 ήταν 15,3% για το 2007 στην Ε.Ε. των 27. Το υψηλότερο ποσοστό σημειώθηκε στην Κροατία (24% από 28,9% το 2006), ενώ το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό ανεργίας νέων στην Ε.Ε. διαμορφώνεται στην Ελλάδα (22,9%). Ακολουθούν η Πολωνία (με 21,7% έναντι 29,8% το 2006), η Ιταλία (20,3%) και η Σλοβακία (επίσης με 20,3% έναντι όμως 26,6% το 2006).

Πίνακας 4.4: Ποσοστά ανέργων στις χώρες της Ε.Ε. και στις Η.Π.Α. από το 1996 έως το 2007

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ε.Ε. - 27	:	:	:	:	8,7	8,5	8,9	9,0	9,1	8,9	8,2	7,1
Ζώνη euro	10,7	10,6	10,0	9,1	8,2	7,8	8,3	8,8	8,9	8,9	8,3	7,4
Βέλγιο	9,5	9,2	9,3	8,5	6,9	6,6	7,5	8,2	8,4	8,4	8,2	7,5
Βουλγαρία	:	:	:	:	16,4	19,5	18,1	13,7	12,0	10,1	9,0	6,9
Τσεχία	:	:	6,4	8,6	8,7	8,0	7,3	7,8	8,3	7,9	7,1	5,3
Δανία	6,3	5,2	4,9	5,2	4,3	4,5	4,6	5,4	5,5	4,8	3,9	3,8
Γερμανία	8,7	9,3	9,1	8,2	7,5	7,6	8,4	9,3	9,7	10,7	9,8	8,4
Εσθονία	:	9,6	9,2	11,3	12,8	12,4	10,3	10,0	9,7	7,9	5,9	4,7
Ιρλανδία	11,7	9,9	7,5	5,7	4,2	4,0	4,5	4,7	4,5	4,3	4,4	4,6
Ελλάδα	9,6	9,8	10,8	12,0	11,2	10,7	10,3	9,7	10,5	9,8	8,9	8,3
Ισπανία	17,8	16,7	15,0	12,5	11,1	10,3	11,1	11,1	10,6	9,2	8,5	8,3
Γαλλία	11,6	11,5	11,1	10,5	9,1	8,4	8,7	9,5	9,6	9,7	9,5	8,3
Ιταλία	11,2	11,3	11,3	10,9	10,1	9,1	8,6	8,4	8,0	7,7	6,8	6,1
Κύπρος	:	:	:	:	4,9	3,8	3,6	4,1	4,6	5,2	4,6	3,9
Λετονία	:	:	14,3	14,0	13,7	12,9	12,2	10,5	10,4	8,9	6,8	6,0
Λιθουανία	:	:	13,2	13,7	16,4	16,5	13,5	12,4	11,4	8,3	5,6	4,3
Λουξεμβούργο	2,9	2,7	2,7	2,4	2,3	2,0	2,7	3,7	5,1	4,5	4,7	4,1
Ουγγαρία	9,6	9,0	8,4	6,9	6,4	5,7	5,8	5,9	6,1	7,2	7,5	7,4
Μάλτα	:	:	:	:	6,7	7,6	7,5	7,6	7,4	7,3	7,3	6,4
Κάτω Χώρες	6,0	4,9	3,8	3,2	2,8	2,2	2,8	3,7	4,6	4,7	3,9	3,2
Αυστρία	4,3	4,4	4,5	3,9	3,6	3,6	4,2	4,3	4,8	5,2	4,7	4,4
Πολωνία	:	10,9	10,2	13,4	16,1	18,2	19,9	19,6	19,0	17,7	13,8	9,6
Πορτογαλία	7,3	6,8	5,1	4,5	4,0	4,0	5,0	6,3	6,7	7,6	7,7	8,0
Ρουμανία	:	5,3	5,4	6,6	7,2	6,6	8,4	7,0	8,1	7,2	7,3	6,4
Σλοβενία	6,9	6,9	7,4	7,3	6,7	6,2	6,3	6,7	6,3	6,5	6,0	4,9
Σλοβακία	:	:	12,6	16,4	18,8	19,3	18,7	17,6	18,2	16,3	13,4	11,1
Φινλανδία	14,6	12,7	11,4	10,2	9,8	9,1	9,1	9,0	8,8	8,4	7,7	6,9
Σουηδία	9,6	9,9	8,2	6,7	5,6	4,9	4,9	5,6	6,3	7,4	7,1	6,1
Ηνωμένο Βασίλειο	7,9	6,8	6,1	5,9	5,3	5,0	5,1	4,9	4,7	4,8	5,3	5,3
Κροατία	:	:	:	:	:	:	14,7	14,1	13,6	12,6	11,1	9,6
Τουρκία	:	:	:	:	5,2	6,8	8,9	9,3	9,0	8,8	8,4	8,5
Νορβηγία	4,7	4,0	3,2	3,2	3,4	3,6	3,9	4,5	4,4	4,6	3,5	2,6
Η.Π.Α.	5,4	4,9	4,5	4,2	4,0	4,8	5,8	6,0	5,5	5,1	4,6	4,6
Ιαπωνία	3,4	3,4	4,1	4,7	4,7	5,0	5,4	5,3	4,7	4,4	4,1	3,9

Πηγή: Δυκτική πύλη Eurostat (home page)

Το ποσοστό ανέργων γυναικών (7,8%) στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 το 2007 ήταν υψηλότερο από αυτό των ανδρών (6,6%). Η ίδια εικόνα επικρατεί στην

πλειοψηφία των κρατών μελών, με ελάχιστες εξαιρέσεις το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιρλανδία, τη Γερμανία και τη Ρουμανία. Η διαφορά στα ποσοστά απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών ήταν ιδιαίτερα έντονη σε χώρες που τα συνολικά ποσοστά ανεργίας ήταν υψηλά, καθώς και σε έναν αριθμό νότιων κρατών μελών. Η Ελλάδα το 2007 παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στις γυναίκες (ενώ η δυσμενής αυτή εικόνα ισχύει σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας). Ακολουθούν από τα παλιά κράτη μέλη η Ισπανία (στην οποία όμως σημειώθηκε πρόοδος δεδομένου ότι παρουσίαζε σε όλη τη διάρκεια της υπό εξέταση δεκαετίας τα υψηλότερα ποσοστά, κατόρθωσε όμως να μειώσει σχεδόν 10 ποσοστιαίες μονάδες την ανεργία των γυναικών⁶²) και από τις νέες χώρες η Σλοβακία και η Πολωνία.

Πίνακας 4.5: Ποσοστά ανέργων γυναικών στις χώρες της Ε.Ε. και στις Η.Π.Α. από το 1996 έως το 2007

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ε.Ε. - 27	:	:	:	:	9.8	9.4	9.7	9.7	9.8	9.6	8.9	7.8
Ζώνη euro	12.7	12.6	12.0	10.9	9.8	9.3	9.5	9.8	10.0	9.9	9.4	8.4
Βέλγιο	12.5	11.9	11.6	10.3	8.5	7.5	8.6	8.9	9.5	9.5	9.3	8.5
Βουλγαρία	:	:	:	:	16.2	18.6	17.3	13.2	11.5	9.8	9.3	7.3
Τσεχία	:	:	8.1	10.3	10.3	9.7	9.0	9.9	9.9	9.8	8.9	6.7
Δανία	7.5	6.2	6.0	5.8	4.8	5.0	5.0	6.1	6.0	5.3	4.5	4.2
Γερμανία	9.2	9.8	9.4	8.4	7.5	7.4	7.9	8.7	9.1	10.1	9.5	8.3
Εσθονία	:	8.9	8.3	10.1	11.8	12.2	9.7	9.9	8.9	7.1	5.6	3.9
Ιρλανδία	11.8	9.9	7.3	5.6	4.2	3.8	4.1	4.3	4.1	4.0	4.2	4.3
Ελλάδα	15.2	15.2	16.8	18.1	17.1	16.1	15.7	15.0	16.2	15.3	13.6	12.8
Ισπανία	23.8	22.6	21.1	18.0	16.0	14.8	15.7	15.3	14.3	12.2	11.6	10.9
Γαλλία	13.3	13.2	12.8	12.1	10.8	9.9	9.7	10.0	10.3	10.2	10.1	8.9
Ιταλία	15.2	15.3	15.4	14.8	13.6	12.2	11.5	11.4	10.6	10.1	8.8	7.9
Κύπρος	:	:	:	:	7.2	5.3	4.5	4.8	6.0	6.5	5.4	4.6
Λετονία	:	:	13.6	13.6	12.9	11.5	11.0	10.4	10.2	8.7	6.2	5.6
Λιθουανία	:	:	11.7	12.3	14.1	14.3	12.8	12.2	11.8	8.3	5.4	4.3
Λουξεμβούργο	4.2	3.9	4.0	3.3	3.1	2.6	3.7	4.7	7.1	5.8	6.2	4.7
Ουγγαρία	8.8	8.1	7.8	6.3	5.6	5.0	5.4	5.6	6.1	7.4	7.8	7.7
Μάλτα	:	:	:	:	7.4	9.3	9.3	9.1	9.0	9.0	8.9	7.6
Κάτω Χώρες	7.7	6.6	5.0	4.4	3.6	2.8	3.1	3.9	4.8	5.1	4.4	3.6
Αυστρία	5.3	5.4	5.4	4.7	4.3	4.2	4.4	4.7	5.3	5.5	5.2	5.0
Πολωνία	:	13.0	12.2	15.3	18.1	19.9	21.0	20.5	20.0	19.2	14.9	10.4
Πορτογαλία	8.2	7.5	6.2	5.0	4.9	5.0	6.0	7.2	7.6	8.7	9.0	9.6
Ρουμανία	:	:	:	6.3	6.5	6.1	7.9	6.4	6.9	6.4	6.1	5.4
Σλοβενία	6.7	7.1	7.5	7.6	7.0	6.8	6.8	7.1	6.9	7.1	7.2	5.9
Σλοβακία	:	:	13.1	16.4	18.6	18.7	18.7	17.8	19.2	17.2	14.7	12.7
Φινλανδία	14.9	13.0	12.0	10.7	10.6	9.7	9.1	8.9	8.9	8.6	8.1	7.2
Σουηδία	9.0	9.5	8.0	6.8	5.3	4.5	4.6	5.2	6.1	7.4 ^(b)	7.1	6.4
Ηνωμένο Βασίλειο	6.3	5.8	5.3	5.3	4.9	4.4	4.5	4.3	4.2	4.3	4.9	4.9
Κροατία	:	:	:	:	:	:	16.6	15.8	15.7	13.9	12.8	11.2
Τουρκία	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	8.4	8.5
Νορβηγία	4.8	4.2	3.3	3.0	3.2	3.5	3.6	4.0	4.0	4.4	3.4	2.5
Η.Π.Α.	5.4	5.0	4.6	4.3	4.1	4.7	5.6	5.7	5.4	5.1	4.6	4.5
Ιαπωνία	3.4	3.4	4.0	4.5	4.5	4.7	5.1	4.9	4.4	4.2	3.9	3.7

Για την Ισλανδία και την Ελβετία δεν υπάρχουν στοιχεία

Πηγή: Δυκτική πύλη Eurostat (home page)

⁶² Άλλωστε στην ίδια χρονική περίοδο παρατηρείται και αύξηση του ποσοστού απασχόλησης των γυναικών.

Πίνακας 4.6: Ποσοστά ανέργων ανδρών στις χώρες της Ε.Ε. και στις Η.Π.Α. από το 1996 έως το 2007

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ε.Ε. - 27	:	:	:	:	7,8	7,7	8,3	8,4	8,4	8,3	7,6	6,6
Ζώνη euro	9,2	9,1	8,6	7,8	6,9	6,7	7,3	7,7	7,9	8,0	7,4	6,6
Βέλγιο	7,4	7,3	7,7	7,1	5,6	5,9	6,7	7,7	7,5	7,6	7,4	6,7
Βουλγαρία	:	:	:	:	16,7	20,2	18,9	14,1	12,6	10,3	8,7	6,5
Τσεχία	:	:	5,0	7,3	7,3	6,7	6,0	6,2	7,1	6,5	5,8	4,2
Δανία	5,3	4,4	3,9	4,6	3,9	4,1	4,3	4,8	5,1	4,4	3,3	3,5
Γερμανία	8,2	9,0	8,8	8,1	7,5	7,8	8,8	9,8	10,3	11,2	10,2	8,5
Εσθονία	:	10,3	9,9	12,5	13,8	12,6	10,8	10,2	10,4	8,8	6,2	5,4
Ιρλανδία	11,5	9,9	7,7	5,7	4,3	4,1	4,8	5,0	4,9	4,6	4,7	5,0
Ελλάδα	6,1	6,4	7,0	7,9	7,4	7,2	6,8	6,2	6,6	6,1	5,6	5,2
Ισπανία	14,3	13,1	11,2	9,0	7,9	7,5	8,1	8,2	8,0	7,1	6,3	6,4
Γαλλία	10,0	10,0	9,4	8,9	7,5	7,0	7,7	8,1	8,4	8,4	8,5	7,8
Ιταλία	8,7	8,7	8,8	8,5	7,8	7,1	6,7	6,5	6,4	6,2	5,4	4,9
Κύπρος	:	:	:	:	3,2	2,6	2,9	3,6	3,6	4,3	4,0	3,4
Λετονία	:	:	15,1	14,4	14,4	14,2	13,3	10,6	10,6	9,1	7,4	6,4
Λιθουανία	:	:	14,6	15,1	18,6	18,6	14,2	12,7	11,0	8,2	5,8	4,3
Λουξεμβούργο	2,2	2,0	1,9	1,8	1,8	1,7	2,0	3,0	3,7	3,5	3,6	3,6
Ουγγαρία	10,2	9,7	9,0	7,5	7,0	6,3	6,2	6,1	6,1	7,0	7,2	7,1
Μάλτα	:	:	:	:	6,4	6,9	6,6	6,9	6,6	6,5	6,5	5,8
Κάτω Χώρες	4,8	3,7	3,0	2,3	2,2	1,8	2,5	3,5	4,3	4,5	3,5	2,8
Αυστρία	3,6	3,6	3,8	3,3	3,1	3,1	4,0	4,0	4,4	4,9	4,4	3,9
Πολωνία	:	9,1	8,5	11,8	14,5	16,9	19,2	19,0	18,2	16,6	13,0	9,0
Πορτογαλία	6,4	6,0	3,9	3,9	3,1	3,2	4,1	5,5	5,8	6,7	6,5	6,6
Ρουμανία	:	:	:	7,7	8,0	7,3	9,2	7,6	9,1	7,8	8,2	7,2
Σλοβενία	7,0	6,8	7,3	7,2	6,5	5,7	5,9	6,3	5,9	6,1	4,9	4,0
Σλοβακία	:	:	12,2	16,3	18,9	19,8	18,6	17,4	17,4	15,5	12,3	9,9
Φινλανδία	14,3	12,3	10,9	9,8	9,1	8,6	9,1	9,2	8,7	8,2	7,4	6,5
Σουηδία	10,1	10,2	8,4	6,6	5,9	5,2	5,3	6,0	6,5	7,4 (b)	6,8	5,9
Ηνωμένο Βασίλειο	9,2	7,6	6,8	6,6	6,0	5,5	5,6	5,5	5,1	5,2	5,7	5,5
Κροατία	:	:	:	:	:	:	13,3	12,9	12,1	11,6	9,9	8,4
Τουρκία	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	8,4	8,5
Νορβηγία	4,7	3,9	3,1	3,4	3,6	3,7	4,1	4,9	4,8	4,8	3,6	2,6
Η.Π.Α.	5,4	4,9	4,4	4,1	3,9	4,8	5,9	6,3	5,6	5,1	4,6	4,7
Ιαπωνία	3,4	3,4	4,2	4,8	4,9	5,2	5,5	5,5	4,9	4,6	4,3	3,9

Πηγή: Δυκτιακή πύλη Eurostat (home page)

Ένα ζήτημα γύρω από το οποίο επικεντρώνεται η συζήτηση στην Ελλάδα όσον αφορά στις νέες μορφές απασχόλησης είναι η μερική απασχόληση. Οι φορείς των εργαζομένων εμφανίζονται ιδιαίτερα επιφυλακτικοί απέναντι στη μερική απασχόληση, θεωρώντας την συνώνυμη με την υποβάθμιση της εργασίας μέσω ελαστικοποίησής της αλλά και αδύνατο να επεκταθεί λόγω των χαμηλών αποδοχών στην Ελλάδα. Ωστόσο, σύμφωνα με τα στοιχεία που παρατίθενται, η μερική απασχόληση δεν φαίνεται να είναι καθ'εαυτή έκφραση μίας νεοφιλελεύθερης πολιτικής απορύθμισης της αγοράς εργασίας, ούτε η διάχυσή της συνδέεται άμεσα με το ύψος των αποδοχών των εργαζομένων – αποφασιστική σημασία έχει μάλλον ο τρόπος εφαρμογής της μερικής απασχόλησης, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που την συνοδεύουν, καθώς και η κοινωνική θέση

(status) που της αποδίδεται σε κάθε χώρα⁶³. Πράγματι, χώρες των οποίων οι πολιτικές απασχόλησης δεν θεωρούνται χαρακτηριστικά νεοφιλελεύθερες ή απορρυθμισμένες, όπως η Σουηδία και η Γερμανία, έχουν υψηλά ποσοστά μερικής απασχόλησης. Το ποσοστό μερικής απασχόλησης είναι υψηλό στην απορρυθμισμένη Βρετανία, όμως είναι υψηλότερο στις Κάτω Χώρες.

Το ποσοστό μερικής απασχόλησης επί τη συνολική απασχόληση στην Ε.Ε. των 27 ανήλθε το 2007 σε 18,2% (αυξημένο κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 1997). Σε όλη τη διάρκεια της υπό εξέταση δεκαετίας οι Κάτω Χώρες παρουσιάζουν το υψηλότερο ποσοστό μερικής απασχόλησης (46,8% το 2007), ακολουθούν η Γερμανία (26%), το Ηνωμένο Βασίλειο (25,5%), η Σουηδία (25%). Υψηλά ποσοστά μερικής απασχόλησης παρουσιάζουν, επίσης, η Δανία (24%) το Βέλγιο (22%) και η Αυστρία (η τελευταία μάλιστα αυξάνει σημαντικά το ποσοστό της από το 1996 έως το 2007). Όσον αφορά στις χώρες εκτός Ε.Ε., υψηλά ποσοστά μερικής απασχόλησης παρουσιάζονται στην Ελβετία και στη Νορβηγία (33,5% και 28,2%, αντίστοιχα). Τα χαμηλότερα ποσοστά μερικής απασχόλησης παρουσιάζουν η Βουλγαρία (1,7%) και η Σλοβακία (2,6%). Στις χώρες με χαμηλά ποσοστά μερικής απασχόλησης συγκαταλέγονται, επίσης, η Ουγγαρία (4,1%), η Τσεχία (5%) και η Ελλάδα (5,6%).

Πίνακας 4.7: Ποσοστό μερικής απασχόλησης επί τη συνολική απασχόληση από το 1996 έως το 2007

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ε.Ε. - 27	:	15.9	15.9	15.9	16.2	16.2	16.2	16.5	17.2	17.8	18.1	18.2
Ε.Ε. - 15	16.3	16.7	17.3	17.6	17.7	17.9	18.1	18.5	19.4	20.3	20.8	20.9
Βέλγιο	14.5	15.2	16.5	18.4	18.9	18.5	19.1	20.5	21.4	22.0	22.2	22.1
Βουλγαρία	:	:	:	:	:	3.2	2.5	2.3	2.4	2.1	2.0	1.7
Τσεχία	:	:	5.7	5.6	5.3	4.9	4.9	5.0	4.9	4.9	5.0	5.0
Δανία	21.9	22.5	22.3	21.6	21.3	20.1	20.0	21.3	22.2	22.1	23.6	24.1
Γερμανία	16.7	17.6	18.4	19.0	19.4	20.3	20.8	21.7	22.3	24.0 ^(b)	25.8	26.0
Εσθονία	:	:	8.6	8.1	8.1	8.2	7.7	8.5	8.0	7.8	7.8	8.2
Ιρλανδία	11.4	13.6	16.5	16.4	16.4	16.5	16.5	16.9	16.8	:	:	:
Ελλάδα	5.0	4.8	5.6	5.8	4.5	4.0	4.4	4.3	4.6	5.0	5.7	5.6
Ισπανία	7.6	7.9	7.8	8.0	7.9	8.0	8.0	8.2	8.7	12.4 ^(b)	12.0	11.8
Γαλλία	16.3	17.0	17.3	17.1	16.7	16.3	16.4	16.5	16.7	17.1	17.2	17.2
Ιταλία	6.5	6.8	7.3	7.9	8.4	8.4	8.6	8.5	12.7 ^(b)	12.8	13.3	13.6
Κύπρος	:	:	:	6.5	8.4	8.4	7.2	8.9	8.6	8.9	7.7	7.3
Λετονία	:	:	12.8	12.1	11.3	10.3	9.7	10.3	10.4	8.3	6.5	6.4
Λιθουανία	:	:	:	:	10.2	9.9	10.8	9.6	8.4	7.1	9.9	8.6
Λουξεμβούργο	8.0	8.2	9.1	9.8	10.4	10.4	10.7	13.4	16.4	17.4	17.1	17.8
Ουγγαρία	:	3.7	3.8	3.8	3.5	3.6	3.6	4.4	4.7	4.1	4.0	4.1
Μάλτα	:	:	:	:	6.8	7.4	8.3	9.2	8.7	9.6	10.1	11.1
Κάτω Χώρες	38.0	37.9	38.9	39.7	41.5	42.2	43.9	45.0	45.5	46.1	46.2	46.8
Αυστρία	14.0	14.7	15.7	16.4	16.3	18.2	19.0	18.7	19.8 ^(b)	21.1	21.8	22.6
Πολωνία	:	10.6	10.4	10.5	10.5	10.3	10.8	10.5	10.8	10.8	9.8	9.2
Πορτογαλία	9.2	10.6	11.0 ^(b)	11.0	10.9	11.1	11.2	11.7	11.3	11.2	11.3	12.1
Ρουμανία	:	14.9	15.8	15.9	16.5	16.6	11.8 ^(b)	11.5	10.6	10.2	9.7	9.7
Σλοβενία	:	:	:	6.1	6.5	6.1	6.1	6.2	9.3	9.0	9.2	9.3
Σλοβακία	:	:	2.3	2.1	2.1	2.3	1.9	2.4	2.7	2.5	2.8	2.6
Φινλανδία	11.4	10.9	11.4	12.1	12.3	12.2	12.8	13.0	13.5	13.7	14.0	14.1

⁶³ Γαβρόγλου Στ. (2003), Ευελιξία και Οργάνωση της Εργασίας: Εμπειρικά στοιχεία από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, κείμενο εργασίας Νο. 9, Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική Πληροφορική Α.Ε., Αθήνα.

Σουηδία	20.2	20.2	19.8	19.7	19.5	21.1	21.5	22.9	23.6	24.7 ^(b)	25.1	25.0
Ηνωμένο Βασίλειο	24.6	24.6	24.5	24.6	25.2 ^(b)	25.1	25.4	25.8	25.8	25.4	25.5	25.5
Κροατία	:	:	:	:	:	:	8.3	8.5	8.5	10.1	9.4	8.6
Τουρκία	:	:	:	:	9.2	6.2	6.9	6.3	6.9	5.9	7.9	8.8
Ισλανδία	:	:	:	:	:	:	:	22.1	22.2	22.2	17.1	16.7 ^(p)
Νορβηγία	:	:	:	:	25.8	26.0	26.4	28.8	29.2	28.2	28.7	28.2
Ελβετία	28.1	29.4	29.6	30.3	30.5	31.8	31.7	32.7	33.0	33.1	33.3	33.5

Πηγή: Δυκτιακή πύλη Eurostat (home page)

b = break in series (Αλλαγές στη μέθοδο υπολογισμού), p = πρόβλεψη

Σχεδόν το ένα τρίτο (31,2 %) των γυναικών στην Ε.Ε. των 27 εργάζονταν με μερική απασχόληση το 2007, μια πολύ υψηλότερη αναλογία (7,7 %) από τους άνδρες που εργάζονταν με καθεστώς μερικής απασχόλησης. Τα τρία τέταρτα (75%) των γυναικών στις Κάτω Χώρες εργάστηκαν με μερική απασχόληση το 2007, μέχρι τώρα το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των κρατών μελών. Ακολουθούν η Γερμανία (45,8%), το Ηνωμένο Βασίλειο (42,3%), η Αυστρία (41,2%), το Βέλγιο (40,6%) και η Σουηδία (40%). Τέλος, οι γυναίκες στη Δανία (36,2%) και στο Λουξεμβούργο (37,2%) εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά μερικής απασχόλησης σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, ενώ η Γαλλία εμφανίζει ποσοστό κοντά, αλλά λίγο χαμηλότερο από τον ευρωπαϊκό μέσο (30,2%). Το χαμηλότερο ποσοστό γυναικείας μερικής απασχόλησης εμφανίζεται στη Βουλγαρία (2,1%) και ακολουθούν η Σλοβακία (4,5%) και η Ουγγαρία (5,8%).

Πίνακας 4.8: Μερική απασχόληση των γυναικών ως ποσοστό της γυναικείας απασχόλησης από το 1996 έως το 2007

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ε.Ε. - 27	:	29,2	28,7	28,5	28,9	28,6	28,5	29,0	30,0	30,9	31,2	31,2
Ε.Ε. - 15	31,5	32,2	33,0	33,2	33,2	33,3	33,3	33,8	35,1	36,1	36,7	36,7
Βέλγιο	31,4	32,4	34,5	36,9	37,4	36,9	37,4	39,1	40,5	40,5	41,1	40,6
Βουλγαρία	:	:	:	:	:	3,6	3,0	2,6	2,7	2,5	2,5	2,1
Τσεχία	:	:	9,9	9,9	9,3	8,5	8,3	8,5	8,3	8,6	8,7	8,5
Δανία	34,7	34,9	35,5	34,7	34,1	31,6	30,3	32,7	33,8	33,0	35,4	36,2
Γερμανία	33,9	35,3	36,4	37,2	37,9	39,3	39,5	40,8	41,6	43,5 ^(b)	45,6	45,8
Εσθονία	:	:	11,4	10,4	10,9	11,3	10,7	11,8	10,6	10,6	11,3	12,1
Ιρλανδία	22,0	25,4	30,0	30,1	30,3	30,7	30,6	31,0	31,5	:	:	:
Ελλάδα	8,7	8,5	10,0	10,0	7,8	7,2	8,0	7,7	8,5	9,3	10,2	10,1
Ισπανία	16,5	17,0	16,8	17,1	16,8	16,8	16,8	17,1	17,9	24,2 ^(b)	23,2	22,8
Γαλλία	30,0	31,2	31,6	31,4	30,8	30,1	29,8	29,6	29,9	30,2	30,2	30,2
Ιταλία	12,9	13,4	14,3	15,6	16,5	16,6	16,9	17,3	25,0 ^(b)	25,6	26,5	26,9
Κύπρος	:	:	:	11,1	13,9	12,9	11,3	13,2	13,6	14,0	12,1	10,9
Λετονία	:	:	13,1	13,2	12,8	11,9	12,0	12,7	13,2	10,4	8,3	8,0
Λιθουανία	:	:	:	:	11,1	11,4	12,3	11,8	10,5	9,1	12,0	10,2
Λουξεμβούργο	20,5	21,0	22,0	24,0	25,1	25,8	25,3	30,7	36,3	38,2	36,2	37,2
Ουγγαρία	:	5,6	5,5	5,5	5,2	5,2	5,1	6,2	6,3	5,8	5,6	5,8
Μάλτα	:	:	:	:	15,5	17,5	18,3	21,3	19,3	21,1	21,8	24,9
Κάτω Χώρες	68,1	67,3	67,6	68,9	71,0	71,3	73,1	74,1	74,7	75,1	74,7	75,0
Αυστρία	27,6	28,5	30,5	32,2	32,2	35,0	35,9	36,0	38,0 ^(b)	39,3	40,2	41,2
Πολωνία	:	13,6	13,2	13,6	13,4	12,7	13,4	13,2	14,0	14,3	13,0	12,5
Πορτογαλία	14,5	16,6	17,1 ^(b)	16,7	16,4	16,4	16,4	16,9	16,3	16,2	15,8	16,9
Ρουμανία	:	17,5	18,3	18,2	18,6	18,4	13,0 ^(b)	12,2	11,2	10,5	9,8	10,4
Σλοβενία	:	:	:	7,2	7,8	7,4	7,5	7,5	11,0	11,1	11,6	11,3
Σλοβακία	:	:	3,8	3,2	3,1	3,5	2,7	3,8	4,2	4,1	4,7	4,5
Φινλανδία	15,2	15,3	15,9	16,9	17,0	16,8	17,5	17,7	18,4	18,6	19,2	19,3
Σουηδία	34,9	34,7	34,3	33,3	32,3	33,0	33,1	35,5	36,3	39,6 ^(b)	40,2	40,0

Ηνωμένο Βασίλειο	44,6	44,6	44,4	44,0	44,3 ^(b)	43,9	43,8	44,0	43,9	42,7	42,6	42,3
Κροατία	:	:	:	:	:	:	10,5	11,2	11,2	13,4	11,7	11,3
Τουρκία	:	:	:	:	19,6	14,0	13,7	12,8	15,3	13,5	17,8	19,7
Ισλανδία	:	:	:	:	:	:	:	36,2	36,8	37,5	30,1	29,6 ^(p)
Νορβηγία	:	:	:	:	43,0	42,9	43,3	45,3	45,4	44,2	45,2	44,1
Ελβετία	53,5	55,2	55,4	56,2	55,6	57,2	57,0	58,4	58,8	58,8	58,4	59,0

Πηγή: Δυκτιακή πύλη Eurostat (home page)

b = break in series (Αλλαγές στη μέθοδο υπολογισμού), p = πρόβλεψη

Οι δαπάνες για τις πολιτικές αγοράς εργασίας προορίζονται για τις ομάδες προσώπων που παρουσιάζουν δυσκολίες ένταξης στην αγορά εργασίας (άνεργοι, εργαζόμενοι με υψηλό κίνδυνο απώλειας της θέσης τους και ανενεργά πρόσωπα που θα επιθυμούσαν να ενταχθούν στην αγορά εργασίας. Οι συνολικές δαπάνες διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: η πρώτη κατηγορία καλύπτει τις δαπάνες των δημόσιων υπηρεσιών απασχόλησης, η δεύτερη καλύπτει τις ενεργές πολιτικές απασχόλησης (κατάρτιση, άμεση δημιουργία θέσεων εργασίας, κίνητρα για αυτοαπασχόληση), η τρίτη κατηγορία χρηματοδοτεί τα μέτρα ενίσχυσης του εισοδήματος των ατόμων εκτός αγοράς εργασίας (πρόκειται συνήθως για τα επιδόματα ανεργίας και την πρόωγη συνταξιοδότηση).

Συνολικά, όπως προκύπτει από τον Πίνακα 4.9, τις υψηλότερες δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ παρουσιάζουν οι ηπειρωτικές και οι σκανδιναβικές χώρες. Πιο συγκεκριμένα, η Γερμανία φαίνεται ότι για το 2006 ήταν πρώτη δαπανώντας κάτι λιγότερο από το 3% του ΑΕΠ της στις πολιτικές απασχόλησης, ενώ ακολουθεί με μικρή διαφορά το Βέλγιο (2,9%) και οι Κάτω Χώρες (2,7%). Υψηλές δαπάνες στις πολιτικές απασχόλησης αφιερώνουν, επίσης, η Φινλανδία (2,5%), η Σουηδία και η Γαλλία (σχεδόν 2,3% και οι δύο χώρες). Σημειώνεται, ωστόσο, ότι και η Δανία αφιερώνει υψηλές δαπάνες, έτσι το 2004 το ποσοστό του ΑΕΠ της χώρας που διατέθηκε στις δαπάνες απασχόλησης ανήλθε στο 4,3% (ενώ δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για το 2005 και το 2006). Οι νέες χώρες της Ε.Ε., το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ελλάδα επενδύουν, σύμφωνα με τον πίνακα, τα μικρότερα ποσά στις εν λόγω δαπάνες.

Πίνακας 4.9: Δημόσια δαπάνη των πολιτικών απασχόλησης, ως ποσοστό του ΑΕΠ

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ε.Ε. - 27	:	:	:	:	:	:	:	2.086 (s)	1.923 (s)
Ε.Ε. - 15	:	:	:	:	:	:	2.251 (s)	2.168 (s)	2.002 (s)
Βέλγιο	:	:	:	:	:	:	3.100	3.017	2.903 (e)
Βουλγαρία	:	:	:	:	:	:	0.796 (e)	0.717	0.630 (s)
Τσεχία	:	:	:	:	0.461 (s)	0.500 (s)	0.503	0.491	0.487
Δανία	:	:	:	:	:	:	4.342 (e)	:	:
Γερμανία	:	:	:	:	:	:	3.464 (e)	3.310 (s)	2.972 (e)
Εσθονία	:	:	:	:	:	0.265 (e)	0.236 (e)	0.187	0.148
Ιρλανδία	:	:	:	:	:	:	1.593 (e)	1.501 (e)	1.565 (e)
Ελλάδα	:	:	:	:	:	:	0.564 (s)	0.467 (s)	:
Ισπανία	:	:	:	:	:	:	2.117 (e)	2.123 (e)	2.158
Γαλλία	2.679 (e)	2.727 (e)	2.565 (e)	2.560 (e)	2.687 (e)	2.778 (e)	2.659 (e)	2.491 (e)	2.318 (e)
Ιταλία	:	:	:	:	:	:	1.314 (e)	1.322	1.271 (s)
Κύπρος	:	:	:	:	:	:	:	:	0.758 (e)
Λετονία	:	:	:	:	:	0.497	0.506	0.535	0.544 (s)
Λιθουανία	:	:	:	:	:	0.351	0.306	0.342	0.393
Λουξεμβούργο	:	:	:	0.707 (e)	0.757 (e)	0.974 (e)	1.063 (e)	1.123 (e)	1.040 (e)
Ουγγαρία	:	:	:	:	:	:	0.677	0.687 (e)	0.640
Μάλτα	:	:	:	:	:	:	:	:	0.559 (e)
Κάτω Χώρες	:	:	:	:	:	:	3.483 (e)	3.339 (e)	2.680 (e)

Αυστρία	1.875	1.863	1.694	1.758	1.809	1.995 (e)	2.006 (e)	2.135 (e)	2.108 (e)
Πολωνία	:	:	:	:	:	:	:	1.282 (s)	1.163 (e)
Πορτογαλία	:	1.231 (e)	1.287 (e)	1.554 (e)	1.706 (e)	1.721 (e)	1.809	1.950 (e)	1.843
Ρουμανία	:	:	:	:	:	0.690	0.630	0.538	0.425 (e)
Σλοβενία	:	:	:	:	:	:	:	0.695	0.664
Σλοβακία	:	:	:	:	:	:	0.500	0.604	0.654
Φινλανδία	3.665 (e)	3.344 (e)	2.929 (e)	2.741 (e)	2.820 (e)	2.914 (e)	2.940 (e)	2.748 (e)	2.539 (e)
Σουηδία	:	:	:	:	:	2.385 (e)	2.465 (e)	2.420 (e)	2.277 (e)
Ηνωμένο Βασίλειο	:	:	:	:	:	:	0.641 (s)	0.629 (s)	0.601 (s)
Κροατία									
Τουρκία									
Νορβηγία	:	:	1.111 (e)	1.171 (e)	1.353	1.654	1.618	1.589 (e)	1.080

Πηγή: Δυκτιακή πύλη Eurostat (home page)

s = Eurostat estimate, e = estimated value

Η εικόνα μεταξύ των χωρών δεν διαφοροποιείται πολύ όσον αφορά στις δαπάνες τους για ενεργές πολιτικές απασχόλησης. Οι ίδιες χώρες που ξεοδεύουν τα υψηλότερα ποσά συνολικά, ξεχωρίζουν και στον πίνακα ως οι χώρες που αφιερώνουν τους περισσότερους πόρους σε ενεργές πολιτικές απασχόλησης. Πιο συγκεκριμένα, η Σουηδία φαίνεται ότι για το 2006 ήταν πρώτη δαπανώντας σχεδόν το 1,3% του ΑΕΠ της στις ενεργές πολιτικές απασχόλησης⁶⁴, ενώ ακολουθεί το Βέλγιο (με περίπου 0,9%), οι Κάτω Χώρες (με 0,75%) και η Φινλανδία (0,72%). Υπογραμμίζεται και πάλι ότι το 2004 η Δανία δαπανούσε το υψηλότερο ποσό συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες, 1,5% του ΑΕΠ της. Κατά δεύτερο λόγο, μεγάλα ποσά δαπανούν η Γαλλία, η Ισπανία και η Γερμανία. Αντίθετα, στις χώρες που δαπανούν τα χαμηλότερα ποσά συγκαταλέγονται το Ηνωμένο Βασίλειο (0,046% για το 2006), η Ελλάδα (0,056% το 2005), η Εσθονία (0,050 το 2006), η Κύπρος (0,065% το 2006) και η Μάλτα (0,067% το 2006).

Πίνακας 4.10: Δημόσια δαπάνη των ενεργών πολιτικών απασχόλησης, ως ποσοστό του ΑΕΠ

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
E.E. - 27	:	:	:	:	:	:	:	0.516 (s)	0.511 (s)
E.E. - 15	:	:	:	:	:	:	0.609 (s)	0.534 (s)	0.531 (s)
Βέλγιο	:	:	:	:	:	:	0.937	0.877	0.886 (e)
Βουλγαρία	:	:	:	:	:	:	0.465 (e)	0.432	0.388 (s)
Τσεχία	:	:	:	:	0.117 (s)	0.116 (s)	0.130	0.122	0.126
Δανία	1.643 (e)	1.831 (e)	1.666 (e)	1.629 (e)	1.650 (e)	1.517 (e)	1.517 (e)	:	:
Γερμανία	0.955	1.070	0.988	0.957	1.037 (e)	0.950	0.855 (e)	0.615 (s)	0.611 (e)
Εσθονία	:	:	:	:	:	0.047 (e)	0.040 (e)	0.046	0.050
Ιρλανδία	0.928 (e)	0.866	0.786 (e)	0.721 (e)	0.634	0.587	0.492	0.480	0.460 (e)
Ελλάδα	:	0.240 (e)	0.236 (e)	0.249 (e)	0.169 (s)	0.089 (s)	0.141 (s)	0.056 (s)	:
Ισπανία	0.498	0.632 (e)	0.659 (e)	0.605 (e)	0.562	0.561	0.549 (e)	0.581	0.629
Γαλλία	0.986 (e)	1.045 (e)	1.013 (e)	0.956 (e)	0.901 (e)	0.819 (e)	0.721 (e)	0.664 (e)	0.681 (e)
Ιταλία	0.483 (s)	:	0.561	0.632	0.706 (e)	0.697 (e)	0.532	0.470	0.446 (s)
Κύπρος	:	:	:	:	:	:	:	:	0.065 (e)
Λετονία	:	:	:	:	:	0.085	0.076	0.148	0.171
Λιθουανία	:	:	:	:	:	0.152	0.154	0.147	0.179
Λουξεμβούργο	:	:	0.180 (s)	0.188	0.201 (e)	0.316 (e)	0.361 (e)	0.406 (e)	0.392 (e)
Ουγγαρία	:	:	:	:	:	:	0.204	0.202	0.193

⁶⁴ Μάλιστα, όπως προκύπτει από τους πίνακες 4.10 και 4.11 η χώρα αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος των δαπανών σε ενεργές πολιτικές.

Μάλτα	:	:	:	:	:	:	:	:	0.067 ^(e)
Κάτω Χώρες	0.923 ^(s)	0.922 ^(s)	1.083 ^(e)	1.116	1.137	1.153	0.904 ^(e)	0.847 ^(e)	0.746 ^(e)
Αυστρία	0.325	0.408	0.385	0.427	0.407	0.450 ^(e)	0.433 ^(e)	0.458 ^(e)	0.540 ^(e)
Πολωνία	:	:	:	:	:	:	:	0.356	0.359
Πορτογαλία	0.394 ^(e)	0.317 ^(e)	0.354 ^(e)	0.466 ^(e)	0.427 ^(e)	0.510 ^(e)	0.545	0.517 ^(e)	0.451
Ρουμανία	:	:	:	:	:	0.109	0.103	0.108	0.106
Σλοβενία	:	:	:	:	:	:	:	0.198	0.179
Σλοβακία	:	:	:	:	:	:	0.070	0.169	0.143
Φινλανδία	0.996 ^(e)	0.910 ^(e)	0.746 ^(e)	0.675 ^(e)	0.692 ^(e)	0.735 ^(e)	0.767 ^(e)	0.711 ^(e)	0.720 ^(e)
Σουηδία	2.195 ^(e)	1.952 ^(e)	1.510 ^(e)	1.417	1.341	1.010	0.982	1.071	1.132
Ηνωμένο Βασίλειο	0.084 ^(s)	0.091 ^(e)	:	:	:	:	0.055 ^(s)	0.055 ^(s)	0.046 ^(s)
Νορβηγία	:	0.597	0.494 ^(e)	0.515 ^(e)	0.567	0.666	0.646	0.616 ^(e)	0.466

Πηγή: Δυκτιακή πύλη Eurostat (home page)

s = Eurostat estimate, e = estimated value

Η μέση δημόσια δαπάνη των χωρών της Ε.Ε. των 27 για επιδόματα ανεργίας και προγράμματα πρόωρης συνταξιοδότησης είναι σχεδόν 1,2%, ενώ οι διαφορές μεταξύ των χωρών είναι έντονες και σε αυτή την κατηγορία. Η Γερμανία και η Δανία είναι οι χώρες που διαθέτουν τους υψηλότερους πόρους, όπως έχει ήδη αναφερθεί, σε δαπάνες πολιτικών απασχόλησης, ενώ όπως φαίνεται από τον πίνακα 4.11 το μεγαλύτερο μέρος των δαπανών αυτών κατευθύνονται στις παθητικές πολιτικές απασχόλησης (2,094% για το 2006 στη Γερμανία και 2,661% για το 2004 στη Δανία). Υψηλότερες τιμές του μέσου ευρωπαϊκού όρου παρουσιάζουν το Βέλγιο (1,8%), η Φινλανδία (1,7%), οι Κάτω Χώρες (1,46%), η Ισπανία (1,43%), η Γαλλία και η Αυστρία (σχεδόν 1,39% και οι δύο χώρες) και τέλος η Πορτογαλία (1,26%). Οι χώρες που κατατάσσονται πολύ χαμηλότερα του ευρωπαϊκού μέσου όρου είναι η Εσθονία (0,075%), η Λιθουανία (0,125%), το Ηνωμένο Βασίλειο (0,187%). Ακολουθούν η Ρουμανία, η Σλοβενία, η Σλοβακία. Αρκετά χαμηλά βρίσκεται και η Ελλάδα που δαπανούσε το 2005 το 0,4% του ΑΕΠ της.

Πίνακας 4.11: Δημόσια δαπάνη των παθητικών πολιτικών απασχόλησης, ως ποσοστό του ΑΕΠ

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ε.Ε. - 27	:	:	:	:	:	:	:	1.334 ^(s)	1.196 ^(s)
Ε.Ε. - 15	:	1.373 ^(e)	1.229 ^(s)	1.210 ^(e)	1.306 ^(e)	1.394 ^(e)	1.406 ^(e)	1.387 ^(s)	1.247 ^(s)
Βέλγιο	1.972	1.817	1.618	1.616	1.784	1.948	1.925	1.913	1.813
Βουλγαρία	:	:	:	:	:	:	0.261	0.213	0.182
Τσεχία	:	:	:	:	0.277 ^(s)	0.308	0.251	0.241	0.232
Δανία	2.936 ^(e)	2.567 ^(e)	2.381 ^(e)	2.273 ^(e)	2.310 ^(e)	2.662 ^(e)	2.661 ^(e)	:	:
Γερμανία	2.267	2.111	1.889	1.924	2.140	2.281	2.319	2.343	2.094
Εσθονία	:	:	:	:	:	0.189	0.173	0.118	0.075
Ιρλανδία	1.483	1.116	0.800	0.715	0.832	0.883	0.897	0.831	0.863 ^(e)
Ελλάδα	:	0.398	0.393	0.355	0.330 ^(e)	0.369 ^(e)	0.405	0.400	:
Ισπανία	1.623 ^(e)	1.440 ^(e)	1.347 ^(e)	1.370 ^(e)	1.471 ^(e)	1.453 ^(e)	1.491 ^(e)	1.450 ^(e)	1.433
Γαλλία	1.540	1.514	1.377	1.410	1.578	1.727	1.706	1.592	1.394 ^(e)
Ιταλία	0.739	0.672	0.620 ^(s)	0.608	0.661	0.646	0.738	0.813	0.793
Κύπρος	:	:	:	:	:	:	:	:	0.659
Λετονία	:	:	:	:	:	0.374	0.381	0.324	0.301
Λιθουανία	:	:	:	:	:	0.157	0.110	0.123	0.125
Λουξεμβούργο	0.619 ^(s)	0.501	0.432	0.466	0.501	0.597	0.643	0.659	0.593
Ουγγαρία	:	:	:	:	:	0.357	0.374	0.391	0.357
Μάλτα	:	:	:	:	:	:	:	:	0.408
Κάτω Χώρες	2.316	2.009	2.035	1.747	1.767	1.971	2.084	2.006	1.465
Αυστρία	1.413	1.313	1.172	1.182	1.248	1.370	1.399	1.506	1.393

Πολωνία	:	:	:	:	:	:	:	0.857	0.711
Πορτογαλία	:	0.805 ^(e)	0.824	0.976	1.150 ^(e)	1.089	1.151	1.287	1,265
Ρουμανία	:	:	:	:	:	0.538	0.488	0.395	0,277
Σλοβενία	:	:	:	:	:	:	:	0.397	0.390
Σλοβακία	:	:	:	:	:	:	0.337	0.266	0.339
Φινλανδία	2.558	2.322	2.076	1.954	2.018	2.058	2.033	1.901	1.689
Σουηδία	1.787	1.642	1.340	1.046	1.015	1.182	1.290	1.170	0.958
Ηνωμένο Βασίλειο	0.405	0.358	0.301	0.261	0.248	0.229	0.187	0.186	0.187
Νορβηγία	0.486	0.459	0.502	0.540	0.661	0.864	0.842	0.853	0.498

Πηγή: Δυκτική πύλη Eurostat (home page)

s = Eurostat estimate, e = estimated value

4.2. Κατάταξη των χωρών της Ε.Ε. και των Η.Π.Α. βάσει των Διεθνών Συστημάτων Ανταγωνιστικότητας

4.2.1. Κατάταξη σύμφωνα με το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (World Economic Forum)

Το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (World Economic Forum, WEF) εκδίδει, από το 1979, ετήσιες εκθέσεις, για την ανταγωνιστικότητα των κρατών, μέσω των οποίων προσπαθεί να ανιχνεύσει εκείνους τους παράγοντες που επιτρέπουν στις εθνικές οικονομίες να επιτυγχάνουν ταχεία ανάπτυξη και υψηλά επίπεδα ευημερίας. Οι εκθέσεις του WEF στηρίζονται σε μια πλούσια βάση δεδομένων δευτερογενών στατιστικών στοιχείων και πρωτογενών απαντήσεων ερωτηματολογίων, η οποία ανανεώνεται, ετησίως, για πάνω από εκατό διαφορετικές οικονομίες. Η μεθοδολογία που χρησιμοποιεί το WEF για να αξιολογήσει την εθνική ανταγωνιστικότητα εξελίσσεται με το χρόνο, λαμβάνοντας υπόψη τις πιο πρόσφατες σκέψεις για τους παράγοντες που προσδιορίζουν την ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη. Το WEF αξιολογεί τις υπό εξέταση χώρες βάσει δύο βασικών δεικτών, του δείκτη Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας (Global Competitiveness Index, GCI)⁶⁵ και του δείκτη Επιχειρηματικής ανταγωνιστικότητας (Business Competitiveness Index, BCI) επιχειρώντας μια διάκριση των παραγόντων που προάγουν την ανταγωνιστικότητα σε μακροοικονομικό και μικροοικονομικό επίπεδο.

Οι συντάκτες των εκθέσεων ανταγωνιστικότητας του WEF αποδίδουν μεγάλη σημασία στην επιστημονική τεκμηρίωση του τρόπου κατάρτισης των δεικτών, καθώς και στη συνεχή τροποποίηση της μεθοδολογίας, έτσι ώστε αυτή να αντικατοπτρίζει τις τρέχουσες θεωρητικές παραδοχές αλλά και τις μέγιστες δυνατότητες των υφιστάμενων στατιστικών πηγών. Κοινή αφετηρία όλων των δεικτών, που καταρτίζει το Φόρουμ, είναι μια εκτεταμένη βάση δευτερογενών στατιστικών δεδομένων (εθνικολογιστικών μεγεθών, ποσοτικών και ποιοτικών δεικτών κ.λπ.), η οποία συμπληρώνεται, ετησίως, από τις απαντήσεις ενός μεγάλου αριθμού στελεχών επιχειρήσεων στα ερωτηματολόγια του WEF (Executive Opinion Survey). Ο συνδυασμός αντικειμενικών και υποκειμενικών μεγεθών σε έναν ενιαίο δείκτη αποτελεί μία από τις κύριες μεθοδολογικές επιλογές, που χαρακτηρίζουν, τόσο το έργο του WEF, όσο και του άλλου διεθνώς αναγνωρισμένου φορέα μέτρησης ανταγωνιστικότητας, του IMD (βλ. επόμενη ενότητα).

⁶⁵ Το WEF εισήγαγε για πρώτη φορά το δείκτη παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας (GCI) στο *Global Competitiveness Report 2001–2002*, σε συνεργασία με τους καθηγητές Jeffrey Sachs και John McArthur.

Από την άλλη πλευρά, οι ετήσιες μεταβολές της μεθοδολογίας, που καταγράφονται την τελευταία κυρίως τριετία, έχουν δημιουργήσει σημαντικά προβλήματα στη συγκρισιμότητα των κατατάξεων, που δημοσιεύει ο οργανισμός σε κάθε έκθεση⁶⁶. Ειδικότερα, τα τελευταία τρία χρόνια, κανένας από τους δείκτες που δημοσίευσε το WEF δεν ήταν άμεσα συγκρίσιμος με τα στοιχεία της προηγούμενης έκθεσης, κάτι που ισχύει και στην έκθεση του 2007-2008, η οποία προβαίνει σε μια σειρά από σημαντικές τροποποιήσεις, δυσχεραίνοντας, έτσι, για άλλη μια φορά, τη δυνατότητα παρουσίασης διαχρονικών στοιχείων.

Ο Δείκτης Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας (ΔΑΠ)

Ο ισχύων κύριος δείκτης ανταγωνιστικότητας του WEF (Δείκτης Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας) σχεδιάστηκε από τον διακεκριμένο οικονομολόγο της ανάπτυξης Xavier Sala-i-Martin, το 2004, και πρωτοεμφανίστηκε το 2005. Σε σχέση με το προηγούμενο καθεστώς υπολογισμού της συνολικής κατάταξης, ο δείκτης εισήγαγε μια σειρά από βασικές καινοτομίες. Τόσο η δομή των επιμέρους πυλώνων (pillars), στους οποίους επιμερίζεται ο δείκτης, όσο και τα συστατικά τους στοιχεία σε όρους των μεταβλητών, που παρακολουθούνται, τροποποιήθηκαν ριζικά, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση σε παράγοντες όπως η υγεία, η λειτουργία των αγορών εργασίας, κ.λπ.

Ταυτόχρονα, οι συντάκτες της έκθεσης προχώρησαν σε αντικαταστάσεις κάποιων μεταβλητών, στην προσθήκη νέων ερωτήσεων στα ερωτηματολόγια και στην αφαίρεση κάποιων δεικτών (π.χ. της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας). Με βάση τα νέα στοιχεία, ο ΔΠΑ απαρτίζεται, πλέον, από 113 μεταβλητές⁶⁷. Οι μεταβλητές αυτές χρησιμοποιούνται στον υπολογισμό επιμέρους υπο-δεικτών, οι οποίοι, με τη σειρά τους, (σύμφωνα με κάποιες σταθμίσεις) συντίθενται για να κατασκευάσουν τους 12 βασικούς πυλώνες της ανταγωνιστικότητας. Η κανονικοποίηση των μεταβλητών γίνεται πάντα με βάση το εύρος (range) της κατανομής.

⁶⁶ Η κυριότερη μεταβολή των τελευταίων ετών ήταν η σταδιακή κατάργηση του Δείκτη Ανταγωνιστικότητας Ανάπτυξης (Growth Competitiveness Index), του κύριου συνθετικού δείκτη των εκθέσεων, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990. Ο δείκτης είχε σχεδιαστεί από τους γνωστούς ακαδημαϊκούς οικονομολόγους Jeffrey Sachs και John McArthur και προέκυπτε από την άθροιση πολλών επιμέρους μεταβλητών, που εντάσσονται σε οκτώ βασικούς πυλώνες, κάθε ένας από τους οποίους έχει τον δικό του συντελεστή στάθμισης: εξωστρέφεια (1/6), κράτος (1/6), χρηματοδότηση (1/6), υποδομές (1/9), τεχνολογία (1/9), διοίκηση (1/18), ανθρώπινο δυναμικό (1/6) και θεσμοί (1/18). Η στάθμιση αυτή είχε προκύψει από παλινδρόμηση των επιμέρους παραγόντων με τη μεταβολή στο πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημα των χωρών. Τα ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα συνδυάζονταν σε αναλογία 3:1, ενώ οι μεταβλητές κανονικοποιούνταν με βάση το εύρος των τιμών τους (δηλαδή το μέγιστο, μείον το ελάχιστο). Βλ. και Μακρυδάκης και Λιούκας (2005). Ο δείκτης αυτός δημοσιεύτηκε, για τελευταία φορά, στην έκθεση του 2006-2007.

⁶⁷ Μεταξύ των 113 μεταβλητών, που χρησιμοποιεί το WEF στην κατασκευή του ΔΠΑ, οι 79 προέρχονται από απαντήσεις ερωτηματολογίων. Κατά την τελευταία έρευνα, συγκεντρώθηκαν 11.406 ερωτηματολόγια, από 131 διαφορετικές χώρες, ενώ, για πρώτη φορά, για τον υπολογισμό των τιμών του κάθε υποκειμενικού δείκτη δεν ελήφθησαν μόνο υπόψη τα στοιχεία του 2007 αλλά και οι απαντήσεις της προηγούμενης χρονιάς (με μικρότερο συντελεστή βαρύτητας). Φιλοδοξία των συγγραφέων είναι, σταδιακά, να εφαρμόσουν μια μεθοδολογία «κινητού μέσου όρου», με έμφαση στις πιο πρόσφατες παρατηρήσεις, έτσι ώστε οι τιμές των δεικτών να μην υπόκεινται σε τόσο μεγάλες διακυμάνσεις, από χρόνο σε χρόνο, επηρεαζόμενες, ενδεχομένως, από τυχαίους παράγοντες, ή σημαντικά (πλην όμως εξαιρετικά) γεγονότα. Αναπόφευκτη συνέπεια της επιλογής αυτής, βέβαια, είναι άλλη μία ακόμα ασυνέχεια, ως προς τη μεθοδολογία των προηγούμενων ετών.

Οι 12 πυλώνες, με τη σειρά τους, ομαδοποιούνται σε τρεις κύριες ομάδες: στις «βασικές προϋποθέσεις» (basic requirements), στους ενισχυτές αποτελεσματικότητας (efficiency enhancers), και στους ενισχυτές καινοτομίας και επιχειρηματικής ωρίμανσης (innovation and sophistication factors). Η δεύτερη σημαντική καινοτομία του ΔΠΑ είναι η εφαρμογή μιας μεθοδολογίας «σταδίων εξέλιξης» για τη στάθμιση καθεμιάς από τις τρεις ομάδες, ανάλογα με τη φάση εξέλιξης της κάθε χώρας. Στην πορεία της ανάπτυξής τους, οι χώρες, σταδιακά, κινούνται από την περίοδο, στην οποία σημασία έχουν οι βασικές υποδομές και οι συντελεστές (factor-driven stage), σε ένα στάδιο, όπου το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα στηρίζεται στο κόστος και την αποτελεσματικότητα (efficiency-driven stage), για να καταλήξουν στο στάδιο, όπου ανταγωνίζονται μέσω καινοτομιών (innovation-driven stage). Τα σταθμά που εφαρμόζονται αντικατοπτρίζουν αυτή τη φιλοσοφία και μεταβάλλονται για τις διαφορετικές χώρες, με βάση το στάδιο, στο οποίο κατατάσσονται. Οι χώρες εντάσσονται σε πέντε στάδια, ανάλογα με το επίπεδο του κατά κεφαλήν ΑΕΠ τους και το μερίδιο των ορυκτών προϊόντων στις εξαγωγές τους⁶⁸.

Στον πίνακα 4.12⁶⁹ παρουσιάζεται ο Δείκτης Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας από το 2001 έως το 2007. Οι ΗΠΑ καταλαμβάνουν την πρώτη θέση στην κατάταξη το 2007 και ακολουθούν, σε μικρή απόσταση, η Ελβετία, η Δανία και η Σουηδία. Η πρώτη θέση των ΗΠΑ αποδίδεται από τους συγγραφείς της έκθεσης σε ένα συνδυασμό ιδιαίτερα ώριμων και καινοτόμων επιχειρήσεων, που δραστηριοποιούνται σε πολύ αποτελεσματικές αγορές συντελεστών, ενώ καθοριστικός είναι και ο ρόλος της έρευνας και ανάπτυξης, στην οποία συμβάλουν και τα τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα. Παράλληλα, με δεδομένη τη σημασία του απόλυτου μεγέθους της οικονομίας για την τελική κατάταξη στους δείκτες του WEF, οι ΗΠΑ αποκτούν και σε αυτόν τον πυλώνα ένα σημαντικό πλεονέκτημα, λόγω του απόλυτου ύψους του ΑΕΠ τους.

Οι σκανδιναβικές χώρες παραμένουν σε υψηλές θέσεις της κατάταξης, με τη Δανία, τη Σουηδία και τη Φινλανδία να καταλαμβάνουν την τρίτη, την τέταρτη και την έκτη θέση αντίστοιχα. Σύμφωνα με την Έκθεση, οι χώρες αυτές μαζί με την Ελβετία (που το 2007 έχασε την πρώτη θέση από τις Η.Π.Α. και κατέλαβε τη δεύτερη θέση) παρουσιάζουν ένα παρόμοιο θεσμικό και διαρθρωτικό προφίλ. Η επιχειρηματική δραστηριότητα επωφελείται από ένα καλά ανεπτυγμένο θεσμικό πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από σεβασμό του κράτους δικαίου, την αποτελεσματική λειτουργία του δικαστικού συστήματος και υψηλά επίπεδα διαφάνειας και υπευθυνότητας μέσα στα δημόσια ιδρύματα. Ειδικότερα, η Ελβετία έχει μια καλά αναπτυγμένη υποδομή για την επιστημονική έρευνα και υπάρχει στενή συνεργασία μεταξύ των κορυφαίων ερευνητικών κέντρων και της βιομηχανίας. Οι επιχειρήσεις ξοδεύουν μεγάλα ποσά σε έρευνα και ανάπτυξη. Οι τρεις σκανδιναβικές χώρες καταλαμβάνουν τις καλύτερες θέσεις στην κατηγορία του μακροοικονομικού περιβάλλοντος, δεδομένου ότι όλες παρουσιάζουν πλεονασματικούς προϋπολογισμούς και τα χαμηλότερα επίπεδα δημόσιου χρέους από την Ελβετία καθώς και από ένα μεγάλο μέρος της υπόλοιπης Ευρώπης. Η Φινλανδία και η

⁶⁸ Οι συντελεστές στάθμισης, για κάθε ένα από τα τρία βασικά στάδια, καταγράφονται πλήρως στην Ετήσια Έκθεση του ΕΣΑΑ για το 2007, καθώς και οι ενδιάμεσοι συντελεστές που σταθμίζονται οι χώρες, που βρίσκονται μεταξύ διαφορετικών σταδίων.

⁶⁹ Όπως ήδη έχει επισημανθεί, οι συνεχείς μεταβολές της μεθοδολογίας έχουν δυσχεράνει τη συγκρισιμότητα των κατατάξεων των χωρών από έτος σε έτος, οπότε χρειάζεται μεγάλη προσοχή στην εξαγωγή συμπερασμάτων (για παράδειγμα, δεν θα ήταν ορθό να διατυπωθεί ότι η θέση της Ελλάδας επιδεινώθηκε και από την 47^η θέση το 2006, κατετάγη στην 65^η το 2007).

Σουηδία καταλαμβάνουν τις πρώτες θέσεις στους τομείς των θεσμών, της υγείας και της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Αυτές οι τρεις σκανδιναβικές χώρες καταλαμβάνουν επίσης τις τρεις κορυφαίες θέσεις στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, με τη Φινλανδία να καταλαμβάνει την πρώτη θέση για μια σειρά ετών. Ωστόσο, υπολείπονται από την Ελβετία στους τομείς της ευελιξίας αγοράς εργασίας και, σε μικρότερο βαθμό, στους δείκτες της επιχειρηματικής ωρίμανσης.

Συνολικά η εικόνα στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης παραμένει σχετικά σταθερή, με λίγες χώρες μόνο να σημειώνουν έντονες μετακινήσεις στις κατατάξεις. Η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο εξακολουθούν να καταλαμβάνουν υψηλές θέσεις, την πέμπτη και την ένατη αντίστοιχα. Υπάρχουν ενδιαφέρουσες αντιθέσεις στην απόδοση των δύο οικονομιών ως προς τους δείκτες της παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας. Το Ηνωμένο Βασίλειο υπερέχει στους δείκτες αποτελεσματικότητας της αγοράς με τις πιο αποτελεσματικές χρηματοοικονομικές αγορές παγκοσμίως. Η Γερμανία υπερέχει σε σχέση με το Ηνωμένο Βασίλειο στους δείκτες της καινοτομίας και επιχειρηματικότητας που είναι από τους καλύτερους σε παγκόσμιο επίπεδο.

Σε όλα τα προηγούμενα χρόνια η Πολωνία καταλάμβανε τη χειρότερη θέση μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ωστόσο το 2007 τη χειρότερη απόδοση παρουσιάζει η Ελλάδα η οποία κατατάσσεται 65η, αφού εμφανίζει ισχνές επιδόσεις στους περισσότερους από τους παρακολουθούμενους πυλώνες. Η θέση της χώρας είναι αρκετά δυσμενής εντός της ΕΕ-27, όπου καταλαμβάνει την 25η θέση, ξεπερνώντας μόνο τις Ρουμανία και Βουλγαρία, ενώ, μεταξύ των 12 χωρών της ΝΑ Ευρώπης, η Ελλάδα κατέλαβε, το 2007, την 5η θέση.

Αναλύοντας την επίδοση της χώρας στις επιμέρους τρεις βασικές συνιστώσες του ΔΠΑ, διαπιστώνεται ότι αυτή είναι ολόενα και χαμηλότερη, καθώς προχωράμε προς τους πυλώνες αυτούς, που απολαμβάνουν μεγαλύτερη στάθμιση για τις «αναπτυγμένες» χώρες. Οι ελληνικές επιδόσεις στους αντίστοιχους πυλώνες, υπολείπονται αρκετά αυτής της ΕΕ-27, με τον μοναδικό δείκτη, στον οποίο η Ελλάδα ξεπερνά τον μέσο όρο της ΕΕ-27, να είναι, μάλιστα, αυτός του μεγέθους της αγοράς. Ωστόσο, ως προς την ομάδα χωρών της Νοτιο Ανατολικής Ευρώπης, η Ελλάδα εμφανίζει καλύτερες επιδόσεις σε 9 από τους 12 πυλώνες του ΔΠΑ, υστερώντας, μόνο, στον πυλώνα της μακροοικονομικής σταθερότητας (λόγω του ύψους του δημόσιου χρέους), της τεχνολογικής ετοιμότητας (οριακή απόκλιση) και της αποτελεσματικότητας των αγορών εργασίας. Οι ακαμψίες των εγχώριων αγορών εργασίας είναι κάτι που επαναλαμβάνεται στις εκθέσεις των διεθνών οργανισμών για την Ελλάδα, ενώ τα στοιχεία, σχετικά με την ανεργία, την εργασιακή ασφάλεια, τη φτώχεια και την ανισότητα, μαρτυρούν ότι αρκετοί από τους υπάρχοντες θεσμικούς περιορισμούς δεν εξυπηρετούν αποτελεσματικά τους στόχους, για τους οποίους έχουν δημιουργηθεί, με συνέπεια να μην εξασφαλίζεται η πρόσβαση όλων στην εργασία (κυρίως μεταξύ ευπαθών κοινωνικών ομάδων), ούτε να αμβλύνεται η φτώχεια, καθώς πολλοί από τους κοινωνικοί πόρους δεν καταφέρνουν να φτάσουν στα ασθενέστερα στρώματα. Αρκετά από τα ζητήματα αυτά θίγονται, τόσο από την έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας, όσο και από την Έκθεση του ΟΟΣΑ, για τη χώρα, το 2007. Άλλωστε, αρκετοί από τους δείκτες του WEF για τις αγορές εργασίας προέρχονται από την έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας.

Με δεδομένο ότι ο ΔΠΑ της Ελλάδας μειώθηκε περισσότερο από το μέσο δείκτη, τόσο της ΕΕ-27 όσο και της ΝΑ Ευρώπης, είναι σαφές ότι το 2007 ήταν μια χρονιά

απόκλισης από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Ανάμεσα στους πυλώνες, στους οποίους οφείλεται αυτή η εξέλιξη είναι το διευρυνόμενο χάσμα του πυλώνα «καινοτομία», καθώς και η σημαντική υποχώρηση των αξιολογήσεων της χώρας στον τομέα της υγείας και της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης), έναντι άλλων περιοχών, όπου η οικονομία καταγράφει σχετικά κέρδη έναντι του ευρωπαϊκού μέσου όρου, όπως η ωριμότητα και αποτελεσματικότητα των χρηματαγορών και κεφαλαιαγορών, ή η μακροοικονομική σταθερότητα. Σε σχέση με την παγκόσμια κατάταξη, όμως, στον τελευταίο αυτόν πυλώνα, η Ελλάδα παρουσιάζει, το 2007 μια από τις χαμηλότερες επιδόσεις της (106η), έχοντας υποχωρήσει κατά 12 θέσεις. Το στοιχείο αυτό δεν σχετίζεται με την πορεία των δημοσίων οικονομικών, όπου αναγνωρίζεται η σαφής βελτίωση του ελλείμματος του προϋπολογισμού, αλλά με μια σειρά δυσμενών εξελίξεων σε άλλους δείκτες, κυρίως δε, με την περαιτέρω υποχώρηση στον εθνικό ρυθμό αποταμίευσης λόγω της σημαντικής χρηματοπιστωτικής επέκτασης και του διευρυνμένου ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών και τη διεύρυνση της διαφοράς, μεταξύ επιτοκίων χορηγήσεων και επιτοκίων καταθέσεων (spread).

Στα κριτήρια της μακροοικονομικής σταθερότητας, το WEF περιλαμβάνει και ένα δείκτη για την πορεία της εθνικής αποταμίευσης, έτσι ακόμη χαμηλότερα κατατάσσονται χώρες που συνδυάζουν ελλείμματα προϋπολογισμού, με χαμηλές αποταμιεύσεις, και, άρα, εμφανίζουν σημαντικά ελλείμματα στο εξωτερικό τους ισοζύγιο. Το ζήτημα αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία και για την Ελλάδα, όπου τους κινδύνους από τον συνδυασμό των διπλών αυτών ελλειμμάτων έχουν επισημάνει, τόσο διαδοχικές εκθέσεις της Τράπεζας της Ελλάδας, όσο και οι πιο πρόσφατες εκθέσεις του ΟΟΣΑ και του ΔΝΤ.

Στην Ετήσια Έκθεση του Εθνικού Συμβουλίου Ανταγωνιστικότητας και Ανάπτυξης για το 2007 γίνεται περαιτέρω ανάλυση των δεικτών στα συστατικά τους στοιχεία και αξιοποιούνται τα πρωτογενή δεδομένα, για τον εντοπισμό των 15 καλύτερων και χειρότερων επιδόσεων της χώρας, καθώς και των δεικτών εκείνων, στους οποίους σημειώθηκαν οι μεγαλύτερες βελτιώσεις και επιδεινώσεις, κατά το 2006-2007. Έτσι, η Ελλάδα αποσπά τη χαμηλότερή της κατάταξη μεταξύ των πυλώνων του ΔΠΑ στην αποτελεσματικότητα των αγορών εργασίας, όχι μόνο λόγω των υψηλών ρυθμών ανεργίας, που καταγράφει (κυρίως στις γυναίκες και τους νέους), αλλά και εξαιτίας μιας σειράς δεικτών, που το WEF υιοθετεί από την Έκθεση Επιχειρηματικής Δραστηριότητας της Παγκόσμιας Τράπεζας. Είναι χαρακτηριστικό ότι έξι από τους 15 δείκτες, στους οποίους η Ελλάδα καταγράφει τις χαμηλότερες επιδόσεις της, προέρχονται απευθείας από την Έκθεση Επιχειρηματικής Δραστηριότητας (Doing Business) και αφορούν, ως επί το πλείστον, τη λειτουργία των αγορών εργασίας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει, βέβαια, ο υψηλός βαθμός συσχέτισης, μεταξύ των αξιολογήσεων της Παγκόσμιας Τράπεζας και των απαντήσεων στα ερωτηματολόγια της WEF για τα ίδια ακριβώς ζητήματα, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι χαμηλές επιδόσεις της χώρας δεν αποτελούν τυχαίο αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης μεθόδου αξιολόγησης, αλλά αντικατοπτρίζουν γνήσιες αδυναμίες της ελληνικής ανταγωνιστικότητας. Στην Έκθεση του ΕΣΑΑ υπογραμμίζεται ότι αντίστοιχα είναι τα συμπεράσματα και γύρω από μια σειρά άλλων ζητημάτων, τα οποία τείνουν να επανεμφανίζονται στις εκθέσεις για την ελληνική οικονομία, όπως αυτό της προστασίας των μετόχων και της λειτουργίας των διοικητικών συμβουλίων των επιχειρήσεων, της γραφειοκρατίας και της διαφθοράς, κ.ά. Από την άλλη πλευρά, μεταξύ των μεγαλύτερων βελτιώσεων για το 2007, συγκαταλέγεται, πέραν της περιστολής του κρατικού ελλείμματος, η βελτίωση των απαντήσεων των στελεχών επιχειρήσεων, ως προς την επιβάρυνση της κρατικής

παρέμβασης, την έκταση και επίπτωση της φορολογίας, ακόμα και τη διαφάνεια στη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού. Αντιθέτως, σημαντικές υποχωρήσεις καταγράφηκαν σε μια σειρά θεμάτων, που σχετίζονται με την ποιότητα του εκπαιδευτικού συστήματος και της συνεργασίας πανεπιστημίων και βιομηχανίας, γεγονός που, εν μέρει, αντικατοπτρίζει την αναστάτωση που επικράτησε πρόσφατα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Στην Έκθεση του ΕΣΑΑ οι «επιδεινώσεις» αυτές αποδίδονται μάλλον στην επιδείνωση των αντιλήψεων των ερωτώμενων, παρά τις πραγματικές εξελίξεις στα υποκείμενα μεγέθη.

Πίνακας 4.12: Κατάταξη των χωρών της Ε.Ε. και των Η.Π.Α. βάσει του Δείκτη Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Βέλγιο	19	25	27	25	31	20	20
Βουλγαρία	59	62	64	59	58	72	79
Τσεχία	37	40	39	40	38	29	33
Δανία	14	10	4	5	4	4	3
Γερμανία	17	14	13	13	15	8	5
Εσθονία	29	26	22	20	20	25	27
Ιρλανδία	11	24	30	30	26	21	22
Ελλάδα	36	38	35	37	46	47	65
Ισπανία	22	22	23	23	29	28	29
Γαλλία	20	30	26	27	30	18	18
Ιταλία	26	39	41	47	47	42	46
Κύπρος	-	-	-	38	34	46	55
Λετονία	47	44	37	44	44	36	45
Λιθουανία	43	36	40	36	43	40	38
Λουξεμβούργο	-	-	21	26	25	22	25
Ουγγαρία	28	29	33	39	39	41	47
Μάλτα	-	-	19	32	35	39	56
Κάτω Χώρες	8	15	12	12	11	9	10
Αυστρία	18	18	17	17	21	17	15
Πολωνία	41	51	45	60	51	48	51
Πορτογαλία	25	23	25	24	22	34	40
Ρουμανία	56	66	75	63		68	74
Σλοβενία	31	28	31	33	32	33	39
Σλοβακία	40	49	43	43	41	37	41
Φινλανδία	1	2	1	1	1	2	6
Σουηδία	9	5	3	3	3	3	4
Ηνωμένο Βασίλειο	12	11	15	11	13	10	9
Κροατία	-	58	53	61	62	51	57
Τουρκία	54	69	65	66	66	59	53
Ελβετία	15	6	7	8	8	1	2
Νορβηγία	6	9	9	6	9	12	16
Η.Π.Α	2	1	2	2	2	6	1

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις του WEF

Ο Δείκτης Επιχειρηματικής Ανταγωνιστικότητας (ΔΕΑ)

Ο άλλος δείκτης που χρησιμοποιεί το WEF είναι ο Δείκτης Επιχειρηματικής Ανταγωνιστικότητας (ΔΕΑ), που προκύπτει από τη δουλειά του Michael Porter. Αν και διατηρεί την ίδια ονομασία για αρκετά χρόνια, ο δείκτης αυτός δεν ακολουθεί μια διαχρονική μεθοδολογία, αφού τα επιμέρους σταθμά του επανεκτιμώνται συνέχεια με βάση τα νεότερα στοιχεία.

Η φιλοσοφία του ΔΕΑ ακολουθεί, σε γενικές γραμμές, το «διαμάντι» του Porter, ενώ το συγκριτικό του πλεονέκτημα είναι ότι εκτός από 43 μεταβλητές, που αφορούν το επιχειρηματικό περιβάλλον (national business environment), μέσα στο οποίο δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις, ο δείκτης επιστρατεύει και 15 παράγοντες, που αφορούν την ίδια την εσωτερική δομή και λειτουργία των επιχειρήσεων της χώρας (company operations and strategy). Έτσι, δημιουργούνται δύο υπο-δείκτες (sub indices), ο υπο-δείκτης Επιχειρηματικής Λειτουργίας και Στρατηγικής (ΕΛΣ) και ο υπο-δείκτης Εθνικού Επιχειρηματικού Περιβάλλοντος (ΕΕΠ). Για τον υπολογισμό του ΔΕΑ από τους δύο αυτούς δείκτες χρησιμοποιούνται σταθμά 17,5% και 82,5%, αντίστοιχα. Στο σημείο αυτό, επισημαίνεται ότι η κύρια διαφορά, μεταξύ των δύο δεικτών, εντοπίζεται στον τρόπο, με τον οποίο αθροίζονται και σταθμίζονται τα στοιχεία, παρά στα χρησιμοποιούμενα στοιχεία καθαυτά. Οι περισσότερες μεταβλητές χρησιμοποιούνται, τόσο στην κατάρτιση του ΔΕΑ, όσο και σε αυτή την ΔΠΑ.

Τα κύρια πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της χρήσης σύνθετων δεικτών και του συνδυασμού υποκειμενικών και αντικειμενικών μετρήσεων είναι φυσικό να αφορούν και οποιαδήποτε αξιολόγηση των εκθέσεων του WEF (βλ. ΕΣΑΑ 2007: 68-71). Μεταξύ των εκθέσεων αυτού του είδους, κυρίως σε σχέση με την Επετηρίδα Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας του IMD (βλ. επόμενη ενότητα), το WEF συγκεντρώνει λιγότερα στοιχεία, για σαφώς μεγαλύτερο αριθμό χωρών. Ταυτόχρονα, οι ερευνητές του WEF δίνουν μεγάλη σημασία στην εμπειρική τεκμηρίωση και συνεχή τροποποίηση της μεθοδολογίας τους, κυρίως των χρησιμοποιούμενων συντελεστών στάθμισης. Το μειονέκτημα αυτής της πρακτικής είναι η αδυναμία πραγματοποίησης ουσιαστικών μακροχρόνιων συγκρίσεων. Παράλληλα, παλινδρομώντας τις διάφορες μεταβλητές, ως προς το κατά κεφαλήν εισόδημα, οι μελετητές, παρά τον συνθετικό και πολυδιάστατο ορισμό της ανταγωνιστικότητας, που επιστρατεύουν, εξισώνουν, στο τελικό βήμα των αναλύσεων τους, την ανταγωνιστικότητα με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Πέραν των εννοιολογικών ερωτημάτων, που εγείρει μια τέτοια κίνηση, είναι γνωστές οι επιφυλάξεις των οικονομολόγων για την αξιοπιστία διαστρωματικών παλινδρομήσεων ανάπτυξης (growth regressions), όπου ο αριθμός των μεταβλητών δεν απέχει πολύ από τον αριθμό των χωρών.

Επιπλέον, ενώ οι δείκτες, που προκύπτουν από απαντήσεις ερωτηματολογίων, ανανεώνονται, ετησίως, και αφορούν, πάντα, το αμέσως προηγούμενο έτος, δεν συμβαίνει το ίδιο με όλα τα αντικειμενικά (κυρίως τα εθνικολογιστικά) μεγέθη, όπου συχνά παρατηρούνται χρονικές υστερήσεις, δύο, ή και περισσότερων, ετών, στην ανανέωση των στοιχείων. Επιπλέον, σημαντικός αριθμός δεικτών, που παρουσιάζονται ως «αντικειμενικοί» από τους συντάκτες της έκθεσης, προέρχονται, με τη σειρά τους, από ερωτηματολόγια, τα οποία, απλώς, δεν συντάσσονται από το ίδιο το Φόρουμ. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση ενός μεγάλου αριθμού δεικτών, που το WEF υιοθετεί από την έκθεση επιχειρηματικής δραστηριότητας της Παγκόσμιας Τράπεζας. Τέλος, παρά το σημαντικό αριθμό στοιχείων που χρησιμοποιούνται στις Εκθέσεις του Φόρουμ, οι δείκτες παραλείπουν, συστηματικά, θέματα κοινωνικής συνοχής, φτώχειας, ανισοτήτων, περιβαλλοντικής ποιότητας και προστασίας, κ.λπ., προκρίνοντας, έμμεσα, μια αντίληψη της ανταγωνιστικότητας, η οποία δεν είναι απολύτως συμβατή, με αυτή που έχουν υιοθετήσει η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ελλάδα⁷⁰.

⁷⁰ Βλ. Ετήσια Έκθεση του ΕΣΑΑ για το 2007

Στον πίνακα 4.13 παρουσιάζεται ο Δείκτης Επιχειρηματικής Ανταγωνιστικότητας από το 2001 έως το 2007. Για το 2007 οι ΗΠΑ και πάλι καταλαμβάνουν την πρώτη θέση και ακολουθούν η Γερμανία, η Φινλανδία και η Σουηδία. Σύμφωνα με την Έκθεση του WEF, η θέση των ΗΠΑ αποδίδεται στην ικανότητα των επιχειρήσεων της να καινοτομούν, στις υψηλές δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη και την ύπαρξη μεγάλων ερευνητικών κέντρων, καθώς και τις πλούσιες χρηματοδοτικές δυνατότητες, που προσφέρουν οι ώριμες χρηματαγορές και κεφαλαιαγορές της χώρας. Οι γερμανικές επιδόσεις, από την πλευρά τους, αποδίδονται, περισσότερο, στον εξαγωγικό προσανατολισμό της χώρας, στην αξιοπιστία και συναρμογή των επιχειρήσεων για τη δημιουργία και εκμετάλλευση εξωτερικών οικονομιών (clustering), στην ποιότητα του ρυθμιστικού πλαισίου και στην ωριμότητα και επιτήδευση, τόσο του καταναλωτικού κοινού, όσο και του ευρύτερου κανονιστικού πλαισίου λειτουργίας των επιχειρήσεων. Οι σκανδιναβικές επιδόσεις, τέλος, συνδέονται, κατά τους συγγραφείς, με το αποτελεσματικό κρατικό ρυθμιστικό πλαίσιο, τον αποτελεσματικό τρόπο διοίκησης των επιχειρήσεων, την ποιότητα του εκπαιδευτικού συστήματος και την ένταση της έρευνας και της ανάπτυξης νέων τεχνολογιών, καθώς και την εύρυθμη και ανταγωνιστική λειτουργία των εγχώριων αγορών (World Economic Forum 2007: 66-67).

Λόγω διαφορών στη διαθεσιμότητα των στοιχείων και, άρα, στον αριθμό των συμμετεχουσών χωρών κάθε χρόνο, στην Ετήσια Έκθεση του ΕΣΑΑ για το 2007 δίνεται μια διαχρονική εικόνα των εξελίξεων στην ελληνική ανταγωνιστικότητα, την περίοδο 2001-2007, περιορίζοντας την ανάλυση σε 74 χώρες, για τις οποίες είναι διαθέσιμα τα πλήρη στοιχεία όλης της περιόδου. Από τον υπολογισμό αυτό φαίνεται ότι η πορεία της χώρας είναι γενικά στάσιμη διαχρονικά, με τα τελευταία δύο χρόνια να χαρακτηρίζονται από μια τάση υποχώρησης στον ΔΕΑ, γεγονός που κατά το ΕΣΑΑ οφείλεται, περισσότερο, στην επιδείνωση των απόψεων γύρω από την Επιχειρηματική Λειτουργία και Στρατηγική, παρά στις εξελίξεις στο Εθνικό Επιχειρηματικό Περιβάλλον. Γενικότερα, πάντως, οι θέσεις που καταλαμβάνει η χώρα στον δείκτη ΕΕΠ είναι, παραδοσιακά, ελαφρώς καλύτερες, από αυτές του δείκτη ΕΛΣ. Παράλληλα, η Ελλάδα κατατάσσεται, συστηματικά, μεταξύ των χαμηλότερων θέσεων στην ΕΕ-27, ενώ εμφανίζει επιδόσεις ανώτερες του μέσου όρου των χωρών της ΝΑ Ευρώπης. Τέλος, στο πλαίσιο του ερωτηματολογίου, που αποστέλλει το WEF προς τις επιχειρήσεις, οι ερευνητές ζητούν από τα στελέχη των επιχειρήσεων να ιεραρχήσουν τους παράγοντες αυτούς, που συνιστούν, κατά τη γνώμη τους, τα μεγαλύτερα εμπόδια στην επιχειρηματική δραστηριότητα, εντός των ορίων της κάθε οικονομίας. Στις απαντήσεις των Ελλήνων στελεχών επιχειρήσεων, για το 2007, για άλλη μια φορά, κυριαρχούν ζητήματα, που σχετίζονται με την κρατική παρέμβαση στην οικονομία, τις ατέλειες του ρυθμιστικού πλαισίου, την αβεβαιότητα, που δημιουργεί το ασταθές νομικό πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία αρκετών μονάδων, καθώς και η ίδια η διαφθορά. Στην Έκθεση του ΕΣΑΑ υπογραμμίζεται το γεγονός ότι το φορολογικό πλαίσιο κρίνεται ως σημαντικό πρόβλημα, από διπλάσιο, σχεδόν, ποσοστό ερωτώμενων, έναντι του ύψους των φορολογικών συντελεστών. Αυτό σύμφωνα με το ΕΣΑΑ υποδεικνύει ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις πλήττονται σημαντικά από την πολυπλοκότητα και αστάθεια του φορολογικού καθεστώτος. Χαρακτηριστική είναι, τέλος, και η αναφορά στην ευελιξία του εργατικού πλαισίου, ο χαμηλός βαθμός της οποίας κρίνεται ως κύριο εμπόδιο, από 15,8% των ερωτώμενων.

Πίνακας 4.13: Κατάταξη των χωρών της Ε.Ε. και των Η.Π.Α. βάσει του Δείκτη Επιχειρηματικής Ανταγωνιστικότητας

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Βέλγιο	19	25	27	25	31	20	20
Βουλγαρία	59	62	64	59	58	72	79
Τσεχία	37	40	39	40	38	29	33
Δανία	14	10	4	5	4	4	3
Γερμανία	17	14	13	13	15	8	5
Εσθονία	29	26	22	20	20	25	27
Ιρλανδία	11	24	30	30	26	21	22
Ελλάδα	36	38	35	37	46	47	65
Ισπανία	22	22	23	23	29	28	29
Γαλλία	20	30	26	27	30	18	18
Ιταλία	26	39	41	47	47	42	46
Κύπρος	-	-	-	38	34	46	55
Λετονία	47	44	37	44	44	36	45
Λιθουανία	43	36	40	36	43	40	38
Λουξεμβούργο	-	-	21	26	25	22	25
Ουγγαρία	28	29	33	39	39	41	47
Μάλτα	-	-	19	32	35	39	56
Κάτω Χώρες	8	15	12	12	11	9	10
Αυστρία	18	18	17	17	21	17	15
Πολωνία	41	51	45	60	51	48	51
Πορτογαλία	25	23	25	24	22	34	40
Ρουμανία	56	66	75	63		68	74
Σλοβενία	31	28	31	33	32	33	39
Σλοβακία	40	49	43	43	41	37	41
Φινλανδία	1	2	1	1	1	2	6
Σουηδία	9	5	3	3	3	3	4
Ηνωμένο Βασίλειο	12	11	15	11	13	10	9
Κροατία	-	58	53	61	62	51	57
Τουρκία	54	69	65	66	66	59	53
Ελβετία	15	6	7	8	8	1	2
Νορβηγία	6	9	9	6	9	12	16
Η.Π.Α	2	1	2	2	2	6	1

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις του WEF

4.2.2. Κατάταξη σύμφωνα με το Διεθνές Ινστιτούτο για την Ανάπτυξη της Διοικητικής Επιστήμης (International Institute for Management Development – IMD)

Μια από τις πρώτες προσπάθειες παρακολούθησης της ανταγωνιστικότητας των κρατών, η Επετηρίδα Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας (World Competitiveness Yearbook), εκδίδεται, από το 1989, κάθε χρόνο, με ευθύνη του Διεθνούς Ινστιτούτου για την Ανάπτυξη της Διοικητικής Επιστήμης (International Institute for Management Development – IMD). Η Επετηρίδα συγκεντρώνει πληροφορίες για περισσότερες από πενήντα οικονομίες⁷¹, συνδυάζοντας στατιστικά στοιχεία, με απαντήσεις ερωτηματολογίων σε στελέχη επιχειρήσεων. Στόχος της Επετηρίδας είναι η αποτίμηση της συνολικής ανταγωνιστικότητας, όπως αυτή προκύπτει μέσα από την εξέταση ενός μεγάλου αριθμού μεγεθών, που αφορούν τις επιμέρους διαστάσεις της επιχειρηματικής δραστηριότητας, των υποδομών, του κοινωνικού και ανθρώπινου κεφαλαίου, καθώς και του θεσμικού και μακροοικονομικού περιβάλλοντος.

⁷¹ Η πιο πρόσφατη διαθέσιμη έκθεση καλύπτει 55 χώρες, προσθέτοντας, έτσι, στοιχεία για τη Λιθουανία και την Ουκρανία στις ήδη υφιστάμενες βάσεις δεδομένων.

Ο δείκτης ανταγωνιστικότητας του IMD βασίζεται σε τέσσερις παράγοντες (factors), καθένας εκ των οποίων έχει μερίδιο 25% στον υπολογισμό της τελικής κατάταξης. Οι παράγοντες αυτοί, με τη σειρά τους προκύπτουν από την άθροιση ενός μεγάλου αριθμού δεδομένων που ομαδοποιούνται σε 20 υπο-παράγοντες (sub-factors), με στάθμιση 5% για τον καθένα εξ αυτών.

Σε αντίθεση με το WEF, το IMD στηρίζεται σε μια πιο απλή, αλλά και σταθερή, μεθοδολογία, επιτρέποντας, έτσι, την πραγματοποίηση διαχρονικών συγκρίσεων. Η μεθοδολογία, όμως, αυτή στηρίζεται στην ισότιμη μεταχείριση των είκοσι «υπο-δεικτών», αποδίδοντας έτσι αυθαίρετους συντελεστές στάθμισης σε κάθε επιμέρους μεταβλητή. Παράλληλα, χρησιμοποιώντας τα στοιχεία των δικών της ερωτηματολογίων μαζί με άλλες στατιστικές πηγές, το IMD, συχνά, συνδυάζει στοιχεία διαφορετικών χρονικών περιόδων στους υπολογισμούς της⁷². Παράλληλα, η χρήση των τρεχουσών ισοτιμιών του δολαρίου για την πραγματοποίηση συγκρίσεων στρεβλώνει τα αποτελέσματα των χωρών, των οποίων τα εθνικά νομίσματα μεταβάλλονται σημαντικά, σε σχέση με το δολάριο, πρόβλημα, που αφορά και το σύνολο των χωρών της ευρωζώνης. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι, ενώ η βάση δεδομένων του Ινστιτούτου ανανεώνεται συνεχώς, οι κατατάξεις των χωρών υπολογίζονται μόνο μία φορά το χρόνο, σύμφωνα με τα στοιχεία, που είναι διαθέσιμα εκείνη τη στιγμή (γύρω στο Μάιο κάθε έτους).

Στον πίνακα της Επετηρίδας Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας το 2007, Οι ΗΠΑ καταλαμβάνουν την πρώτη θέση και ακολουθούν με μικρή διαφορά η Σιγκαπούρη και το Χονγκ Κονγκ. Η Ελλάδα κατέλαβε, για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά, την 36η θέση, την ίδια στιγμή, που η μέση κατάταξη της ΕΕ-27 ήταν 26,5 και των χωρών της ΝΑ Ευρώπης 43,7. Από τις χώρες της ΕΕ-27, το Λουξεμβούργο κατέλαβε την υψηλότερη θέση (4η) και η Πολωνία (52η) τη χαμηλότερη. Με βάση τα ιστορικά στοιχεία της τελευταίας δεκαετίας (όποτε αυτά ήταν διαθέσιμα), το IMD προχώρησε, επίσης, στον υπολογισμό του μέσου ετήσιου ρυθμού μεταβολής του δείκτη ανταγωνιστικότητας της κάθε χώρας, ξεχωρίζοντας, έτσι, τις χώρες που «κερδίζουν έδαφος» σε σχέση με τις πρωτοπόρους ΗΠΑ, από αυτές που «μένουν πίσω». Τα αποτελέσματα αυτού του υπολογισμού δείχνουν ότι, από τις 55 οικονομίες που παρακολουθεί το IMD, οι 40 αυξάνουν, ή διατηρούν, την ανταγωνιστικότητά τους έναντι των ΗΠΑ, ενώ μόνο 15 «χάνουν έδαφος». Χώρες, όπως η Κίνα, η Ρωσία, η Ινδία, η Σλοβακία και η Εσθονία, εμφανίζονται να έχουν καταγράψει σημαντικά κέρδη τα τελευταία χρόνια, αντίθετα με χώρες, όπως η Βουλγαρία, η Αργεντινή, η Τουρκία, η Ινδονησία, η Κροατία, κ.ά. Με βάση τα στοιχεία αυτά, το Ινστιτούτο διαπιστώνει μια σταδιακή μετατόπιση της οικονομικής ισχύος προς ανερχόμενες χώρες, όπως η Κίνα, η Ινδία και η Ρωσία και εκτιμά ότι, τα επόμενα χρόνια, ενδέχεται να παρατηρηθεί όξυνση των εμπορικών σχέσεων μεταξύ ανατολής και δύσης (IMD 2007). Με βάση τα ίδια στοιχεία, διαπιστώνεται ότι η Ελλάδα εμφανίζει μια διαχρονική κάλυψη του κενού, που τη χωρίζει από τις ΗΠΑ, με ρυθμούς, όμως, χαμηλότερους του 1%, ετησίως. Οι σαφώς υψηλότεροι ρυθμοί, που καταγράφονται από μια σειρά άλλων χωρών, εξηγούν σε γενικές γραμμές και τον λόγο, που η χώρα παραμένει στις χαμηλότερες θέσεις της παγκόσμιας κατάταξης, τα τελευταία χρόνια.

⁷² Αν και όχι ιδιαίτερα σημαντικός, τις περισσότερες φορές, ο περιορισμός αυτός είναι καθοριστικός σε εκείνες τις περιπτώσεις, όπου υπάρχουν σημαντικές καθυστερήσεις στην ανακοίνωση των στοιχείων, καθώς και σημαντική μεταβλητότητα στα εν λόγω μεγέθη. Κυρίως αυτό παρατηρείται σε κάποιους από τους λογαριασμούς του ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών (λ.χ. άμεσες ξένες επενδύσεις, τουριστικές εισπράξεις).

η Ελλάδα εξακολουθεί να έχει και στους τέσσερις παράγοντες κατάταξη χαμηλότερη από την ΕΕ-27.

Ο πυλώνας της «οικονομικής επίδοσης» αποτελεί, για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά, το πλέον αδύναμο σημείο της χώρας. Αυτό οφείλεται, κυρίως, στις δυσμενείς τιμές του ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών, και ειδικότερα στο ιδιαίτερα μεγάλο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, το οποίο έχει διευρυνθεί σημαντικά κατά την τελευταία διετία, φτάνοντας, πλέον, το 9,6% του ΑΕΠ. Είναι χαρακτηριστικό, επίσης, πως το χαμηλό ποσοστό εξαγωγών στο ΑΕΠ (6,8%) και ο λόγος εμπορίου (εξαγωγές και εισαγωγές προς το ΑΕΠ: 22,0%) δίνουν στη χώρα την 55η και 50η θέση, αντίστοιχα, ενώ, βέβαια, αντίθετη είναι η εικόνα, που επικρατεί ως προς τις εξαγωγές υπηρεσιών και τις τουριστικές εισπράξεις. Ωστόσο, η κατάταξη της χώρας, με βάση τις άμεσες ξένες επενδύσεις, αναφέρεται στο 2005 και αναμένεται να βελτιωθεί στην ερχόμενη έκθεση, όταν θα ενσωματωθούν πιο πρόσφατα στοιχεία. Ιδιαίτερα χαμηλή είναι η επίδοση της χώρας και στον υπο-παράγοντα της απασχόλησης, όπου η υψηλή ανεργία (κυρίως μακροχρόνια και ανεργία νέων) και τα χαμηλά ποσοστά απασχόλησης κατατάσσουν τη χώρα, για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά, στην 48η θέση. Αντίθετα, οι επιδόσεις σε όρους εγχώριου προϊόντος και ρυθμών ανάπτυξης είναι αρκετά υψηλές. Η μεθοδολογία της IMD, μάλιστα, τείνει να υποεκτιμά τις επιδόσεις των μικρών σε μέγεθος χωρών στον εν λόγω υπο παράγοντα, αφού το ένα τρίτο της βαθμολογίας προκύπτει από το απόλυτο μέγεθος του ΑΕΠ, ευνοώντας, ασφαλώς, τις μεγαλύτερες έναντι των μικρών οικονομιών. Οι βελτιωμένες επιδόσεις της Ελλάδας στον υπο-παράγοντα «τιμές» αντικατοπτρίζουν τη μείωση του πληθωρισμού κατά το 2006.

Η κρατική αποτελεσματικότητα αποτελεί τον παράγοντα, στον οποίο η χώρα κατέγραψε τη μεγαλύτερη άνοδο κατά το παρελθόν έτος, δέκα θέσεις υψηλότερα, σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά. Η σημαντική μείωση του ελλείμματος του προϋπολογισμού, σε συνδυασμό με τη φορολογική μεταρρύθμιση και τη μείωση των φορολογικών συντελεστών (κυρίως για τις επιχειρήσεις) φαίνεται να επηρέασε θετικά και τις αντιλήψεις των οικονομικών παραγόντων, με αποτέλεσμα να καταγράφονται υψηλότερες βαθμολογίες και στους αντίστοιχους υποκειμενικούς δείκτες. Σημαντική βελτίωση καταγράφηκε και στην αποτίμηση του θεσμικού πλαισίου της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία, η οποία πραγματοποιείται, σχεδόν αποκλειστικά, μέσω υποκειμενικών δεικτών. Με εξαίρεση το κόστος κεφαλαίου και την πολιτική της κεντρικής τράπεζας, όπου η άνοδος των επιτοκίων οδήγησε σε επιδείνωση των απόψεων, σε όλα τα υπόλοιπα ερωτήματα, που αφορούν το θεσμικό πλαίσιο, υπήρξε βελτίωση της βαθμολογίας της χώρας, το 2007. Οι εξελίξεις αυτές δεν αφορούσαν μόνο τις αντιλήψεις για την κρατική πολιτική αλλά και τις αντιλήψεις για μια σειρά άλλων παραγόντων, όπως η λειτουργία του δημοσίου, η γραφειοκρατία, κ.λπ. Εντούτοις, η αξιολόγηση της χώρας από τους ίδιους τους επιχειρηματίες ως προς τη διαφθορά, τη φοροδιαφυγή και τη γραφειοκρατία, εξακολουθεί να είναι από τις χαμηλότερες που καταγράφονται, από την έρευνα του IMD. Ως ιδιαίτερα αδύναμα σημεία καταγράφονται επίσης, το ύψος του συνολικού χρέους της κυβέρνησης (49η θέση), το μέγεθος της ασφαλιστικής επιβάρυνσης των εργαζομένων (45η θέση), καθώς και η αξιολόγηση της ευκολίας, με την οποία πραγματοποιείται η ίδρυση νέων επιχειρήσεων (44η θέση).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η χαμηλή βαθμολογία, την οποία συγκεντρώνει η χώρα σε ερωτήματα, που αφορούν τη λειτουργία των μηχανισμών προστασίας του ανταγωνισμού, το μέγεθος της παράλληλης οικονομίας και την ακαμψία της εργατικής νομοθεσίας (37η θέση και στις τρεις περιπτώσεις). Στρεφόμενοι στην

αποτελεσματικότητα του επιχειρηματικού τομέα στην Ελλάδα, το IMD δίνει στη χώρα προβάδισμα, σε σχέση με τις χώρες της ΝΑ Ευρώπης, αλλά όχι έναντι της ΕΕ-27, όπου διαπιστώνονται υστερήσεις, κυρίως ως προς τη λειτουργία των αγορών εργασίας. Τα ισχυρά σημεία της χώρας αφορούν, κυρίως, την παραγωγικότητα, όπου και καταγράφονται, διαχρονικά, σημαντικά κέρδη, κατά την τελευταία δεκαετία στη χώρα.

Από την άλλη πλευρά, σε θέματα, όπως η εκπαίδευση και τα κίνητρα προς τους εργαζομένους, καθώς και η στάση απέναντι στην παγκοσμιοποίηση, η χώρα συγκεντρώνει χαμηλή βαθμολογία. Κάποιες, βέβαια, από τις απαντήσεις των ερωτηματολογίων, σε αυτόν τον πυλώνα, πρέπει να αντιμετωπιστούν με κάποια επιφύλαξη. Έτσι για παράδειγμα, η άποψη πολλών στελεχών ότι η φυγή ταλέντων στο εξωτερικό δεν εμποδίζει την ανταγωνιστικότητα της χώρας (βαθμολογία 5,7 στα 7) δεν είναι συμβατή με τον μεγάλο αριθμό Ελλήνων, που φοιτούν και, αργότερα, εργάζονται στο εξωτερικό, κυρίως σε τομείς έρευνας αλλά και νέας επιχειρηματικής δραστηριότητας. Εντούτοις, οι συστηματικά χαμηλές εκτιμήσεις των στελεχών της αγοράς, γύρω από τη λειτουργία της αγοράς εργασίας, καθώς και την ποιότητα, ή τις επενδύσεις στο ανθρώπινο δυναμικό, από πλευράς των ίδιων των επιχειρήσεων, συμβάλλουν σε μια εικόνα, που είναι διάχυτη στις περισσότερες από τις εκθέσεις, που εξετάζονται εδώ, σύμφωνα με την οποία είναι επιτακτική η ανάγκη σημαντικών μεταρρυθμίσεων στον εργασιακό τομέα στην Ελλάδα. Τα χαμηλά ποσοστά απασχόλησης και η αδυναμία της αγοράς εργασίας να προσφέρει θέσεις σε νέους και γυναίκες αποτελούν μακροχρόνια προβλήματα, που δεν απαντώνται στις περισσότερες άλλες χώρες της ΕΕ-27.

Ως προς τις πρακτικές της διοίκησης των επιχειρήσεων, υπο-παράγοντα, τον οποίο το IMD εξετάζει μόνο μέσω ερωτηματολογίων, ξεχωρίζει η ιδιαίτερα χαμηλή κατάταξη, που αποσπά η χώρα σε ερωτήματα σχετικά με την προσαρμοστικότητα των επιχειρήσεων (40η) αλλά και την ίδια την επιχειρηματική ηθική (40η). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σχετικά υψηλή βαθμολογία, που δίνεται σε μία σειρά από ζητήματα, που αφορούν τις εκτιμήσεις σχετικά με την προστασία των μετόχων και τη λειτουργία των διοικητικών συμβουλίων των επιχειρήσεων, στο βαθμό που αυτή είναι ασυμβίβαστη με την εικόνα, που προκύπτει από άλλες εκθέσεις, σχετικά την επιχειρηματική δραστηριότητα. Η απόκλιση αυτή γεννά ερωτήματα, σχετικά με την καταλληλότητα των ίδιων των υψηλόβαθμων διοικητικών στελεχών των επιχειρήσεων να προσφέρουν μια, όσο το δυνατόν πιο αμερόληπτη, τοποθέτηση, γύρω από το εν λόγω ζήτημα.

Οι υποδομές είναι ο παράγοντας εκείνος, στον οποίο η Ελλάδα αποσπά τη δεύτερη υψηλότερη κατάταξή της, έστω και αν, για το 2007, υποχώρησε κατά πέντε θέσεις. Οι επιδόσεις της ξεπερνούν το μέσο όρο της ΝΑ Ευρώπης σε όλους τους υπο-παράγοντες, υστερούν, όμως, σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, κυρίως σε ό,τι αφορά την επιστήμη και την τεχνολογία. Ενώ οι βασικές υποδομές, καθώς και οι απόψεις γύρω από την υγεία και το περιβάλλον, δίνουν αρκετά υψηλή κατάταξη στη χώρα, τα ζητήματα έρευνας, επιστήμης και τεχνολογίας αποτελούν τη μόνιμη αχίλλειο πτέρνα της ελληνικής ανταγωνιστικότητας στον τομέα αυτό. Οι χαμηλές δαπάνες για την εκπαίδευση, την Ε&Α, ο περιορισμένος αριθμός ερευνητών και η δυσμενής αξιολόγηση του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου ως προς την προώθηση της καινοτομίας αποτελούν στοιχεία, τα οποία επανεμφανίζονται σε διάφορες εκθέσεις γύρω από την ελληνική ανταγωνιστικότητα. Από την έρευνα του IMD ξεχωρίζουν κάποιες από τις απαντήσεις ερωτηματολογίων, οι οποίες δίνουν υψηλότερες βαθμολογίες στη χώρα, έναντι των αντικειμενικών στατιστικών

στοιχείων. Εξαίρεση αποτελούν, ίσως, οι απαντήσεις, σχετικά με το νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία του περιβάλλοντος (37η θέση), το οποίο κρίνεται δυσμενές για την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, καθώς και τη βιώσιμη ανάπτυξη (38η θέση), η οποία δε φαίνεται να αποτελεί προτεραιότητα των ελληνικών επιχειρήσεων.

Τέλος, ιδιαίτερα χαμηλή είναι η αξιολόγηση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος από τα στελέχη των επιχειρήσεων, η οποία μπορεί, βέβαια, να αντικατοπτρίζει τις επιπτώσεις των κινητοποιήσεων στην παιδεία, μαρτυρά, όμως, και μια διαχρονικότερη δυσαρέσκεια, σχετικά με την ποιότητα του εκπαιδευτικού έργου.

Το γενικό συμπέρασμα, που προκύπτει, είναι ότι η συνολική κατάταξη της χώρας κρύβει, από πίσω της, σημαντικές διαφορές στις επιδόσεις στους υπο-παράγοντες της ανταγωνιστικότητας, με τα στοιχεία του εξωτερικού ισοζυγίου, του δημοσίου χρέους, της απασχόλησης και της αγοράς εργασίας να συμβάλουν ιδιαίτερα στην χαμηλή κατάταξη της χώρας, σε αντίθεση με την υγεία και το περιβάλλον, την παραγωγικότητα και το κοινωνικό πλαίσιο, όπου η Ελλάδα κατατάσσεται πάνω από τον μέσο όρο. Ωστόσο, υπογραμμίζεται ότι, ακόμα και η υψηλότερη θέση, που κατέλαβε η χώρα το 2007 σε κάποιον από τους υπο-παράγοντες, δεν ξεπέρασε την 25η, στοιχείο, που καταδεικνύει την ανάγκη σημαντικών προσπαθειών, για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, τα επόμενα χρόνια.

4.2.3. Το πρόγραμμα Doing Business της Παγκόσμιας Τράπεζας

Σχετικά πιο πρόσφατο σύστημα αξιολόγησης των χωρών ως προς τις επιδόσεις τους στην ανταγωνιστικότητα είναι το πρόγραμμα Doing Business της Παγκόσμιας Τράπεζας. Στις Εκθέσεις, που ξεκίνησαν να δημοσιεύονται το 2003, εξετάζονται οι ρυθμίσεις, που προάγουν, ή περιορίζουν, την επιχειρηματική δραστηριότητα, σε ένα ευρύ δείγμα χωρών. Επιπλέον, το πρόγραμμα παρακολουθεί τις ρυθμιστικές μεταρρυθμίσεις, που πραγματοποιεί κάθε χώρα, και αξιολογεί, πόσο επηρεάζουν την ευχέρεια άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Η διαφορά των εν λόγω εκθέσεων με τις αντίστοιχες άλλων οργανισμών, που έχουν ήδη παρουσιαστεί παραπάνω, είναι ότι η Παγκόσμια Τράπεζα προχωρά στη διατύπωση συγκεκριμένων συστάσεων σε ζητήματα πολιτικής, καθώς παραθέτει κατάλογο με προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις, ή μεταρρυθμίσεις «άριστης πρακτικής», για κάθε είδος εμποδίου, ή προβλήματος, που προκύπτει κατά τη ρύθμιση ζητημάτων επιχειρηματικότητας.

Η διαδικασία συλλογής δεδομένων βασίζεται σε έρευνα στην οποία συμμετείχαν πάνω από 5.000 ντόπιοι εμπειρογνώμονες, μεταξύ των οποίων δικηγόροι, σύμβουλοι επιχειρήσεων, λογιστές, κρατικοί λειτουργοί και άλλοι επαγγελματίες, οι οποίοι συνεργάζονται με την ομάδα έρευνας για τη συμπλήρωση ενός τυποποιημένου ερωτηματολογίου. Με δεδομένη, ωστόσο, τη φύση του ερωτηματολογίου, τα δεδομένα είναι, κυρίως, αντικειμενικά, με την έννοια ότι μετρούν τα αποτελέσματα της ρυθμιστικής παρέμβασης και όχι τις αντιλήψεις σχετικά με αυτά τα αποτελέσματα.

Ένας από τους σημαντικότερους περιορισμούς της μεθοδολογίας των εκθέσεων Doing Business είναι ότι στην προσπάθειά της να εξασφαλίσει την αντικειμενικότητα και τη συγκρισιμότητα των δεδομένων αλλά και να συμπεριλάβει τον μέγιστο αριθμό χωρών, παραλείπει, από τη σφαίρα των δεικτών της, τομείς με μεγάλη σημασία για την ευρύτερη έννοια της ανταγωνιστικότητας. Μεταξύ αυτών είναι η ποιότητα των

υποδομών, το κοινωνικό κεφάλαιο, η εγγύτητα σε μεγάλες αγορές, οι μακροοικονομικές συνθήκες, το έγκλημα και η διαφθορά, η ποιότητα των διαθέσιμων εισροών (συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπινου κεφαλαίου κ.λπ.). Συνεπώς, κάποιοι από τους δείκτες, που υπολογίζονται με βάση τη μεθοδολογία των εκθέσεων Doing Business ενδέχεται να είναι αντιστρόφως ανάλογοι της ευκολίας άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας, αλλά να συσχετίζονται θετικά με άλλες πλευρές της ανταγωνιστικότητας, όπως η κοινωνική συνοχή, η προστασία των εργαζομένων, οι περιβαλλοντικοί κανόνες, κ.λπ. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι οι δείκτες που της Έκθεσης δεν είναι διαφωτιστικοί όσον αφορά στις συγκεκριμένες πτυχές του επιχειρηματικού περιβάλλοντος κάθε χώρας και ότι δεν συσχετίζονται με εναλλακτικά και ευρύτερα κριτήρια ανταγωνιστικότητας.

Επιπλέον, για να μπορούν τα στοιχεία να είναι συγκρίσιμα από χώρα σε χώρα, οι μετρήσεις αναφέρονται σε ένα συγκεκριμένο είδος επιχείρησης: γενικά, μια εταιρεία περιορισμένης ευθύνης (ΕΠΕ), που δραστηριοποιείται στο μεγαλύτερο επιχειρηματικό αστικό κέντρο. Οι μετρήσεις αυτές ενδέχεται να μην αντιπροσωπεύουν το ρυθμιστικό πλαίσιο για άλλους τύπους επιχειρήσεων, ούτε είναι απαραίτητα ενδεικτικές του είδους της ρυθμιστικής παρέμβασης, που ισχύει σε άλλες περιοχές της χώρας. Η διαπίστωση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική για την Ελλάδα, όπου οι ΕΠΕ απαντώνται πολύ λιγότερο συχνά από άλλες νομικές μορφές επιχείρησης, αλλά και από τις ατομικές επιχειρήσεις (ICAP 2007), και όπου η απόσταση από την πρωτεύουσα μπορεί να επηρεάζει την ευκολία περάτωσης κάποιων διοικητικών διαδικασιών. Τέλος, το γεγονός ότι οι εκθέσεις Doing Business βασίζονται στην παραδοχή ότι η επιχείρηση είναι πλήρως ενημερωμένη για το τι πρέπει να κάνει και δεν σπαταλά χρόνο κατά την περάτωση των διαδικασιών είναι κάτι που δεν ισχύει στην πράξη.

Στην Έκθεση Doing Business του 2007 περιέχονται δεδομένα για 178 χώρες (World Bank 2007b), τρεις περισσότερες από την προηγούμενη έκδοση. Με μέση κατάταξη 22, οι (υψηλού εισοδήματος) χώρες του ΟΟΣΑ καταλαμβάνουν τις περισσότερες από τις 30 πρώτες θέσεις της κλίμακας, που αφορά την Ευχέρεια Άσκησης Επιχειρηματικής Δραστηριότητας, ενώ ακολουθούν η Ανατολική Ευρώπη και η Κεντρική Ασία (μέση κατάταξη 76), καθώς και η Ανατολική Ασία και ο Ειρηνικός (μέση κατάταξη 77). Είναι γεγονός ότι οι επιδόσεις της Ανατολικής Ευρώπης έχουν βελτιωθεί εντυπωσιακά εδώ και μερικά χρόνια, καθώς χώρες, όπως η Εσθονία, η Γεωργία και η Λετονία, βρίσκονται σε υψηλότερες θέσεις από κάποιες παραδοσιακές «δυνάμεις» της Δυτικής Ευρώπης. Για δεύτερο συνεχές έτος, η Σιγκαπούρη βρίσκεται στην κορυφή της κατάταξης σχετικά με την Ευχέρεια Άσκησης Επιχειρηματικής Δραστηριότητας, ενώ ακολουθούν η Νέα Ζηλανδία, οι ΗΠΑ, το Χονγκ-Κονγκ και η Δανία. Η Ελλάδα κατέλαβε την 100^η θέση, υποχωρώντας πέντε θέσεις σε σύγκριση με το 2006. Με δεδομένη την αλλαγή μεθοδολογίας της φετινής Έκθεσης, οι βαθμολογίες αυτές δεν είναι δυνατόν να συγκριθούν με προηγούμενες, ωστόσο οι επιδόσεις της Ελλάδας ήταν ανέκαθεν κακές στις εκθέσεις επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Είναι ενδεικτικό ότι οι 27 χώρες-μέλη της Ε.Ε. επιτυγχάνουν μέση κατάταξη 34,1, ενώ οι χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης παρουσιάζουν μέση κατάταξη 80,5 (και οι δύο περιφέρειες καταγράφουν βελτιώσεις για το 2007).

Συγκεκριμένα, από τις 11 βαλκανικές χώρες, που περιλαμβάνονται στα συνολικά μεγέθη για τη ΝΑ Ευρώπη, η Ελλάδα κατατάσσεται στην 9η θέση, ξεπερνώντας μόνο

την Αλβανία (136η παγκοσμίως) και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (105η), ενώ την υψηλότερη θέση καταλαμβάνει η γειτονική Βουλγαρία (46η διεθνώς).

4.2.4. Ο Δείκτης Ευρωπαϊκής Ανταγωνιστικότητας (European Competitiveness Index, ECI)

Ο Δείκτης Ευρωπαϊκής Ανταγωνιστικότητας (European Competitiveness Index, ECI) κατασκευάστηκε για πρώτη φορά το 2004 από την ιδιωτική εταιρεία, Huggins Associates Ltd. Η κύρια καινοτομία του δείκτη είναι ότι μετρά και συγκρίνει την ευρωπαϊκή ανταγωνιστικότητα σε περιφερειακό επίπεδο, έστω και αν, στη συνέχεια, προσφέρει και μια συγκεντρωτική (εθνική) κατάταξη με βάση τους περιφερειακούς μέσους όρους. Ο τρόπος που προσεγγίζει την έννοια της ανταγωνιστικότητας συμβαδίζει, σε γενικές γραμμές, με την επίσημη θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την εξαίρεση ότι ο ECI δεν αναφέρεται καθόλου, τουλάχιστον άμεσα, σε κανονιστικές και περιβαλλοντικές ρυθμίσεις.

Συγκεκριμένα, η έκθεση ορίζει την ανταγωνιστικότητα ως «την ικανότητα της οικονομίας να διατηρήσει αυξανόμενα επίπεδα διαβίωσης για αυτούς που συμμετέχουν σε αυτήν, ελκύοντας και διατηρώντας επιχειρήσεις με σταθερά, ή αυξανόμενα, μερίδια αγοράς» (Huggins και Davies 2006: 1). Οι συγγραφείς σημειώνουν, επιπλέον, ότι η ανταγωνιστικότητα μιας γεωγραφικής περιφέρειας εξαρτάται, όλο και περισσότερο, από την ικανότητά της να προσαρμόζεται στις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες και να προσφέρει νέες ευκαιρίες σε απασχολούμενους και επιχειρήσεις. Οι συγγραφείς της έκθεσης ασπάζονται την άποψη ότι η παγκοσμιοποίηση της επικοινωνίας και της πληροφόρησης είναι δυνατόν, αντί να υποβιβάζουν τη σημασία των τοπικών χαρακτηριστικών, ουσιαστικά να την ενισχύουν (Huggins και Davies 2006: 4). Το λεγόμενο αυτό «παράδοξο της τοπικής εστίασης» (localisation paradox, βλ. Porter 2000) αναφέρεται στα τοπικά παραγωγικά πλεονεκτήματα, που προκύπτουν από τη δυνατότητα πρόσβασης σε εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, πληροφορίες, πρώτες ύλες, κ.λπ. και συγκεντρώσης των οικονομικών δραστηριοτήτων σε τοπικό επίπεδο, διαδικασίες, τις οποίες επιτείνει, αντί να αμβλύνει, η παγκοσμιοποίηση. Τα πλεονεκτήματα αυτά οδηγούν, συνήθως, στη δημιουργία και ενίσχυση συνεργατικών σχηματισμών (clusters), προσελκύοντας όλο και περισσότερες επιχειρήσεις στην τοπική οικονομία. Η έκθεση εκτιμά ότι η ολοένα και μεγαλύτερη θεωρητική υποστήριξη της έννοιας του «τοπικά εστιασμένου» (localised) ανταγωνισμού, καθιστά την περιφερειακή ανάλυση ιδιαίτερα σημαντική για τη χάραξη οικονομικής πολιτικής.

Οι Huggins και Davis προσεγγίζουν την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών περιφερειών κυρίως σε όρους γνώσης, τεχνολογίας/καινοτομίας, υποδομών και επενδύσεων σε ανθρώπινο κεφάλαιο. Ειδικότερα, ο ECI 2006-2007 προκύπτει από τη σύνθεση 20 ποσοτικών δεικτών, που κατηγοριοποιούνται σε τρεις μεγάλες ομάδες (groupings): (α) οικονομικές επιδόσεις, (β) δημιουργικότητα, και (γ) υποδομές/προσβασιμότητα. Τα στοιχεία συλλέγονται σε περιφερειακό επίπεδο (NUTS I) και κύρια πηγή τους είναι η βάση Regio της Eurostat. Συμπληρωματικά, χρησιμοποιούνται στοιχεία, που προκύπτουν από άλλες οικονομικές εκθέσεις και εθνικές στατιστικές βάσεις δεδομένων. Οι δείκτες αυτοί συγκεντρώνονται για όλες τις περιφέρειες NUTS I της ΕΕ-25, καθώς και για τη Νορβηγία και την Ελβετία,

οδηγώντας σε ένα γενικό σύνολο 118 περιφερειών και 27 χωρών για την έκθεση του 2006-2007⁷³.

Οι «οικονομικές επιδόσεις» των περιφερειών εκτιμώνται βάσει έξι μακροοικονομικών μεταβλητών, που προσπαθούν να αποτυπώσουν τη μετατροπή των εισροών της περιφέρειας σε μετρήσιμα οικονομικά αποτελέσματα.

Η έννοια της «δημιουργικότητας» βασίζεται στις νέες θεωρίες μεγέθυνσης και εμπορίου, ενώ ο όρος προκύπτει από τη θεωρία της λεγόμενης «δημιουργικής τάξης» (creative class), όπως αυτή έχει διατυπωθεί από τον Richard Florida (βλ. Florida 2002). Με τον όρο αυτό, οι συγγραφείς αναφέρονται στην ομάδα ανθρώπων, που η λειτουργία τους, μέσα σε μία οικονομία, σχετίζεται με την παραγωγή νέων ιδεών, τεχνολογικών επιτευγμάτων, ή με τη γενικότερη «δημιουργία». Στην τάξη αυτή συγκαταλέγονται, μεταξύ άλλων, και επιχειρηματίες, ή όσοι απασχολούνται σε τομείς γνώσης και έρευνας. Κατά τη σχετική βιβλιογραφία, η δημιουργία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από την ικανότητα των περιοχών να προσελκύσουν και να διατηρήσουν μια τέτοια «δημιουργική τάξη» ανθρώπων. Αυτό εξαρτάται από το πόσο οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες των περιοχών διευκολύνουν και υποστηρίζουν την παραγωγή και ανταλλαγή νέων ιδεών, την καινοτομία και, γενικότερα, τη δημιουργική (επιχειρηματική και μη) ζωή. Στο πλαίσιο αυτό, ο ECI συμπεριλαμβάνει οκτώ μεταβλητές, που προσπαθούν να συλλάβουν το ενσωματωμένο δημιουργικό ταλέντο μέσα σε κάθε περιφέρεια (δαπάνες και απασχόληση σε E&A, ΤΠΕ, διπλώματα ευρεσιτεχνίας, κ.ά.). Τέλος, η ομάδα υποδομή και προσβασιμότητα συμπεριλαμβάνει έξι μεταβλητές, που προσπαθούν να εκτιμήσουν την πυκνότητα των μεταφορικών δικτύων. Η έκθεση τονίζει τη σημασία του εν λόγω παράγοντα στην ανταγωνιστικότητα των περιφερειών, θεωρώντας ότι σχετίζεται, στενά, με τη γεωγραφική διάσταση της ανάλυσης. Υποστηρίζεται ότι τα αναπτυγμένα μεταφορικά δίκτυα καθορίζουν, έως ένα βαθμό, όχι μόνο την ποσότητα αλλά και την ποιότητα των επενδύσεων σε μία περιοχή, καθώς πολλές φορές, για σημαντικές επενδύσεις, απαιτείται η προσωπική επαφή μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών (Knapp 2003).

Εκτός του ECI και των υπο-δεικτών του, η έκθεση του 2006-2007 εξετάζει μία ακόμα ομάδα μεγεθών, την οποία ονομάζει «απασχόληση σε τομείς γνώσης/εκπαίδευση». Η ομάδα αυτή αποτελείται από 12 περιφερειακούς και δύο εθνικούς δείκτες και χωρίζεται σε δύο υποομάδες. Από το σύνολο των εν λόγω δεικτών, ο μόνος που χρησιμοποιείται στη σύνθεση του ECI είναι ο δείκτης της «απασχόλησης στους τομείς ΤΠΕ / χίλιους κατοίκους», ο οποίος συμπεριλαμβάνεται στην ομάδα Δημιουργικότητα. Η έκθεση επιλέγει να εξετάσει την απασχόληση σε οκτώ ευρείς τομείς οικονομικής δραστηριότητας, που, λόγω των υψηλών απαιτήσεων σε E&A και καινοτομία, έχουν την τάση να συμβάλουν στη μετάβαση προς μία οικονομία της γνώσης. Ενδείξεις για τη μετάβαση προς αυτή, θεωρούν ότι αποτελούν οι δαπάνες και η συμμετοχή στην ανώτερη εκπαίδευση.

Ο ECI αντιμετωπίζει περιορισμούς, που αφορούν τη διαθεσιμότητα και συγκρισιμότητα των περιφερειακών στοιχείων. Τα στοιχεία, τα οποία συγκεντρώνονται σε περιφερειακό επίπεδο, είναι σαφώς λιγότερα σε σχέση με τα αντίστοιχα εθνικά, ενώ υπόκεινται σε μεγαλύτερες καθυστερήσεις στη δημοσίευση και σε μικρότερη αξιοπιστία. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, που περιφερειακοί

⁷³ Μεταξύ αυτών των 27 χωρών, συγκαταλέγονται και δέκα περιπτώσεις χωρών, με μία μόνο περιφέρεια NUTS 144.

δείκτες δεν κατασκευάζονται από τα πρωτογενή στοιχεία (bottom-up) αλλά το εθνικό μέγεθος επιμερίζεται μεταξύ των περιφερειών, με βάση τα στοιχεία κάποιας απογραφικής έρευνας (top-down), μεθοδολογία, που υπονομεύει την αξιοπιστία των μεγεθών. Επίσης, δεδομένης της εξάρτησής του από τη βάση Regio της Eurostat, ο ECI υιοθετεί τον ορισμό των περιφερειών κατά NUTS I, ο οποίος είναι διοικητικός και δεν αντικατοπτρίζει, απαραίτητως, συγκρίσιμες γεωγραφικές μονάδες, αφού στον προσδιορισμό των περιφερειακών ορίων παρεμβάλλονται ιστορικοί, διοικητικοί, κ.λπ. παράγοντες, που διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Έτσι, για παράδειγμα, η Δανία εμφανίζεται να αποτελείται ολόκληρη από μια περιφέρεια NUTS I, ενώ στην Ελλάδα υπάρχουν τέσσερις.

Τέλος, τίθεται το θέμα της συγκρισιμότητας των κατατάξεων των περιφερειών του 2007 με αυτές, που είχαν υπολογιστεί στην προηγούμενη έκθεση του 2004, δεδομένου ότι η κατάταξη του 2004 είναι εκφρασμένη σε όρους των 91 περιφερειών της ΕΕ-15 (καθώς και της Νορβηγίας και της Ελβετίας), ενώ οι τρέχουσες κατατάξεις αφορούν 27 επιπλέον περιφέρειες, από άλλες 10 χώρες.

Στην έκθεση του δείκτη ευρωπαϊκής ανταγωνιστικότητας (ECI) του 2006-2007, οκτώ από τις δέκα πρώτες θέσεις, βάσει συνολικής ανταγωνιστικότητας για το 2006-2007, καλύπτουν περιφέρειες των κρατών – μελών της ΕΕ-15. Η περιφέρεια των Βρυξελλών κατέχει την πρώτη θέση, με τιμή σχεδόν διπλάσια (193,5) από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Η εν λόγω περιφέρεια συγκαταλέγεται στις πιο πλούσιες της Ευρώπης, έχοντας το υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, μεταξύ των συμμετεχόντων στην έκθεση. Μεταξύ άλλων, η καλή οικονομική επίδοσή της οφείλεται στις σημαντικές δημόσιες επενδύσεις, καθώς αποτελεί την έδρα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Παράλληλα, είναι τόπος συγκέντρωσης υψηλής γνώσης, ενώ αποτελεί μία από τις πιο εύκολα προσβάσιμες περιφέρειες της Ευρώπης. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι ο δείκτης πυκνότητας του σιδηροδρομικού δικτύου των Βρυξελλών είναι περίπου οκτώ φορές υψηλότερος του ευρωπαϊκού μέσου όρου, ενώ η περιφέρεια κατατάσσεται στις δέκα πρώτες βάσει πυκνότητας οδικού δικτύου (Huggins και Davies 2006: 4).

Δύο περιφέρειες της Φινλανδίας συμμετέχουν στην πρώτη δεκάδα: η Uusimaa (που περιλαμβάνει και την πρωτεύουσα Ελσίνκι) στη δεύτερη θέση και η Etelä Suomi στην πέμπτη θέση. Οι περιφέρειες της Φινλανδίας (και ιδιαίτερα η Uusimaa) αποτελούν, ίσως, τα τυπικότερα παραδείγματα «δημιουργικών» περιφερειών του ECI, καθώς χαρακτηρίζονται από μία ιδιαίτερα, τεχνολογικά και καινοτομικά, φιλική κουλτούρα, με υψηλή απασχόληση και δαπάνες σε Ε&Α. Αξιοσημείωτη είναι η έβδομη και δέκατη θέση, αντίστοιχα, των ευρύτερων περιφερειών της Πράγας στην Τσεχία και της Μπρατισλάβας στη Σλοβακία. Οι δύο περιφέρειες (και ιδιαίτερα η Πράγα) χαρακτηρίζονται από σχετικά καλές οικονομικές επιδόσεις και υψηλά επίπεδα απασχόλησης στους (ίδιους) τομείς γνώσης. Με εξαίρεση τις δύο αυτές περιφέρειες, τα νέα κράτη – μέλη της ΕΕ-25 κυριαρχούν στις χαμηλότερες θέσεις του ECI. Άλλωστε, περιφέρειες τόσο της Τσεχίας, όσο και της Σλοβακίας κατατάσσονται στις δέκα τελευταίες θέσεις, γεγονός που μαρτυρά τις μεγάλες εσωτερικές διαφορές ανταγωνιστικότητας μεταξύ των περιφερειών των κρατών της ανατολικής Ευρώπης. Σε γενικές γραμμές, αυτές οι περιφέρειες υστερούν σημαντικά, σε όρους επενδύσεων, απασχόλησης και υποδομής, σε σχέση με τις πιο ανταγωνιστικές περιοχές της Ε.Ε.

Όσον αφορά στην Ελλάδα, η συνολική ανταγωνιστικότητα της Αττικής βρίσκεται αρκετά κοντά στον ευρωπαϊκό μέσο όρο (ECI 97,8), αποσπώντας την 59η θέση, μεταξύ των περιφερειών Saarland και Rheinland-Pfalz της Γερμανίας. Οι λοιπές τρεις

περιφέρειες της Ελλάδας παρουσιάζουν μικρές διαφορές και κατατάσσονται ανάμεσα σε περιφέρειες κυρίως μεσογειακών χωρών (Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία, Κύπρος). Ειδικότερα, τα Νησιά Αιγαίου- Κρήτη καταλαμβάνουν την 87η θέση βάσει τιμής ECI (76,9), η Κεντρική Ελλάδα την 89η θέση (με τιμή 75,8) και η Βόρεια Ελλάδα την 93η θέση (με τιμή 74,3). Οι μόνες χώρες της Ε.Ε. των 15, που βρίσκονται κάτω από την Ελλάδα σε περιφερειακό επίπεδο, είναι η Ιταλία και η Πορτογαλία. Αντίστοιχα, μόνο τρεις από τις 10 νέες χώρες της Ε.Ε. των 25 κατατάσσονται σε υψηλότερη θέση από την Ελλάδα βάσει περιφερειακής ανταγωνιστικότητας.

Ως προς την κατάταξη σε εθνικό επίπεδο, η Φινλανδία και το Λουξεμβούργο καταλαμβάνουν τις δύο πρώτες θέσεις το 2006-2007 και οι Λετονία και Λιθουανία τις δύο τελευταίες αντίστοιχα. Η Ελλάδα βρίσκεται στη 17η θέση βάσει συνολικής ανταγωνιστικότητας τόσο το 2006-2007, όσο και το 2004⁷⁴. Η κατάταξη αυτή των χωρών είναι σύμφωνη με τις επιδόσεις των περιφερειών τους, καθώς και με τα αποτελέσματα των εκθέσεων και των άλλων οργανισμών που έχουν μέχρι τώρα παρουσιαστεί, οπότε δεν προκαλεί έκπληξη.

Η Αττική συγκεντρώνει τους περισσότερους δείκτες κοντά και άνω του ευρωπαϊκού μέσου όρου (ΕΜΟ). Σημειώνεται ότι όλοι οι δείκτες είναι υπολογισμένοι έτσι, ώστε να εκφράζουν ένα θετικό αποτέλεσμα, το οποίο σημαίνει ότι οι υψηλότερες τιμές είναι επιθυμητές. Για την Αττική, πέντε συνολικά δείκτες είναι άνω του ΕΜΟ, εκ των οποίων οι τρεις αφορούν την απασχόληση σε Ε&Α και οι δύο την πυκνότητα των επιβατικών αερομεταφορών και των οχημάτων. Επιπλέον, κοντά στον μέσο όρο βρίσκονται και οι δείκτες της ανεργίας και παραγωγικότητας εργασίας. Οι δείκτες, στους οποίους η Αττική σημειώνει τις καλύτερες κατατάξεις, προέρχονται από τις ομάδες της δημιουργικότητας (δημόσια απασχόληση σε Ε&Α) και υποδομών και προσβασιμότητας (πυκνότητα εμπορευματικών και επιβατικών αερομεταφορών), στοιχείο, που αντικατοπτρίζει, αφενός τη σημαντική συγκέντρωση πανεπιστημίων και άλλων ερευνητικών κέντρων στην πρωτεύουσα, και αφετέρου τη λειτουργία του αεροδρομίου Ελευθέριος Βενιζέλος.

Είναι, μάλιστα, ενδιαφέρον ότι, παρά το ύψος της απασχόλησης σε Ε&Α, οι αντίστοιχες κατά κεφαλήν δαπάνες για Ε&Α είναι αρκετά χαμηλότερες από τον μέσο όρο, ιδιαίτερα ως προς το σκέλος των ιδιωτικών δαπανών. Από την ομάδα υποδομών και προσβασιμότητας, προέρχεται ο δείκτης στον οποίο η Αττική σημείωσε την χαμηλότερη κατάταξη (κυκλοφοριακή συμφόρηση), στοιχείο ενδεικτικό των σημαντικών αποκλίσεων που εμφανίζουν οι επιμέρους δείκτες του ECI εντός των ίδιων των ομάδων δεικτών. Παράλληλα, η Αττική δεν κατάφερε να αποσπάσει καλές θέσεις σε δύο δείκτες των οικονομικών επιδόσεων (μέσες μηνιαίες μικτές απολαβές και ποσοστό ενεργού πληθυσμού).

Κανένας από τους υπο-δείκτες ανταγωνιστικότητας της Βόρειας Ελλάδας δεν κατάφερε να ξεπεράσει τον ΕΜΟ το 2006-2007. Ωστόσο, οι δείκτες παραγωγικότητας εργασίας, ανεργίας και απασχόλησης σε Ε&Α στην ανώτερη εκπαίδευση κατάφεραν να τον πλησιάσουν. Οι καλύτερες θέσεις της Βόρειας Ελλάδας αφορούν και πάλι την απασχόληση σε Ε&Α στην ανώτερη εκπαίδευση της ομάδας δημιουργικότητας, καθώς και την πυκνότητα των επιβατικών και

⁷⁴ Λόγω αλλαγών στη μεθοδολογία, η διαχρονική σύγκριση των στοιχείων είναι περισσότερο τυπική παρά ουσιαστική. Βάσει του προηγούμενου εθνικού δείκτη ανταγωνιστικότητας, η Ελλάδα, το 2004, κατείχε την τελευταία θέση, αμέσως μετά την Πορτογαλία. Το 2006-2007, η Ελλάδα κατατάσσεται μετά τη Σλοβενία και πριν την Πορτογαλία, με τιμή δείκτη 84,2.

εμπορευματικών αερομεταφορών της ομάδας υποδομής και προσβασιμότητας. Οι χειρότερες θέσεις της Βόρειας Ελλάδας αφορούν δείκτες, που προέρχονται ακριβώς από τις ίδιες ομάδες, υποδεικνύοντας και πάλι την εσωτερική ετερογένεια των ομάδων του ECI.

Ο δείκτης παραγωγικότητας εργασίας της Κεντρικής Ελλάδας είναι ο μόνος που ξεπερνάει τον EMO, ενώ οι δείκτες της ανεργίας τον πλησιάζουν. Οι τρεις δείκτες υψηλότερης απόδοσης της Κεντρικής Ελλάδας το 2006-07 αφορούν τρεις διαφορετικές ομάδες: πυκνότητα επιβατικών αερομεταφορών της ομάδας υποδομών και προσβασιμότητας, παραγωγικότητα εργασίας αυτής των οικονομικών επιδόσεων και απασχόληση σε E&A στην ανώτερη εκπαίδευση της δημιουργικότητας. Πολύ χαμηλές είναι οι κατατάξεις της περιφέρειας στον δείκτη κυκλοφοριακής συμφόρησης (υποδομές και προσβασιμότητα), πυκνότητας απασχόλησης σε τομείς ΤΠΕ και ιδιωτικών δαπανών σε E&A (δημιουργικότητα).

Μετά την Αττική, η περιφέρεια των Νησιών Αιγαίου και Κρήτης είναι εκείνη που συγκεντρώνει τους περισσότερους δείκτες άνω του ευρωπαϊκού μέσου. Ειδικότερα, τέσσερις υπο-δείκτες ανταγωνιστικότητας βρίσκονται άνω του EMO, εκ των οποίων δύο προέρχονται από την ομάδα οικονομικές επιδόσεις, ένας από την ομάδα δημιουργικότητα και ένας από την ομάδα υποδομές και προσβασιμότητα. Αξιοσημείωτη είναι η επίδοση της περιφέρειας, όσον αφορά τον δείκτη πυκνότητας επιβατικών αερομεταφορών, τόσο σε απόλυτη, όσο και σε σχετική τιμή. Συγκεκριμένα, η περιφέρεια καταλαμβάνει τη δεύτερη θέση ως προς την πυκνότητα των αεροπορικών επιβατικών αφίξεων, μετά από τα Κανάρια Νησιά της Ισπανίας, με τιμή τετραπλάσια του EMO (447,2). Είναι σαφές ότι τα μεγέθη αυτά αντικατοπτρίζουν την τουριστική κίνηση της περιφέρειας κατά τους θερινούς μήνες και, σίγουρα, δεν είναι αντιπροσωπευτικά της πραγματικής προσβασιμότητας των εν λόγω περιφερειών καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Η χρήση δεικτών αφίξεων για την αξιολόγηση των υποδομών πρόσβασης (τη στιγμή που μεγάλο μέρος αυτών των αφίξεων πραγματοποιείται σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο και μέσω μισθωμένων και όχι τακτικών πτήσεων και δρομολογίων) οδηγεί σε παράδοξα συμπεράσματα, λ.χ. ότι η αεροπορική προσβασιμότητα της Κρήτης και των νησιών είναι τέσσερις φορές μεγαλύτερη αυτής της Ιρλανδίας, ή ότι αυτή της Κύπρου είναι εφάμιλλη του Λονδίνου! Οι δύο άλλες καλύτερες κατατάξεις της αφορούν τους δείκτες πυκνότητας εμπορευματικών αερομεταφορών και δημόσιας απασχόλησης σε E&A. Η περιφέρεια αποσπά ιδιαίτερα κακές θέσεις σε τρεις δείκτες της ομάδας δημιουργικότητας και, συγκεκριμένα, στις ιδιωτικές δαπάνες και απασχόληση σε E&A και στην πυκνότητα απασχόλησης σε τομείς ΤΠΕ.

Μια εναλλακτική προσέγγιση στον τρόπο παρουσίασης και σύγκρισης των στοιχείων για τις τέσσερις περιφέρειες της Ελλάδας (καθώς και για το σύνολο της χώρας), είναι η εξέταση κάθε ομάδα παραγόντων, ξεχωριστά.

Στην ομάδα οικονομικές επιδόσεις είναι που η Ελλάδα σημειώνει την καλύτερη κατάταξη στον δείκτη παραγωγικότητας εργασίας. Ειδικότερα, το 2006-2007 βρίσκεται στην 16η θέση, κάτω από το Ην. Βασίλειο και πάνω από τη Μάλτα, με τιμή ελαφρώς υψηλότερη του EMO (102,9). Η χειρότερη κατάταξή της αφορά το δείκτη ενεργού πληθυσμού, στον οποίο, με τιμή 88,8, η Ελλάδα αποσπά την 23η θέση, κάτω από την Ισπανία και πάνω από το Βέλγιο. Το στοιχείο αυτό, που συνδέεται με τα χαμηλά ποσοστά απασχόλησης είναι ένα από τα ζητήματα που αναδεικνύονται από το σύνολο των εκθέσεων που εξετάζουν τη χώρα. Σε περιφερειακό επίπεδο, δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερες αποκλίσεις μεταξύ των τιμών των επιμέρους δεικτών, με

εξαίρεση τη σχετική υπεροχή της Αττικής, ως προς τις μέσες μικτές απολαβές. Από την άλλη πλευρά, αυτή είναι και η μεταβλητή στην οποία η υστέρηση, σε σχέση με τον ΕΜΟ, είναι μεγαλύτερη, τη στιγμή, μάλιστα, που δεν παρατηρείται κάποια υστέρηση στην παραγωγικότητα της εργασίας. Επιπλέον, η Αττική σημειώνει καλύτερες κατατάξεις, σε σχέση με τις λοιπές περιφέρειες, στους δείκτες του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και της ανεργίας.

Τα νησιά του Αιγαίου και η Κρήτη παρουσιάζουν υψηλότερες τιμές στους δείκτες μακροχρόνιας ανεργίας και ενεργού πληθυσμού, ενώ η Κεντρική Ελλάδα στον δείκτη παραγωγικότητας εργασίας.

Σε περιφερειακό επίπεδο, είναι φανερό η υπεροχή της Αττικής έναντι των υπόλοιπων περιφερειών, σχεδόν σε όλους τους δείκτες της ομάδας δημιουργικότητα. Εξαίρεση αποτελεί ο δείκτης των δημόσιων κατά κεφαλήν δαπανών σε Ε&Α, στον οποίο, με πολύ μικρή διαφορά, τα Νησιά Αιγαίου-Κρήτη υπερέχουν, όχι τόσο εξαιτίας του πραγματικού όγκου των εν λόγω δαπανών (πρόκειται ουσιαστικά για τις δαπάνες που συνδέονται με τα πανεπιστήμια Κρήτης και Αιγαίου), όσο εξαιτίας του μικρότερου πληθυσμού τους. Όπως διαπιστώσαμε και στο προηγούμενο Κεφάλαιο, κοινό χαρακτηριστικό των περιφερειών εκτός της Αττικής είναι οι πολύ χαμηλές κατατάξεις στην πλειοψηφία των δεικτών της εν λόγω ομάδας. Οι χειρότερες θέσεις της ομάδας δημιουργικότητα μοιράζονται μεταξύ της Κεντρικής Ελλάδας και των Νησιών Αιγαίου-Κρήτης. Ειδικότερα, η Κεντρική Ελλάδα κατατάσσεται τελευταία στους δείκτες δαπανών και απασχόλησης σε Ε&Α (δημόσιων και ανώτερης εκπαίδευσης), ενώ τα Νησιά Αιγαίου-Κρήτη στους δείκτες ιδιωτικών δαπανών και απασχόλησης σε Ε&Α, απασχόλησης σε ΤΠΕ και διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας.

Στην ομάδα δημιουργικότητα, η Ελλάδα αποσπά τις καλύτερες θέσεις στους δείκτες της απασχόλησης και κατά κεφαλήν δαπανών σε Ε&Α στην ανώτερη εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, κατατάσσεται 13η σε απασχόληση Ε&Α στην ανώτερη εκπαίδευση, με τιμή 98,9, ανάμεσα στην Ισπανία και Λετονία, και 15η σε κατά κεφαλήν δαπάνες Ε&Α της ανώτερης εκπαίδευσης, με τιμή 64,1, ανάμεσα στην Ισπανία και Πορτογαλία. Οι θέσεις αυτές, βέβαια, εξακολουθούν να είναι αρκετά χαμηλές, ενώ η εικόνα της χώρας στην εν λόγω ομάδα δεικτών είναι σαφώς χειρότερη, αν εξεταστούν οι δείκτες των ιδιωτικών δαπανών σε Ε&Α, της πυκνότητας της απασχόλησης σε τομείς ΤΠΕ και των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας.

Η τουριστική κίνηση της Ελλάδας, κατά την καλοκαιρινή κυρίως περίοδο, ευθύνεται, σε μεγάλο βαθμό, για την υψηλή κατάταξη της χώρας στον δείκτη πυκνότητας των αεροπορικών επιβατικών αφίξεων (ομάδα υποδομές και προσβασιμότητα). Η χώρα κατατάσσεται 10η στον εν λόγω δείκτη, με τιμή 116,4, κάτω από το Λουξεμβούργο και πάνω από τη Σουηδία. Οι χειρότερες κατατάξεις της παρατηρούνται στους δείκτες πυκνότητας οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου, όπου καταλαμβάνει την 22η θέση. Η αδυναμία των οδικών και σιδηροδρομικών υποδομών είναι γνωστή στη χώρα, αν και, ασφαλώς, στον τομέα αυτό έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες, κυρίως ως προς τις βασικές οδικές αρτηρίες μεταξύ των περιφερειών.

Κεφάλαιο 5^ο: Σύζευξη Ανταγωνιστικότητας - Απασχόλησης

5.1. Το ζήτημα των μισθών και του κόστους εργασίας και η σύνδεσή τους με την ανταγωνιστικότητα

Ορισμένοι ειδικοί έχουν αποδώσει στο κόστος εργασίας ορισμένες υπερβολικές ιδιότητες: πρώτον, ότι η μείωση του εν λόγω κόστους αποτελεί καθοριστικό παράγοντα της ανταγωνιστικότητας και δεύτερον, ότι η μείωσή του αποτελεί έναν από τους κυριότερους τρόπους για να μειωθεί η ανεργία.

Ως εκ τούτου, χρειάζεται να γίνει διάκριση μεταξύ της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και της ανταγωνιστικότητας τιμής. Στην κατάταξη μιας χώρας σε υψηλή θέση ως προς το επίπεδο ανταγωνιστικότητας συντελούν πλήθος ιστορικών, κοινωνικών, τεχνολογικών και πολιτικών συντελεστών όπως το επίπεδο της τεχνολογίας που χρησιμοποιεί, το εκπαιδευτικό επίπεδο του εργατικού δυναμικού, ο ρυθμός ανανέωσης του μηχανικού εξοπλισμού, το είδος προϊόντων στα οποία διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα, οι ιστορικές της σχέσεις με τη διεθνή οικονομία που εξηγούν την ύπαρξη ή όχι σημαντικών εμπορικών συναλλαγών με συγκεκριμένες αγορές, οι γεωγραφικές περιοχές με τις οποίες ανταλλάσσει προϊόντα, το πλαίσιο διαμόρφωσης των εργασιακών σχέσεων, η ποιότητα και η φήμη των προϊόντων και άλλα.

Σε αντιδιαστολή, η ανταγωνιστικότητα τιμής αναφέρεται στο ύψος των τιμών με τις οποίες η εγχώρια παραγωγή ανταγωνίζεται τα ξένα προϊόντα, είτε στην εγχώρια αγορά, είτε στις αγορές του εξωτερικού. Βέβαια, τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά επιδρούν και στις τιμές, αλλά όχι μόνο σε αυτές. Διαμορφώνουν μια μεγάλη κλίμακα παραγόντων που επηρεάζουν τις διεθνείς ανταλλαγές της χώρας.

Έτσι, για να θεωρείται ανταγωνιστική η οικονομία μιας χώρας θα πρέπει, μεταξύ άλλων, τα παραγόμενα αγαθά και υπηρεσίες να είναι παρόμοιας ποιότητας και παρόμοιας τιμής με αυτά που διατίθενται στις διεθνείς αγορές, ενώ η πώλησή τους θα πρέπει να επιδρά στο ΑΕΠ της χώρας που τα παράγει έτσι ώστε να αυξάνονται τα εισοδήματα όλων των κοινωνικών ομάδων. Επίσης, ο ορισμός της ανταγωνιστικότητας δεν μπορεί να μη λαμβάνει υπόψη και το επίπεδο ανεργίας. Εάν για παράδειγμα μια χώρα βελτιώνει τις επιδόσεις της στο διεθνές εμπόριο με αντίτιμο την αύξηση της ανεργίας τότε η ανταγωνιστικότητά της υστερεί έναντι μιας άλλης χώρας που επιτυγχάνει τις ίδιες επιδόσεις στις διεθνείς ανταλλαγές διατηρώντας παράλληλα και το επίπεδο της απασχόλησης σε υψηλά επίπεδα.

Από την άποψη αυτή, είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της Ελλάδας, όπου ενώ το μοναδιαίο κόστος εργασίας μεταξύ των ετών 1981 και 2004 μειώθηκε περίπου κατά 25% σε πραγματικούς όρους, εντούτοις η εξέλιξη αυτή δεν εμπόδισε την διαρκή επιδείνωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας, όπως αυτή εμφανίζεται στις επιδόσεις της χώρας στο διεθνές εμπόριο (Εκθεση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση: η ανάγκη ενός Νέου Αναπτυξιακού Υποδείγματος).

5.2. Από την ανταγωνιστικότητα του κόστους εργασίας στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της γνώσης

Το παραγωγικό υπόδειγμα που επέτρεψε στις οικονομίες της Ευρώπης και της Αμερικής να διανύσουν μια θεαματική περίοδο ανάπτυξης, βασίσθηκε στην εγκατάσταση νέων βιομηχανικών κλάδων, στη μαζική τυποποιημένη παραγωγή

προϊόντων, στην επικράτηση της ιεραρχικής-πειθαρχικής οργάνωσης της εργασίας στις μονάδες παραγωγής, στην αυτοματοποίηση στις βιομηχανίες συνεχούς ροής και στη μαζική εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση. Από την πλευρά της ζήτησης, θεμελιώδους σημασίας παράγοντας υπήρξε η καταναλωτική δαπάνη για αγαθά μαζικής παραγωγής τα οποία κατέστησαν αρκούντως φθηνά ώστε να γίνουν προσιτά από μια μεγάλη μερίδα νοικοκυριών.

Ωστόσο, οι οικονομίες από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και έπειτα μετατράπηκαν σταδιακά σε άγονο έδαφος για το σύστημα της μαζικής παραγωγής⁷⁵. Ακολουθεί μια περίοδος κρίσης που έγκειται στην αναδιάρθρωση της παραγωγής, δηλαδή σε μια σειρά από ριζικές αλλαγές, είτε στον κεφαλαιουχικό εξοπλισμό, είτε στην οργάνωση της εργασίας, που οδηγούν σε άνοδο της παραγωγικότητας της εργασίας, σε βελτίωση της ποιότητας και σε παραγωγή νέων προϊόντων. Ταυτόχρονα, σημαντικές είναι οι αλλαγές και από την πλευρά της ζήτησης, η οποία χαρακτηρίζεται από την μετανόηση προς πρότυπα εξατομικευμένης κατανάλωσης και προς ποιοτικά προϊόντα. Αυτή η μετανόηση έχει ως συνέπεια την αλματώδη αύξηση της ποικιλίας των αγαθών μέσω της διαφοροποίησης των προϊόντων, την ανάδειξη του ρόλου του εμπορικού ονόματος (brand) σε σημαντικό παράγοντα ανταγωνιστικότητας, την απόδοση ιδιαίτερης σημασίας στην παρουσίαση (την εξωτερική όψη) των προϊόντων, την ανάπτυξη δικτύων εξυπηρέτησης των πελατών πριν και μετά από την πώληση, τη χρήση της διαφήμισης και των σύγχρονων μέσων μαζικής επικοινωνίας ως συνδέσμους μεταξύ της ευέλικτης μαζικής παραγωγής και του καταναλωτή που αναζητά την κοινωνική διάκριση ή την ποιότητα.

Η αναδιάρθρωση της παραγωγής που πραγματοποιείται με τον τρόπο αυτό χαρακτηρίζεται από την αυξανόμενη σημασία της γνώσης ως συντελεστού παραγωγής. Η ανάπτυξη αυτής της ικανότητας σχετίζεται με τις σύγχρονες ανάγκες της παραγωγής: την αυξημένη ταχύτητα προσαρμογής της προσφοράς στη ζήτηση, τη δημιουργία προϊόντων προσαρμοσμένων στα χαρακτηριστικά της ζήτησης, τη μαζική παραγωγή μικρών σειρών με χαμηλό κόστος, την εξάλειψη των νεκρών χρόνων της παραγωγής, την καλή ποιότητα κλπ. Παράλληλα, η ανάπτυξη της διανομής και της διαφήμισης σηματοδοτούν τα νέα δεδομένα δημιουργίας προστιθέμενης αξίας. Η ανάπτυξη των τμημάτων μάρκετινγκ, έρευνας και ανάπτυξης νέων προϊόντων, ποιοτικού ελέγχου, εμπορικών λειτουργιών της επιχείρησης, ενισχύουν ακόμη περισσότερο την παραγωγή προστιθέμενης αξίας.

Μια άλλη σημαντική αλλαγή στις παραγωγικές διαδικασίες, είναι η αυξανόμενη σημασία των μην υλικών στοιχείων της παραγωγής (γνώσεις, ικανότητα επεξεργασίας της πληροφορίας, γενική μόρφωση, ικανότητα πρόσβασης στην πληροφορία, επίλυση προβλημάτων και άλλες δεξιότητες του εργατικού δυναμικού). Τα στοιχεία αυτά, τείνουν να διαδραματίσουν πρωτεύοντα ρόλο στην παραγωγική διαδικασία και στη δημιουργία προστιθέμενης αξίας.

Έτσι, σε αντιστοιχία με το νέο οικονομικό και τεχνολογικό περιβάλλον, εμφανίστηκαν νέα ευέλικτα συστήματα παραγωγής. Η ανάπτυξη του νέου παραγωγικού υποδείγματος επιφέρει την ανατροπή των παραδοσιακών μορφών οργάνωσης της εργασίας. Η συνεχής κυλιόμενη παραγωγή τυποποιημένων προϊόντων – που βασιζόταν στις αρχές της «επιστημονικής οργάνωσης της εργασίας» του Taylor και της μαζικής παραγωγής ομοιόμορφων προϊόντων και απαιτούσε περιορισμένες τεχνικές δεξιότητες από τους εργαζομένους και αυταρχικές ιεραρχικές δομές στη

⁷⁵ Λυμπεράκη, Α. και Μουρίκη, Α. (1996), Η αθόρυβη επανάσταση. Νέες μορφές οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας, σελ. 61, εκδόσεις Gutenberg.

διοίκηση – παραχώρησε τη θέση της σε νέα οργανωτικά σχήματα και ευέλικτες επιχειρήσεις, οι οποίες με έμφαση στην καινοτομία και στη δικτύωση, παρά στο μέγεθος, απευθύνονται σε εξειδικευμένες νησίδες ζήτησης.

Χαρακτηριστικά στοιχεία της νέας οργάνωσης της εργασίας είναι η επιδίωξη της συνεργασίας μεταξύ διοίκησης και εργαζομένων, οι χαμηλότερες πυραμίδες διοικητικής ιεραρχίας, η αυξημένη χρήση της εργασίας κατά ομάδες, η σύνδεση των αμοιβών με την αποδοτικότητα ή την κερδοφορία της επιχείρησης και η ευέλικτη διαχείριση του χρόνου εργασίας.

Την παρακμή του παλαιού παραγωγικού υποδείγματος ακολούθησε, χάρη σε μια σειρά μετασχηματισμών, η ανάδυση ενός νέου παραγωγικού υποδείγματος, που βασίζεται στις νέες «ευέλικτες» παραγωγικές διαδικασίες, όπου με τον όρο της «ευελιξίας» εννοούμε την ικανότητα των παραγωγικών διαδικασιών να παράγουν (χάρη στις τεχνολογίες της πληροφορικής και της μικρο-ηλεκτρονικής, αλλά και χάρη σε οργανωτικές καινοτομίες), διαφοροποιημένα προϊόντα σε μικρές σειρές με ταυτόχρονες οικονομίες στη χρήση του παγίου κεφαλαίου. Οι αλλαγές αυτές οδηγούν, μεταξύ άλλων, στην ανάδειξη νέων οργανωτικών πρακτικών στην εσωτερική οργάνωση της επιχείρησης: υιοθέτηση διαδικασιών ελέγχου της ποιότητας και δημιουργία ποιοτικών κανόνων, προαγωγή των ικανοτήτων του εργατικού δυναμικού με την ανάπτυξη της πολυειδίκευσης των εργαζομένων και της πολύπλευρης ανάπτυξης των δεξιοτήτων τους, νέες, καινοτομικές μορφές οργάνωσης της εργασίας.

5.3. Οι νέες μορφές απασχόλησης

Εννοιολογική προσέγγιση

Οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης ουσιαστικά δεν αποτελούν νέο φαινόμενο, οπότε ο όρος «νέες μορφές» ίσως να είναι και παραπλανητικός, δεδομένου ότι οι τύποι απασχόλησης στους οποίους αναφέρεται δεν παρουσιάστηκαν απαραίτητα στη σύγχρονη σκηνή της αγοράς εργασίας, αλλά προϋπήρχαν, για παράδειγμα η εποχιακή εργασία (στη γεωργία και στον τουρισμό), η απασχόληση στο σπίτι (με το κομμάτι), η υπεργολαβία κ.ο.κ.

Αυτό που αποτελεί το καινούριο στοιχείο είναι η ολοένα διευρυνόμενη παρουσία τους στο χώρο εργασίας και η επακόλουθη (και σχετικά πρόσφατη προσπάθεια) θεσμικής ρύθμισης τους στο πλαίσιο των νέων τεχνολογικών και οικονομικών εξελίξεων που επιβάλλουν μια νέα οργάνωση της εργασίας.

Γενικά, οι νέες μορφές απασχόλησης ορίζονται και σηματοδοτούνται σε αντιδιαστολή με τον ορισμό και την έννοια της τυπικής μισθωτής απασχόλησης αορίστου χρόνου⁷⁶. Δηλαδή, μιλάμε για μορφές μισθωτής απασχόλησης (ή στα όρια αυτής), οι οποίες ως προς τουλάχιστον μια παράμετρο της μισθωτής σχέσης (ωράριο εργασίας, συνολικός χρόνος σύμβασης, μοναδικότητα εργοδότη, τρόπος παροχής

⁷⁶ Στην επιστημονική συζήτηση και στη σχετική βιβλιογραφία χρησιμοποιείται μια σειρά από εναλλακτικές ονομασίες, όπως άτυπες (non standard), ειδικές, ευέλικτες, περιθωριακές, απρόοπτες (contingent) ή και επισφαλείς (precarious) μορφές απασχόλησης. Έτσι, δεν υπάρχει καθολικός ορισμός του φαινομένου, αλλά επιμέρους ορισμοί που προκύπτουν από την ιδιαίτερη οπτική κάθε μεθοδολογικής και θεωρητικής προσέγγισης.

υπηρεσίας κ.λπ.) παρεκκλίνουν από το τυπικό μοντέλο της εξαρτημένης μισθωτής εργασίας.

Η έννοια της ευελιξίας

Η ίδια η λέξη «ευελιξία», εκ προοιμίου, παραπέμπει σε κάτι θετικό και ωφέλιμο, κυρίως όταν αντιπαραβάλλεται με την αρνητική έννοια «ακαμψία». Εν προκειμένω, η ευελιξία υποδηλώνει την αναγκαία προσαρμοστικότητα σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον, σε αντιδιαστολή προς το απροσάρμοστο, παραδοσιακό και στατικό που υποδηλώνει η αντιθετική έννοια της ακαμψίας. Ο εναλλακτικός όρος «απορύθμιση» που χρησιμοποιήθηκε αρχικώς, αν και είχε σαφές περιεχόμενο, σύντομα εγκαταλείφθηκε.

Η θετική υποδήλωση της έννοιας, σε συνδυασμό με το ασαφές της περιεχόμενο, ερμηνεύει αφενός τη γενικευμένη αποδοχή της και αφετέρου τις διαμάχες που ακολούθησαν για τη νοηματοδότησή της. Είναι αλήθεια ότι η έννοια της ευελιξίας έχει χρησιμοποιηθεί για να γίνει αναφορά σε διαφορετικά είδη προσαρμοστικότητας, και διαφορετικές πολιτικές παρέμβασης με διαφορετικά επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Τελικά, η νοηματοδότησή της και η χρήση της συναρτήθηκε από την έκβαση των πολιτικο-ιδεολογικών διαμαχών της δεκαετίας του 1980 και από την ιδεολογική επικράτηση του νέο-φιλελευθερισμού και των αιτημάτων για μείωση της κρατικής παρέμβασης στην οικονομική και κοινωνική διεργασία (Δεδουσόπουλος 1998).

Στην πράξη, ο όρος χρησιμοποιείται σαν ομπρέλα κάτω από την οποία εμπίπτει ένα σύνολο θεσμών στην αγορά εργασίας και η χρήση αυτού του όρου υποστηρίζεται ότι ενδέχεται να μην έχει τους ίδιους συνειρμούς για τους «κοινωνικούς εταίρους»⁷⁷. Έτσι, για τους εργοδότες η έννοια είναι συνυφασμένη με την αύξηση της παραγωγικότητας, της ανταγωνιστικότητας και την επέκταση του διευθυντικού δικαιώματος. Για τα σωματεία συνδέεται με την υπονόμευση των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Για ορισμένους πολιτικούς και οικονομικούς κύκλους, η ευελιξία αποτελεί πανάκεια στο πρόβλημα της ανεργίας.

Εξαιτίας του πολυδιάστατου χαρακτήρα της, η ευελιξία μπορεί να λάβει διάφορες μορφές που αναφέρονται είτε στην ευελιξία της επιχείρησης και της παραγωγής, είτε στην ευελιξία της εργασίας. Η ευελιξία της επιχείρησης και της παραγωγής αφορά στο κατά πόσο προσαρμόζεται το σύνολο της παραγωγής και ολόκληρο το σύστημα των επιχειρήσεων στις εξελίξεις της αγοράς. Αυτή η μορφή ευελιξίας περιλαμβάνει δύο βασικούς άξονες. Ο πρώτος αναφέρεται στην ευελιξία της οργάνωσης της παραγωγής, που εστιάζει στην προσαρμοστικότητα της παραγωγής στις ανάγκες της αγοράς. Ο άξονας αυτός εξαρτάται από τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό και έχει ως προϋπόθεση τη χρήση τεχνολογίας που θα μπορέσει να χρησιμοποιηθεί με ποικίλους τρόπους. Ο δεύτερος άξονας έχει σχέση με την ευελιξία της ιεραρχίας των ειδικοτήτων, που βασίζεται στην προσαρμογή του προσωπικού σε πολλά καθήκοντα. Οι βασικές της προϋποθέσεις περιλαμβάνουν ευρύτητα της εκπαίδευσης, συμμετοχή των εργαζομένων στη δημιουργία του παραγόμενου προϊόντος και έλλειψη διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα σε αυτούς και στη διοίκηση (Κουζής 2001).

Όσον αφορά στην εργασιακή ευελιξία, οι περισσότεροι ερευνητές αναφέρουν τις ακόλουθες μορφές:

⁷⁷ Θεοχαράκης Ν. (2002), Ευελιξία στην αγορά εργασίας και ανεργία. Περιέχεται στο Έργασια 2002, Ινστιτούτο Αστικού Περιβάλλοντος και Ανθρώπινου Δυναμικού, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

(α) Ποιοτική ή λειτουργική ευελιξία της εργασίας. Στόχος είναι η ουσιαστικότερη και αποτελεσματικότερη αξιοποίηση του ανθρωπίνου δυναμικού ενός οργανισμού, μέσω της αναβάθμισης της κατάρτισης και των ειδικοτήτων, την ποιοτική βελτίωση των εργασιακών σχέσεων, τον αναπροσδιορισμό των καθηκόντων, την αύξηση της συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την ύπαρξη περισσότερων επιπέδων ιεραρχικών δομών. Το κομβικό σημείο της ποιοτικής εργασιακής ευελιξίας είναι η πολυδυναμία του εργαζομένου, η ικανότητα, δηλαδή, εκτέλεσης σύνθετων εργασιών και αλλαγής εργασιακών αντικειμένων, με την ανάλογη επιμόρφωση, χωρίς το συνδυασμό τους με υπέρογκο επιχειρησιακό κόστος και διαρκή επίβλεψη.

Η λειτουργική ευελιξία θεωρείται μια από τις «επιθετικές» στρατηγικές ευελιξίας και απαιτεί την ύπαρξη προϋποθέσεων, όπως θετικό εργασιακό κλίμα κατά την προσπάθεια μεγαλύτερης συμμετοχής των εργαζομένων, συνεχή εκπαίδευση των εργαζομένων σε επίπεδο επιχείρησης, σχήματα μισθολογικής εξέλιξης που θα διαφοροποιούν μεταξύ ατόμων διαφορετικής εξάρτησης και ανυπαρξία συντεχνιακών δεσμεύσεων ως προς τις ειδικότητες (Γεωργακοπούλου 1997).

(β) Ευελιξία των αμοιβών εργασίας. Περιλαμβάνει διαφοροποίηση των αμοιβών ανάλογα με τη διάθεση και την ικανότητα του κάθε εργαζομένου να παράγει καθώς και την απόδοση της επιχείρησης. Αφορά στην προσαρμογή των μισθών, και γενικότερα των αμοιβών, στην οικονομική κατάσταση της επιχείρησης και των συνθηκών της αγοράς εργασίας, με σκοπό τη μείωση του εργασιακού κόστους.

(γ) Εξωτερική σε σχέση με την επιχείρηση ποσοτική εργασιακή ευελιξία. Η συγκεκριμένη μορφή ευελιξίας, η οποία εναλλακτικά ονομάζεται και ευελιξία στη σύμβαση εργασίας, ενθαρρύνει τη γεωγραφική κινητικότητα του προσωπικού ανάλογα με τις κυκλικές κυμάνσεις ή τις διαρθρωτικές μεταβολές της αγοράς για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες της επιχείρησης ή ανάλογα με τις τεχνολογικές μεταβολές με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποτραπεί η ανενεργός δέσμευση εργατικού δυναμικού και η μη πλήρης αξιοποίηση του επενδυμένου κεφαλαίου και των εγκαταστάσεων. Η στρατηγική έχει ως τελικό στόχο τη μείωση του κόστους ανά μονάδα προϊόντος και του κόστους κεφαλαίου (Δασκαλάκης 1995).

(δ) Εσωτερική ποσοτική ευελιξία. Αφορά στον εργασιακό χρόνο και ειδικότερα στην προσαρμογή του στις μεταβολές της παρεχόμενης εργασίας. Οι μεταβολές αυτές μπορεί να έχουν σχέση με την αύξηση ή μείωση του εργάσιμου χρόνου, τις εξατομικευμένες ή συλλογικές ρυθμίσεις, τις περιστασιακές ή μόνιμες εφαρμογές του κ.λ.π. (ευέλικτα ή μειωμένα ωράρια, υπερωρίες, βάρδιες). Ο χρόνος εργασίας περιέχει ως έννοια μεγάλη ποικιλία ευέλικτων μέσων οργάνωσης του εργασιακού χρόνου και επιδρά στη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου των εργαζομένων (Κουζής 2002).

Οι λόγοι εξάπλωσης των νέων μορφών απασχόλησης

Μια σειρά από κοινωνικό – οικονομικές μεταβολές στις προηγμένες βιομηχανικές χώρες (όπως αναφέρθηκε και παραπάνω) από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και έπειτα επιτάχυναν τη διάδοση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης. Οι κυριότεροι λόγοι είναι οι ακόλουθοι:

1. Η αναδιανομή των θέσεων εργασίας μεταξύ των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας. Μεταφέρονται θέσεις εργασίας από τη μεταποίηση (όπου υπερισχύουν τα αντρικά επαγγέλματα) στις υπηρεσίες, όπου υπερισχύουν οι

γυναικείες ειδικότητες, ενώ οι ώρες εργασίας είναι κατά κανόνα λιγότερες και δημιουργούνται νέα είδη υπηρεσιών που επιτρέπουν - και συχνά επιβάλλουν - νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας με μεγαλύτερη ευελιξία του χρόνου, τόπου και περιεχομένου της απασχόλησης.

2. Η επιτακτική ανάγκη διαρθρωτικής προσαρμογής των επιχειρήσεων στο διεθνή ανταγωνισμό και στις τεχνολογικές εξελίξεις που επιφέρει ριζική αναδιοργάνωση της εργασίας. Οι εργοδότες αναζητούν μεγαλύτερη ευελιξία στον αριθμό του προσωπικού που απασχολούν και στις ώρες εργασίας του.
3. Η αυξημένη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας και η προτίμησή τους για μικρότερο εβδομαδιαίο χρόνο εργασίας, ώστε να μπορούν να συμφιλώσουν τις απαιτήσεις της απασχόλησης με τις οικογενειακές υποχρεώσεις, στο πλαίσιο μάλιστα ανεπαρκούς βρεφονηπιακής φροντίδας και σχετικής υποδομής⁷⁸, ανορθολογικών ωραρίων παιδικών σταθμών και σχολείων⁷⁹.
4. Διαρθρωτικές αλλαγές στα εργασιακά πρότυπα, καθώς και στα οικογενειακά πρότυπα (η εκτεταμένη οικογένεια βαθμιαία αντικαθίσταται από την πυρηνική οικογένεια).
5. Η ανάγκη όλο και περισσότερων ατόμων να συμμετέχουν και σε άλλες δραστηριότητες, όπως η εκπαίδευση, η κατάρτιση- επιμόρφωση, η κοινωνική δράση κ.ά.

Χρησιμοποιώντας τις ευέλικτες μορφές απασχόλησης οι επιχειρήσεις απολαμβάνουν ορισμένα πλεονεκτήματα. Οι νέες μορφές απασχόλησης συμβάλουν στον εξορθολογισμό της παραγωγής, στη μείωση του εργατικού κόστους, στην άμεση ανταπόκριση και προσαρμογή στις διακυμάνσεις της ζήτησης, στην παράκαμψη της προστατευτικής νομοθεσίας για του «κανονικούς» εργαζόμενους και στην αύξηση της παραγωγικότητας των εργαζομένων, μέσω της μεγαλύτερης απόσπασης εργασίας. Πέρα, όμως, από τον περιορισμό των δαπανών που συνεπάγεται η ευέλικτη απασχόληση για τις επιχειρήσεις, υπεισέρχονται και νέα κίνητρα: οι ανάγκες προσέλκυσης ειδικών κατηγοριών προσωπικού, για παράδειγμα, εργαζομένων, μεγάλης εξειδίκευσης και γυναικών με ιδιαίτερες απαιτήσεις ωραρίου, η αξιόπιστη επιλογή εργαζομένων για «κανονικές» θέσεις εργασίας⁸⁰ ή και οι συνειδητά προωθημένες (σε σχέση με την υφισταμένη νομοθεσία) πολιτικές απασχόλησης που είναι φιλικές προς την οικογένεια.

⁷⁸ Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι στον μεγαλύτερο σε έκταση δήμο στο νομό Αττικής, σε αυτόν των Αχαρνών, δεν υπάρχει βρεφονηπιακός σταθμός.

⁷⁹ Αν ληφθεί υπόψη ότι το ωράριο λειτουργίας των παιδικών σταθμών στην Ελλάδα είναι 7 το πρωί με 15:30 το απόγευμα, τότε στην καλύτερη περίπτωση η μητέρα προλαβαίνει να εργαστεί το πολύ 7 ώρες (αν υποτεθεί ότι η ώρα προσέλευσης στην εργασία είναι 8πμ και η ώρα αποχώρησης στις 3μμ, ότι χρειάζεται γύρω στη 1 ώρα για να μετακινηθεί και ότι βέβαια ένα παιδί 3 ετών είναι έτοιμο στις 7 το πρωί), ενώ βάσει των ίδιων συλλογισμών η μητέρα ενός παιδιού που φοιτεί στο νηπιαγωγείο προλαβαίνει να εργαστεί το πολύ 6 ώρες, εφόσον το ωράριο λειτουργίας των ολοήμερων νηπιαγωγείων είναι 8 το πρωί με 15:45μμ.

⁸⁰ Προκειμένου οι επιχειρήσεις να στελεχώσουν θέσεις σταθερής και πλήρους απασχόλησης, χρησιμοποιούν συμβάσεις προσωρινής απασχόλησης (screen) των εργαζομένων.

Από την πλευρά του εργαζόμενου (ή του δυνάμει εργαζόμενου), τα πλεονεκτήματα που προσφέρουν οι νέες μορφές απασχόλησης συνδέονται με τη συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής και το συνδυασμό σκοπών και επιδιώξεων όπως είναι η εκπαίδευση, η κατάρτιση, η ενασχόληση με κάποια δραστηριότητα που μπορεί να μην αποφέρει επαρκές εισόδημα αλλά να είναι σημαντική για το άτομο που την ασκεί.

Ως προς τις πολιτικές για την αγορά εργασίας, οι νέες μορφές εργασίας τείνουν να την καθιστούν πιο ευέλικτη σε σχέση με την πλήρη παραδοσιακή απασχόληση και τους συνοδευτικούς της όρους, ενώ ενισχύουν τις ενεργές πολιτικές απασχόλησης ενεργοποιώντας το αδρανές εργατικό δυναμικό. Η μερική απασχόληση, για παράδειγμα, είναι για πολλές γυναίκες ο μοναδικός τρόπος να αποκτήσουν μια θέση στην επίσημη αγορά εργασίας (δηλαδή, με ασφαλιστική κάλυψη, άδειες, επιδόματα κ.λπ.). Ωστόσο, εκφράζεται ο φόβος ότι η επέκταση αυτών των μορφών απασχόλησης θα επιφέρει διαίρεση στη αγορά εργασίας σε έναν κορμό εργαζομένων γένους αρσενικού (με πλήρη απασχόληση, υψηλή ειδίκευση και ικανοποιητικές αμοιβές) και σε μία περιφέρεια εργαζομένων γένους θηλυκού (με επισφαλή απασχόληση, ανειδίκευτων και με χαμηλές αμοιβές) προκαλώντας νέες μορφές ανισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα⁸¹.

Τυπολογία των νέων μορφών απασχόλησης

Η κατηγοριοποίηση των νέων μορφών απασχόλησης σύμφωνα με τη διεθνή και ευρωπαϊκή εμπειρία είναι η εξής:

Συμβάσεις ορισμένου χρόνου

Η μορφή αυτή απασχόλησης διαφοροποιείται από την τυπική εργασιακή σχέση ως προς το γεγονός ότι η χρονική της διάρκεια είναι προσωρινή και περιορισμένη. Η λήξη της καθορίζεται από αντικειμενικούς όρους, όπως η παρέλευση συγκεκριμένης ημερομηνίας, η ολοκλήρωση συγκεκριμένου έργου ή πραγματοποίηση ορισμένου γεγονότος. Η ύπαρξη του εν λόγω τύπου απασχόλησης έγκειται στην ύπαρξη έκτακτων και προσωρινών αναγκών της επιχείρησης, ενώ συνεπάγεται γενικά μειωμένο κόστος μισθολογικό και μη, εφόσον ο εργαζόμενος δεν προλαβαίνει να αποκτήσει ίδια δικαιώματα με τον συνάδελφό του αορίστου χρόνου (άδειες, επιδόματα προϋπηρεσίας, αποζημίωση). Ο προβληματισμός που αναπτύσσεται γύρω από αυτή τη μορφή απασχόλησης έγκειται στις πρακτικές κατάχρησης της ανανέωσης των συμβάσεων ορισμένου χρόνου, προκειμένου να καλυφτούν πάγιες και διαρκείς ανάγκες των επιχειρήσεων από μη μόνιμο εργατικό δυναμικό.

Η εποχική απασχόληση θεωρείται ένας τύπος προσωρινής απασχόλησης.

Μερική απασχόληση

Η μερική απασχόληση ορίζεται ως η εξαρτημένη εργασία – αόριστης ή ορισμένης διάρκειας – στην οποία ο εργάσιμος χρόνος υπολείπεται του αντίστοιχου συμβατικού ή νόμιμου που ισχύει για τους πλήρως απασχολούμενους. Ο υπολογισμός του χρόνου της μερικής απασχόλησης προσδιορίζεται σε διαφορετικές βάσεις (για παράδειγμα, ημέρα, εβδομάδα, μήνας). Η διεύρυνση του χρόνου υπολογισμού της μερικής απασχόλησης μάλιστα σε ευρύτερα της εβδομάδας χρονικά διαστήματα έχει ως

⁸¹ Αβραμίκου Α. (2001), Ευέλικτες μορφές απασχόλησης και ανισότητες στον εργασιακό χώρο, ΚΕΘΙ.

αποτέλεσμα να εντάσσονται σε αυτή και άλλες ευέλικτες μορφές που παρουσιάζουν το γνώρισμα του συνολικά μειωμένου ωραρίου απασχόλησης, όπως η εκ περιτροπής και η διαλείπουσα εργασία. Η εκ περιτροπής εργασία ορίζεται ως (η ατομική ή η ομαδική) εναλλαγή εργαζομένων στην παροχή εργασίας πλήρους ωραρίου για συγκεκριμένες χρονικές περιόδους απασχόλησης, ενώ ως διαλείπουσα εργασία ορίζεται η περιοδική απασχόληση, χωρίς εκ των προτέρων καθορισμό των συγκεκριμένων περιόδων εργασίας.

Δανεισμός εργαζομένων

Πρόκειται για τις περιπτώσεις κατάτμησης της εργοδοτικής ιδιότητας. Γνήσιος δανεισμός υπάρχει όταν ο εργαζόμενος ενώ προσφέρει την εργασία του κανονικά στον αρχικό εργοδότη, παραχωρείται για κάποιο χρονικό διάστημα σε τρίτη επιχείρηση. Στο γνήσιο δανεισμό η παραχώρηση των υπηρεσιών του μισθωτού σε τρίτο πρόσωπο είναι ευκαιριακή και μεταγενέστερη του χρόνου κατάρτισης της σύμβασης εργασίας. Πρόκειται για συνήθη πρακτική, ιδίως στο εσωτερικό ομίλων επιχειρήσεων. Το διευθυντικό δικαίωμα (δηλαδή το δικαίωμα του εργοδότη να καθορίσει τον τόπο, το χρόνο και τον τρόπο παροχής της εργασίας από τον εργαζόμενο) κατά τη σύμβαση δανεισμού μεταβιβάζεται στον τρίτο εργοδότη στον οποίο ο εργαζόμενος παρέχει την εργασία του.

Ιδιαίτερη μορφή ευελιξίας αποτελεί ο κατ' επιχείρηση δανεισμός προσωπικού, μέσω γραφείων προσωρινής απασχόλησης, τα οποία ασκούν κερδοσκοπική δραστηριότητα. Οι επιχειρήσεις προσωρινής εργασίας προσλαμβάνουν για λογαριασμό τους προσωπικό και το παραχωρούν έναντι αμοιβής επί ορισμένο χρονικό διάστημα σε άλλες επιχειρήσεις για την κάλυψη προσωρινών αναγκών τους. Πρόκειται για μια διαδικασία διαφορετική από αυτή της μεσιτείας εργασίας, μια και η δεύτερη αποσκοπεί στο να φέρει σε επαφή απλώς τους αναζητούντες εργασία με τους εργοδότες, προκειμένου να συνάψουν μεταξύ τους εργασιακή σύμβαση.

Ως προς τον τύπο, για τον προσωρινώς δανειζόμενο εργαζόμενο εργοδότη θεωρείται η δανείζουσα επιχείρηση (με αυτή συμβάλλεται και θεωρείται είτε μισθωτός, είτε ότι παρέχει ανεξάρτητες υπηρεσίες), ενώ ουσιαστικά η δανειζόμενη επιχείρηση ασκεί το διευθυντικό δικαίωμα.

Παροχή έργου εκτός των εγκαταστάσεων του εργοδότη

Πρόκειται για τις περιπτώσεις που ο εργαζόμενος παρέχει εργασία σε τόπο διαφορετικό από αυτόν που είναι εγκατεστημένη η εργοδότη επιχείρηση. Αυτή η χωροταξική διαφοροποίηση στερεί από τον εργαζόμενο τη νομική ιδιότητα του μισθωτού, με αποτέλεσμα να θεωρείται αυτοαπασχολούμενος και να μην εντάσσεται στην εργατική νομοθεσία. Οι επιμέρους εκφράσεις αυτού του φαινομένου εντάσσονται στην «γκρίζα ζώνη» μεταξύ μισθωτής και ανεξάρτητης εργασίας. Έτσι αναπτύσσεται τελευταία η προβληματική για μια ευρύτερη αντιμετώπιση της έννοιας της εξάρτησης, όχι μόνο με νομικά αλλά και οικονομικά κριτήρια, δηλαδή με επαναπροσδιορισμό των ορίων ανάμεσα στην εξαρτημένη και στην ανεξάρτητη εργασία (για παράδειγμα, απεξάρτηση, υπό προϋποθέσεις, του τόπου παροχής της εργασίας ως κύριου στοιχείου θεώρησης της εργασιακής σχέσης ως εξαρτημένης) και δημιουργία πλαισίου προστασίας των ευάλωτων εργαζομένων που κατά τον τύπο θεωρούνται ανεξάρτητοι, αλλά ουσιαστικά είναι εξαρτημένοι εργαζόμενοι.

Η απασχόληση με σύστημα φασόν αποτελεί επιμέρους έκφραση της εν λόγω μορφής απασχόλησης. Είναι η μορφή εργασίας στη οποία μέρος ή το σύνολο του προϊόντος (συχνό φαινόμενο στην κλωστοϋφαντουργία) παράγεται εκτός των εγκαταστάσεων της εργοδότης επιχείρησης με τη μορφή της εργολαβίας και ειδικά στο χώρο του εργολάβου αυτοαπασχολούμενου. Σε μεγαλύτερη κλίμακα, το σύστημα της υπεργολαβίας εντάσσεται στην εν λόγω μορφή ευέλικτης απασχόλησης. Είναι η ανάθεση παραγωγής τμήματος ή του συνόλου του προϊόντος ακόμη και σε άλλη γεωγραφική περιοχή.

Η τηλεεργασία είναι η μορφή εργασίας που εκτελείται με τη χρήση των νέων τεχνολογιών της πληροφορίας και επικοινωνίας, σε τόπο εκτός του παραδοσιακού εργασιακού χώρου. Να σημειωθεί, βέβαια, ότι η τηλεεργασία αντιμετωπίζεται συχνά ως τρόπος οργάνωσης της εργασίας, παρά ως νέα μορφή απασχόλησης καθευατή.

Επίσης, οι συμβάσεις έργου αποτελούν κατά μία έννοια ιδιαίτερες μορφές εξαρτημένης απασχόλησης στο βαθμό που η διαρκής παροχή υπηρεσιών στον ίδιο εργοδότη καθιστά τους εργαζόμενους οιονεί μισθωτούς. Τέλος, η απασχόληση προσωπικού εργολαβικής επιχείρησης, η επιδοτούμενη απασχόληση (δηλαδή η δημιουργία προσωρινών θέσεων απασχόλησης στο πλαίσιο των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης) αλλά και η παράνομη ευελιξία, δηλαδή μορφές εργασίας που δεν λειτουργούν στο πλαίσιο των ρυθμίσεων που προβλέπει ο νόμος (ως προς τις αμοιβές, τους όρους εργασίας, την κοινωνική ασφάλιση κ.ά.).

5.4. Οι νέες μορφές απασχόλησης συστατικό στοιχείο των νέων, σύγχρονων μορφών οργάνωσης της εργασίας και του νέου παραγωγικού υποδείγματος

Κεντρικό σημείο όλων των προσεγγίσεων για τις νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας αποτελεί η έννοια της ευελιξίας ή - καλύτερα – οι μορφές ευελιξίας ως βασικό συστατικό του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος μιας επιχείρησης ή μιας οικονομίας.

Ωστόσο, αναλόγως με τις επιλογές δόμησης ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος που κάνουν οι επιχειρήσεις, προκύπτουν εμφανείς διαφοροποιήσεις ως προς την τελικά υιοθετούμενη μορφή ή στρατηγική ευελιξίας⁸². Προκύπτει, λοιπόν, η αριθμητική ή ποσοτική ευελιξία της εργασίας και η ποιοτική ή λειτουργική ευελιξία. Η πρώτη αναφέρεται στην ικανότητα ρύθμισης της ποσότητας εργασίας ανάλογα με τις διακυμάνσεις της ζήτησης (για παράδειγμα, με εκτεταμένη χρήση – αναγκαστικής – μερικής απασχόλησης, προσωρινής απασχόλησης και εξωτερίκευση της παραγωγής με υπεργολαβία) και συνάδει με επιλογές ανταγωνιστικότητας που αποδίδουν μεγαλύτερη έμφαση στη διαχείριση του κόστους εργασίας. Αντίθετα, η δεύτερη, η λειτουργική, αναφέρεται στην προσαρμοστικότητα που επιτυγχάνεται κυρίως με τη μεταβολή των λειτουργιών που επιτελούν οι εργαζόμενοι, συνοδεύει επιλογές ανταγωνιστικότητας που βασίζονται στη συνεργασία, στην εμπιστοσύνη, στην καινοτομία και στην ποιότητα. Πρακτικές που προάγουν τη λειτουργική ευελιξία είναι η διαρκής κατάρτιση και αναβάθμιση των δεξιοτήτων του προσωπικού, η άμβλυνση των διαχωριστικών γραμμών μεταξύ διοικητικών και εκτελεστικών αρμοδιοτήτων, η μείωση των επιπέδων ιεραρχίας στη διοικητική δομή, η διευθέτηση

⁸² Βλ. Λυμπεράκη, Α. και Γ. Δενδρινός, (2004), Ευέλικτη εργασία: νέες μορφές και ποιότητα απασχόλησης, Εκδόσεις Κέρκυρα.

του χρόνου εργασίας και η καλλιέργεια συναινετικών διαδικασιών για τον τεχνολογικό και τον οργανωτικό εκσυγχρονισμό της επιχείρησης.

Στην πραγματικότητα, δεν αποκλείεται οι επιχειρήσεις να χρησιμοποιούν μείγμα και οι δύο παραπάνω τύποι ευελιξίας να συνυπάρχουν. Έτσι, μπορεί μέσα σε μια επιχείρηση η λειτουργική ευελιξία να αφορά ένα σταθερό πυρήνα προσωπικού και παράλληλα να εφαρμόζεται και η αριθμητική ευελιξία για τους εργαζόμενους με χαμηλές δεξιότητες και χαλαρή πρόσδεση στον επιχειρησιακό κορμό.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, οι νέες μορφές απασχόλησης χρησιμοποιούνται συχνά και με ευκαιριακό τρόπο για τη συμπίεση του εργατικού κόστους, επιτρέποντας την αναιμική επιβίωση επιχειρήσεων χωρίς τεχνολογικό δυναμισμό και καινοτόμες επιδόσεις. Το γεγονός όμως αυτό δεν αναιρεί τη δυνατότητα αξιοποίησης των μορφών αυτών κατά τρόπο που να εξυπηρετεί διττά: προσφέροντας, αφενός, ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στις επιχειρήσεις και αφετέρου παρέχοντας επιλογές ευελιξίας στους εργαζομένους.

Χαρακτηριστικά αναφέρονται στο σημείο αυτό οι δύο εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις για την ευελιξία, έτσι όπως διατυπώθηκαν από την Αντιγόνη Λυμπεράκη σε ένα άρθρο της⁸³: «Για τους υπερφιλελεύθερους η ακαμψία είναι μήτηρ πάσης κακίας. Οι θεσμοί (συλλογικές διαπραγματεύσεις, συνδικάτα, νομοθεσία ελάχιστων/κατώτατων αποδοχών, επιδόματα κ.λπ.) βραχυκυκλώνουν τη δυναμική του ευεργετικού μηχανισμού της ελεύθερης αγοράς, διαστρέφουν το σύστημα των κινήτρων και παγιδεύουν την οικονομία σε χαμηλότερες επιδόσεις από αυτές που θα μπορούσε να επιτύχει καθ' υπόδειξιν του αόρατου χεριού του ανταγωνισμού» και συνεχίζει για την άλλη πλευρά: «Στον αντίποδα βρίσκονται όσοι βλέπουν την απομάκρυνση από τις διατάξεις και τις ρυθμίσεις του παρελθόντος ως πολιορκητικό κριό μιας νέας καπιταλιστικής βαρβαρότητας. Στις επιταγές της απόλυτης απορρύθμισης αντιτάσσουν το επιχείρημα ότι η εκπτώχευση είναι ο προθάλαμος της απαξίωσης της εργασίας συνολικά, ότι με την απόλυτη "ευελικτοποίηση" δεν αυξάνει η απασχόληση αλλά απλώς αναδιανέμεται η ανεργία και γενικεύονται η φτώχεια και η ανασφάλεια. Σε πείσμα μάλιστα του νεοφιλελεύθερου σεναρίου, η ευελιξία της αγοράς εργασίας καθόλου δεν "βοηθά" τις πλέον ευάλωτες κατηγορίες εργαζομένων (εκείνους και εκείνες δηλαδή με τη χαμηλότερη ειδίκευση). Η θέση των τελευταίων μπορεί να βελτιωθεί μόνο με την αύξηση της συνολικής ζήτησης για εργασία, ώστε να μην "γκρεμίζονται από τη σκάλα της απασχόλησης"⁸⁴».

Στη συνέχεια η Αντ. Λυμπεράκη προτείνει ορισμένα συστατικά για μια «ψύχραιμη», όπως τη χαρακτηρίζει, στάση:

Πρώτον, όπως εύγλωττα γράφει: «Φρένο στη νοσταλγία για το παρελθόν -η πλήρης απασχόληση δεν ήταν πλήρης απασχόληση αλλά σχεδόν πλήρης καθώς αφορούσε πρωτίστως (αν όχι και αποκλειστικά) τους άνδρες, λευκούς και συνδικαλισμένους. Με άλλα λόγια ήταν "πλήρης απασχόληση" για τους "εντός" της επίσημης αγοράς εργασίας. Για τους υπόλοιπους και τις υπόλοιπες, τους και τις

⁸³ Βλ. Λυμπεράκη Αντ. και Θεοχαράκης Ν., «Το Μέλλον της Εργασίας. Ανάμεσα στο μύθο της παγκοσμιοποίησης και στην πραγματικότητα των πολιτικών επιλογών. Μια συζήτηση ανάμεσα στην Αντιγόνη Λυμπεράκη και στον Νίκο Θεοχαράκη», περιοδικό Κοινωνία Πολιτών, τεύχος 6, 2000.

⁸⁴ Περισσότερα για την προσέγγιση σύμφωνα με την οποία η συνολική υποχώρηση της ζήτησης για εργασία προκαλεί δυσανάλογα έντονη μείωση της ζήτησης για ανειδίκευτη εργασία, με αποτέλεσμα οι λιγότερο ειδικευμένοι/ες να πέφτουν από τη σκάλα της απασχόλησης, βλ. Nickell & Bell (1995) και De Grip & Borghans (1999).

"εκτός" δηλαδή, τα πράγματα ήταν πολύ λιγότερο ειδυλλιακά και καθόλου δεν έμοιαζαν με αυτό που έχουμε στο μυαλό μας ως πλήρη απασχόληση και ενιαία ευημερία...».

Δεύτερον, στο εσωτερικό του μύθου της δαιμονοποίησης της ευελιξίας προσκρούουν τα ευρήματα πρόσφατων ερευνών. Σε σχετική, λοιπόν, έρευνα⁸⁵ υποστηρίζεται πως η αβεβαιότητα αυξήθηκε ανάμεσα σε μη χειρώνακτες εργαζομένους αλλά μειώθηκε ανάμεσα σε αυτούς που κάνουν χειρωνακτική δουλειά (και οι οποίοι ήταν περισσότερο ανασφαλείς στο παρελθόν). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ευρήματα έρευνας στις ΗΠΑ όπου η διάρκεια των συμβολαίων απασχόλησης παρουσιάζει διαφορετικές και αντίθετες τάσεις κατά φύλο⁸⁶. Ενώ μικραίνει η διάρκεια των συμβολαίων εργασίας για τους άνδρες εργαζομένους (που απολάμβαναν μακρύτερης διάρκειας συμβόλαια στο παρελθόν), ταυτοχρόνως αυξάνει η διάρκεια των συμβολαίων για τις γυναίκες (που είχαν βραχείας διάρκειας συμβάσεις από μιας αρχής). Έτσι, η εισαγωγή της ευελιξίας δείχνει κατά κάποιον τρόπο να εξισορροπεί μια εξαιρετικά ασύμμετρη κατάσταση στην αγορά εργασίας κατά φύλο.

Τρίτον, όποια κι αν ήταν η κατάσταση στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, σήμερα αυτή έχει αλλάξει. Άρα χρειάζεται να επινοήσουμε ένα νέο οπλοστάσιο πολιτικών για την αντιμετώπιση των νέων καταστάσεων και φαινομένων. Σύμφωνα και με τον Esping-Andersen: Η παραδοσιακή μέριμνα της κοινωνικής πολιτικής ήταν να *συντηρήσει την αγοραστική δύναμη του επικεφαλής (άνδρα) ενός νοικοκυριού, όταν εκείνος δεν είναι εις θέση να εργαστεί*. Εκτός του ό,τι πρόκειται για ένα υπόδειγμα που αντιστοιχεί σε μία πολύ συγκεκριμένη μορφή οικογένειας, όπου ο μεν άνδρας εργάζεται, η δε γυναίκα ασχολείται με τα οικιακά -και που *αναπόφευκτο ήταν σήμερα να αμφισβητηθεί έντονα- επιπλέον* θεωρούμε πια την προσέγγιση αυτή «παθητική», καθώς δεν εμποδίζει την εξέλιξη των αιτίων των κοινωνικών προβλημάτων και δεν κάνει τίποτα για να αποκαταστήσει την ικανότητα όσων χρήζουν κοινωνικής υποστήριξης να κερδίσουν εκ νέου το ψωμί τους χάρη στις δυνάμεις τους.

Παράλληλα όσον αφορά στις προτιμήσεις των ίδιων των εργαζόμενων, ορισμένες βασικές διαπιστώσεις της έρευνας του Ευρωπαϊκού Ιδρύματος για τη Βελτίωση συνθηκών διαβίωσης και Εργασίας το 1998, σχετικά με το χρόνο εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι οι ακόλουθες:

- Η γενική προτίμηση και για τα δύο φύλλα είναι η μείωση του χρόνου εργασίας (35-39 ώρες) με πλήρες ωράριο και παράλληλα αύξηση των ωρών εργασίας μερικής απασχόλησης που είναι κάτω των 20 ωρών την εβδομάδα. Η μερική απασχόληση προτιμάται κυρίως από γυναίκες με μικρά παιδιά.
- Η μείωση του εργάσιμου χρόνου προτιμάται κυρίως από τις γυναίκες αφού κατά μέσον όρο οι εργαζόμενοι άνδρες προτιμούν εβδομάδα 37 ωρών ενώ η προτίμηση των γυναικών αναφέρεται σε εβδομάδα 30 ωρών.
- Το 24% των ανδρών και 18% των γυναικών που απασχολούνται με καθεστώς μερικής απασχόλησης θα προτιμούσε πλήρη απασχόληση.
- Το 22% των ανδρών και 37% των γυναικών που εργάζονται σήμερα με πλήρη απασχόληση θα προτιμούσαν να έχουν μερική απασχόληση

⁸⁵ Francis Green, Alan Felstead και Brendan Burchell (2000), "Job insecurity and the Difficulty of Regaining Employment: an empirical study of unemployment expectations", Τεύχος 62, Σελίδες: 855-83

⁸⁶ Farber H. (1997), The changing face of job loss in the United States, National Bureau of Economic Research.

- Η μερική απασχόληση προτιμάται κυρίως από τις γυναίκες με μικρά παιδιά, ενώ όσο αυξάνεται η ηλικία του παιδιού οι προτιμήσεις μετατοπίζονται σε αυξημένο χρόνο εργασίας.
- Περισσότεροι από ένας στους πέντε πατέρες θα προτιμούσαν να εργάζονται με μερική απασχόληση παρότι η πατρότητα έχει μικρή επίδραση στον προτιμώμενο αριθμό εβδομαδιαίου χρόνου εργασίας των ανδρών.
- Το 20% των απασχολούμενων θα ήταν διατεθειμένο να πάρει άδεια άνευ αποδοχών για οικογενειακούς λόγους, εάν υπήρχε τέτοια δυνατότητα ενώ το ποσοστό ανεβαίνει στο 30% εάν η άδεια αμείβονταν με το 50% των αποδοχών.

Από τις παραπάνω διαπιστώσεις προκύπτει ότι η μερική απασχόληση και εν γένει οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης, θα μπορούσαν, επικουρικά με τις ενεργές πολιτικές απασχόλησης (και σε εθελοντική βάση από πλευράς εργαζομένων), να αναδειχθούν σε εργαλείο διευκόλυνσης επαγγελματικών υποχρεώσεων και οικογενειακών αναγκών των εργαζομένων. Υπό την προϋπόθεση μάλιστα ότι οι κρατικές πολιτικές θα διασφάλιζαν την προστασία τους με πρακτικές που εφαρμόζονται σε άλλες χώρες για παράδειγμα στις Σκανδιναβικές, τότε η επιλογή των νέων μορφών απασχόλησης από το εργατικό δυναμικό δεν θα συμβάλει στα φαινόμενα φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Το βέβαιο είναι ότι το να βρει εργασία ένας άνεργος ή να εισέλθει ο άεργος στην αγορά εργασίας είναι πολύ σημαντικό. Ωστόσο, το δύσκολο τμήμα της όλης διαδικασίας είναι να παραμείνει κάποιος στην αγορά εργασίας με όρους αξιοπρεπής διαβίωσης και με προοπτικές ανέλιξης στην εισοδηματική κλίμακα. Αυτές οι δυσχέρειες αφορούν κυρίως τις γυναίκες, τους νέους, τους εργαζόμενους προχωρημένης ηλικίας και το ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό. Έτσι, το ζητούμενο στην παρούσα προβληματική είναι να διασφαλίζονται η έντονη κινητικότητα του εργατικού δυναμικού και το γεγονός ότι οι επαγγελματικές πορείες δεν είναι ασφυκτικά προκαθορισμένες. Στο πλαίσιο αυτό θεωρείται κρίσιμη η πολιτική παρέμβαση τόσο ενεργητικού τύπου (αναβάθμιση δεξιοτήτων, δυνατότητες μεταπήδησης σε εργασίες καλύτερες μετά την αρχική ένταξη στις χαμηλές βαθμίδες της εργασιακής ιεραρχίας, διά βίου εκπαίδευση κ.λπ.) όσο και παρεμβάσεις παραδοσιακού τύπου προστασίας. «Είναι προφανές ότι δεν θα γίνουν όλοι και όλες πρωταγωνιστές στο νέο αμερικανικό όνειρο της εκτίναξης σε έναν εργασιακό παράδεισο με αποδοχές γιάπηδων. Δεν μπορεί ολόκληρη η κοινωνία να αποτελείται από γιάπηδες. Κάποιοι και κάποιες θα κάνουν και άλλες δουλειές, κακές, μαύρες και άθλιες. Σημασία έχει να μην είναι "για πάντα", να υπάρχει διαφυγή, προς τα εμπρός και προς τα πάνω (πραγματική διαφυγή με ένα σύστημα ευκαιριών για όλους και όλες που επιθυμούν να τις αξιοποιήσουν στο μέτρο που το επιθυμούν και όποτε θελήσουν να
να το πράξουν)»⁸⁷.

⁸⁷ Ομοίως με υποσημείωση 83.

5.5. Διασύνδεση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης και της ανταγωνιστικότητας

Καθώς έχει ολοένα μικρότερο νόημα που και πώς παράγονται τα προϊόντα και οι υπηρεσίες, σημασία αποκτά η ταυτότητα του προϊόντος που πωλείται και αγοράζεται. Αυτό που έχει σημασία είναι η ιδέα και όχι τα υλικά της κατασκευής. Σε αυτό το νέο ανταγωνιστικό τοπίο, το ανθρώπινο κεφάλαιο συνεισφέρει περισσότερο από οτιδήποτε άλλο στη διαμόρφωση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος [Leadbeter, 2000].

Η επίτευξη της ανταγωνιστικότητας που στηρίζεται στην ποιοτική διάσταση του παραγωγικού συστήματος οδηγεί στη δημιουργία ποιοτικών και βιώσιμων θέσεων απασχόλησης καθώς η διαδικασία βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας είναι άμεσα συνυφασμένη με τη στροφή από τη χρήση χαμηλού κόστους εργασίας στη χρήση ανθρώπινου δυναμικού υψηλών προσόντων και ικανοτήτων. Η ενσωμάτωση της τεχνογνωσίας στη λειτουργία μιας επιχείρησης, η παραγωγή καινοτομίας και η τεχνολογική εξέλιξη, που αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες παραγωγικότητας, ανταγωνιστικότητας, κερδοφορίας, οικονομικής μεγέθυνσης και αυξημένης απασχόλησης, απαιτούν την ύπαρξη εργατικού δυναμικού εξοπλισμένου με νέες γνώσεις. Ταυτόχρονα υψηλής ειδίκευσης ανθρώπινο δυναμικό αποτελεί ευνοϊκό παράγοντα για νέες επενδύσεις έντασης κεφαλαίου προσανατολισμένες στην ποιότητα και όχι στο κόστος της εργασίας.

Από όλα τα παραπάνω καταδεικνύεται η στενή σχέση μεταξύ ανταγωνιστικότητας και απασχόλησης. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, και μάλιστα θέσεων περισσότερο ποιοτικών και βιώσιμων. Παράλληλα, η σχέση ανταγωνιστικότητας απασχόλησης μπορεί να είναι αμφίδρομη, δηλαδή ειδικές πολιτικές απασχόλησης μπορούν να ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα, δεδομένου ότι φροντίζουν να υπάρχει το ανθρώπινο κεφάλαιο (η προσφορά εργασίας) που ανταποκρίνεται στη ζήτηση εργασίας που διαμορφώνει η δυναμική της οικονομικής ανάπτυξης.

Το ένα σκέλος της σχέσης ανταγωνιστικότητας και απασχόλησης είναι ίσως ευκολότερα κατανοητό: η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας δημιουργεί καλύτερες προϋποθέσεις για την αύξηση της απασχόλησης, λόγω της αύξησης της ζήτησης για τα προϊόντα των επιχειρήσεων και έτσι των θέσεων εργασίας για την παραγωγή τους. Επίσης, η σχέση αυτή είναι φανερή στην αρνητική της εκδοχή, δηλαδή στις περιπτώσεις που η απώλεια ανταγωνιστικότητας οδηγεί σε απώλεια των θέσεων εργασίας.

Η κατανόηση της αμφίδρομης σχέσης (ότι δηλαδή ειδικές πολιτικές απασχόλησης ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα) ίσως να είναι περισσότερο δυσνόητη. Αυτό που επιχειρείται στο παρόν μέρος της εργασίας είναι να γίνει ξεκάθαρο ότι οι εργαζόμενοι (ή εναλλακτικά το ανθρώπινο κεφάλαιο⁸⁸) αποτελούν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα μιας οικονομίας (ή μιας επιχείρησης). Η ταχεία τεχνολογική μεταβολή σε συνδυασμό με τη διαδικασία παγκοσμιοποίησης επιβάλλει την αναβάθμιση του ανθρώπινου

⁸⁸ Ακόμη και η προτίμηση του όρου «ανθρώπινο κεφάλαιο» ως υποκατάστατο της έννοιας «εργαζόμενοι/ες» οφείλεται στη διάθεση σε ακαδημαϊκούς αλλά και επιχειρηματικούς κύκλους να υπογράμμιστεί μια διαφορετική προσέγγιση γύρω από το ρόλο των εργαζομένων στην παραγωγική διαδικασία και από εκεί που αποτελούσαν κόστος για μια επιχείρηση, τώρα φαίνεται ότι αποτελούν κεφαλαιακό απόθεμα. Βλ. Α. Λυμπεράκη, 1998, «Ανθρώπινο Κεφάλαιο, Ανταγωνιστικότητα και τα Διλήμματα της Εργασίας», περιέχεται στο «Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και Βιομηχανική Στρατηγική», Τυπωθήτω, Αθήνα.

κεφαλαίου που διαθέτει μια οικονομία (ή σε μικρότερη κλίμακα μια επιχείρηση). Ως εκ τούτου, το εργασιακό πρότυπο μεταβάλλεται και αυτή η διεργασία δρομολογείται τόσο από την αβεβαιότητα που προκαλεί η απορύθμιση της αγοράς εργασίας και την ανάγκη ταχείας προσαρμοστικότητας (το πρόταγμα της ευελιξίας σε καθεστώς αβεβαιότητας), όσο και από τις διαφορετικές όψεις του φαινομένου του παγκόσμιου ανταγωνισμού (το πρόταγμα της ανταγωνιστικότητας σε καθεστώς παγκοσμιοποίησης), ενώ έρχεται να προστεθεί, είτε αυτοτελώς, είτε σε συνδυασμό με τα δύο προηγούμενα: ο παράγοντας τεχνολογία (το πρόταγμα της τεχνολογικής προσαρμογής).

Έτσι, από τη μια πλευρά η αναζήτηση της ανταγωνιστικότητας μέσα στο νέο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον θέλει τις επιχειρήσεις να πειραματίζονται με νέα προϊόντα και νέες παραγωγικές μεθόδους, στοχεύοντας σε εξειδικευμένες νησίδες αγορών και ανταποκρινόμενες στις ιδιαίτερες και μεταβαλλόμενες απαιτήσεις του. Από την άλλη πλευρά, η σύγχρονη επιχείρηση έχει να αντιμετωπίσει τις ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις (δηλαδή εξελίξεις που σημειώνονται όχι στο πεδίο της ζήτησης αλλά αυτή τη φορά στο πεδίο της προσφοράς). Ειδικότερα, οι εξελίξεις στο μέτωπο της τεχνολογίας έχουν αναδείξει μια νέα γενιά κεφαλαιουχικού εξοπλισμού που είναι πολλαπλής και ευέλικτης χρήσης (δηλαδή μηχανήματα που δεν είναι πλέον «αφοσιωμένα» σε μία και μόνη λειτουργία). Προκειμένου, όμως, αυτή η γενιά κεφαλαιουχικού εξοπλισμού να αποδώσει τα οφέλη που υπόσχεται, θα πρέπει να συνδυάζεται με το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό.

Καθώς μάλιστα οι επιχειρήσεις δεν ανταγωνίζονται μόνο (ή κυρίως) στη βάση της χαμηλότερης τιμής, αλλά στη βάση της προσπάθειας για έρευνα και ανάπτυξη, ποιότητα και εξυπηρέτηση, οι διαφαινόμενες ανάγκες προσανατολίζονται προς ένα νέου τύπου εργατικό δυναμικό: πολυειδικευμένο, ευέλικτο και δημιουργικά υποκινούμενο. Υπό αυτό το πρίσμα, το εργατικό δυναμικό καλείται να παίξει ένα νέο και αναβαθμισμένο ρόλο σε σύγκριση με το παρελθόν και δια της ευελιξίας του (προκειμένου να εξασφαλίζεται η ταχύτατη ανταπόκριση στις επιταγές μιας αγοράς που μεταβάλλεται αέναα και παραμένει ελάχιστα προβλέψιμη) να συμβάλει στην ανταγωνιστικότητα.

Ενώ λοιπόν η προσαρμογή στα προτάγματα της νέας τεχνολογίας περιορίζει την ανάγκη στενής ειδίκευσης, ταυτόχρονα αυξάνει την αναζήτηση πολυειδικευμένων εργαζομένων, ικανών να ασχολούνται με διαφορετικές δραστηριότητες και κυρίως ικανών να μαθαίνουν συνεχώς νέα πράγματα. Σε αυτή τη νέα κατάσταση, οι επιχειρήσεις μπορούν να εφαρμόσουν δύο στρατηγικές προσαρμογής: είτε χρησιμοποιώντας τη νέα τεχνολογία για να περιορίσουν τη διαπραγματευτική δύναμη των εργαζομένων τους και να ενισχύσουν το λεγόμενο «διευθυντικό δικαίωμα», είτε να επενδύσουν στη συμμετοχή και στην ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου, προκειμένου να ενισχύσουν την καινοτομία του παραγωγικού τους φάσματος⁸⁹.

Βέβαια, οι δύο αυτές στρατηγικές προσαρμογής δεν είναι ουδέτερες ως προς τα οικονομικά αποτελέσματά τους. Βραχυχρονίως, ενδεχομένως η εφαρμογή αριθμητικής ευελιξίας να αποδίδει κάποια οικονομική αποτελεσματικότητα και ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Ωστόσο, πρόκειται για επιλογή με αμφισβητούμενη βιωσιμότητα σε βάθος χρόνου. Αντίθετα, σε καιρούς αλλαγών και συνεχών προσαρμογών, η τάση εμπλουτισμού των δεξιοτήτων των εργαζομένων αποτελεί αναντικατάστατη επένδυση για τις επιχειρήσεις που επιθυμούν να διατηρήσουν ποιοτικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών τους.

⁸⁹ Βλ και παραπάνω διάκριση μεταξύ λειτουργικής και αριθμητικής ευελιξίας.

Αποδεικνύεται, λοιπόν, ότι η εφαρμογή ορισμένων πολιτικών (όπως, οι πολιτικές εκπαίδευσης και κατάρτισης, η πρόβλεψη και ο προγραμματισμός της απασχόλησης και των ειδικοτήτων σε εθνικό και τοπικό επίπεδο) αποτελούν, παράλληλα, και βασικά μέτρα πρόληψης μεγάλου μέρους της μελλοντικής ανεργίας και μέτρα ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας. Με άλλα λόγια, ο ρόλος ορισμένων πολιτικών μπορεί να είναι διττός, μιας και τελικά απορρέει από τα παραπάνω ότι η σχέση ανταγωνιστικότητας και απασχόλησης είναι αμφίδρομη.

Παραδείγματα γύρω από το τι συμβαίνει σήμερα στις πλέον δυναμικές αναδιαρθρωτικές περιπτώσεις (δηλαδή από την περιοχή της Silicon Valley, από τις βιομηχανικές συνοικίες της Τρίτης Ιταλίας καθώς και από τις περιπτώσεις όπου η βιομηχανική προσαρμογή ταυτίζεται με στροφή στην «απέριτη παραγωγή») υποδεικνύουν το ρόλο της αποκεντρωμένης διοίκησης, της πολυειδίκευσης και των αυξημένων τεχνικών δεξιοτήτων των εργαζομένων, καθώς και της συνεργασίας ανάμεσα στη διοίκηση και τους εργαζόμενους.

Ωστόσο, με το να δημιουργεί πολλές νέες επιλογές γύρω από τον τόπο, το χρόνο και την οργάνωση της εργασίας, η κοινωνία της πληροφορίας επιτρέπει την εισαγωγή της ευελιξίας στην οργάνωση της εργασίας, που διευκολύνει το συνδυασμό εργασίας και άλλων υποχρεώσεων (κυρίως έναντι της οικογένειας) και έτσι, κατ' αρχήν, διευκολύνει την ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας. Ενώ, λοιπόν, οι νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας είναι άρρηκτα συνυφασμένες με τις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης και τη διάδοση ενός νέου τεχνολογικού προτύπου με αιχμές την τεχνολογία της πληροφορίας και της επικοινωνίας, εντούτοις οι μηχανισμοί αιτιότητας παραμένουν αρκετά ασαφείς. Έτσι, αφενός μεν έχει υποστηριχθεί κατά κόρον ότι στην προσπάθεια διατήρησης ή οικοδόμησης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, μοιραία το κόστος της προσαρμογής μετατίθεται πάνω στο επίπεδο των μισθών και της απασχόλησης (με περικοπές στην απασχόληση, στις αμοιβές, στις κοινωνικές παροχές και στα κοινωνικά δικαιώματα), οπότε η ευελιξία δαιμονοποιείται, αφετέρου δε έχει, επίσης υποστηριχθεί ότι η ευελιξία, μέσω της απορύθμισης της αγοράς εργασίας, αποτελεί μονόδρομο για την τόνωση της ανταγωνιστικότητας.

Το πεδίο ανάλυσης που έχει προκαλέσει τις εντονότερες ενστάσεις στην προβληματική της ευέλικτης εξειδίκευσης είναι το μεταβαλλόμενο προφίλ της εργασίας και της απασχόλησης. Οι ενστάσεις αυτές αφορούν την ποικιλία των εναλλακτικών ρυθμίσεων που επιδιώκουν οι επιχειρήσεις προκειμένου να κερδίσουν το στοίχημα τόνωσης της ανταγωνιστικότητας τους. Οι ρυθμίσεις αυτές συχνά απέχουν πολύ από τις αισιόδοξες προσδοκίες των θεωρητικών της ευέλικτης εξειδίκευσης και κατά τους Leborgne και Lipietz (1988) μπορούν να ενταχθούν σε τρεις γενικές κατηγορίες:

- Νέο – Ταιλορική οργάνωση των εργασιακών σχέσεων με ιεραρχικό έλεγχο της εργασίας, άκαμπτο καταμερισμό καθηκόντων και παντελή έλλειψη εργατικής συμμετοχής. Ο Νέο – Ταιλορισμός αποτελεί πιθανή λύση στα προβλήματα της φορντικής εμπλοκής, στις περιπτώσεις εκείνες που η δύναμη της εργασίας είναι ιδιαίτερα ασθενής.
- Εργασιακές σχέσεις τύπου Καλιφόρνιας (που τείνουν να κυριαρχήσουν στην περιοχή της Silicon Valley), σημαίνουν απουσία εργατικών συνδικάτων και ευέλικτο σύστημα αμοιβών. Επιπλέον σημαίνουν ότι ο εργαζόμενος ταυτίζεται με την επιχείρηση στην οποία εργάζεται.

- Εργασιακές σχέσεις τύπου Καλμάριας, που παραπέμπουν στη σουηδική εμπειρία συνδυασμού εργατικής συμμετοχής στη βάση συλλογικών διαπραγματεύσεων, ακαμψίας μισθών και ευελιξίας εργασίας.

Είναι γεγονός ότι συχνά η εισαγωγή της ευελιξίας στην οργάνωση της εργασίας με σκοπό την αύξηση της ανταγωνιστικότητας συνοδεύτηκε από υποχώρηση των προδιαγραφών στον εργασιακό χώρο, την απομόνωση των εργαζομένων, την υποχώρηση της κοινωνικής προστασίας και τη μείωση των ευκαιριών επαγγελματικής εξέλιξης. Όμως δεν φαίνεται να υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα σε υψηλές αμοιβές και δαπάνες για κοινωνικό κράτος και σε απώλεια της ανταγωνιστικότητας, ούτε κάποια συσχέτιση της ευελιξίας με την επιδείνωση των συνθηκών εργασίας. Έτσι, ο ΟΟΣΑ το 1994 στο περίφημο Jobs Study κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η ευελιξία αυξάνει την απασχόληση, αλλά στηρίχθηκε σε στοιχεία μόνο μιας χρονιάς. Ο Edward Lazear του Stanford University κατέληξε σε ανάλογα συμπεράσματα αλλά χρησιμοποίησε μόνο δύο μεταβλητές ευελιξίας (Lazear, E., "Job Security Provisions and Employment" Quarterly Journal of Economics, August 1990). Αντίθετα, οι Paul Gregg και Alan Manning του London School of Economics κατέληγαν το 1977 ότι η πίστη των οικονομολόγων στα πλεονεκτήματα της απορύθμισης της αγοράς εργασίας δεν επιβεβαιώνεται από τις διαθέσιμες ενδείξεις [στο Snower, D. & G. de la Dehesa (eds.) Unemployment Policy, Cambridge University Press, 1997]. Τέλος σε μελέτη των Rafael Di Tella του Πανεπιστημίου Harvard και Robert MacCulloch του Πανεπιστημίου της Βόννης, που στηρίζεται σε απαντήσεις εργοδοτών από 21 χώρες για 7 χρόνια, το συμπέρασμα είναι ότι υπάρχει θετική συσχέτιση ανάμεσα σε υψηλή ευελιξία και χαμηλή ανεργία⁹⁰.

Επίσης, σύμφωνα με μελέτη του INE για την απασχόληση στο νομό Θεσσαλονίκης⁹¹, το πιο σημαντικό συμπέρασμα αφορά τις δυνατότητες προσαρμογής της οικονομίας στο νέο διεθνές πλαίσιο, το γεγονός δηλαδή ότι εντοπίστηκαν σε πολλούς παλαιούς κλάδους και μερικούς νέους, αρκετές επιχειρήσεις οι οποίες έχουν ολοκληρώσει με επιτυχία μια διαδικασία ανάδειξης ή μετεξέλιξής τους σε ανταγωνιστικές αναπτυσσόμενες επιχειρήσεις. Ένα κοινό χαρακτηριστικό αυτής της ομάδας επιχειρήσεων, που υπάρχει φυσικά σε εθνικό επίπεδο, τόσο στην μεταποίηση, όσο και στις υπηρεσίες, είναι ότι οι τεχνολογικές και οργανωτικές τους επιλογές, τους επιτρέπουν να αξιοποιούν μια «οικονομικά βιώσιμη διαδικασία εκμάθησης», η οποία βασίζεται στη λειτουργία τμημάτων Έρευνας και Ανάπτυξης, αλλά και σε ιδιαίτερες κάθε φορά δικτυώσεις και οργανωτικές επιλογές. Η διαδικασία εκμάθησης μπορεί να αφορά την ταχεία αφομοίωση νέας τεχνολογίας και νέων μεθόδων, ή ακόμα και τη χρήση τους για την παραγωγή νέων προϊόντων.

Ένα δεύτερο κοινό χαρακτηριστικό αυτής της ομάδας επιχειρήσεων είναι ότι ενώ έχουν κατά κανόνα ξεκινήσει από την ανταπόκριση σε μια νέα εγχώρια ζήτηση, έχουν στη συνέχεια επεκτείνει την εμβέλεια των δραστηριοτήτων τους πέρα από τα εθνικά σύνορα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η εσωτερική αγορά έχει χάσει τη σημασία της. Στην έρευνα υπογραμμίζεται ότι η διαπίστωση πως η νέα ανταγωνιστικότητα αφορά επιχειρήσεις που κινούνται, από την άποψη των αγορών τους, αλλά και από

⁹⁰ Αναφέρεται στον Economist, Economics Focus, February 6th, σελ. 88, 1999.

⁹¹ Πρόκειται για τη «Μελέτη προσανατολισμού των παρεμβάσεων σε σχέση με την απασχόληση στον τομέα της μεταποίησης και των υπηρεσιών στο νομό Θεσσαλονίκης», που χρηματοδοτήθηκε από το Υπουργείο Ανάπτυξης και υλοποιήθηκε με συνεργασία του ΣΒΒΕ, του INE-ΓΣΕΕ, του MAKINE και του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

την άποψη των συνεργασιών και δικτυώσεών τους, σε έναν χώρο που δεν ορίζεται πλέον από τα εθνικά σύνορα. Ένα τελευταίο σημαντικό συμπέρασμα της έρευνας πεδίου είναι ότι όλοι οι παράγοντες δυναμισμού και τεχνολογικής μεταβολής, παρουσιάζουν μια θετική συσχέτιση με την αύξηση της απασχόλησης. Αυτό ισχύει για την πιστοποίηση όπως και για την ύπαρξη τμημάτων έρευνας και ανάπτυξης, για την χρήση της πληροφορικής και για την ηλικία των μηχανημάτων (αρνητική συσχέτιση), για τον τζίρο όπως και το ύψος των επενδύσεων. Το σύνολο των συμπερασμάτων της έρευνας και των μελετών περιπτώσεων οδηγεί στην εξής διαπίστωση, που έχει κορυφαία σημασία για την άσκηση πολιτικής: η χρήση νέας τεχνολογίας και η αναβάθμιση των παραγόμενων προϊόντων δεν αποτελεί συνολικά απειλή για την απασχόληση, διότι συνδέεται με την επέκταση ή κατάκτηση αγορών, τόσο στην εγχώρια, όσο και στην εξωτερική αγορά. Η διαδικασία βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας και διεθνοποίησης των επιχειρήσεων, δεν τροποποιεί επομένως μόνο τις συνθήκες της προσφοράς, αλλά μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις για την απασχόληση επειδή τροποποιεί επίσης τις συνθήκες της ζήτησης, προσφέροντας αξιόλογες δυνατότητες αύξησης της για τα προϊόντα της εγχώριας παραγωγής.

Επίσης, ο Π. Λινάρδος – Ρυλμόν σε μελέτη στον κλάδο του ελληνικού ενδύματος⁹² γράφει ότι η κρίση του κλάδου ευνόησε την αναζωπύρωση της υπεργολαβίας, όπως και την μετεγκατάσταση σε γειτονικές χώρες αρκετών επιχειρήσεων φασόν. Η τάση αυτή έχει δύο εκδοχές: η μία αποτελεί απλώς προσπάθεια μείωσης του κόστους μέσω μείωσης του εργατικού κόστους, ενώ η άλλη συνδυάζεται με την εισαγωγή νέων τεχνολογιών και την υιοθέτηση ευέλικτων συστημάτων υπεργολαβιών για την άμεση ανταπόκριση στις απαιτήσεις των παραγγελιών. Παρόλο που δεν ισχύει για όλες τις περιπτώσεις επιχειρήσεων που στρέφονται σε ποιοτικά προϊόντα και αναβαθμίζονται τεχνολογικά, αυτός ο συνδυασμός νέας τεχνολογίας και ευελιξίας στις υπεργολαβικές σχέσεις, θα μπορούσε να αποτελέσει μια από τις μεθόδους συγκράτησης της απασχόλησης στον κλάδο.

Πάντως, δεν φαίνεται να αποδεικνύεται ξεκάθαρη γραμμική σχέση – ανάλογη ή αντιστρόφως ανάλογη - ανάμεσα στις νέες μορφές απασχόλησης και στην καταπολέμηση της ανεργίας ή/και στην ενύσχιση της ανταγωνιστικότητας. Η εμπειρία μεταξύ των χωρών διαφέρει. Για παράδειγμα, το «ολλανδικό θαύμα» έχει συνδέσει το όνομα και τις επιδόσεις του με τη μεγάλη διάχυση της μερικής απασχόλησης. Ενώ στην Ισπανία παρατηρείται (σύμφωνα και με τον πίνακα 4.4) να αντιστρέφεται η αυξητική πορεία της ανεργίας και παράλληλα ένα μεγάλο ποσοστό προσωρινής απασχόλησης περί το 30%. Από την άλλη πλευρά, σε άλλες χώρες – για παράδειγμα στη Σουηδία - καταδεικνύεται μια αντίστροφη σχέση, με το λογικοφανές μάλιστα επιχείρημα ότι αύξηση των συμβάσεων ορισμένου χρόνου συνεπάγεται ταχύτερες (καταγεγραμμένες στο μεσοδιάστημα μεταξύ δύο συμβάσεων) ροές προς την ανεργία. Βεβαίως, όπως και να έχει, η διαχείριση του ποσοστού ανεργίας είναι συνάρτηση των διαρθρωτικών παραγόντων των επιμέρους αγορών εργασίας, γι αυτό και η συμβολή των νέων μορφών απασχόλησης είναι σε κάθε περίπτωση διαφορετική. Εξάλλου, η ευόδωση της περίπτωσης των Κάτω Χωρών δεν μπορεί να αποδοθεί μονομερώς στο εξαιρετικά μεγάλο ποσοστό διάχυσης της μερικής απασχόλησης: είναι αποτέλεσμα ενός μείγματος δημοσιονομικών μέτρων και

⁹² Εισήγηση στην Ημερίδα του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ με θέμα "Νέες Τεχνολογίες και Απασχόληση" .

διαρθρωτικών παρεμβάσεων. Ομοίως και στην περίπτωση της Δανίας⁹³, παρατηρούνται χαμηλά ποσοστά ανεργίας, υψηλά ποσοστά νέων μορφών απασχόλησης, ενώ είναι η τρίτη πιο ανταγωνιστική χώρα μετά τις Η.Π.Α. και την Ελβετία. Στις υψηλές επιδόσεις της χώρας συντελούν μια σειρά λόγοι: η μακρά παράδοση του εκτεταμένου κοινωνικού διαλόγου, η ευρεία συμμετοχή στις κοινωνικές διαπραγματεύσεις, υψηλά ποσοστά συνεχιζόμενης εκπαίδευσης, κατάρτισης και κινητικότητας του εργατικού δυναμικού, υψηλότερο επίπεδο φορολογίας (δεύτερη χώρα μετά τη Σουηδία), υψηλά επιδόματα ανεργίας, κοινωνικές υποδομές (π.χ. παιδικοί σταθμοί), δεύτερη πιο ειρηνική χώρα στον κόσμο (μετά την Ισλανδία).

Η αναζήτηση της ανταγωνιστικότητας μέσα σε περιβάλλον έντονης αβεβαιότητας, όπως το σημερινό, είναι ευχερέστερη για τις ευέλικτες επιχειρήσεις (ανεξαρτήτως μεγέθους), οι οποίες πειραματίζονται με νέα προϊόντα και νέες παραγωγικές μεθόδους, στοχεύοντας σε εξειδικευμένες νησίδες αγορών και ανταποκρινόμενες στις ιδιαίτερες και μεταβαλλόμενες απαιτήσεις τους. Η επιταγή της ευελιξίας υπαγορεύει συνδυασμό ευλύγιστων συστημάτων οργάνωσης της εργασίας αλλά και δυνατότητα ευέλικτης ποσοτικής και ποιοτικής διαχείρισης του παραγωγικού συντελεστή εργασίας. Ωστόσο η ευελιξία έχει και οργανωτικά όρια (η υπερβολική ευελιξία μιας επιχείρησης καταλήγει σε αποδιοργάνωση και απώλειες σε όρους δέσμευσης και εμπιστοσύνης) και κοινωνικά όρια με την έννοια ότι η υπερβολική (και κυρίως μη εθελοντική) ευελιξία υποσκάπτει την κοινωνική συνοχή. Τούτο ισχύει περισσότερο για την αριθμητική ευελιξία, η οποία μάλιστα είναι περισσότερο διαδεδομένη, γι αυτό άλλωστε ο επίσημος λόγος των κειμένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης εστιάζεται στη διάχυση της λειτουργικής ευελιξίας και στη διασφάλιση του συνδυασμού ευελιξίας και ασφάλειας (flexicurity).

Οι νέες μορφές απασχόλησης συσχετίζονται με ανάλογη επιδείνωση των συνθηκών εργασίας και απασχόλησης, ωστόσο πριν βιαστεί κανείς να τις καταδικάσει θα πρέπει να λάβει υπόψη του:

- Τις υποδειγματικές εκδοχές πλαισίων λειτουργίας των ευέλικτων μορφών απασχόλησης σε κάποιες χώρες με προηγμένα συστήματα κοινωνικής προστασίας,
- το πρότυπο της ευέλικτης παραγωγής (το οποίο συμπεριλαμβάνει τις νέες μορφές απασχόλησης) δεν βρίσκεται απαραίτητα σε σύγκρουση με τα συμφέροντα και τις προτιμήσεις των εργαζομένων. Σημαντικό τμήμα των εργαζομένων δέχεται πρόθυμα ή και απαιτεί περισσότερη ευελιξία στα ωράρια εργασίας, εμπλουτισμό του περιεχομένου της εργασίας, αναβάθμιση των δεξιοτήτων, ευκαιρίες για κατάρτιση και συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής.
- τα νέα δεδομένα της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης (μετατροπή της επιχείρησης από κλειστό κύκλωμα σε δίκτυο μονάδων, η μείωση της συμβολής της εργασίας στη βιομηχανική παραγωγή, η αλλαγή σχέσης ενεργού και μη ενεργού βίου, η μετατροπή των βιομηχανικών σχέσεων σε σχέσεις υπηρεσίας, η μετατροπή μιας οικονομίας υλικής σε άυλη).

⁹³ Ομιλία του Claus Hjort Frederiksen, υπουργού απασχόλησης της Δανίας με θέμα "Presentation of the Danish flexicurity model and Danish experiences" στο 97^ο Συνέδριο του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας (International Labour Organization – ILO) με θέμα "Flexicurity for Decent Work: a labour market policy approach", Ιούνιος 2008.

Έτσι,

α. Αντί να επιμένει κανείς στις ανελαστικές εργασιακές σχέσεις οφείλει να βρει τις νέες προδιαγραφές για τις ελαστικές σχέσεις, για τους όρους εργασίας, την υγεία, το μισθό. Από τη στιγμή που οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης είναι υπαρκτές, δε μένει παρά να βρεθούν τρόποι γύρω από το πώς θα οργανωθεί η προστασία των ατόμων που εργάζονται υπό το καθεστώς τους.

β. Μπροστά στην αδυναμία εξασφάλισης για όλους διαρκούς και σταθεράς απασχόλησης, αντί για την κατοχύρωση συγκεκριμένης σχέσης, προτάσσεται η κατοχύρωση της εναλλαγής της σχέσης και η χρηματοδότηση για ανεύρεση νέας θέσης εργασίας. Πράγματι, όλες οι έρευνες καταδεικνύουν ότι στο μέλλον η ανάγκη αλλαγής συγκεκριμένης απασχόλησης θα αφορά όλο και μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Το θέμα για την κοινωνική πολιτική είναι η αντιμετώπιση του νέου αυτού φαινομένου με τρόπο που να καθιστά το άτομο και ικανό να εργαστεί και ικανό να διασφαλίσει ένα αξιοπρεπές επίπεδο ζωής.

δ. Με βάση την παρατηρούμενη αύξηση του αριθμού των ελευθέρως απασχολούμενων, που είναι βέβαια νομικά ανεξάρτητοι, οικονομικά όμως εξαρτημένοι, το σύστημα προστασίας που αφορούσε τη μισθωτή εργασία πρέπει να εξοικειωθεί και με την προστασία της εργασίας αυτής.

Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία επιχειρήθηκε να αναλυθεί η σχέση ανταγωνιστικότητας - απασχόλησης και να καταδειχθεί ότι η σχέση αυτή είναι τελικά αμφίδρομη. Πολλές φορές στην προσπάθεια διατήρησης ή οικοδόμησης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, μεγάλο βάρος μετατίθεται στην απασχόληση (με περικοπές στην απασχόληση, στις αμοιβές, στις κοινωνικές παροχές και στα κοινωνικά δικαιώματα). Καθώς μάλιστα, στο προσκήνιο εμφανίζονται οι νέες μορφές απασχόλησης, συχνά υπερτονίζεται η ανασφάλεια που δημιουργείται στους απασχολούμενους από τις πολιτικές βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας.

Ωστόσο, η επιδίωξη της ανταγωνιστικότητας δεν συμβαδίζει κατ' ανάγκη με χαμηλούς μισθούς και χαμηλό επίπεδο κοινωνικής προστασίας. Απόψεις σύμφωνα με τις οποίες η μείωση του κόστους εργασίας είναι σε θέση να προκαλέσει ουσιαστική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και των εξαγωγικών επιδόσεων μιας χώρας και επομένως ανάλογη αύξηση της παραγωγής και της απασχόλησης δεν επιβεβαιώνεται σε όλες τις περιπτώσεις. Στον αντίποδα τους βρίσκεται η εναλλακτική της «εποικοδομητικής ευελιξίας» ή της «θετικής ευελιξίας» που στηρίζεται σε σύγχρονες θετικές δεξιότητες, υψηλές αμοιβές, υψηλή παραγωγικότητα και στην ικανότητα προσαρμογής και καινοτομίας σε ολόκληρο το φάσμα της παραγωγικής αλυσίδας.

Στην πραγματικότητα, εκτός από τη στενή έννοια της ανταγωνιστικότητας τιμής και κόστους εργασίας (που επηρεάζει το μέγεθος της απασχόλησης άλλοτε αρνητικά και άλλοτε θετικά), υπάρχει και η εναλλακτική προσέγγιση που είναι αυτή της **διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της οικονομίας**, προσδιοριστικός παράγοντας της οποίας είναι η αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και κυρίως του ανθρώπινου δυναμικού με υψηλό μορφωτικό επίπεδο και υψηλή ειδικευση.

Υπό αυτό το πρίσμα, προκύπτει ότι η ανταγωνιστική επίδοση των χωρών δεν προσδιορίζεται μόνο από το κόστος και τις τιμές. Χρειάζεται μια σειρά άλλων στοιχείων που συχνά αφορούν λιγότερα άμεσα παρατηρήσιμα μεγέθη, όπως η τεχνολογία, η ποιότητα του προϊόντος, ο σχεδιασμός (design), ή μπορεί να σχετίζονται και με εξωοικονομικούς παράγοντες. Αν μάλιστα απομακρυνθούμε και από το στενό πλαίσιο των εξαγωγών και του εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών και αναγνωρίσουμε ότι η διεθνής οικονομική αλληλεπίδραση παίρνει και άλλες μορφές (π.χ. προσέλκυση ξένων επενδύσεων, απορρόφηση ικανών στελεχών και επιστημόνων, εξαγωγή καινοτομιών), τότε το φάσμα των παραγόντων που προσδιορίζουν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των εθνικών οικονομιών γίνεται πολύ μεγαλύτερο. Στο πλαίσιο αυτό, αναδεικνύεται ότι παρά την ευρύτητα της συζήτησης για την ανταγωνιστικότητα και τα στοιχεία απόκλισης που αυτή παρουσιάζει, υπάρχουν μια σειρά θέματα στα οποία φαίνεται να επικρατεί μια ευρύτατη συναίνεση. **Ξεκινώντας από τις πιο παραδοσιακές προσεγγίσεις (σε όρους κόστους, τιμών, εξαγωγικών επιδόσεων κλπ.) και κινούμενοι σταδιακά προς τις πιο σύνθετες, οι περισσότεροι αναλυτές συμφωνούν στο ρόλο του ανθρώπινου κεφαλαίου, ως παράγοντα που συμβάλει στην προώθηση της ανταγωνιστικής θέσης μιας οικονομίας.**

Ως προς το κοινωνικό κράτος υπάρχει μια αντίληψη που υποστηρίζει ότι μπροστά στις ανταγωνιστικές πιέσεις που μπορεί να δέχεται η οικονομία μιας χώρας η λύση είναι η ευελιξία της αγοράς εργασίας κάτι που μπορεί να γίνει με την υποχώρηση των κοινωνικών θεσμών. **Ωστόσο, από την ανάλυση που προηγήθηκε, δεν προκύπτει ότι η υψηλή κοινωνική προστασία δεν συμβαδίζει με οικονομική αποτελεσματικότητα.** Υπάρχει, το παράδειγμα των Η.Π.Α. όπου η απελευθέρωση

της αγοράς εργασίας δημιουργεί μεγαλύτερη απασχόληση, από την άλλη πλευρά όμως το κοινωνικό κριτήριο μείωσης των ανισοτήτων και της φτώχειας δεν επιτυγχάνεται. Υπάρχει το παράδειγμα των σκανδιναβικών χωρών που επιτυγχάνουν και οικονομική αποτελεσματικότητα και κοινωνική και υπάρχουν και χώρες όπως η Ελλάδα που δεν επιτυγχάνουν τίποτα από τα δύο. Τελικά, ποια είναι η σχέση μεταξύ ισχυρής κοινωνικής συνοχής και «ικανοποιητικής» ανταγωνιστικής ικανότητας εξαρτάται από το ποια ανταγωνιστικότητα θέλουμε. Η Ευρώπη είναι αντιμέτωπη αφενός με μια διάχυση της αναπτυξιακής διαδικασίας σε περιοχές, όπως η Κίνα, η Ινδία και άλλες χώρες, η ανάπτυξη των οποίων στηρίζεται σε χαμηλές αμοιβές εργασίας και αφετέρου με την τεχνολογική πρωτοπορία των ΗΠΑ, κάτι που δημιουργεί ισχυρές ανταγωνιστικές πιέσεις. Υπάρχει η ανταγωνιστικότητα τιμής που επιτυγχάνεται με μείωση του κόστους εργασίας και υπάρχει και η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα που βασίζεται στην ποιοτική διάσταση της παραγωγής και της οργάνωσης της εργασίας.

Στις πρώτες θέσεις των κατατάξεων είτε πρόκειται για απασχόληση, είτε για ανταγωνιστικότητα συναντά κανείς τις ίδιες σχεδόν χώρες. Αυτές, σε γενικές γραμμές είναι οι σκανδιναβικές χώρες (η Δανία, οι Κάτω χώρες, η Σουηδία, η Φινλανδία) και ορισμένες χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης (όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γερμανία και η Γαλλία). Αντίθετα, οι νότιες (μεσογειακές) χώρες υστερούν και σε όρους ανταγωνιστικότητας και σε ποσοστά απασχόλησης. Οι Η.Π.Α. ξεπερνούν όλες τις χώρες της Ε.Ε. στους τομείς της καινοτομίας και έρευνας και ανάπτυξης, που αποτελούν κρίσιμους παράγοντες παραγωγικότητας των χωρών, ενώ ο μέσο όρος της Ε.Ε. είναι κατώτερος σε σχέση με τις ΗΠΑ σε όλους τους τομείς, με εξαίρεση τις τηλεπικοινωνίες και τον εκσυγχρονισμό της κοινωνικής προστασίας.

Οι Εκθέσεις των διεθνών οργανισμών συγκλίνουν ότι οι συστηματικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας αφορούν στις νέες τεχνολογίες, την έρευνα και καινοτομία, τη δια βίου εκπαίδευση, την απασχόληση, τη γραφειοκρατία, το δημόσιο χρέος και την προστασία του περιβάλλοντος. Αντίθετα, θετικές σε σχέση με τον κοινοτικό μέσο όρο είναι οι επιδόσεις που εμφανίζει η χώρα σε ζητήματα ανάπτυξης, μακροοικονομικής σταθερότητας, παραγωγικότητας, τιμών και κόστους, επιχειρηματικότητας, συμμετοχής στη δευτεροβάθμια και την τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Η αναζήτηση της ανταγωνιστικότητας μέσα σε περιβάλλον έντονης αβεβαιότητας, όπως το σημερινό, είναι ευχερέστερη για τις ευέλικτες επιχειρήσεις (ανεξαρτήτως μεγέθους), οι οποίες πειραματίζονται με νέα προϊόντα και νέες παραγωγικές μεθόδους, στοχεύοντας σε εξειδικευμένες νησίδες αγορών και ανταποκρινόμενες στις ιδιαίτερες και μεταβαλλόμενες απαιτήσεις τους. Η επιταγή της ευελιξίας υπαγορεύει συνδυασμό ευλύγιστων συστημάτων οργάνωσης της εργασίας αλλά και δυνατότητα ευέλικτης ποσοτικής και ποιοτικής διαχείρισης του παραγωγικού συντελεστή εργασίας. Ωστόσο η ευελιξία έχει και οργανωτικά όρια (η υπερβολική ευελιξία μιας επιχείρησης καταλήγει σε αποδιοργάνωση και απώλειες σε όρους δέσμευσης και εμπιστοσύνης) και κοινωνικά όρια με την έννοια ότι η υπερβολική (και κυρίως μη εθελοντική) ευελιξία υποσκάπτει την κοινωνική συνοχή. Τούτο ισχύει περισσότερο για την αριθμητική ευελιξία, η οποία μάλιστα είναι περισσότερο διαδεδομένη, γι αυτό άλλωστε ο επίσημος λόγος των κειμένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης εστιάζεται στη διάχυση της λειτουργικής ευελιξίας και στη διασφάλιση του συνδυασμού ευελιξίας και ασφάλειας (flexicurity).

Όσον αφορά στην οικονομική μετανάστευση και στις επιδράσεις που ασκεί στην οικονομία υποδοχής φαίνεται ότι αυτή εξαρτάται τόσο από τα χαρακτηριστικά της οικονομίας υποδοχής, όσο και από τα χαρακτηριστικά των ίδιων των μεταναστών, πάντως σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι οι μετανάστες αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα στις οικονομικές επιδόσεις μιας χώρας. **Αντίθετα, μάλιστα, αναλόγως με το πώς θα αντιμετωπισθούν τα άτομα διαφορετικής προέλευσης από την οικονομία υποδοχής, είναι δυνατό να διευκολύνουν την επιλογή της «ανηφορικής διαδρομής» ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας.**

Οι νέες μορφές απασχόλησης, θα μπορούσαν, επικουρικά με τις ενεργές πολιτικές απασχόλησης (και σε εθελοντική βάση από πλευράς εργαζομένων), να αναδειχθούν σε εργαλείο διευκόλυνσης επαγγελματικών υποχρεώσεων και οικογενειακών αναγκών των εργαζομένων. Υπό την προϋπόθεση μάλιστα ότι οι κρατικές πολιτικές θα διασφάλιζαν την προστασία τους με πρακτικές που εφαρμόζονται σε άλλες χώρες για παράδειγμα στις Σκανδιναβικές, τότε η επιλογή των νέων μορφών απασχόλησης από το εργατικό δυναμικό δεν θα συμβάλει στα φαινόμενα φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Από όλα τα παραπάνω καταδεικνύεται η στενή σχέση μεταξύ ανταγωνιστικότητας και απασχόλησης. **Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, και μάλιστα θέσεων περισσότερο ποιοτικών και βιώσιμων. Παράλληλα, η σχέση ανταγωνιστικότητας απασχόλησης μπορεί να είναι αμφίδρομη, δηλαδή ειδικές πολιτικές απασχόλησης μπορούν να ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα, δεδομένου ότι φροντίζουν να υπάρχει το ανθρώπινο κεφάλαιο (η προσφορά εργασίας) που ανταποκρίνεται στη ζήτηση εργασίας που διαμορφώνει η δυναμική της οικονομικής ανάπτυξης.**

Παράρτημα

Η Επιτροπή παρουσιάζει τις ολοκληρωμένες κατευθυντήριες γραμμές στο πλαίσιο της ενδιάμεσης αναθεώρησης της στρατηγικής της Λισσαβόνας.

Ολοκληρωμένες κατευθυντήριες γραμμές για την ανάπτυξη και την απασχόληση (2005-2008)

Μακροοικονομικές κατευθυντήριες γραμμές

- (1) Να εξασφαλιστεί η οικονομική σταθερότητα με σκοπό τη βιώσιμη ανάπτυξη
- (2) Να εξασφαλιστεί η οικονομική και δημοσιονομική βιωσιμότητα
- (3) Να προωθηθεί η αποτελεσματική κατανομή πόρων με προσανατολισμό την ανάπτυξη και την απασχόληση
- (4) Να εξασφαλιστεί ότι οι μισθολογικές εξελίξεις συμβάλλουν στην οικονομική σταθερότητα
- (5) Να προωθηθεί μεγαλύτερη συνεκτικότητα μεταξύ των μακροοικονομικών και των διαρθρωτικών πολιτικών και των πολιτικών για την απασχόληση
- (6) Να ενισχυθεί ο δυναμισμός και η καλή λειτουργία της ONE

Μικροοικονομικές κατευθυντήριες γραμμές

- (7) Να αυξηθούν και να βελτιωθούν οι επενδύσεις στον τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης, ιδίως από τις επιχειρήσεις
- (8) Να διευκολυνθούν όλες οι μορφές καινοτομίας
- (9) Να διευκολυνθεί η διάδοση και η πραγματική χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών (ΤΠΕ) και να οικοδομηθεί μια κοινωνία της πληροφορίας χωρίς αποκλεισμούς
- (10) Να ενισχυθούν τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της ευρωπαϊκής βιομηχανικής βάσης
- (11) Να ενθαρρυνθεί η βιώσιμη χρησιμοποίηση των πόρων και να ενισχυθεί η προστασία του περιβάλλοντος
- (12) Να αναπτυχθεί σε έκταση και σε βάθος η εσωτερική αγορά
- (13) Να εξασφαλιστούν ανοικτές και ανταγωνιστικές αγορές για να αντεπεξέλθουν στην παγκοσμιοποίηση
- (14) Να δημιουργηθεί ανταγωνιστικότερο επιχειρηματικό περιβάλλον
- (15) Να ενθαρρυνθεί η επιχειρηματική νοοτροπία και να δημιουργηθεί περιβάλλον που να στηρίζει τις ΜΜΕ
- (16) Να βελτιωθούν οι ευρωπαϊκές υποδομές

Κατευθυντήριες γραμμές για την απασχόληση

- (17) Να εφαρμοστούν πολιτικές απασχόλησης οι οποίες να στοχεύουν στην πλήρη απασχόληση, στη βελτίωση της ποιότητας και της παραγωγικότητας της εργασίας και στην ενίσχυση της κοινωνικής και εδαφικής συνοχής
- (18) Να προωθηθεί προσέγγιση της εργασίας βασιζόμενη στον κύκλο ζωής
- (19) Να δημιουργηθούν αγορές εργασίας χωρίς αποκλεισμούς, να ενισχυθεί η ελκυστικότητα της εργασίας και να καταστεί αυτή αποδοτική για όσους αναζητούν εργασία, συμπεριλαμβανομένων των μειονεκτούντων ατόμων και των αέργων
- (20) Να βελτιωθεί η κάλυψη των αναγκών της αγοράς εργασίας
- (21) Να προωθηθεί η ευελιξία σε συνδυασμό με την ασφάλεια της απασχόλησης και να μειωθεί ο κατακερματισμός της αγοράς εργασίας, λαμβανομένου δεόντως υπόψη του ρόλου των κοινωνικών εταίρων
- (22) Να εξασφαλιστεί μια εξέλιξη του κόστους εργασίας και να θεσπιστούν μηχανισμοί καθορισμού των μισθών που να ευνοούν την απασχόληση
- (23) Να αυξηθούν και να βελτιωθούν οι επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο
- (24) Να προσαρμοστούν τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης στις νέες ανάγκες σε δεξιότητες

Βιβλιογραφία

Α. Ελληνική

1. Αβραμίκου Α. (2001), Ευέλικτες μορφές απασχόλησης και ανισότητες στον εργασιακό χώρο, ΚΕΘΙ.
2. Γαβρόγλου Στ. (2003), Ευελιξία και Οργάνωση της Εργασίας: Εμπειρικά στοιχεία από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, κείμενο εργασίας Νο. 9, Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική Πληροφορική Α.Ε., Αθήνα.
3. Δεδουσόπουλος Α. (1998), Πολιτικές απασχόλησης: ρύθμιση και απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου Πανεπιστημίου, Αθήνα.
4. Δεδουσόπουλος Α. (2000), Η κρίση στην αγορά εργασίας: Ρύθμιση – Ευελιξίες Απορρύθμιση: Θεωρίες της ανεργίας, Τόμος Α', Τυπωθήτω, Αθήνα.
5. Δεδουσόπουλος Α. (2002), Η κρίση στην αγορά εργασίας: Ρύθμιση – Ευελιξίες Απορρύθμιση: Οι αναδιαρθρώσεις της παραγωγής, Τόμος Β, Τυπωθήτω, Αθήνα.
6. Εθνικό Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας και Ανάπτυξης, Ετήσια έκθεση για την Ανταγωνιστικότητα 2007, Υπουργείο Ανάπτυξης.
7. Εθνικό Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας και Ανάπτυξης, Ετήσια έκθεση για την Ανταγωνιστικότητα 2006, Υπουργείο Ανάπτυξης.
8. Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, Γνώμη σχετικά με την «Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο – Παραγωγικότητα: το κλειδί για την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών οικονομιών και επιχειρήσεων». CES 1370/2002.
9. ΙΝΕ ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ (2005), Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση: η ανάγκη ενός Νέου Αναπτυξιακού Υποδείγματος.
10. Ιωακείμογλου Η. (1999), Οι Μισθοί, η Ανταγωνιστικότητα και η Ανεργία, ΙΝΕΕ/ΓΣΕΕ, Μελέτες Νο 10.
11. Κουζής, Γ. (2001), *Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση: ευελιξία και απορρύθμιση ή αναβάθμιση της εργασίας*, Μελέτες ΙΝΕ / ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- Κουζής Γ. (2002), *Απασχόληση και εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα: Πραγματικότητα – Τάσεις – Προοπτικές: Αποτελέσματα πανελλαδικής έρευνας*, Τετράδια του ΙΝΕ, Ειδικό τευχ. Οκτωβρίου.
12. Λαμπριανίδης Λ. και Λυμπεράκη Α. (2001), Αλβανοί Μετανάστες στη Θεσσαλονίκη, Διαδρομές ευημερίας και παραδρομές δημόσιας εικόνας, Εκδ. Παρατηρητής.
13. Λυμπεράκη Α. και Δενδρινός Ν. (2004), Ευέλικτη εργασία: νέες μορφές και ποιότητα απασχόλησης, εκδ Κέρκυρα.
14. Λυμπεράκη Α. (1991), Ευέλικτη Εξειδίκευση: Κρίση και Αναδιάρθρωση στη Μικρή Βιομηχανία, Αθήνα, εκδ. Gutenberg
15. Λυμπεράκη Α. και Πελαγίδης Θ. (2000), Ο φόβος του ξένου στην αγορά εργασίας: Ανοχές και προκαταλήψεις στην ανάπτυξη, Αθήνα, εκδ. Πόλις
16. Λυμπεράκη Α. και Μουρίκη Α. (1996), Η Αθόρυβη Επανάσταση: Νέες Μορφές Οργάνωσης της Παραγωγής και της Εργασίας, Αθήνα, εκδ. Gutenberg

17. Λυμπεράκη Α. (2000), Το μέλλον της εργασίας – Ανάμεσα στο μύθο της παγκοσμιοποίησης και στην πραγματικότητα των πολιτικών επιλογών, περιοδικό Κοινωνία Πολιτών, τεύχος 4.
18. Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (2004), Γνώμη 116: Ανταγωνιστικότητα και απασχόληση
19. Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (2004), Γνώμη 124: Έκθεση Ομάδας Υψηλού Επιπέδου υπό τον Wim Kok – Κείμενο Θέσεων
20. Ομάδα Υψηλού Επιπέδου προεδρευομένης από τον Wim Kok (2004), Η αντιμετώπιση της πρόκλησης. Η στρατηγική της Λισσαβώνας για την ανάπτυξη και την απασχόληση. (www.ypan.gr/docs/Ekthesi_KOK.doc)
21. Πιτέλης Χ., Αντωνάκης Ν. (επιμέλεια), Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και Βιομηχανική Στρατηγική, εκδ Τυπωθήτω, 1998.
22. Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2008), Κοινή έκθεση για την απασχόληση για το 2007/2008, Βρυξέλλες

Β. Ξενόγλωσση

1. Boltho A. (1996), “The Assessment: International Competitiveness.” Oxford Review of Economic Policy 12(3): 1-16.
2. Blanchard (2004) Explaining European Unemployment, National Bureau of Economic Research.
3. Blanchard και Wolfers (1999), The Role of Shocks and Institutions in the Rise of European Unemployment: The Aggregate Evidence, National Bureau of Economic Research Working Paper.
4. Boeri T. (2002), Let Social Policy Models Compete and Europe Will Win, εισήγηση σε συνέδριο που διοργάνωσε το JOHN F. KENNEDY SCHOOL OF GOVERNMENT, ** IN CELEBRATION OF THE SCHUMPETER PROGRAM AT HARVARD UNIVERSITY **.
5. Europe in figures 2008 – Eurostat Yearbook 2008
6. Fagerberg J. (1988), “International Competitiveness.” Economic Journal: 355-374.
7. Fagerberg J. (1996), “Technology and Competitiveness”. Oxford Review of Economic Policy 12(3): 39-51.
8. International Institute for Management Development (2007), World Competitiveness Yearbook, Lausanne.
9. Krugman P. R. (1996), “Making Sense of the Competitiveness Debate.” Oxford Review of Economic Policy 12(3): 17-25.
10. Llewellyn J. (1996), “Tackling Europe’s Competitiveness.” Oxford Review of Economic Policy 12(3): 87-96.
11. Nickell S, Nunziata L, Ochel W (2005), Unemployment in the OECD since the 1960s. What do we know?, the Economic Journal, 115 (January).
12. World Economic Forum (2006), The Lisbon Review 2006: Measuring Europe’s Progress in Reform.

13. World Economic Forum (2002), The Global Competitiveness Report 2001 – 2002.
World Economic Forum (2006), The Global Competitiveness Report 2005 – 2006.
World Economic Forum (2007), The Global Competitiveness Report 2007 – 2008.
14. Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (2005), OECD Economic Surveys: Greece.
15. Sapir A. (2005), Globalisation and the Reform of European Social Model, Background document for the presentation at ECOFIN Informal Meeting in Manchester.
16. Sapir A. (2005), Choose your poison, Economist.